

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Katedra sociálneho rozvoja a práce

REVUE
SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO
ROZVOJA

Vedecký recenzovaný on-line časopis

Ročník VI
Číslo 1 / 2020

ISSN 2453-6148

Vedecký Recenzovaný on-line časopis „Revue sociálno-ekonomického rozvoja“

Časopis vychádza dvakrát ročne.

Zameranie časopisu: teoretické a praktické otázky sociálno-ekonomického rozvoja, aktuálne trendy a perspektívy spoločensko-ekonomického vývoja v krajinách EÚ a vo svete.

Príspevky sa v časopise uverejňujú v slovenskom, českom, nemeckom a anglickom jazyku.

Príspevky sú recenzované nezávislými odborníkmi, ktorých určuje redakčná rada. Redakčná rada časopisu odporúča autorom, aby rozsah statí bol do 20 normalizovaných strán, príspevok do diskusie, prehľadov a konzultácií do 10 - 12 strán, názorov, recenzií a informácií do 4 - 5 strán. Kvalita príspevkov má prioritu pred dodržaním limitu ich rozsahu. V časopise je možné po častiach publikovať aj rozsiahlejšie state.

Základnou požiadavkou je originalita príspevku a komplexnosť jeho spracovania, t.j. úplné údaje o citovaných prameňoch a náležitá úprava. Súčasťou príspevku je abstrakt v rozsahu 8 - 10 riadkov, kľúčové slová (v jazyku slovenskom a anglickom), klasifikácia JEL (<https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>), základné údaje o autorovi vrátane titulov, adresa pracoviska vrátane telefonického kontaktu, prípadne faxu a e-mailová adresa autorov.

Príspevky zasielajte na adresu: rser.ksrp@gmail.com

Články neprechádzajú jazykovou úpravou. Za obsahovú a jazykovú správnosť textu zodpovedá autor.

Vydavateľ:

Katedra sociálneho rozvoja a práce, NHF EU v Bratislave

Hlavný redaktor:

Peter Sika, EU v Bratislave

Výkonný redaktor:

Jakub Girašek, EU v Bratislave

Redakčná rada:

Becker Joachim, Wirtschaftsuniversität Wien

Boda György, Corvinus University of Budapest

Brinčíková Zuzana, EU v Bratislave

Krebs Vojtech, VŠE Praha

Lehocká Danica, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

Mihály Géza, Trexima Bratislava, spol. s r.o.

Průša Ladislav, VÚPSV Praha

Rievajová Eva, EU v Bratislave

Richet Xavier, Université de la Sorbonne nouvelle, Paris

Šimek Milan, VŠB TU Ostrava

Redakčný tajomník:

Jakub Girašek, EU v Bratislave

Obsah

Špecifiká vývoja zahraničného obchodu SR

Specifics of the Foreign Trade Development in the Slovak Republic

Zuzana Brinčíková..... 5

Od kumulácie rizík vo finančnom sektore k ich materializácií

From the accumulation of risks in the financial sector to their materialization

Igor Dvornický..... 17

Analýza nezamestnanosti v krajinách Európskej únie

Analysis of Unemployment in European Union Countries

Lubica Hurbánková.....30

Medzinárodná migrácia, remitencie a ich ekonomický význam v subregióne Strednej Ameriky

International migration, remittances and their economic importance in Central American subregion

Peter Jančovič.....41

Úpadok liberálnej demokracie a právneho štátu v Maďarsku a Poľsku v kontexte členstva v EÚ

The Decline of Liberal Democracy and the Rule of Law in Hungary and Poland in the Context of EU Membership

Tomáš Kajánek.....57

Behaviorálne intervencie v miestnej samospráve Hlohovec

Behavioural interventions in a local government Hlohovec

Roman Klimko, Anetta Čaplánová, Eva Sirakovová.....77

Recenzia monografie – Dve tváre migrácie

Monograph Review – Two Faces of Migration

Eva Koišová..... 85

Faktory digitalizácie ekonomiky a ich vplyv na zamestnania

Factors of digitization of the economy and their impact on employment

Tatiana Masárová.....87

Finančná gramotnosť vo vzdelávaní s akcentom na súčasnú spoločenskú situáciu

Financial Literacy in Education with an Emphasis on the Current Social Situation

Darina Orbánová, Ľudmila Velichová.....94

Analýza vybraných aspektov starnutia populácie

Analysis of selected aspects of population ageing

Simona Polonyová.....102

Zmena zručností a kompetencií ľudskej práce v sektore dopravy a logistiky vplyvom inovácií do roku 2030+

Changing the skills and competences of human work in the transport and logistics sector by impact innovation until 2030+

Eva Rievajová, Michal Hrnčiar.....112

Motivačná činnosť štátu v mimoriadnej situácii

Motivational activity of the state in an emergency situation

Anna Schultzová.....122

Komparácia dôchodkových systémov vo vybraných krajinách Európskej únie

Comparison of pension systems in selected countries of the European Union

Peter Sika.....131

Sociálne a finančné postavenie rodiny vo väzbe na majetkovú a ekonomickú kriminalitu

Social and financial position of the family in relation to property and economic crime

Zuzana Staríčková.....143

Podnikateľské prostredie v kontexte vplyvu na zamestnanosť

Business environment in the context of employment impact

Jaroslav Vyhníčka, Eva Rievajová.....154

Špecifiká vývoja zahraničného obchodu SR

Specifics of the Foreign Trade Development in the Slovak Republic

Zuzana Brinčíková

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: zuzana.brincikova@euba.sk

Abstract

The country's foreign trade is subject to its historical development and socio-political conditions. The existing foreign-trade exchange of Slovakia is primarily the result of the inherited structure of the economy and the process of transformation from planned to market economy. The article focuses on developments and factors affecting the foreign trade of the Slovak Republic since the period of the 1990s, the phase after the division of the ČSFR, through the integration of the Slovak Republic into the European Union and the functioning under the conditions of the euro area. It also describes the changes that have occurred in the commodity and territorial orientation of the export and import of the Slovak Republic.

Klasifikácia JEL: F10, N74

Kľúčové slová: zahraničný obchod, Slovensko, transformácia, export, import

1. Úvod

Slovenská republika patrí medzi vysoko otvorené krajiny, pre ktoré je medzinárodný obchod veľmi dôležitý. Zahraničný obchod, no predovšetkým export, je pre slovenskú ekonomiku rozhodujúcim činiteľom, ktorý sa výrazne podieľa na tvorbe hrubého domáceho produktu. Dôvodom je relatívne obmedzený rozsah vnútorného trhu, nedostatočné surovinové zdroje, malý poľnohospodársky potenciál a zároveň značná závislosť na umiestňovaní domácej produkcie na zahraničných trhoch, keďže slovenský trh neposkytuje dosť priestoru pre umiestnenie domácej výroby.

Rozsah zapojenia krajiny do medzinárodnej deľby práce a do medzinárodného obchodu závisí vo všeobecnosti na týchto faktoroch:

historický vývoj ekonomiky;

- veľkosť domáceho trhu;
- výrobné možnosti;
- prírodné bohatstvo;
- klimatické podmienky;
- geografická poloha krajiny;
- politická situácia príslušnej krajiny;
- sociálno-kultúrna úroveň spoločnosti.

Slovensko v rámci svojich výhodísk disponuje nasledujúcimi konkurenčnými výhodami, ktoré majú pozitívny vplyv na rozsah jeho zahraničného obchodu:

- strategická poloha - centrálné umiestnenie v rámci Európy, spája trhy východnej a západnej Európy;
- priemyselná tradícia - bohaté priemyselné dedičstvo v sektoroch automobilového, elektrotechnického, strojárenského a drevospracujúceho priemyslu;
- účasť v medzinárodných inštitúciách a zoskupeniach - člen WTO, OECD, NATO, EÚ a EMÚ;
- nízke pracovné náklady spojené s relatívne vysokou produktivitou práce (priemerná mesačná mzda je nižšia ako v Českej republike, Poľsku a Maďarsku);
- dostupnosť vysoko špecializovaných odborníkov a kvalifikovanej pracovnej sily;
- nízke operačné náklady;
- rozvíjajúca sa infraštruktúra;
- vysoký inovačný potenciál vo výskume a vývoji;
- atraktívna investičná lokalita s trhovou ekonomikou a vysokým rastovým potenciálom.

2. Historické výhodíská slovenského zahraničného obchodu

Celkové postavenie Slovenska a jeho zahranično-obchodnej politiky sú dlhodobo podmienené mnohými historickými faktormi. Dôležitú úlohu nehrali iba vnútorná hospodársko-politická situácia, ale aj zmeny medzinárodného postavenia Slovenska. Slovensko zdedilo z predtransformačného obdobia rozsiahle výrobné kapacity, ktoré nemali odbyt na domácom trhu. Na druhej strane existujúca výroba neposkytovala domácemu trhu požadovaný sortiment výrobkov, najmä spotrebného a investičného charakteru (správa *OECD*,1999), preto jeho orientácia a otváranie sa smerom navonok boli prirodzenou súčasťou ekonomického vývoja.

Po opätovnom zjednotení bolo bývalé Československo (ČSR) v roku 1945 jedným so zakladateľov GATT. Po roku 1948 bolo pričlenené do tzv. východného bloku. Ekonomika sa celé nasledujúce obdobie niesla v znamení adaptácie krajiny na novú sociálnoekonomickú a politickú situáciu. Tradiční domáci vývozcovia (odevy, textil, koža, sklo a obuv) boli postupne vytláčaní zo svojich pôvodných trhov a rýchlo klesal podiel zahraničnoobchodných väzieb s teritóriom Západnej Európy. Československo ako zakladajúci člen Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP)¹ od roku 1949 začalo orientovať svoju zahranično-obchodnú výmenu na toto zoskupenie. Začalo sa rýchle budovanie strojárstva a ťažkého priemyslu. Na jednej strane zmena priniesla jednoduchší prístup k surovinovým zdrojom napríklad palivovo-energetického charakteru a pomáhala prehlbovať vzájomnú previazanosť ekonomík členských krajín, no na strane druhej sa postupne prejavoval proces medzinárodnej izolácie a straty konkurencieschopnosti na svetových trhoch.

Rozhodujúcim faktorom, ktorý v ČSR ovplyvňoval medzinárodnú výmenu bol štátny monopol zahraničného obchodu. Socialistický štát mal výhradné právo na kontrolu, organizáciu, centrálné riadenie, prípadne aj uskutočňovanie obchodných, finančných a hospodárskych transakcií so zahraničím. Vytvoril sa v roku 1948 zoštátnením celého zahraničného obchodu zákonom č. 119/1948. Vývoznú a dovoznú činnosť mohli uskutočňovať iba štátom určené subjekty. V roku

---

¹ Rada vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) bola mnohostranná medzištátna hospodárska organizácia prevažne východoeurópskych krajín v rokoch 1949 až 1991 s cieľom rozvoja obchodu a medzinárodnej hospodárskej spolupráce. Šiestimi zakladajúcimi členskými štátmi sa stali ZSSR, Poľsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko.

1953 boli zriadené podniky zahraničného obchodu ako samostatné právnické osoby². Štát neručil za ich ekonomickú podnikateľskú činnosť a ony neručili za záväzky štátu. Vytvorením monopolu zahraničného obchodu sa tak oddelila domáca výroba a obchod od zahraničného trhu, čím výrobné podniky úplne stratili kontakty so svetovými trhmi a negatívne to ovplyvnilo ich ďalší vývoj a konkurencieschopnosť.

V polovici 60. rokov boli niektoré podniky transformované na akciové spoločnosti so spoluúčasťou výrobných podnikov. Dôsledkom novej organizačnej štruktúry bolo lepšie prepojenie domácej výroby so zahraničnými odberateľmi, účasť na obchodných rokovaniach so zahraničnými partnermi, kontakt so zahraničnými inováciami a trhom. Koncom 60. rokov niektoré výrobné i obchodné podniky získali povolenie podnikat' v zahraničí, čím bol narušený monopol v oblasti zahraničného obchodu. Produkcia však bola neefektívna, surovinovo a materiálovo náročná, čím sa znižovala jej konkurencieschopnosť na náročných zahraničných trhoch. Nízka úroveň sociálno-ekonomického vývoja mala stále silnejší vplyv aj na hospodársko-politický vývoj ČSR. Kríza, ktorá vyvrcholila koncom 80. rokov, neznamenala iba definitívny rozpad integračného zoskupenia RVHP, ale aj koniec dovtedajšej politickej a hospodárskej orientácie členských krajín.

V druhej polovici 80. rokov nastali zásadné politické zmeny, ktorých výsledkom bola demokratizácia spoločnosti a rozsiahla liberalizácia zahranično-obchodnej politiky. Československo po revolúcii v roku 1989 zvolilo stratégiu ekonomickej reformy, zameranú na vybudovanie fungujúcej trhovej ekonomiky, zavedenie súkromného vlastníctva ako základnej inštitúcie trhovej ekonomiky, liberalizáciu cien, liberalizáciu v oblasti zahraničného obchodu a reštrukturalizáciu podnikovej sféry. Hlavné opatrenia spočívali v uvoľnení cenovej politiky, v zrušení monopolu zahraničného obchodu a jeho následnej liberalizácii a viacnásobnej devalvácii federálnej meny. Na zahraničný obchod v tomto období malo rozhodujúci vplyv dedičstvo desaťročia trvajúcej centrálne plánovanej ekonomiky, ktoré sa prejavilo technologickou zaostalosťou a surovinovo náročnosťou domácej produkcie, čo znížilo jej konkurencieschopnosť na svetových trhoch, výraznou orientáciou na výrobu v odvetví ťažkého strojárstva a prvovýroby a silnou orientáciou na trhy RVHP. Exportnú výkonnosť v slovenskom hospodárstve zabezpečoval len veľmi nízky počet podnikateľských subjektov a priemysel bol charakteristickým nedostatkom investícií a inovácií. Okrem nepriaznivých vnútorných podmienok situáciu komplikoval aj nepriaznivý vývoj na medzinárodných trhoch. Po rozpade východného socialistického bloku sa rozpadol i obchodný systém a spoločný trh reprezentovaný RVHP, čím sme stratili odbytko pre ťažký priemysel. Väčšinu rozvinutých trhových ekonomík postihla hospodárska recesia a menej rozvinuté krajiny neboli schopné uhrádzať predchádzajúce pohľadávky voči našej krajine. Globalizujúce sa svetové hospodárstvo a s tým spojené rýchle vedecko-technické napredovanie tiež negatívne vplývalo na proces transformácie slovenskej ekonomiky, ktorá svojou zaostalosťou v oblasti inovácií a kvality nestačila dobiehať západné krajiny.

Rok 1993 priniesol rozdelenie ČSFR na dva samostatné štáty – Českú republiku a Slovenskú republiku. Slovenská republika tak zahájila samostatnú cestu, na ktorej hlavne na začiatku musela čeliť nie len ekonomickým, ale i politickým problémom. Slovenský trh sa oproti trhom susedných krajín vyznačoval pomerne výraznou uzavretosťou a taktiež ďalšie smerovanie Slovenska v tomto období viedlo skôr k medzinárodnej izolácii, no túto bariéru sa podarilo koncom 90. rokov prekonať. Výkonnosť slovenskej ekonomiky v 90. rokoch značne zaostávala za krajinami západnej Európy, čo bolo spôsobené najmä regulačnými opatreniami vlád SR. Postupne sa však do obchodu začali zapájať aj súkromné subjekty a zvýšil sa podiel firiem so zahraničnou účasťou. Existencia

---

² K najznámejším patrili Tuzex, Strojexport, Škodaexport, Petrimex, Omnipol.

nízkych miezd, kvalifikovaná pracovná sila a zemepisná blízkosť západných trhov znamenali dôležité faktory pri budovaní konkurencieschopnosti slovenského exportu (WIIW, 2003). V rokoch 1993 až 1998 mal vývoz tovaru stúpajúcu tendenciu aj vďaka medzinárodnej konjunktúre, proexportnému cenovému efektu devalvácie meny z roku 1993 a viacerým obmedzeniam dovozu (NBS, 2003). Export väčšiny podnikov sa začal orientovať na západné trhy. Od roku 1994 vzrástol vo výraznej miere obchod s krajinami Európskej únie. Prevažná časť malých a stredných podnikov však stále nebola schopná presadiť sa na zahraničných trhoch. Slovensko dosahovalo trvalé schodky obchodnej bilancie, spôsobené najmä rastúcou domácou spotrebou a nedostatočným tempom rastu domácej produkcie, zaostalosťou výroby a nesprávnou štruktúrou výrobných podnikov. Slovenský export bol založený predovšetkým na cenovej konkurencieschopnosti, ktorá vyplývala z nízkej miery pridanej hodnoty produkcie a devalvácie meny. Takto založený export však citlivo reagoval na cyklický vývoj zahraničných partnerov. Po roku 1994 však začínajú devalvačné efekty vyprchávať, koruna vplyvom fixného menového kurzu a vyššieho rastu cien v porovnaní so západnými krajinami reálne zhodnocovala a cenová konkurencieschopnosť sa postupne vytrácala. V slovenskej ekonomike nedochádzalo k žiadúcej reštrukturalizácii a stagnovala necenová konkurencieschopnosť, výsledkom čoho exportná výkonnosť ekonomiky nebola dostatočná a prehlbovala sa vonkajšia ekonomická nerovnováha.

Prioritou slovenskej zahraničnoobchodnej politiky sa stala proexportná orientácia (Marcinčin - Beblavý, 2000). Koncom roka 1997 sa začali prejavovať opatrenia vlády na podporu exportu a obmedzenie dovozu, ako napr. aplikácia dovoznej prirážky, sprísnenie a uplatnenie certifikátu, stanovenia dovozných kvót na niektoré potravinárske a poľnohospodárske výrobky (NBS, 2003). Tieto opatrenia pôsobili na útlm dovozu, pozitívne ovplyvnili obchodnú bilanciu a vytvorili priestor na predaj domácej produkcie. V tomto období boli prijaté aj tri antiimportné opatrenia: Zákon o ochrane pred dumpingom pri dovoze tovaru, Zákon o subvenciách a vyrovnávacích opatreniach a Zákon o ochranných opatreniach pri dovoze. Pozitívnym krokom bolo aj vybudovanie inštitucionálnej základne na podporu zahraničného obchodu, najmä exportu, v roku 1997 v podobe dvoch inštitúcií na podporu exportu. Eximbanka (Exportno-importná banka SR) bola založená za účelom financovania a poisťovania exportno-importných aktivít. Fond na podporu zahraničného obchodu (FPZO) vznikol na podporu prezentácie slovenských výrobcov a výrobkov v zahraničí. Od 1. októbra 1998 pristúpila Národná banka Slovenska (NBS) v dôsledku nepriaznivého vývoja na domácom a zahraničnom trhu k zmene fixného výmenného kurzu na plávajúci kurz. Odvtedy sa menový kurz stanovuje na trhu a NBS zasahuje svojimi intervenciami na devízovom trhu iba v krajných prípadoch.

Prioritou vlády sa stala rýchla reštrukturalizácia a privatizácia podnikovej a bankovej sféry, ktorá mala podniky ozdraviť, pripraviť na efektívne fungovanie v podmienkach trhovej ekonomiky a zlepšiť konkurencieschopnosť slovenskej produkcie v zahraničí. Priebeh reštrukturalizácie bol značne problematický a pomalý. Reštrukturalizácii napomohla správa misie *Svetovej banky* (1999), podľa ktorej mal program reštrukturalizácie obsahovať:

- reštrukturalizáciu a privatizáciu štátnych bánk;
- reštrukturalizáciu zlých úverov bánk;
- zlepšenie právneho rámca (zákon o bankrote a vyrovaní, obchodný zákonník, občiansky zákonník, zákon o bankách, daňové zákony) a súdnej infraštruktúry;
- reguláciu a privatizáciu verejnoprospešných podnikov.

Dôkazom úspešnosti programu boli zvyšujúce sa objemy priamych zahraničných investícií smerujúcich na Slovensko, ktoré smerovali prevažne do exportne orientovaných odvetví, a

pozitívne prispeli k vývoju zahraničného obchodu. K výraznejšiemu oživeniu ekonomiky došlo až po roku 2000, od roku 2002 vzrástol už vo významnej miere aj domáci vývoz. Vláda svoje aktivity orientovala predovšetkým do vytvárania priaznivého podnikateľského prostredia s cieľom posilniť domácu ponuku a vytvárania priaznivých podmienok pre príliv zahraničných, zväčša proexportne, orientovaných investícií. Tento priaznivý stav odzrkadľuje zlepšenie podnikateľského prostredia, reštrukturalizáciu ekonomiky a dobré makroekonomické riadenie.

Nasledujúce obdobie je charakteristické prípravami na vstup do Európskej únie. Slovensko sa po rozpade východného bloku začalo výrazne orientovať na medzinárodnú spoluprácu a členstvo v rôznych organizačných štruktúrach. Ako základnú prioritu si krajina určila integráciu do Európskej únie. Vstupom do Európskej únie a začlenením do regionálnych zoskupení očakávalo Slovensko vyšší ekonomický rast. Väčšina krajín strednej a východnej Európy nadviazala styky s Európskymi spoločenstvami (ES) už po roku 1989. V decembri 1989 bola medzi ČSFR a ES podpísaná Dohoda o obchode s priemyselnými výrobkami. O rok neskôr nahradila túto dohodu Dohoda o obchodnej a hospodárskej spolupráci, ktorá bola podpísaná na desaťročné obdobie. Dohody o vytvorení pridruženía medzi ES a krajinami strednej Európy, tzv. asociačné dohody, boli podpísané v decembri 1991. V roku 1992 vznikla dočasná Dohoda o obchode a otázkach súvisiacich s obchodom medzi ČSFR a ES. V októbri 1993 bola medzi Slovenskou republikou a Európskym spoločenstvom a jeho členskými štátmi podpísaná Európska dohoda o pridružení, ktorá vstúpila do platnosti vo februári 1995. Dohoda bola právnym rámcom pre politický dialóg, technickú a finančnú pomoc členských krajín EÚ pre Slovensko (NBS, 2003). Cieľom podpísania tejto dohody bolo vytvoriť trvalé vzájomné vzťahy medzi EÚ a SR. Slovensko sa tak zapojilo do procesu európskej integrácie a Európska únia sa zaviazala k podpore štrukturálnych zmien na Slovensku. Popri európskych integračných procesoch sa súbežne snažili vo väčšej miere navzájom spolupracovať aj krajiny Strednej Európy. Stredoeurópska dohoda o voľnom obchode CEFTA (Central European Free Trade Agreement) bola podpísaná už v roku 1992 medzi Českou, Maďarskou, Poľskou a Slovenskou republikou a predpokladala postupné odstránenie prekážok v obchode medzi jednotlivými štátmi v prechodnom desaťročnom období.

Vstupom do Európskej únie 1.5.2004 získalo Slovensko otvorený prístup k západoeurópskym trhom a výhody najmä z uvoľňovania obchodu medzi jednotlivými štátmi únie. Zrušením obchodných bariér dochádza na Slovensku k rastu produktivity práce a k zvyšovaniu obchodnej výmeny, čím dochádza i k zvyšovaniu produkcie a tiež k väčšiemu prílevu zahraničných investícií. Slovenská republika môže čerpať finančné prostriedky z fondov EÚ a využívať ich na zlepšenie infraštruktúry i životného prostredia. Obyvatelia SR získali ľahší prístup k vzdelaniu a informáciám v rámci EÚ. Členstvo v Európskej únii je však spojené i s požiadavkami EÚ na vyššiu kvalitu výrobkov a produkcie, modernizáciu a investovanie do nových technológií. Vyššia konkurencia tak vytvorila tlak na úroveň kvality a cenu výrobkov, ale tiež na reštrukturalizáciu v niektorých odvetviach. Po roku 2004 došlo k zvýšeniu rastu HDP, čomu prispel v najväčšom rozsahu priemysel. Pridaná hodnota rástla takmer vo všetkých odvetviach ekonomiky s výnimkou sektoru služieb. Ponuková stránka ekonomiky sa tak výrazne zvýšila hlavne v spracovateľskom priemysle, a to vo výrobe strojov, elektrických zariadení a dopravných prostriedkov.

Vstupom do Európskej únie sa Slovenská republika zaviazala i k vstupu do Európskej hospodárskej a menovej únie. Ako jediná krajina zo skupiny krajín Vyšegrádskej štvorky sa Slovenská republika rozhodla urobiť tento krok už v roku 2009. Otvorenosť slovenskej ekonomiky a rozsah vzájomného obchodu s ostatnými členmi EÚ vytvárala predpoklady pre relatívne vysoké výhody z prijatia spoločnej meny euro. Väčšina veľkých exportných firiem je vlastnená

zahraničnými investormi, ktorí sú zároveň aj významnými importérmi, a spoločná mena im prináša množstvo výhod, predovšetkým v podobe odstránenia kurzového rizika. Vstup do eurozóny tak mal priaznivý vplyv na ekonomický rast a zahraničný obchod SR.

3. Vplyv priamych zahraničných investícií

Veľmi dôležitým faktorom pôsobiacim na ekonomiku Slovenska sú priame zahraničné investície (PZI), ktoré podporujú presadenie sa domácej výroby na svetových trhoch. Úloha zahraničného kapitálu je nenahraditeľná z hľadiska transformácie, zefektívnenia a prechodu na sofistikovanejšiu a konkurencieschopnejšiu produkciu. Zahraničné investície prinášajú modernizáciu výroby i sortimentu, a taktiež majú vplyv na rast výkonnosti, kvalifikácie pracovných síl a miezd. Predpokladom pre ich prílev je vytvorenie zodpovedajúcich inštitucionálnych podmienok, najmä efektívnej vlastnickej štruktúry a dostatku investičných a finančných zdrojov, čo mala zabezpečiť privatizácia, ktorá sa však v tomto ohľade v mnohých prípadoch ukázala ako nepostačujúca a neefektívna. Základný problém spôsobil hneď v počiatkoch transformačného procesu zvolený spôsob privatizácie štátneho majetku uprednostňovaním domácich záujemcov a masovou kupónovou formou privatizácie. Drobní domáci investori neposkytli dostatočné množstvo financií potrebných pre reštrukturalizáciu zastaraného neefektívneho a podkapitalizovaného podnikového sektora. Masová forma privatizácie navyše rozdrobovala vlastnícke práva a sťažovala ich výkon. Oddiaľovala sa privatizácia formou priamych predajov inštitucionálnym zahraničným investorom, ktorí disponovali potrebnými finančnými prostriedkami, manažérskymi schopnosťami a know-how. Politika vlády v rokoch 1994-1998 odrádzala potenciálnych zahraničných investorov. Táto situácia sa premieta do nízkeho prílevu PZI na Slovensko.

V tejto oblasti vykazovalo Slovensko značné nedostatky a zaostávalo v porovnaní s okolitými štátmi strednej Európy po celé obdobie 90. rokov. Do roku 1995 smerovali na Slovensko zahraničné investície iba vo veľmi malom rozsahu. Medzi najvýznamnejších investorov koncom 90. rokov patrili nemecká automobilka Volkswagen, maloobchodný reťazec TESCO, pivovar Heineken, telekomunikačná spoločnosť France Telecom a spoločnosť SONY. Z odvetvového hľadiska predstavujú najvyšší podiel priemyselná výroba, peňažníctvo a poisťovníctvo, odbor dopravy, skladovania a spojov.

K pozitívnej zmene dochádza na Slovensku po roku 1998, kedy došlo k zmene hospodárskej politiky a celkovej ekonomicko-politickej situácie a vypracovala sa stratégia stimulácie PZI. Nízke daňové zaťaženie, nižšie úrokové sadzby a rastúca dôveryhodnosť štátu boli dobrým predpokladom pre zvyšovanie záujmu zahraničných investorov o investovanie na Slovensku. Už v roku 2000 prilákalo Slovensko takmer 2 mld. USD, teda približne toľko ako za celé obdobie 1993-1998. Príliv PZI sa v ďalšom období výrazne zvyšuje. Významnú úlohu zohral zvýšený objem priamych predajov strategických podnikov do rúk zahraničných investorov (SPP, VSŽ Košice a pod., privatizácia bankového sektora, Slovenských elektrární atď). Štrukturálne reformy v období rokov 2003 a 2004 vytvorili na Slovensku vhodné investičné prostredie. Prílev PZI smeroval najmä do výstavby automobiliek, do odvetví spracovateľského priemyslu, ako je výroba strojov či elektrických zariadení, a do oblasti finančného sprostredkovania. Medzi komparatívne výhody na prilákanie zahraničných investorov patrila najmä lacná a disponibilná pracovná sila, ale aj výhodná poloha, dostupnosť energií a široká priemyselná základňa. Začlenenie Slovenska do európskych štruktúr ešte viac posilnilo prílev PZI v ďalšom období.

4. Bilancia zahraničného obchodu

Všetky vyššie spomenuté spoločensko-ekonomické podmienky a faktory sa odzrkadlili vo vývoji zahraničného obchodu a exportnej výkonnosti SR, ktorá ilustruje dlhodobú dovoznú náročnosť slovenskej ekonomiky a v dôsledku toho vznikajúce obchodné deficity. Zahraničnoobchodný sektor v období rokov 1993 – 2003 vykazuje veľmi kolísavý vývoj (viď tabuľka 1), silne podmienený veľkosťou domáceho dopytu a hospodárskymi podmienkami v zahraničí. Saldo obchodnej bilancie dosiahlo aktívnu hodnotu za celé obdobie iba v roku 1994. V nasledujúcom období sa už deficit obchodnej bilancie prehlboval, pretože vývoz slovenskej produkcie bol vysoko závislý na dovoze. Rast dovozov sa zvyšoval a prehlboval deficit exportného sektora. Najvyšší deficit obchodnej bilancie sa zaznamenal v rokoch 1996 – 1998, následne sa však prijali opatrenia k zníženiu dovozu, akým bolo zavedenie dovoznej prirážky alebo reštrikčné hospodárske opatrenia vlády, čo malo za následok obmedzenie domáceho dopytu (NBS, 2003). Vláda sa na Slovensku do roku 1998 snažila prijať mnohé opatrenia, ktoré by riešili problematiku obchodného deficitu. Tieto opatrenia však nesmerovali k nevyhnutnej reštrukturalizácii, ale skôr k obmedzovaniu dovozu. Nárast deficitu bol zapríčinený predovšetkým:

- absenciou reštrukturalizácie priemyslu a následnou neschopnosťou presadiť sa výraznejšie na zahraničných trhoch;
- zachovaním fixného kurzu slovenskej koruny do októbra 1998;
- vyššou infláciou ako u obchodných partnerov.

Dovozná náročnosť po celé obdobie 90. rokov stúpala. Hlavnými dôvodmi neustáleho zvyšovania dovozu boli nedostatočná úroveň domácej ponuky a vysoká surovinová a materiálová náročnosť. Extrémny nárast importu bol zapríčinený tým, že domáce výrobné kapacity nedokázali pohotovo reagovať na rýchly rast dopytu a zmenu jeho štruktúry, a tak bola domáca ponuka suplovaná zahraničnými dodávateľmi. V rokoch 2000 a 2001 sa v dôsledku zníženia exportnej výkonnosti a zvýšenia domáceho dopytu opäť prehĺbil deficit obchodnej bilancie.

Situácia sa zmenila v roku 2007, kedy bola prvýkrát dosiahnutá aktívna bilancia zahraničného obchodu, no hneď nasledujúce roky bol zahraničný obchod SR negatívne zasiahnutý svetovou hospodárskou krízou, ktorá naplno ukázala slabé stránky štruktúry a zamerania slovenského hospodárstva a obchodu v podobe vysokej orientácie na výrobu luxusných statkov, ako sú automobily a elektronika. Dopyt po týchto produktoch je vysoko elastický a závisí od príjmov zahraničných obchodných partnerov, ktoré počas krízy poklesli. Vďaka mnohým opatreniam vlády SR a do určitej miery aj vstupom do eurozóny nepriaznivý vývoj netrval dlho a už v roku 2011 sme opäť dosiahli aktívnu obchodnú bilanciu a táto situácia pretrváva až do roku 2019.

Tabuľka 1

Vývoj exportu a importu tovarov a služieb SR (v mil. Eur)

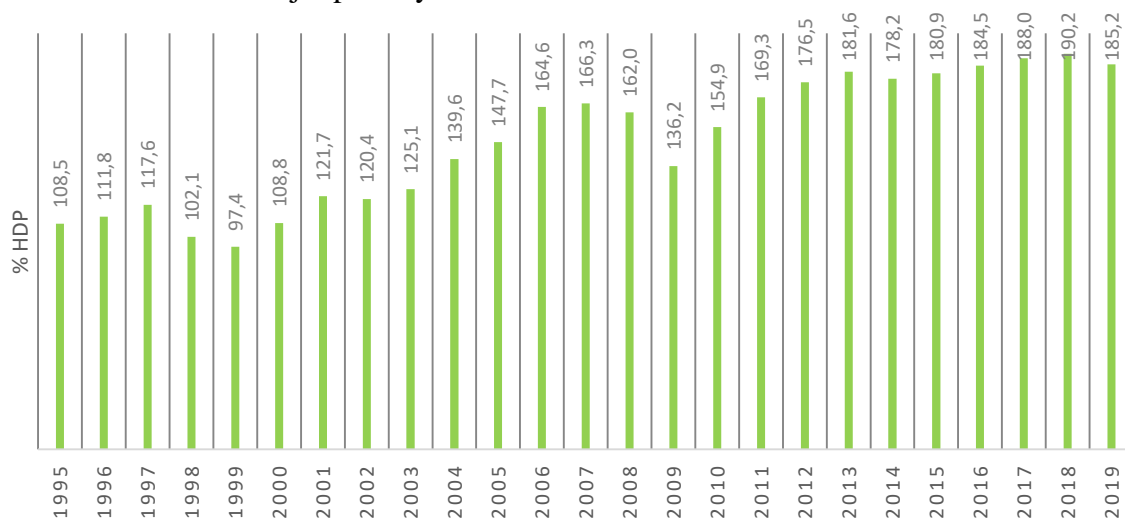
Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Export	8 263,1	8 406,0	10 363,2	9 255,3	9 045,3	11 912,2	13 656,9	15 006,4	18 774,5	23 998,9	28 489,4	37 047,0
Import	8 370,2	10 662,6	12 367,9	11 499,4	9 979,8	12 444,5	15 436,5	16 700,9	18 918,8	24 540,4	29 720,4	38 025,9
Obch. bilancia	-107,1	-2 256,6	-2 004,7	-2 244,1	-934,5	-532,3	-1 779,6	-1 694,5	-144,3	-541,5	-1 231,0	-978,9
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
46 976,2	52 976,3	43 608,1	52 647,4	60 542,9	66 896,6	69 607,6	69 788,1	73 395,8	75 955,3	80 380,6	86 213,1	87 712,1
46 732,7	54 149,4	43 716,1	52 858,6	60 040,7	62 840,9	65 441,2	66 114,1	70 943,3	73 565,2	78 531,0	84 395,8	86 744,1
243,5	-1 173,1	-108,0	-211,2	502,2	4 055,7	4 166,4	3 674,0	2 452,5	2 390,1	1 849,6	1 817,3	968,0

Zdroj: vlastné spracovanie, Eurostat, 2020

Hoci sa bilancia zahraničného obchodu SR nevyvíjala za sledované obdobie veľmi priaznivo, čo sa týka podielu zahraničného obchodu na ekonomike Slovenska, ten zaznamenával výrazný rast, čo je dôsledkom malého vnútorného trhu SR. Ako vidieť na grafe 1, otvorenosť slovenskej ekonomiky v posledných desaťročiach rástla a je predpoklad, že bude rásť aj v budúcnosti. Veľkosť zahraničného obchodu a otvorenosť meraná podielom exportu a importu na HDP rástli až na úroveň 185,2 % HDP v roku 2019. Hodnota exportovaných tovarov a služieb predstavovala 93,1 % HDP a import dosiahol hodnotu 92,1 %. Tieto čísla dokumentujú extrémnu závislosť slovenského hospodárstva na zahraničnom obchode a svetovom vývoji.

Graf 1

Miera otvorenosti Slovenskej republiky

Zdroj: vlastné spracovanie, Eurostat, 2020

5. Komoditná a teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu

Slovensko sa od 60. rokov minulého storočia zameriavalo najmä na dodávky strojov a kovospracujúcich výrobkov, ktorých podiel na objeme exportu predstavoval roku 1980 už približne 37 %. Išlo o potravinárske a kovospracujúce stroje, motocykle, ťažké zbrane a ložiská. Kľúčovou zložkou dovozu boli palivá, suroviny a polotovary. Zdedená štruktúra priemyslu bola charakterizovaná nízkym stupňom spracovania a vysokou energetickou a materiálovou náročnosťou. Slovensko malo nevyužitú výrobnú kapacitu predovšetkým v zbrojárskom priemysle, ktorý bol vybudovaný pre export do krajín RVHP. Z hľadiska komoditnej štruktúry bola kľúčovou úlohou pre zahranično-obchodnú politiku potreba vymaniť sa so závislosti na ťažkom strojárstve a prejsť na exportnú výrobu v odvetviach s vyššou pridanou hodnotou, ktorá je zväčša relatívne kapitálovo náročnejšia. Na Slovensku však dlhodobo chýbal potrebný kapitál v dôsledku nevhodnej privatizácie a nedostatočného prílevu PZI. Navyše, hlavná komparatívna výhoda Slovenska bola v lacnej pracovnej sile, a teda v odvetviach s nižšou pridanou hodnotou. Transformácia slovenskej ekonomiky na trhovú vo veľkej miere zmenila výrobu v mnohých sektoroch ekonomiky. Štrukturálne zmeny ovplyvnili najmä oblasť strojárskoho priemyslu, kde v prípade mnohých výrobkov bol zaznamenaný výrazný pokles vývozu a rast dovozu.

Komoditná štruktúra v oblasti exportu SR sa v 90. rokoch vo veľkej miere nemenila. Problémom však boli produkty na nízkom stupni spracovania a výrobky s nízkou mierou pridanej hodnoty, ktorých konkurencieschopnosť stála predovšetkým na nízkych mzdách. V prvej polovici 90. rokov sa vyvážalo hlavne železo a oceľ, ktoré boli nasledované exportom strojov a prístrojov, a tiež exportom automobilov, traktorov a motocyklov. Od roku 1995 sa v slovenskom vývoze postupne začína znižovať váha exportu železa a ocele, čo možno považovať za pozitívny trend z hľadiska orientácie exportu smerom k produktom s vyššou pridanou hodnotou. Vývoz motorových vozidiel v priebehu 90. rokov, ale i v nasledujúcom období, zaznamenal výrazné tempo rastu. Na raste exportu motorových vozidiel od roku 1996 mal významný podiel vstup zahraničného investora Volkswagen Bratislava. V roku 1998 bola táto spoločnosť najväčším exportérom Slovenska. K ďalším významným exportérom patrili U. S. Steel a Matador. Ok roku 1997 sa v exporte postupne posilňuje postavenie komodít s vyšším stupňom finalizácie, ako prístroje a zariadenia pre telekomunikáciu, záznam a reprodukciu zvuku a obrazu a elektrické zariadenia, čo súvisí tiež so vstupom zahraničných investorov na tento domáci trh.

Od roku 2003 plynú vo veľkej miere na Slovensko proexportne orientované investície do automobilového priemyslu a nadäzujúcich odvetví, ktoré znamenajú konkurenciu pre domácich výrobcov a sú podnetom pre zvyšovanie kvality výroby a posilňovanie necenovej konkurencieschopnosti. V súčasnosti je tovarová štruktúra slovenského zahraničného obchodu sústredená na niekoľko odvetví (ŠÚ SR, 2020), a to výroba dopravných prostriedkov (osobné automobily, ich časti a príslušenstvo), elektrických prístrojov a zariadení (hriadele, ložiská, pumpy, ventilátory, kompresory, bojler, TV prijímače a telefónne prístroje) a základné kovy a výrobky z nich (železo, oceľ, drôty). Vývoj v týchto sektoroch je hlavným motorom slovenskej ekonomiky, no vzniká tu vysoké riziko závislosti ekonomiky na vývoji dopytu po produkcii týchto odvetví. Slovensko dováža predovšetkým stroje a elektrické zariadenia (výpočtová technika, motory, pumpy, mobilné telefóny), suroviny (ropa, plyn, pohonné látky, oleje a uhlie) a dopravné prostriedky (automobily a ich časti a príslušenstvo).

Teritoriálna orientácia zahraničného obchodu je ovplyvňovaná množstvom faktorov, ako sú prírodné podmienky, surovinové a energetické zásoby, nedostatok domáceho kapitálu alebo hospodárske a politické ambície krajiny. Transformácia Slovenskej republiky sa v zahraničnom obchode prejavila aj zmenou teritoriálnej štruktúry obchodu, pričom prioritou bola zmena orientácie z ekonomík krajín RVHP na vyspelé svetové trhy, najmä trhy západnej Európy a krajiny EÚ. V roku 1989 až 70 % vývozu smerovalo do krajín RVHP, 14 % do rozvojových a 16 % do rozvinutých krajín. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky sa zvýšila potreba zamerania na trhy EÚ, nakoľko existujúce výrobné kapacity už nenáchádzali odbyt na trhoch bývalej RVHP. Slovenskí exportéri sa čoraz viac orientovali na západné trhy, stále však pretrvávala závislosť hospodárstva od surovinových dodávok z Ruska.

Tabuľka 2

Import a export SR podľa krajín a zoskupení v 2019

Krajina	Import		Export	
	mil. EUR	%	mil. EUR	%
CELKOM	79 362,1	100,0	80 459,5	100,0
OECD	52 035,1	65,6	70 716,1	87,9
EU-28	53 285,8	67,1	67 856,3	84,3
Nemecko	12 826,1	16,2	17 945,6	22,3
Česká republika	7 983,4	10,1	8 851,8	11,0
Poľsko	4 525,5	5,7	6 015,5	7,5
Maďarsko	4 134,6	5,2	5 093,7	6,3
EURÓPA	52 686,9	66,4	72 016,7	89,5
Rusko	4 454,5	5,6	1 425,7	1,8
ÁZIA	16 915,1	21,3	3 954,4	4,9
Čína	5 018,3	6,3	1 696,5	2,1
Kórejská republika	4 274,0	5,4	354,8	0,4
Japonsko	550,7	0,7	173,5	0,2
AFRIKA	669,4	0,8	738,7	0,9
AMERIKA	1 435,9	1,8	3 351,9	4,2
USA	938,6	1,2	2 519,1	3,1
AUSTRÁLIA	22,1	0,0	314,9	0,4
Nešpecifikované	7 630,3	9,6	80,4	0,1

Zdroj: vlastné spracovanie, www.statistics.sk, 2020

Po rozdelení ČSFR v roku 1993 bola prirodzene najdôležitejšia obchodná výmena s ČR, s ktorou bola slovenská ekonomika previazaná v oblasti dodávateľskoodberateľských vzťahov a toto prvenstvo ČR trvalo až do roku 1997. V roku 1993 predstavoval podiel dovozu z ČR 36 % celkového dovozu a podiel vývozu do ČR na celkovom vývoze bol 42 %. Postupom času sa slovenské hospodárstvo zbavilo naviazanosti na českú ekonomiku, keďže obe ekonomiky sa snažili preraziť na vyspelejších západných trhoch. Dôležitú úlohu na začiatku plnil aj obchod s krajinami CEFTA, pričom v roku 1993 sa na trhoch týchto krajín realizovalo takmer 50% vývozu a 40% dovozu, no tento podiel sa postupne znižoval. V roku 1998 vystriedalo ČR na prvom mieste ako obchodný partner Nemecko a stále si udržiava vedúcu pozíciu. Vzájomná zahranično-obchodná výmena je podmienená najmä aktivitami automobilových spoločností. Previazanosť s touto krajinou je navyše podporená rozsiahlymi priamymi zahraničnými investíciami. V nasledujúcom období teritoriálna štruktúra ZO SR pokračuje v existujúcich trendoch a zvyšuje sa podiel krajín OECD a EÚ, čo je podporené aj vstupom Slovenska do európskych intergratívnych štruktúr. Z hľadiska dovozu do SR vykazuje teritoriálna štruktúra podobné výsledky ako štruktúra vývozu. V súčasnosti sú európske krajiny prijímateľmi približne 90 % slovenského vývozu a tvoria 65 % slovenského dovozu (viď tabuľka 2). Najdôležitejším trhom pre export Slovenska naďalej zostávajú krajiny V4. V dovoze stále väčšiu úlohu zohrávajú ázijské krajiny ako Čína a Kórea a je veľká pravdepodobnosť, že v mnohých rozvíjajúcich sa krajinách Ázie a iných regiónov (Čína, India, Kórea, Thajsko, Turecko a Mexiko) vznikne mnoho exportných príležitostí. Je nutné však podotknúť, že daňou za schopnosť Slovenska umiestňovať svoju produkciu na vyspelých svetových trhoch, je prílišná závislosť na hospodárskom cykle v týchto krajinách, prejavujúca sa poklesom exportu a odbytu v časoch hospodárskych kríz.

6. Záver

Vývoj ekonomiky a zahraničného obchodu Slovenska bol ovplyvňovaný predovšetkým transformačným procesom, ako aj prípravami na začlenenie do európskych integračných štruktúr. Zahraničný obchod SR je jednou z oblastí, ktoré obdobie transformácie poznačilo najcitelnejšie. Vývoj na začiatku 90. rokov bol ovplyvnený predovšetkým rozpadom východného bloku a rozdelením ČSFR. Prejavilo sa to v nominálnom raste, aj výraznej zmene teritoriálnej orientácie. Ťažisko obchodnej výmeny sa presunulo z trhov bývalej RVHP predovšetkým do Európskej únie. Hlavným cieľom v období pred vstupom do Európskej únie bolo vytvorenie zdravého ekonomického prostredia, zlepšovanie zahraničného ratingu krajiny a stabilizácia makroekonomických ukazovateľov. Pozornosť Slovenskej republiky sa upriamila na prijatie dôležitých reforiem, ktoré výrazným spôsobom zasiahli do hospodárskeho života. Postupne sa krajina zapojila do integračných procesov, došlo k celkovému oživeniu ekonomiky a zlepšilo sa i hodnotenie Slovenska v rámci zahraničia. Úspech slovenskej ekonomiky však odhalil aj potenciálne riziko, a to prílišnú citlivosť vývozu na cyklický vývoj v trhových ekonomikách západnej Európy. K ďalším historicky podmieneným problémom, z ktorých niektoré pretrvávajú dodnes, môžeme priradiť donedávna chronické prebytky dovozov, nedostatočnú zmenu komoditnej štruktúry, kde významnú časť vývozov tvoria produkty na nižšej úrovni spracovania s nižšou pridanou hodnotou. Na strane dovozu pretrváva závislosť Slovenska na dodávkach strategických surovín, predovšetkým ropy a zemného plynu z Ruska.

Článok vznikol s podporou grantovej agentúry VEGA v rámci projektu č. 1/0664/20: „Konkurencieschopnosť SR v podmienkach Európskej únie“.

Použitá literatúra

Marcinčin, A. - Beblavý, M. (2000). *Hospodárska politika na Slovensku 1990 - 1999*. Bratislava: INEKO, SFPA, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, 2000

NBS (2003). *Národná banka Slovenska 1993 - 2002*. Bratislava: NBS, 2003

OECD (1999). *OECD Economic surveys: Slovak republic*, OECD, Paris, 1999

Svetová banka (1999). *Správa misie Svetovej banky na Slovensku*, 1999

Vláda SR (2007). *Proexport policy of the SR for 2007 – 2013*, Documents of the Government Office of the Slovak Republic, Bratislava, 2007

WIIW (2003). *Handbook of Statistics: Countries in Transition 2003*. WIIW-WIFO: Vienna, 2003

<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

www.nbs.sk

www.statistics.sk

Od kumulácie rizík vo finančnom sektore k ich materializácií

From the accumulation of risks in the financial sector to their materialization

Igor Dvornický

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra financií
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: igor.dvornicky@gmail.com

Abstract

This paper points out the causes of the accumulation of risks in the domestic economy. It names the specifics of the development of the domestic financial market. We consider it important to distinguish between business and financial cycle, while visualizing the individual phases of economic fluctuations. An important feature is the assignment of unique identifiers to each cycle, which can also serve as a control for possible early warnings. We provide analyses to identify the domestic financial cycle and predict the materialization of risks with an impact on the real economy of Slovakia. The paper is based on our previous research and contains recommendations to support financial stability.

Klasifikácia JEL: E30, E37, E44

Kľúčové slová: finančná stabilita, hospodársky cyklus, materializácia rizík

1. Úvod

Pri pohľade na názov príspevku si máme možnosť uvedomiť, že zachytávame finančný cyklus pri jeho možnom prechode určitými fázami. Napriek tomu, že príspevok si nenárokujú na prevedenie definíciami ekonomických cyklov významných ekonómov či teóriami jednotlivých škôl, považujeme za nevyhnutné v jeho úvode rozlíšiť pojmy hospodársky a finančný cyklus, ktoré sa často nerozlišujú ani na úrovni zainteresovanej verejnosti. Taktiež pre systematickú postupnosť pomenovávame fázy ekonomického cyklu.

V ďalšej časti pojednávame o hospodárskom cykle v jeho expanzívnej fáze, kde upriamujeme na *špecifika* jeho priebehu ako napr. *nadmerná zadlženosť slovenských domácností*, ktorej rast výrazne prevyšuje makroekonomické fundamenty. Identifikujeme ukončenie expanzívnej fázy hospodárskeho cyklu s dlhodobejším časovým úsekom prehrievania ekonomiky, ktorá produkovala nad všetky očakávania s ďalšou predikciou významne záporných rastov HDP doma i v zahraničí.

Jedným z príznačných charakteristík expanzívnej fázy ekonomického cyklu je i skepsa a síce pesimistická nálada na trhu z očakávaní príchodu recesie. Toto zhoršené ekonomické prostredie sa definuje rôzne, ale ako uvádza Holman (1999), ekonómovia sa zhodnú na recesii vtedy, keď reálny HDP krajiny klesá aspoň 2 nasledujúce kvartály po sebe. Podobne to bolo i v súčasnom období, keď sa očakávanie recesie stále viac a viac skloňovalo za globálny i domáci hospodársky priestor. Prehrievanie ekonomík za globálne hospodárstvo však aktuálne nebolo ukončené v rámci

cyklickosti týmto očakávaným scenárom, kedy povedzme najväčšie svetové hospodárstva postupne vykazujú znižovanie rastu HDP až na úroveň recesie, ku ktorým sa v rámci globalizácie svetového obchodu skôr či neskôr pridajú i ďalšie otvorené ekonomiky, závislé od obchodovania na globálnom trhu.

Nakoľko dnes už poznáme, že celosvetové dianie ochromila udalosť z kategórie Black Swan, označovaná ako korona-kríza, za ktorou stojí svetová pandémia nákazy vírusom Covid 19. Potom, čo sa tento vírus výrazne prejavil i v Európe, investori na finančných trhoch na to reagovali globálnym odpredávaním akcií. Akciové indexy prepisovali históriu, keď najskôr tie európske zaznamenali behom jedného dňa najväčší prepád za posledné štyri roky, kde vo finále index Euro Stoxx 50 dosiahol hranicu poklesu 38% a US index S&P 500 sa zastavil na hranici 34% poklesu, čo je najkratší časový úsek pre takýto typ korekcie v celej jeho storočnej histórii (Bloomberg, 2020). Riziká nákazy postupne prinútili vlády jednotlivých štátov po celom svete realizovať opatrenia, väčšinou vyhlásením núdzového stavu v krajine. Tieto opatrenia zahrňovali aj mnohé bezprecedentné rozhodnutia ako sú zastavenie leteckej dopravy, plošné zatvorenie prevádzok poskytujúcich služby, zákaz všetkých hromadných podujatí, uzatvorenie hraníc štátov a obmedzenie pohybu či zákaz vychádzania pre obyvateľstvo. Táto situácia sa nevyhnutne podpísala na svetovej produkcii tovarov a služieb, ktoré boli zväčša zúžené len na nevyhnutné produkty.

Pokiaľ pojednávame o fáze hospodárskeho cyklu v jeho expanzii, zaradíme sem jeho vrchol, ale i cestu na tento vrchol a síce konjunktúru – rozmach. Toto obdobie všeobecne pomenovávame ako dobré časy. V rámci ekonomického pohľadu majú tzv. dobré časy svoje pravidlá. Medzi tie najzákladnejšie patrí, že v tejto priaznivej dobe, keď makrofundamenty dosahujú priaznivé výkony, sa treba pripravovať na prechod ekonomického prípadne finančného cyklu a to *vytváraním dostatočných rezerv v podobe kapitálu* a kapitálových vankúšov. Jednoducho povedané, *pripraviť sa na zlé časy* a eliminovanie ich deštruktívnych následkov. Ďalším pravidlom je, že *práve v dobrých časoch sa profilujú riziká*, kedy za hazardujúci vzorec správania v spoločnosti môžeme považovať, pokiaľ sú tieto riziká autoritami neidentifikované, podceňované či ignorované. Za mnohé riziká a špecifiká za naše hospodárstvo spomeňme práve prílišné zadlžovanie sa domácností, ktorého trend bol zdvojnásobený v časoch hospodárskej prosperity a prostredí extrémne nízkych úrokových sadziieb.

Súbor takýchto rizík a ich súbeh vo *fáze expanzie* hospodárskeho cyklu budeme označovať ako *kumulácia rizík* zatiaľ čo ich pretváranie do konkrétnych ekonomických výkyvov alebo ich profilujúcu hrozbu vo *fáze poklesu* budeme označovať *materializáciou rizík*.

Práve aktuálny vývoj vo svete v podobe dopadov korona-krízy napĺňa predpoklady, aby spolu s ukončením fázy vrcholu hospodárskeho cyklu a jeho posunom do fázy recesie, ukončil i vrchol finančného cyklu a stál za vznikom ďalšej finančnej krízy. Stále však zostáva neznáme aká bude hĺbka aktuálnej recesie, ako dlho potrvá a aké negatívne následky zanechá.

1.1 Rozlišovanie pojmov hospodársky a finančný cyklus

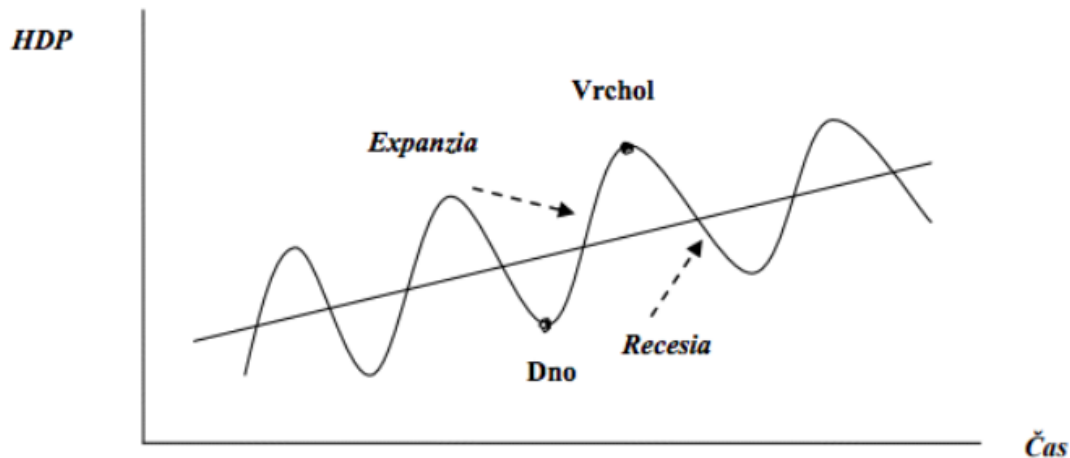
Prírodné vedy označujú pojmom cyklus periodický pohyb – sínusoidu. Pri modernej ekonomickej vede pristupujeme k cyklom ako k pohybu, ktorý je zložený z deterministickej a náhodnej zložky pričom za príčiny tohto pohybu sa označujú aj exogénne a endogénne faktory. Pre cyklus v ekonomike sú pri tom typické dve základné fázy: expanzia a recesia a dve ohraničujúce fázy: dno a vrchol (Lisý a kol., 2005).

Pre lepšie pochopenie ekonomických šokov a finančných kríz je však nevyhnutné rozlišovať hospodársky a finančný cyklus, ktoré sú samostatné, hoci navzájom sa ovplyvňujúce cykly.

V literatúre sa stretávame s mnohými definíciami hospodárskeho cyklu, pričom ich podstatu tvorí poznanie, že hospodársky cyklus predstavuje súbor opakovane pozorovaných a objektívne dokumentovaných výkyvov (fluktuácií) agregátnej ekonomickej aktivity aproximovanej reálnym HDP (Liška et al., 2004). Ekonomický (hospodársky) cyklus môžeme teda charakterizovať ako striedanie vzostupných a zostupných fáz vývoja ekonomiky okolo dlhodobého vývojového trendu ekonomiky (Lisý a kol., 2007).

Graf 1

Fázy hospodárskeho cyklu

Zdroj: Tvede In Frendakova, 2011; <https://www.sjf.tuke.sk/transferinovacii/pages/archiv/transfer/21-2011/pdf/089-095.pdf>

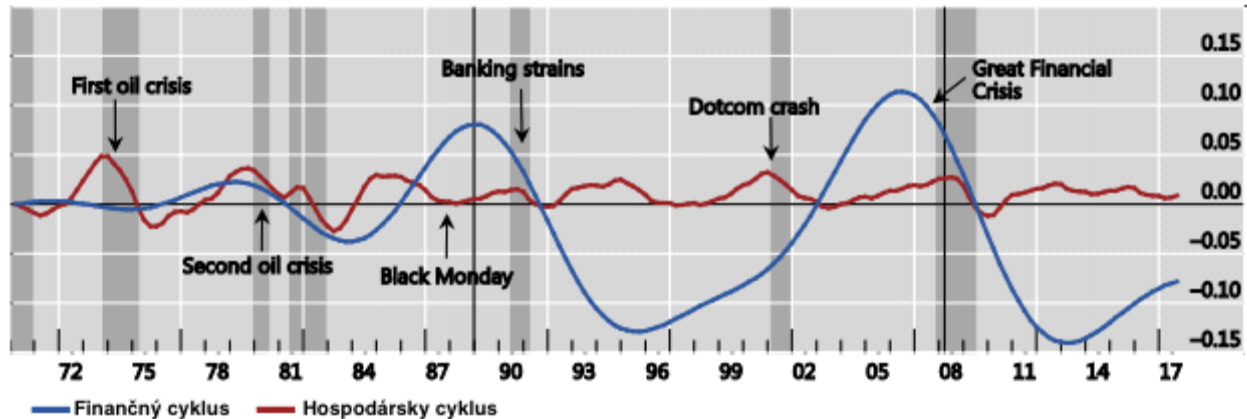
Pri finančnom cykle sa stretávame s menšou literárnou databázou definícií, ako aj výskumným materiálom. *Borio (2014) finančný cyklus považuje za vzájomne sa posilňujúce interakcie medzi vnímaním úrovne rizika, postojmi k rizikám a obmedzeniami financovania, ktoré sa premietajú do expanzií (boomov), ktoré sú nasledované kontrakciami.* Inak povedané, finančný cyklus možno považovať za výkyvy v prístupe účastníkov trhu k finančným rizikám (Plašil a kol., 2015).

Borio (2012) ďalej uvádza nasledujúce základné charakteristiky finančného cyklu:

- Hlavne prvky, ktoré opisujú finančný cyklus sú úvery a ceny nehnuteľnosti
- Finančne cykly sú dlhšie ako hospodárske cykly, zvyčajne trvajú 16 až 20 rokov
- Na vrchole finančného cyklu sa vyskytujú často systémové *bankové krízy* a hospodárske recesie, ktoré vznikajú súbežne s kontrakčnou fázou finančného cyklu *majú obzvlášť ťažké následky*
- Rastúce finančné nerovnováhy sú identifikovateľné najmä odchýlkami vývoja objemu úverov a cien nehnuteľnosti od ich historických trendov
- Dĺžku a závažnosť finančných cyklov ovplyvňujú politiky, kde finančná liberalizácia, expanzívna monetárna politika a globalizácia prispievajú k nadmerným fluktuáciám finančného cyklu.

Graf 2

Finančný a hospodársky cyklus v USA

Zdroj: Borio, 2019; <https://www.bis.org/speeches/sp191119a.pdf>

Poznámka: výraznejšie šedé oblasti označujú recesie a plné čierne čiary začiatok bankových kríz;

Finančný cyklus - meraný pomocou frekvenčných (pásmových) filtrov zachytávajúcej výkyvy reálnych pomerov úveru k HDP (the credit-to-GDP ratio) a reálnych cien nehnuteľností v období od 32 do 120 štvrt' rokov.

Hospodársky cyklus - meraný pomocou frekvenčného (pásmového) filtra zachytáva výkyvy reálneho HDP v období od 5 do 32 štvrt' rokov.

Graf 2 sprostredkováva pohľad hneď na niekoľko vecí. Ako sme už naznačili, finančné cykly sa od hospodárskych odlišujú hlavne ich frekvenciou, kde počet opakujúcich sa dejov u finančných cyklov je o mnoho nižší. Na druhej strane ich hĺbka a následky sú o mnoho rozsiahlejšie rovnako ako čas, v ktorom je hospodárstvo uvrhnuté do depresie. Graf rovnako zaznamenáva najväčšie krízy v USA za posledné desaťročia, kde máme možnosť pozorovať ako významné krízy (špeciálne tie bankové), vznikajú práve na vrcholoch finančného cyklu.

1.2 Indikatívny vývoj cyklickosti a identifikácia finančného cyklu v SR

I keď hovoríme o cykloch, väčšina z týchto fluktuácií nenasleduje mechanicky. Naopak mnohí ekonómovia prirovnávajú predvídateľnosť cyklickosti skôr k nevyspytateľnosti počasia. Jednotlivé fázy teda nemajú nemennú dĺžku trvania, práve naopak, každý cyklus je v svojej podstate jedinečný a odlišný od ostatných predovšetkým časovým priebehom, či intenzitou výkyvov (Hairault et al., 1997).

Ďalšími znakmi, ktorými sa finančný a hospodársky cyklus navzájom odlišujú, sú indikátory, prostredníctvom ktorých sú tieto cykly identifikované. Kým pri hospodárskom cykle je sledovaný reálny rast ekonomiky, pre finančný cyklus (ďalej aj FC) neexistuje žiaden prirodzený a jednoznačný identifikátor (Stremmel, 2015). Avšak analýzy FC sa zameriavajú na vývoj finančných premenných ako sú ceny aktív, úverová expanzia či vývoj akciových indexov. I keď za posledný menovaný možný identifikátor sa žiada spomenúť, že podľa štatistických meraní Claessens et al. (2012), sú súľady pre cykly v cenách akcií, z pomedzi vytýčených premenných, najnižšie. Čo značí, že väzby medzi akciovými trhmi a ostatnými finančnými trhmi sú relatívne slabé.

Na základe dostupných informácií a analýz je však možné, najefektívnejšie vyjadriť finančný cyklus práve prostredníctvom úverov a cien nehnuteľnosti (ESRB, 2014). Najosvedčenejšími sú

prítom pozitívne medzery (gapy) v ukazovateli pomeru úverov k HDP (credit-to-GDP) a ukazovatele zamerané na vývoj ceny nehnuteľností.

Ako sme sa už vyjadrili, definície finančných cyklov nemajú zďaleka takú bohatú základňu ako majú hospodárske cykly, hlavne z historického hľadiska. Po poslednej veľkej finančnej kríze sa však finančné cykly stali bezprostredným záujmom analýz centrálnych bánk, ako nositeľov finančnej stability.

Zároveň platí, že finančné premenné predstavené v predchádzajúcich odsekoch, sú vo vyspelých ekonomikách dobre zdokumentované. Problém však môže byť pri identifikácii finančných cyklov pri malých otvorených ekonomikách, akou je aj Slovensko, ktorého finančný trh nie je rozvinutý.

Krátko pred vypuknutím pandémie Covid19 v Európe, autori vedeckého výskumu z NBS Kupkovič a Šuster (2020)³ vydali analýzu identifikovania FC v SR, ktorej výsledok vizualizujeme grafom 3. Ide o časový rozsah od 1Q 2003 do 3Q 2019 so 67 pozorovaniami pre každú premennú. Pozostávajú z ukazovateľov, ktoré majú dopredu hľadiaci charakter a sú relevantné pre budúce finančné krízy a to sú: - úvery domácnostiam a nefinančným spoločnostiam, - ukazovatele dlhového bremena, - ceny nehnuteľností, - úverové štandardy pre domácnosti a nefinančné spoločnosti, - úrokové sadzby (rozpätia) pre domácnosti a nefinančné spoločnosti, - deficit bežného účtu k HDP.

Tieto ukazovatele transformovali pomocou ich empirických kumulatívnych distribučných funkcií, aby získali rady s nulovým priemerom a jednotkovým rozptylom. Čiastkové ukazovatele agregovali do jednorozmerného ukazovateľa finančného cyklu na základe teórie portfólia, kde váhy predstavujú relatívny význam jednotlivých vstupných ukazovateľov a tiež sa upravujú o párové korelácie medzi ukazovateľmi. V prvom kroku spočítali ukazovatele sektorov (domácností a nefinančných spoločností) podľa ich podielov na úverovom trhu. V druhom kroku nastavili vektor váh ako

$$w = (0,3; 0,3; 0,1; 0,1; 0,1; 0,1)$$

pre agregované úvery, ceny nehnuteľností, dlhové bremeno, podmienky financovania, úrokové rozpätia a deficit bežného účtu.

Časovo premenlivé korelačné koeficienty odhadovali pomocou metódy exponenciálne váženého kľzavého priemeru (EWMA).

Výsledkom čoho je ukazovateľ finančného cyklu definovaný v intervale (0, 1).

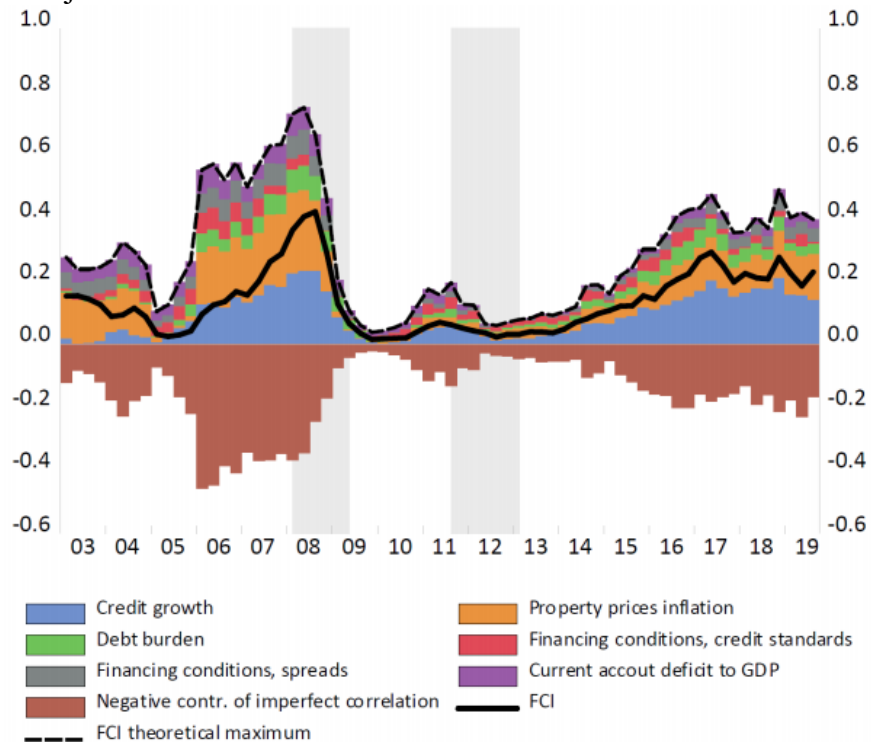
Z analýzy vyplýva, že čím vyšší je ukazovateľ, tým vyššia je miera tolerancie finančného rizika medzi účastníkmi trhu. A teda nízke hodnoty naznačujú veľkú averziu voči riziku, zatiaľ čo vysoké hodnoty indikátora predstavujú nízku averziu voči riziku.

---

³ Ich analýza vychádza z prístupu Rychtárika a Červenej (NBS) a nadväzuje na model z prác Holló et al. a Plašil et al. (Eurozóna) v snahe vytvoriť plnohodnotnejší model

Graf 3

Finančný cyklus a jeho rozklad na území SR

Zdroj: Kupkovič, Šuster, 2020;

https://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/WP_2_2020_Kupkovic_Suster_Identifying_the_Financial_Cycle_in_Slovakia_EN.pdf.

Identifikáciou FC na našom území za pomoci finančných premenných na strane dopytových aj ponukových faktorov a ich dosadením do časových radov za uplynulých 17 rokov (graf 3), zároveň potvrdzujeme funkčnosť a aplikovateľnosť definície FC Boriom - v platnosti i pre naše územie. Jeho teóriu FC definovanú postojmi k rizikám, ktoré sa premietajú do expanzií (boomov), nasledované kontrakciami, pozorujeme na grafe a opisujeme aj na jednom ucelenom module fáz FC. Kde vidíme expanzívnu fázu FC v SR od roku 2005, ktorú sprevádzala rastová dynamika všetkých vstupných ukazovateľov, pričom vrchol nastal v roku 2008, po ktorom prišiel pád spojený s extrémnou averziou voči riziku, dno nastáva koncom roka 2009. Tento princíp sa ďalej opakuje, keď od konca r. 2013 rizikový apetít opäť výraznejšie stúpal.

1.3. Kumulácia rizík vo finančnom sektore SR

Na našom území donedávna prebiehala kumulácia rizík vo finančnom sektore veľmi dynamicky. Prihliadnuc na špecifiká,⁴ kedy rastúca zadlženosť SK domácností presahujúca jej

⁴ Jedným z prínosov našej práce je aj zoskupenie špecifik vývoja posledného finančného cyklu SR (z časti i hospodárskeho cyklu, keďže sa ovplyvňujú) v jeho (nie nevyhnutne) expanzívnej fáze. Väčšinu týchto špecifik sme už samostatne skúmali a kategorizujeme ich ako: - nadmerný rast úverov, presahujúci makro fundamenty (kde môžeme zaradiť aj dlhoročné prvenstvá SR v raste úverov), - hypotekárny boom od marca 2016 s jeho prívlastkami (kde sa okrem iného radí aj fakt pomerne veľkej časti domácností s vysokým podielom splátok k príjmom DSTI), - vysoká miera konkurencie v retailovom bankovníctve a ich model zvýšeného prenášania rizík na štát (kde sa okrem iného radí aj špecifickosť zmeny ÚS pre úvery na bývanie t.j. z najvyšších v regióne, na najnižšie), - vplyv činnosti finančných

fundamenty v priebehu menej ako dekády, zmenila poradie z *posledného miesta* v rebríčku zadlženosti domácnosti za strednú a východnú EÚ *na prvú priečku* (Habrman, 2018), zároveň viac ako 7 rokov⁵ tento rast tvoril *najrýchlejší rast zadlženosti domácností* za celú EÚ. Pri domácnostiach na našom území ide hlavne o úvery na bývanie, pričom toto úverové rely monumentálne nabralo na obrátkach od marca 2016, kedy začala hypotekárna vojna bánk, označovaná tiež ako *hypotekárny boom* (Dvornický, 2019). V tomto boome veľkú úlohu zohráva vysoká koncentrácia konkurencie v retailovom bankovníctve na našom trhu, ktorej efektom je zároveň zvýšená kumulácia rizík v sektore bankovníctva. Tento efekt je navyše znásobovaný vysokociteľným zastúpením a aktivitou finančných sprostredkovateľov (Dvornický, 2020).⁶

Podľa pravidelných analytických publikácií regulátora kumulácia rizík vo fáze rastu FC na území SR bola najmä *v oblasti bankového sektora*. Tento jav súvisí i s práve už nami identifikovaným obdobím hypotekárneho boomu⁷. V tejto hypotekárnej vojne bánk sme ďalej identifikovali jav, kedy retailové banky vykonávajúce činnosť na našom území vykazujú aktivitu prenášania rizík na štát v podobe bezprecedentného uvoľnenia prístupu k riziku⁸.

Jedným z následkov konkurenčného boja je aj prostredie extrémne nízkych úrokových sadziieb pre úvery na bývanie,⁹ v ktorom zaznamenávame stádovitú správanie (herding effect) domácností ako spotrebiteľov k ochote zadlžiť sa. Tu sa významnou mierou, v podobe multifikačného efektu, podpisuje i už spomenutá aktivita finančných sprostredkovateľov.

Takáto kombinácia zvyšuje tlak na ceny nehnuteľností, ktoré po medziročných dvojciferných rastoch presahujúcich ich fundamenty, taktiež prekonávajú svoje historické maximá, kedy v rámci ekonomickej teórie môžeme hovoriť o realitných bublinách. Táto situácia platí i v roku 2020, kedy podľa Eurostatu SR patrí k rekordémom nárastu cien nehnuteľností s medziročným nárastom v 1.Q viac ako 13%, pričom viac z celej EÚ rástlo už iba Luxembursko (In Tv Markíza, 2020).

V dôsledku menovaných špecifik zadlženosť domácností dosiahla úroveň 45% pomeru k HDP, načo reagovala aj agentúra Moody's najskôr v podobe pohrozenia zhoršenia ratingu pre SR. Kedy v septembri 2019 skutočne pristupuje k zhoršeniu ratingového výhľadu pre krajinu zo statusu pozitívny na stabilný (Denník E, 2019). Aby nakoniec v apríli 2020 zmenila ratingový výhľad pre

---

sprostredkovateľov na úverový trh a domácnosti, - stav úspor a miera finančnej gramotnosti Slovákov, - miera závislosti SK ekonomiky od výroby automobilového priemyslu, - neinvestície štátu do vedy a výskumu, - prehrievanie SK ekonomiky a jej produkciu nad očakávania. (dokoncenie špecifik z predchádzajúcej strany)

⁵ Vychádzajúc z analýzy FS Kalmana (NBS, 2018), kde uvádza, že SR viac ako 6 rokov vedie za celú EÚ v medziročnom raste úverov domácnostiam, naša ucelená myšlienka však prevzatá z práce, ktorej zdroj uvádzame priamo v texte.

⁶ Konkrétne a merateľné negatívne dopady a zvyšujúci tlak na samotný FC vyplývajúci z aktivity zastúpenia finančných sprostredkovateľov začala NBS po dlhoročnom oficiálnom prehliadaní aktuálne zverejňovať vo svojich analýzach – pozri Správa o finančnej stabilite | máj 2020 | s.44

⁷ Vznik hypotekárneho boomu detailne zachytávame v samostatnom príspevku s. 25-45
https://nhf.euba.sk/www_write/files/katedry/ksrp/2019/RSER_1-2019.pdf

⁸ Vplyv vysokej miery konkurencie v bankovom sektore rozoberáme v samostatnom príspevku:
<https://sekarl.euba.sk/ar1-eu/sk/csg/?repo=eurepo&key=64136771774>

⁹ ÚS pre HÚ a úvery na bývanie sa postupne zmenili z najvyšších v regióne na tie najnižšie, toto naberá na vážnosti hlavne v období niekoľkoročného poskytovania ľahko dostupných „hypoték“ vo významnom pomere so 100% LTV hodnôt nehnuteľností, ktorých rast vykazoval prvky realitných bublín. V júli 2020 sú ponuky stále atraktívne kde napr. v Poštovej banke úver na bývanie (ale i refinancovanie) s ÚS 0,5% p.a. a Prima Banka ÚS 0,6% p.a. pre každého klienta. A práve refinančným úverom sa stále máme možnosť dostať i na 100% LTV, kedy klient automaticky refinancuje celú zostatkovú sumu úveru.

náš bankový sektor zo statusu pozitívny na negatívny, čím sa radíme ku krajinám kde agentúra zrealizovala najvýraznejšiu zmenu (tvnoviny.sk, 2020).

Za náš bankový sektor je v týchto súvislostiach nevyhnutné okrajovo spomenúť, že v rámci zaužívaných biznis modelov ich podnikania sa trend znižovania marží rozhodli riešiť práve tlakom na objem poskytovania lacných úverov. Takáto stratégia bola časťou odbornej verejnosti považovaná za rizikovú práve z pohľadu prípadného ekonomického šoku, ktorý nakoniec prišiel v rozmeroch, akých si predstavoval len málokto. Na druhej strane kapitálová primeranosť za všetky banky je dobrá a teda dodržiava legislatívou nastavené pravidlá. Spomínané výnosy však všetkým bankám výraznejšie klesajú, kedy za niektoré sa skloňujú i straty. V tomto bode problém môže nastať aj v strate záujmu investícií ich materskej spoločnosti a tým aj prehodnotenie ďalšieho pôsobenia tej ktorej banky.

Situácií nie je nápomocný ani stav úspor SK domácností. NBS vo svojich analýzach v roku 2018 upozorňuje na to, že popri EU prvenstve v zadlžovaní sa, citlivosť slovenských domácností zvyrazňuje aj najnižší pomer finančných aktív a záväzkov v EÚ (rozdiel finančných aktív a finančných pasív SK domácností v pomere k HDP uvádza ako najhorší z celej EÚ). Pričom práve finančné aktíva sú prvou líniou obrany v prípade ťažkostí so splácaním úverov. Navyše úrokové sadzby sú historicky najnižšie a splatnosti nových úverov najdlhšie. To znamená, že v prípade ťažkostí klienta, ekonomických fluktuácií či zvyšovaní ÚS po fixácií, zostáva len malý priestor na úpravu splátkového kalendára (Kalman, 2018).

V súčasnosti, po prepuknutí korona-krízy, sa problematika úspor domácností dostáva do ešte užšej optiky záujmu celej rady analytikov. Analytici ÚMS (2020) z radov regulátora vychádzajúc z údajov národného Zisťovania o finančnej situácii a spotrebe domácností (Household finance and Consumption Survey, HFCS) z roku 2017 svoju správu zhrňujú nasledovne: „Masívne výpadky príjmov spôsobené karanténnymi opatreniami, zastavením výroby a obmedzením poskytovania služieb, postihnú desaťtisíce domácností. Pritom 10% slovenských domácností nemalo pred touto krízou žiadne finančné rezervy, 20% má rezervy najviac na jeden mesiac a polovica domácností má rezervy na maximálne šesť mesiacov. Domácnosti pracujúce v najviac postihnutých sektoroch obchodu, služieb a remesiel sú na tom ešte horšie, 30% má rezervy najviac na mesiac a 60% na menej ako šesť mesiacov“.

Ďalším bodom, ktorý môže prehľbovať riziká vo finančnom sektore je stav finančnej gramotnosti (ďalej aj FG) Slovákov. Napriek rôznym iniciatívam a aktivitám na štátnej i európskej úrovni či za pomoci mimovládnych organizácií s cieľom podpory FG stále abscentuje jej celoplošná systematická výučba a jej úroveň je na Slovensku stále nízka. Čo sa potvrdzuje už opakovane národným meraním v niekoľkých vlnách prevažne na žiakoch SŠ a ZŠ, spomeňme medzinárodnú PISA či domácu v programe Viac ako peniaze.

Národné meranie FG s dospelými účastníkmi, kde sa predpokladá, že majú už i svoje vlastné skúsenosti na finančnom trhu prebieha už v spomenutom národnom projekte HFCS v spolupráci s ECB. Kucserová a Strachotová (2019) na základe analýzy týchto výsledkov konštatujú úroveň FG ako nedostatočnú a tiež, že finančná gramotnosť na Slovensku sa medzi dvoma vlnami zisťovania, v období 2014-2017 mierne zhoršila.

Práve finančnému vzdelávaniu prisudzujeme veľkú protiváhu k zvyšujúcej sa komplexnosti finančného trhu, ktorý je podstatne rizikovejším prostredím akým bol v minulosti. Okrem toho sme i názoru, že náprava sociálne nerovnováhy.

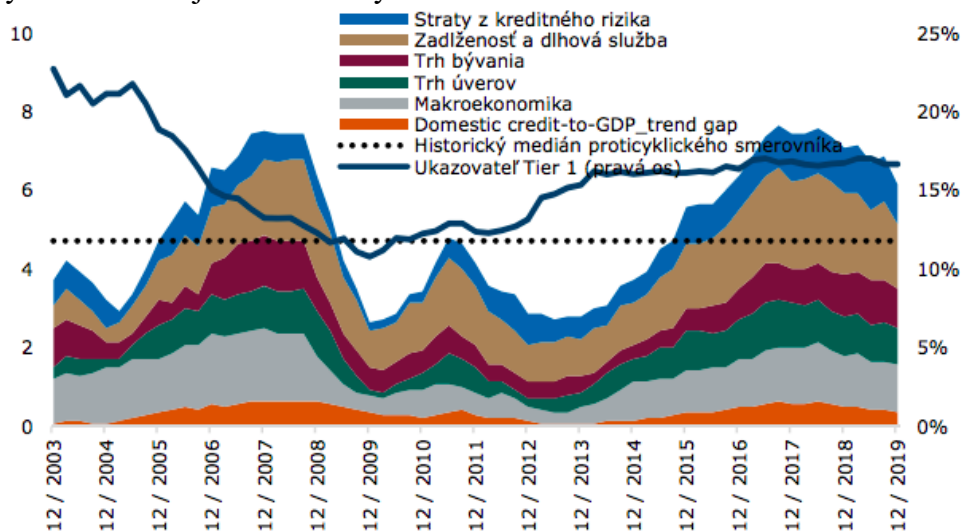
2. Materializácia rizík vo finančnom sektore a predikcia vývoja hospodárskeho cyklu v SR

Súhrn týchto špecifik preto drží nášho regulátora po celý čas v strehu. NBS, prevažne v rámci odboru politiky obozretnosti na makroúrovni, aktívne dohliada na stabilitu finančného systému ako celku. Už od roku 2014, kedy začala stanovovať úroveň proticyklického kapitálového vankúša (ďalej CCyB), identifikovala a komunikovala nedostatky reguláciou ECB odporúčaného indikátora úverového cyklu Basel gap a jeho nevhodnosť pre účely rozhodovania o výške CCyB pre slovenské expozície. Z tohto dôvodu NBS zostrojila a pre účely rozhodovania používala alternatívny ukazovateľ Domestic credit-to-GDP_{trend} gap, pričom si zároveň bola vedomá technických obmedzení a limitov používania tohto indikátora. V čase pretrvávajúcej expanzie finančného cyklu, sa čoraz výraznejšie prejavovali limity indikátorov založených na báze merania úverovej medzery, kde v dôsledku pretrvávajúcej expanzívnej fázy finančného cyklu, dynamický rast úverov vedie vplyvom technických vlastností používanej metódy odhadu trendu (HP filtra) k postupnému nahodnocovaniu ich dlhodobého trendu. V dôsledku toho majú referenčné ukazovatele indikátorov založených na báze úverovej medzery v týchto fázach finančného cyklu tendenciu indikovať *podhodnotené* úrovne CCyB (NBS 2019).

Z uvedených dôvodov sa NBS rozhodla pri rozhodnutiach o úrovni CCyB viac zamerať pozornosť na širšie faktory a indikátory obsiahnuté v *proticyklickom smerovníku*, ktoré zobrazuje graf 4 a v polovici roka 2019 prešla na tento indikátor, ktorý komplexnejšie mapuje vývoj finančného cyklu.

Graf 4

Proticyklický smerovník a jeho indikátory

Zdroj: NBS, ŠÚ SR, CMN, 2020a;

https://www.nbs.sk/_img/Documents/_Dohlad/Makropolitika/WEB_Stvrtrocny_komentar_2020_April.pdf

Poznámka: Ukazovateľ je vypočítaný v súlade s § 33g, odsek 1c, zákona o bankách a v súlade s Odporúčaním ESRB/2014/1, časti C a D.

Na grafe 4 máme možnosť pozorovať, že všetky indikátory kompozitného ukazovateľa v posledné roky rástli a od konca roku 2016 oscilovali na úrovni ich historických maxím, čo potvrdzuje prezentovanú teóriu kumulácie rizík vo finančnom sektore SR a pokročilú expanzívnu fázu FC. Rovnako ako postupné ochladzovanie v závere roka 2019, ktoré sa spája s poklesom finančnej aktivity, uvoľňovaním dodatočného kapitálu pre banky (napr. pomocou zmeny úrovne CCyB)¹⁰ a taktiež materializáciou rizík, pri ktorých poznanie zmiernenia ich rozsahu, tvorí našu hlavnú motiváciu daného výskumu.

Proticyklický smerovník ako ukazovateľ empirických odhadov a indikátor včasného varovania na finančných trhoch je podľa Rychtárika (2014) z NBS zároveň *identifikátorom finančného cyklu využívaný v SR*.

I keď aktuálna kríza sa zatiaľ odlišuje od predchádzajúcej globálnej krízy v rokoch 2008 až 2010, keď jej zdroj nie je primárne vo finančnom sektore, ale v reálnej ekonomike, *upozorňujeme však na to, že práve aktuálne ekonomické šoky, môžu byť spúšťacím mechanizmom podobných scenárov*. I keď sme stále v úvode novej krízy, už v tejto chvíli veľkosť pomoci z verejných zdrojov vo viacerých krajinách presahuje sumy použité počas predošlej finančnej krízy. S tým súvisí aj voľný pád finančných trhov, ktorý by bol ešte hlbší, ak by do diania razantne nevstúpili centrálné banky. Za naše územie si máme možnosť rozsah recesie uvedomiť aj na ukazovateli

Legislatívne opatrenie v podobe odkladu splátok je hodnotené, ako účinný prvok, na druhej strane zahmlieva informácie o aktuálnom kreditnom riziku domácností, ktoré možno sledovať len cez nepriame indikátory. Ukazovatele zlyhania portfólií sú teda počas obdobia odkladu splátok skreslené, keďže nie je možné sledovať zlyhania pre skupinu úverov v moratóriu (NBS, 2020b).

2.1 Predikcie základných makrofundamentov ako východisko vývoja hospodárskeho cyklu

Kým makroekonomický vývoj bol v čase expanzie finančného cyklu spolu s úverovým trhom a trhom nehnuteľností jedným z viacerých kanálov prehrievania finančného trhu, aktuálne je hlavným zdrojom prepadu finančného cyklu (NBS 2020a).

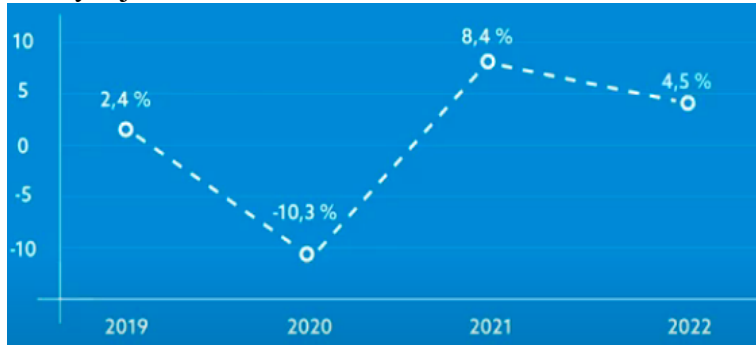
Analýzy NBS postupne predstavovali niekoľko scenárov vývoja HDP na aktuálny rok, všetky však boli v podstatných mínusových hodnotách. Túto analýzu nakoniec NBS upresnila v podobe hlbkej recesie na úrovni dvojciferej hodnoty $-10,3\%$ poklesu národného hospodárstva. Podľa analýzy by sa naša ekonomika mala dostať na hodnoty pred krízou v roku 2022, čo vizualizujeme grafom 5.

---

¹⁰ NBS v snahe oživiť ekonomiku na júlovom zasadaní bankovej rady rozhodla o znížení miery CCyB na úroveň 1% od 1.8.2020, ide o výraznú intervenciu, keď ešte na konci januára 2020 vydala rozhodnutie o navýšení na 2%

Graf 5

Strednodobá predikcia vývoja HDP

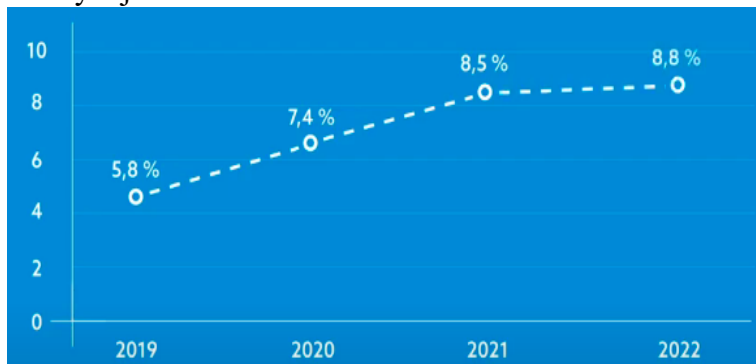
Zdroj: spracované podľa NBS, 2020c; <https://www.youtube.com/watch?v=jjo7qFLzBxI&feature=youtu.be>

Poznámka: P2Q 2020

Pre zachovanie finančnej stability, zvlášť v podmienkach vysokej zadlženosti súkromného sektora, je predpoklad plniť si svoje záväzky – a to sa dosiahne udržaním dobrého stavu zamestnanosti.

Graf 6

Strednodobá predikcia vývoja nezamestnanosti

Zdroj: spracované podľa NBS, 2020c; <https://www.youtube.com/watch?v=jjo7qFLzBxI&feature=youtu.be>

Poznámka: P2Q 2020

Podľa dotknutej analýzy z dielne NBS sa podarilo vládnymi opatreniami zachrániť viac ako 50 tis. pracovných miest, avšak zvyšovanie nezamestnanosti sa stáva realitou, pričom jej projekciu zaznamenáva graf č.6.

Dnes nie je v našich silách odhadnúť čo i len ďalší priebeh korona-krízy, veľmi pozitívne vnímame uvoľnenie pomoci čerpania zdrojov EÚ i keď sa predpokladá, že za cenu budúceho zvýšeného daňového zaťaženia. Ako zlomový bod vnímame objavenie plnohodnotnej vakcíny proti ochoreniu Covid-19 (prípadne jeho mutáciám). Citlivo vnímame príchod a intenzitu novej vlny nákazy pred poznaním vakcíny, ktorá by mohla spôsobiť tvrdý úder. Zároveň však veríme i v akýsi samoozdravovací mechanizmus či už na ekonomickej úrovni alebo zdravotného hľadiska.

3. Záver

V príspevku sa nám podarilo naplniť vytýčené ciele, kde sme najskôr upriamili pozornosť na existenciu rozdielnosti definícií hospodárskeho a finančného cyklu. S vytýčením ich základných charakteristík a za pomoci analýz sme zároveň zdokumentovali ich pohyb vo vývoji ekonomiky ako dva samostatné súbory fluktuácií. Ďalej môžeme konštatovať, že ich cykly sa navzájom ovplyvňujú a môžu sa po určitý čas i prelínať. Avšak na ukončenie vrcholu finančného cyklu je potrebný zásadnejší šok v ekonomike ako je to pri ochladení hospodárskeho cyklu. Takýmto šokom môže byť napríklad prasknutie bublín po obdobiach boomov, materializácia rizík kumulovaná v bankovom sektore, alebo i svetová pandémia spadajúca do kategórie black swan a samozrejme zväčša pôjde o ich kombináciu. Zároveň zostupná fáza finančného cyklu je spojená s väčšou depresiou v ekonomike. Ďalej sme identifikovali základné indikátory pre určenie a meranie jednotlivých fáz pre oba cykly všeobecne i konkrétne s novou štúdiou pre robustnejší model pre naše územie. V neposlednom rade sme úspešne overili všeobecne uznanú hypotézu FC na identifikovanom vývoji FC SR. A podarilo sa nám zoskupiť najvýznamnejšie riziká spolu s ich špecifikami kumulované v expanzívnej fáze finančného cyklu.

Práve aktuálny vývoj korona-krízy splňa všetky predpoklady na posun finančného cyklu a uvrhnutie svetového hospodárstva do finančnej krízy, ktorej rozmery ešte stále nie sú podrobne známe. Vo veľkej miere bude záležať aj na prípadnom príchode a samotnom rozsahu druhej vlny vírusu. Pozitívnymi črtami daného diania môžu byť potom skúsenosti, ponaučenia, inovácie a digitalizácia, ako aj možnosť spoločnosti prehodnotiť používanie chybných vzorcov správania.

Tento príspevok je výsledkom projektov VEGA (1/0239/19) Implikácie behaviorálnej ekonómie pre zefektívnenie fungovania súčasných ekonomík a VEGA (1/0215/18) Finančná pozícia sektora domácností vo väzbe k rodovo citlivému rozpočtovaniu a sociálnej nerovnosti.

Použitá literatúra

Analytici ÚMS. (2020). *Majú slovenské domácnosti rezervy pred krízou?* Analytický komentár č. 78, Household finance and Consumption Survey, NBS/ECB.

Borio, C. (2019). *A tale of two financial cycles: domestic and global*. BIS Lecture.

Borio, C. (2014). *The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt?* Journal of Banking & Finance 45, p. 182–198.

Borio, C. (2012). *The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt?* BIS Working Papers No 395

Claessens, S. et al. (2012). *How Do Business and Financial Cycles Interact*. Journal of International Economics, Vol. 87, No. 1. Str. 178-190. 2012.

Denník E. (2020). *Moody's nám zhoršil výhľad ratingu*. <https://e.dennikn.sk/1601763/moodys-nam-zhorsil-vyhľad-ratingu-boji-sa-zmien-v-dochodkoch-korupcie-a-urovne-skolstva/>, [citované 9.07.2020].

Dvornický, I. (2019). *Hypotekárny boom, motor alebo časovaná hrozba nášho hospodárstva?* Revue sociálno-ekonomického rozvoja : vedecký recenzovaný on-line časopis. Roč. 5, č. 1, Bratislava : Katedra sociálneho rozvoja a práce NHF EU. s. 24-45. ISSN 2453-6148.

Dvornický, I. (2020). *Vplyv vysokej miery konkurencie na kumuláciu rizík v sektore bankovníctva s možným dopadom na reálnu ekonomiku*. Finančné trhy : vedecký časopis = Scientific Journal. Roč. 17, č. 2. ISSN 1336-5711.

ESRB (European Systemic Risk Board). (2014). *Flagship Report on Macro-prudential Policy in the Banking Sector*, https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/other/140303_flagship_report.pdf.

Eurostat. (2020). *Rekordný nárast cien nehnuteľností*. In Televízne noviny zo dňa 9.7.2020, hlavná spravodajská relácia Tv Markíza, [citované 9.07.2020].

Habrman, M. (2018). *Úverové hody na Slovensku - Analytický pohľad na zadĺženie domácností*. Inštitút finančnej politiky : MF SR.

Hairault, J.O. et al. (1997). *Business cycles and macroeconomic stability*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 341 s. ISBN 0-7923-9907-2.

Holman, R. et al. (1999). *Ekonomie*. Praha: C. H. Beck, 1. vyd. 726 s. ISBN 80-7179-255-1.

Kalman, J. (2018). *Finančná stabilita, Hlavné riziká a trendy z pohľadu stability slovenského bankového sektora*, Bratislava: NBS, Biatic, ročník 26, 3/2018.

Kucserová, J. Strachotová, A. (2019). *Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností (HFCS)*. Príležitostná štúdia NBS 1/2019.

Kupkovič, P. Šuster, M. (2020). *Identifying the Financial Cycle in Slovakia*. NBS Working paper 2/2020.

Lisý, J. a kol. (2005). *Ekonomía v novej ekonomike*. Bratislava: Iura Edition, 1. vyd. 622 s. ISBN 80-8078-063-3.

Lisý, J. a kol. (2007). *Ekonomía v novej ekonomike*. Bratislava: Iura Edition, 2. vyd. 634 s. ISBN 978-80-8078-164-4.

Liška, V. et al. (2004). *Makroekonómie*. Praha: Professional Publishing, 628 s. ISBN 80-86419-54-1.

NBS. (2020a). *Štvrťročný komentár k politike obozretnosti na makroúrovni – Apríl 2020*. ISSN 2644-5492.

NBS. (2020b). *Správa o finančnej stabilite – Máj 2020*. 105 s.

NBS. (2020c). *Strednodobá predikcia P2Q 2020*.

Plašil, M. et al. (2015). *In the Quest of Measuring the Financial Cycle*. CNB Working Paper Series No. 5.

Rychtárik, Š. (2014). *Analytical background for the counter-cyclical capital buffer decisions in Slovakia*. Biatic 22/4.

Stremmel, H. (2015). *Capturing the financial cycle in Europe*. ECB Working Paper ISSN 1725-2806.

Tvede, L. (2001). *Business Cycles*. London: Routledge, 350 s. ISBN 0-415-27050-2. In

Frendáková, A. (2011). *Príčiny a dôsledky hospodárskych cyklov*. Transfer inovácií 21/2011.

Tvnoviny.sk. (2020). *Agentúra Moody's zhoršila Slovensku výhľad ratingu*.

https://www.tvnoviny.sk/ekonomika/1994942_agentura-moodys-zhorsila-slovensku-vyhľad-ratingu, [citované 9.07.2020].

Analyza nezamestnanosti v krajinách Európskej únie

Analysis of Unemployment in European Union Countries

Lubica Hurbánková

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta hospodárskej informatiky, Katedra štatistiky

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovenská republika

e-mail: lubica.hurbankova@euba.sk

Abstract

The paper deals with the analysis of unemployment in European Union countries on the basis of data of the unemployment rate and the number of unemployed. The data are obtained from the Eurostat website. The aim of the paper is to find out how the number of unemployed in individual EU countries changed in 2018 compared to 2009, in which country the number of unemployed increased the most, in which the least. Appropriate tools of economic statistics are used for the analysis. Using the contribution method, we will monitor how each country contributed to the overall change in the number of unemployed. Based on a three-factor model of the analysis of the number of unemployed, we find out how this indicator has changed depending on the change in the unemployment rate, the economic activity rate, the share of the working age population in the total population and the total population.

Klasifikácia JEL: C49,E24, J64

Kľúčové slová: miera nezamestnanosti, počet nezamestnaných, príspevková metóda, štvorfaktorový model

1. Úvod

Každá zo svetových ekonomík sa snaží, aby mala nezamestnanosť klesajúci trend. V tomto smere Slovensko zaznamenáva pozitívny vývoj, nezamestnanosť od roku 2013 klesá. Nezamestnanosť ovplyvňuje viacero faktorov. Veľmi diskutovanou témou je aj nezamestnanosť mladých ľudí a absolventov. Veľké množstvo mladých ľudí prípadne absolventov s potrebnými skúsenosťami odchádza za prácou mimo hraníc Slovenskej republiky. Vtedy môže ísť o odliv mozgov, ktorý predstavuje negatívny jav pre každú ekonomiku. Odlivu mozgov sa však dá predchádzať, a to vhodným študijnými prostredím, ako aj moderným pracovným prostredím a dobrými pracovnými podmienkami.

Nezamestnanosť môžeme analyzovať pomocou ukazovateľov miera nezamestnanosti a počet nezamestnaných.

Rozoznávame viac druhov miery nezamestnanosti – mieru nezamestnanosti podľa údajov z Výberového zisťovania pracovných síl¹¹, mieru nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku, mieru evidovanej nezamestnanosti, mieru disponibilnej nezamestnanosti.

Miera nezamestnanosti podľa údajov z Výberového zisťovania pracovných síl (u_{15+}) sa kvantifikuje podľa metodiky Eurostatu, ktorú používa aj Štatistický úrad Slovenskej republiky. Táto miera je podielom počtu nezamestnaných starších ako 15 rokov (U_{15+}) a počtu ekonomicky aktívnych osôb starších ako 15 rokov (M_{15+}), ktorých vypočítame ako súčet počtu pracujúcich ($PRAC_{15+}$), a nezamestnaných starších ako 15 rokov:

$$u_{15+} = \frac{U_{15+}}{M_{15+} (= PRAC_{15+} + U_{15+})} \quad (1)$$

Mieru nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku (u_{15-64}) vypočítame podielom nezamestnaných a ekonomicky aktívnych osôb, pričom obidve tieto zložky musia byť v produktívnom veku:

$$u_{15+} = \frac{U_{15-64}}{M_{15-64} (= PRAC_{15-64} + U_{15-64})} \quad (2)$$

Na základe údajov z Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny konštruujeme mieru evidovanej nezamestnanosti (u_{EVID}), ktorú vypočítame ako podiel evidovaných nezamestnaných (U_{EVID}) a počtu ekonomicky aktívnych osôb starších ako 15 rokov, ktorých v tomto prípade získa súčtom pracujúcich starších ako 15 rokov a evidovaných nezamestnaných:

$$u_{EVID} = \frac{U_{EVID}}{M_{15+} (= PRAC_{15+} + U_{EVID})} \quad (3)$$

Pretože na úradoch práce sa evidujú len uchádzači o zamestnanie, počet pracujúcich sa používa z evidencie Štatistického úradu (z VZPS). Vzhľadom na to, že nie každá nezamestnaná osoba sa uchádza o zamestnanie prostredníctvom úradu práce, je počet evidovaných nezamestnaných menší ako počet nezamestnaných zistených na základe VZPS, z toho vyplýva, že aj miera evidovanej nezamestnanosti je nižšia ako miera nezamestnanosti z údajov VZPS.

---

¹¹ Výberové zisťovanie pracovných síl (ďalej VZPS) je základným zdrojom údajov o obyvateľstve z hľadiska pracovných síl. Na Slovensku sa realizuje od roku 1993. Toto zisťovanie je priebežným monitorovaním pracovných síl na základe priameho zisťovania vo vybraných domácnostiach. Cieľom tohto zisťovania je pravidelne zabezpečovať informácie o stave, štruktúre a vývoji na trhu práce na základe rovnakého metodického prístupu k meraniu zamestnanosti, nezamestnanosti a ekonomickej neaktivity. Základ na zisťovanie tvorí stratifikovaný výber bytov, ktorý rovnomerne pokrýva celé územie Slovenskej republiky. Do vzorky sa štvrťročne zaraďuje 10 250 bytov, čo predstavuje 0,6 % z celkového počtu trvalo obývaných bytov v SR. Predmetom zisťovania sú všetky osoby vo veku od 15 rokov (dolná hranica produktívneho veku) žijúce v domácnostiach vybraných bytov bez ohľadu na to, či majú v byte trvalý, prechodný alebo nehlásený pobyt. Údaje sú zozbierané prostredníctvom osobných návštev alebo na základe telefonického kontaktu pracovníkov Štatistického úradu Slovenskej republiky. Pomocou matematicko-štatistických metód sa získané údaje od respondentov prepočítavajú a odhadujú sa sledované ukazovatele (Hurbánková a Sivašová, 2018).

Keďže na úradoch práce sa sledujú aj tzv. disponibilní nezamestnaní, počíta sa aj miera disponibilnej nezamestnanosti (u_{DISP}), ktorá je podielom disponibilných nezamestnaných¹² (U_{DISP}) a počtu ekonomicky aktívnych osôb starších ako 15 rokov, ktorých zistíme ako súčet pracujúcich starších ako 15 rokov a disponibilných nezamestnaných:

$$u_{DISP} = \frac{U_{DISP}}{M_{15+} (= PRAC_{15+} + U_{DISP})} \quad (4)$$

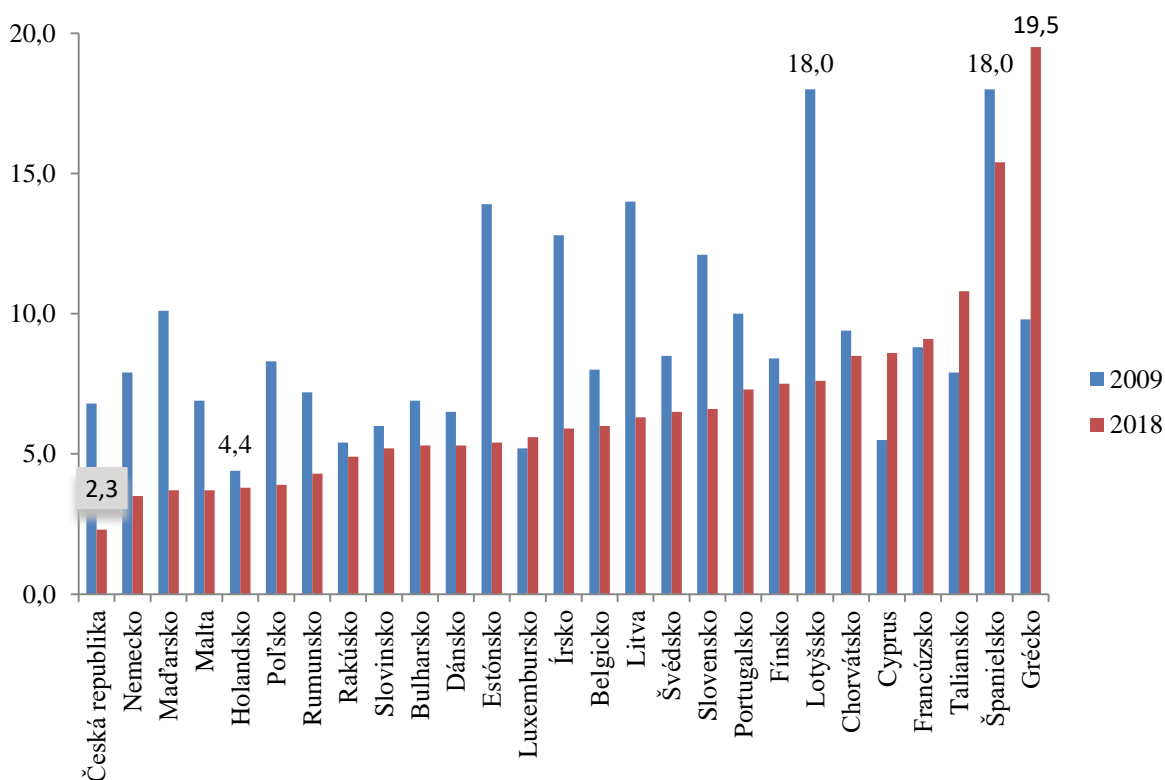
2. Analýza miery nezamestnanosti v jednotlivých krajinách EÚ

Najskôr sa budeme venovať analýze miery nezamestnanosti, konkrétne miery nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku.

Na grafe 1 je zobrazená miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku v jednotlivých krajinách Európskej únie (ďalej EÚ) v rokoch 2009 a 2018. Krajiny sú zoradené podľa najnižšej hodnoty analyzovaného indikátora v roku 2018.

Graf 1

Miera nezamestnanosti osôb vo veku 15 – 64 rokov v % v jednotlivých krajinách EÚ v rokoch 2009 a 2018

Zdroj: vlastné spracovanie v programe MS Excel na základe údajov z Eurostatu

¹² Disponibilní nezamestnaní sú evidovaní nezamestnaní, ktorí sú schopní nastúpiť na ponúknuté voľné pracovné miesto bezprostredne po ponuke (Štatistický úrad SR, 2019).

Ako môžeme vidieť z grafu 1, v roku 2018 bola najnižšia miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku v Českej republike, iba 2,3 % obyvateľov v produktívnom veku bolo nezamestnaných z počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov v produktívnom veku. Za Českou republikou nasleduje Nemecko, Maďarsko, Malta, Holandsko a Poľsko, ktoré mali mieru nezamestnanosti od 3,5 – 3,9 %. Najvyššia miera bola v roku 2018 v Grécku 19,5 %, v Španielku 15,4 % a v Taliansku 10,8 %. Na Slovensku bol tento indikátor na úrovni 6,6 %, pričom sa naša krajina zaradila na 18. miesto spomedzi analyzovaných 27 krajín Európskej únie. Čo sa týka roku 2009, najnižšia miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku bola zaznamenaná v Holandsku (4,4 %), Luxembursku, Rakúsku a Cypre (okolo 5 %). Najvyššia hodnota tohto ukazovateľa bola v Lotyšsku a Španielsku a to až 18,0 %. U nás bola na úrovni 12,1 %. Môžeme pozorovať, že vo väčšine krajín nastal pokles miery nezamestnanosti v roku 2018 v porovnaní s rokom 2009. Najvyšší pokles bol zaznamenaný v Lotyšsku (o 10,4 percentuálneho bodu). Na Slovensku došlo k poklesu o 5,5 p.b. Mierny nárast môžeme sledovať vo Francúzsku (o 0,3 p.b.) a v Luxembursku (o 0,4 p.b.), najvyšší nárast v Grécku (o 9,7 p.b.). Nárast miery nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku nastal aj na Cypre a v Taliansku.

3. Analýza počtu nezamestnaných v jednotlivých krajinách EÚ

V tejto časti príspevku svoju pozornosť upriamime na analýzu extenzívneho ukazovateľa – počtu nezamestnaných v produktívnom veku, čiže vo veku 15 – 64 rokov. Budeme sledovať, ako sa menil tento indikátor v jednotlivých krajinách EÚ v roku 2018 v porovnaní s rokom 2009, aký podiel mal počet nezamestnaných v jednotlivých krajinách na celkovom počte nezamestnaných a ako jednotlivé krajiny prispeli k celkovej zmene počtu nezamestnaných.

3.1 Príspevková metóda

Na túto analýzu využijeme príspevkovú metódu, ktorá sa používa na analýzu aditívnych (súčtových) veličín Y , ktoré vzniknú súčtom jednotlivých zložiek (Vojtková a kol., 2016):

$$Y = \sum_{i=1}^n y_i \quad (5)$$

kde: Y je aditívna veličina (v našom prípade celkový počet nezamestnaných),
 y_i sú jednotlivé zložky (počty nezamestnaných v jednotlivých krajinách EÚ).

Postup tejto metódy je nasledovný (Hindls a Hronová, 1997):

1. Vypočítame *relatívny prírastok agregovanej veličiny* (celkového počtu nezamestnaných), ktorý nám vyjadruje, aký relatívny prírastok mal daný agregát:

$$k_{dt} = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} = \frac{d(Y)}{Y_{t-1}} = (k_Y - 1) \quad (6)$$

2. Vypočítame *relatívne prírastky jednotlivých zložiek*, ktoré vyjadrujú, aký relatívny prírastok mali jednotlivé zložky:

$$k_{dt} = \frac{y_t^i - y_{t-1}^i}{y_{t-1}^i} = \frac{d(y)}{y_{t-1}^i} = (k_y^i - 1) \quad (7)$$

3. Určíme *štruktúrne čísla*, ktoré vyjadrujú podiel jednotlivých zložiek na danej agregátnej veličine. Štruktúrne čísla počítame v období $t-1$, pričom predpokladáme, že sa zachová analogický podiel zložky na agregáte pri plynulom vývoji agregátu:

$$s_{t-1}^i = \frac{y_{t-1}^i}{Y_{t-1}} \quad (8)$$

4. Vypočítame príspevok, ktorým i -ta zložka prispela na relatívnom prírastku agregovanej veličiny (ako súčin relatívneho prírastku zložky a štruktúrneho čísla):

$$\left(\frac{y_t^i - y_{t-1}^i}{y_{t-1}^i} \right) * \frac{y_{t-1}^i}{Y_{t-1}} = (k_y^i - 1) * s_{t-1}^i \quad (9)$$

Relatívny prírastok aditívnej veličiny je rovný súčtu relatívnych príspevkov jednotlivých zložiek:

$$\sum_{i=1}^n \left(\frac{y_t^i - y_{t-1}^i}{y_{t-1}^i} \right) * \frac{y_{t-1}^i}{Y_{t-1}} = \frac{1}{Y_{t-1}} \sum_{i=1}^n (y_t^i - y_{t-1}^i) = \frac{1}{Y_{t-1}} \left(\sum_{i=1}^n y_t^i - \sum_{i=1}^n y_{t-1}^i \right) = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} \quad (10)$$

V tabuľke 1 je uvedený počet nezamestnaných v produktívnom veku (v tisícoch osôb) v jednotlivých krajinách EÚ v rokoch 2009 a 2018 a aplikácia príspevkovej metódy, to znamená výpočet relatívneho prírastku celkového počtu nezamestnaných za všetky krajiny EÚ, relatívneho prírastku počtu nezamestnaných v jednotlivých krajinách, štruktúrneho čísla vyjadrujúceho podiel počtu nezamestnaných v jednotlivých krajinách na celkovom počte nezamestnaných v roku 2009 a príspevku jednotlivých krajín na celkovej zmene počtu nezamestnaných.

Z tabuľky 1 vidíme, že celkovo v 27 krajinách Európskej únie poklesol počet nezamestnaných o 18,75 %. Najviac na tomto poklese prispeli Nemecko (9,28 %), Poľsko (3,96 %) a Španielsko (3,57 %). Slovensko malo 0,76 %-ný príspevok. Vo väčšine krajín prišlo ku poklesu počtu nezamestnaných v roku 2018 v porovnaní s rokom 2009, pričom najvyšší pokles bol zaznamenaný v Českej republike, a to o 65,79 %, v Lotyšsku o 62,60 % a v Estónsku o 60,74 %. Na Slovensku nastal pokles o 44,54 %. Počet nezamestnaných vzrástol v Grécku o 87,17 %, na Cypre o 68,98 %, v Taliansku o 44,09 %, v Luxembursku o 41,03 % a vo Francúzsku o 8,98 %. Najväčší podiel na celkovom počte nezamestnaných v roku 2009 malo Španielsko 21,83 %, Nemecko 16,95 % a Francúzsko 12,91 %. Naopak, najnižší podiel bol na Malte a v Luxembursku iba 0,6 %, na Cypre 0,11 %. Na Slovensku bol tento podiel 1,70 %.

Tabuľka 1

Aplikácia príspevkovej metódy na analýzu počtu nezamestnaných v jednotlivých krajinách EÚ v rokoch 2009 a 2018

Krajina	Počet nezamestnaných		Relatívny prírastok	Štruktúrne číslo	Príspevok
	2009	2018			
Belgicko	379,4	300,1	-0,2090	0,0200	-0,0042
Bulharsko	236,7	170,8	-0,2784	0,0125	-0,0035
Česká republika	351,7	120,3	-0,6579	0,0185	-0,0122
Dánsko	186,1	152,2	-0,1822	0,0098	-0,0018
Nemecko	3 221,9	1 458,3	-0,5474	0,1695	-0,0928
Estónsko	92,2	36,2	-0,6074	0,0049	-0,0029
Írsko	290,3	136,4	-0,5301	0,0153	-0,0081
Grécko	484,0	905,9	0,8717	0,0255	0,0222
Španielsko	4 149,3	3 470,2	-0,1637	0,2183	-0,0357
Francúzsko	2 453,4	2 673,7	0,0898	0,1291	0,0116
Chorvátsko	177,9	152,4	-0,1433	0,0094	-0,0013
Taliansko	1 902,6	2 741,5	0,4409	0,1001	0,0441
Cyprus	21,6	36,5	0,6898	0,0011	0,0008
Lotyšsko	192,0	71,8	-0,6260	0,0101	-0,0063
Litva	209,9	89,5	-0,5736	0,0110	-0,0063
Luxembursko	11,7	16,5	0,4103	0,0006	0,0003
Maďarsko	417,5	171,8	-0,5885	0,0220	-0,0129
Malta	11,8	9,1	-0,2288	0,0006	-0,0001
Holandsko	377,7	340,3	-0,0990	0,0199	-0,0020
Rakúsko	222,6	219,5	-0,0139	0,0117	-0,0002
Poľsko	1 409,2	656,5	-0,5341	0,0741	-0,0396
Portugalsko	516,3	361,3	-0,3002	0,0272	-0,0082
Rumunsko	680,5	379,3	-0,4426	0,0358	-0,0158
Slovinsko	61,0	52,8	-0,1344	0,0032	-0,0004
Slovensko	323,3	179,3	-0,4454	0,0170	-0,0076
Fínsko	220,8	200,5	-0,0919	0,0116	-0,0011
Švédsko	407,3	341,2	-0,1623	0,0214	-0,0035
Spolu	19 008,7	15 443,9	-0,1875	1,0000	-0,1875

Zdroj: vlastné spracovanie v programe MS Excel na základe údajov z Eurostatu

3.2 Štvorfaktorový model na analýzu počtu nezamestnaných

Počet nezamestnaných v produktívnom veku ovplyvňujú faktory miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku, miera ekonomickej aktivity obyvateľov v produktívnom veku, podiel obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov a celkový počet obyvateľov. Získame 4 faktorový model, ktorý môžeme zapísať nasledovne:

$$U_{15-64} = \frac{U_{15-64}}{M_{15-64}} * \frac{M_{15-64}}{N_{15-64}} * \frac{N_{15-64}}{N_{0-100}} * N_{0-100} \quad (11)$$

kde: $\frac{U_{15-64}}{M_{15-64}}$ je miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku (u_{15-64}),

$\frac{M_{15-64}}{N_{15-64}}$ je miera ekonomickej aktivity obyvateľov v produktívnom veku (a_{15-64}),

$\frac{N_{15-64}}{N_{0-100}}$ je podiel obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov

(p_{15-64}),

N_{0-100} je celkový počet obyvateľov.

Daný vzťah môžeme zapísať aj takto:

$$U_{15-64} = u_{15-64} * a_{15-64} * p_{15-64} * N_{0-100} \quad (12)$$

Keďže platí multiplikatívny vzťah pre jednotlivé faktory, platí aj pre ich indexy vývoja:

$$i_{U_{15-64}} = i_{u_{15-64}} * i_{a_{15-64}} * i_{p_{15-64}} * i_{N_{0-100}} \quad (13)$$

Na analýzu absolútnych zmien počtu nezamestnaných použijeme logaritmickej rozklad. Keď zlogaritmujeme vzťah 13, dostaneme vzťah:

$$\log i_{U_{15-64}} = \log i_{u_{15-64}} + \log i_{a_{15-64}} + \log i_{p_{15-64}} + \log i_{N_{0-100}} \quad (14)$$

Pre úpravu vzťahu podelíme všetky logaritmy jednotlivých faktorov logaritmom vrcholového ukazovateľa (počtu nezamestnaných):

$$1 = \frac{\log i_{u_{15-64}}}{\log i_{U_{15-64}}} + \frac{\log i_{a_{15-64}}}{\log i_{U_{15-64}}} + \frac{\log i_{p_{15-64}}}{\log i_{U_{15-64}}} + \frac{\log i_{N_{0-100}}}{\log i_{U_{15-64}}} \quad (15)$$

Keď prenasobíme vzťah (15) absolútnou zmenou počtu nezamestnaných, zistíme ako sa zmenil počet nezamestnaných vplyvom zmeny jednotlivých faktorov (miery nezamestnanosti, miery ekonomickej aktivity obyvateľstva, podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľstva, celkového počtu obyvateľov):

$$\Delta_{U_{15-64}} = \frac{\log i_{u_{15-64}}}{\log i_{U_{15-64}}} * \Delta_{U_{15-64}} + \frac{\log i_{a_{15-64}}}{\log i_{U_{15-64}}} * \Delta_{U_{15-64}} + \frac{\log i_{p_{15-64}}}{\log i_{U_{15-64}}} * \Delta_{U_{15-64}} + \frac{\log i_{N_{0-100}}}{\log i_{U_{15-64}}} * \Delta_{U_{15-64}} \quad (16)$$

V tabuľke 2 je uvedený vývoj počtu nezamestnaných v produktívnom veku a vývoj miery nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku, miery ekonomickej aktivity obyvateľov v produktívnom veku, podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov

a celkového počtu obyvateľov. Vidíme, že miera nezamestnanosti najviac poklesla v Českej republike, a to o 66,17 %, v Maďarsku o 62,87 % a v Estónsku o 60,78 %, najviac vzrástla v Grécku o 99,07 %, na Cypre o 55,66 % a v Taliansku o 37,83 %. Miera ekonomickej aktivity poklesla iba v Dánsku, a to o 0,45 %, v ostatných krajinách vzrástla a to najviac na Malte o 29,19 %, v Maďarsku o 17,53 % a v Litve o 10,60 %. Podiel obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov vzrástol iba v Luxembursku, a to o 2,14 %.

Tabuľka 2

Aplikácia vplyvu jednotlivých faktorov na vývoj počtu nezamestnaných v jednotlivých krajinách EÚ v rokoch 2009 a 2018

Krajina	Indexy vývoja				
	$i_{U_{15-64}}$	$i_{u_{15-64}}$	$i_{a_{15-64}}$	$i_{p_{15-64}}$	N_{0-100}
Belgicko	0,7910	0,7545	1,0152	0,9743	1,0600
Bulharsko	0,7216	0,7666	1,0617	0,9391	0,9441
Česká republika	0,3421	0,3383	1,0834	0,9171	1,0177
Dánsko	0,8178	0,8045	0,9955	0,9735	1,0489
Nemecko	0,4526	0,4412	1,0302	0,9864	1,0096
Estónsko	0,3926	0,3922	1,0694	0,9479	0,9876
Írsko	0,4699	0,4585	1,0050	0,9544	1,0684
Grécko	1,8717	1,9907	1,0135	0,9583	0,9681
Španielsko	0,8363	0,8548	1,0110	0,9590	1,0091
Francúzsko	1,0898	1,0392	1,0541	0,9566	1,0399
Chorvátsko	0,8567	0,9064	1,0117	0,9807	0,9526
Taliansko	1,4409	1,3783	1,0442	0,9766	1,0251
Cyprus	1,6898	1,5566	1,0304	0,9716	1,0845
Lotyšsko	0,3740	0,4229	1,0502	0,9416	0,8944
Litva	0,4264	0,4525	1,1060	0,9658	0,8822
Luxembursko	1,4103	1,0832	1,0449	1,0214	1,2199
Maďarsko	0,4115	0,3713	1,1753	0,9673	0,9748
Malta	0,7712	0,5377	1,2919	0,9590	1,1576
Holandsko	0,9010	0,8720	1,0250	0,9672	1,0422
Rakúsko	0,9861	0,9134	1,0288	0,9914	1,0585
Poľsko	0,4659	0,4728	1,0417	0,9499	0,9958
Portugalsko	0,6998	0,7258	1,0192	0,9710	0,9743
Rumunsko	0,5574	0,6035	0,9945	0,9721	0,9555
Slovinsko	0,8656	0,8666	1,0426	0,9420	1,0170
Slovensko	0,5546	0,5479	1,0486	0,9545	1,0113
Fínsko	0,9081	0,9008	1,0372	0,9389	1,0351
Švédsko	0,8377	0,7655	1,0509	0,9524	1,0933

Zdroj: vlastné spracovanie v programe MS Excel na základe údajov z Eurostatu

V ostatných krajinách poklesol, pričom najvyšší pokles bol zaznamenaný v Českej republike o 8,29 %, vo Fínsku o 6,11 % a v Bulharsku o 6,09 %. Celkový počet obyvateľov sa najviac zvýšil v roku 2018 v porovnaní s rokom 2009 v Luxembursku o 21,99 %, na Malte o 15,76 % a vo Švédsku o 9,33 %, najviac poklesol v Litve o 11,78 %, v Lotyšsku o 10,56 % a v Bulharsku o 5,59 %. Na Slovensku miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku poklesla o 45,21 %, miera ekonomickej aktivity vzrástla o 4,86 %, podiel obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov poklesol o 4,55 % a celkový počet obyvateľov vzrástol o 1,13 %.

Tabuľka 3

Absolútna zmena počtu nezamestnaných vplyvom zmeny jednotlivých faktorov v krajinách EÚ v rokoch 2009 a 2018 v tis. osôb

Krajina	Absolútna zmena počtu nezamestnaných				
	<i>U₁₅₋₆₄</i>	<i>u₁₅₋₆₄</i>	<i>a₁₅₋₆₄</i>	<i>p₁₅₋₆₄</i>	<i>N₀₋₁₀₀</i>
Belgicko	-79,3	-95,3	5,1	-8,8	19,7
Bulharsko	-65,9	-53,7	12,1	-12,7	-11,6
Česká republika	-231,4	-233,8	17,3	-18,7	3,8
Dánsko	-33,9	-36,7	-0,8	-4,5	8,1
Nemecko	-1 763,6	-1 820,6	66,2	-30,5	21,3
Estónsko	-56,0	-56,1	4,0	-3,2	-0,7
Írsko	-153,9	-158,9	1,0	-9,5	13,5
Grécko	421,9	463,4	9,0	-28,7	-21,8
Španielsko	-679,1	-595,9	41,6	-159,1	34,3
Francúzsko	220,3	98,6	135,0	-113,6	100,3
Chorvátsko	-25,5	-16,2	1,9	-3,2	-8,0
Taliansko	838,9	736,9	99,3	-54,4	57,0
Cyprus	14,9	12,6	0,8	-0,8	2,3
Lotyšsko	-120,2	-105,2	6,0	-7,4	-13,6
Litva	-120,4	-112,0	14,2	-4,9	-17,7
Luxembursko	4,8	1,1	0,6	0,3	2,8
Maďarsko	-245,7	-274,1	44,7	-9,2	-7,1
Malta	-2,7	-6,4	2,7	-0,4	1,5
Holandsko	-37,4	-49,1	8,9	-12,0	14,8
Rakúsko	-3,1	-20,0	6,3	-1,9	12,6
Poľsko	-752,7	-738,2	40,2	-50,6	-4,1
Portugalsko	-155,0	-139,2	8,3	-12,8	-11,3
Rumunsko	-301,2	-260,3	-2,9	-14,6	-23,5
Slovinsko	-8,2	-8,1	2,4	-3,4	1,0
Slovensko	-144,0	-147,0	11,6	-11,4	2,7
Fínsko	-20,3	-22,0	7,7	-13,3	7,3
Švédsko	-66,1	-99,8	18,5	-18,2	33,3

Zdroj: vlastné spracovanie v programe MS Excel na základe údajov z Eurostatu

Tabuľka 3 nám hovorí o tom, ako sa zmenil počet nezamestnaných v produktívnom veku v jednotlivých krajinách Európskej únie vplyvom zmeny jednotlivých faktorov. Zistili sme, že najviac poklesol počet nezamestnaných v Nemecku, a to o 1 763 600 osôb, vplyvom zmeny miery nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku poklesol počet nezamestnaných o 1 820 600 osôb, vplyvom zmeny miery ekonomickej aktivity obyvateľov v produktívnom veku vzrástol o 66 200 osôb, vplyvom zmeny podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov poklesol o 30 500 osôb a vplyvom zmeny celkového počtu obyvateľov vzrástol o 21 300 osôb. Počet nezamestnaných v produktívnom veku najviac vzrástol v Taliansku, a to o 838 900 osôb, vplyvom zmeny miery nezamestnanosti vzrástol počet nezamestnaných o 736 900 osôb, vplyvom zmeny miery ekonomickej aktivity vzrástol o 99 300 osôb, vplyvom zmeny podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov poklesol o 54 400 osôb a vplyvom zmeny celkového počtu obyvateľov vzrástol o 57 000 osôb. Na Slovensku poklesol počet nezamestnaných v produktívnom veku o 144 000, vplyvom zmeny miery nezamestnanosti poklesol počet nezamestnaných o 147 000 osôb, vplyvom zmeny miery ekonomickej aktivity vzrástol o 11 600 osôb, vplyvom zmeny podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov poklesol o 11 400 osôb a vplyvom zmeny celkového počtu obyvateľov vzrástol o 2 700 osôb.

4. Záver

Z uskutočnených analýz môžeme vyvodit' nasledovné závery:

- Najnižšia miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku bola v roku 2018 v Českej republike, iba 2,3 % obyvateľov v produktívnom veku bolo nezamestnaných z počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov v produktívnom veku, v Nemecku 3,5 %, v Maďarsku a na Malte 3,7 %. Najvyššia bola v Grécku 19,5 %, v Španielku 15,4 % a v Taliansku 10,8 %. Na Slovensku bol tento indikátor na úrovni 6,6 %, čím sa naša krajina zaradila na 18. miesto spomedzi analyzovaných 27 krajín Európskej únie.
- V roku 2009 bola najnižšia miera nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku zaznamenaná v Holandsku (4,4 %), v Luxembursku (5,2 %) a v Rakúsku (5,4 %). Najvyššia hodnota tohto ukazovateľa bola v roku 2009 v Lotyšsku a Španielsku, a to až 18,0 %. U nás bola miera nezamestnanosti na úrovni 12,1 %.
- Vo väčšine krajín nastal pokles miery nezamestnanosti v roku 2018 v porovnaní s rokom 2009, najvyšší pokles bol zaznamenaný v Lotyšsku (o 10,4 percentuálneho bodu). Na Slovensku došlo k poklesu o 5,5 p.b. Mierny nárast môžeme sledovať vo Francúzsku (o 0,3 p.b.) a v Luxembursku (o 0,4 p.b.), najvyšší nárast v Grécku (o 9,7 p.b.). Nárast miery nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku nastal aj na Cypre a v Taliansku.
- Celkovo v 27 krajinách Európskej únie poklesol počet nezamestnaných o 18,75 %. Najviac na tomto poklese prispeli Nemecko (9,28 %), Poľsko (3,96 %) a Španielsko (3,57 %). Slovensko malo 0,76 %-ný príspevok.
- Vo väčšine krajín prišlo ku poklesu počtu nezamestnaných v roku 2018 v porovnaní s rokom 2009, pričom najvyšší pokles bol zaznamenaný v Českej republike, a to o 65,79 %, v Lotyšsku o 62,60 % a v Estónsku o 60,74 %. Na Slovensku nastal pokles o 44,54

%. Počet nezamestnaných vzrástol v Grécku o 87,17 %, na Cypre o 68,98 %, v Taliansku o 44,09 %, v Luxembursku o 41,03 % a vo Francúzsku o 8,98 %.

- Najviac poklesol počet nezamestnaných v Nemecku, a to o 1 763 600 osôb, vplyvom zmeny miery nezamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku poklesol počet nezamestnaných o 1 820 600 osôb, vplyvom zmeny miery ekonomickej aktivity obyvateľov v produktívnom veku vzrástol o 66 200 osôb, vplyvom zmeny podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov poklesol o 30 500 osôb a vplyvom zmeny celkového počtu obyvateľov vzrástol o 21 300 osôb.
- Počet nezamestnaných v produktívnom veku najviac vzrástol v Taliansku, a to o 838 900 osôb, vplyvom zmeny miery nezamestnanosti vzrástol počet nezamestnaných o 736 900 osôb, vplyvom zmeny miery ekonomickej aktivity vzrástol o 99 300 osôb, vplyvom zmeny podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov poklesol o 54 400 osôb a vplyvom zmeny celkového počtu obyvateľov vzrástol o 57 000 osôb.
- Na Slovensku poklesol počet nezamestnaných v produktívnom veku o 144 000, vplyvom zmeny miery nezamestnanosti poklesol počet nezamestnaných o 147 000 osôb, vplyvom zmeny miery ekonomickej aktivity vzrástol o 11 600 osôb, vplyvom zmeny podielu obyvateľov v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov poklesol o 11 400 osôb a vplyvom zmeny celkového počtu obyvateľov vzrástol o 2 700 osôb.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0193/20 Vplyv priestorových spillover efektov na inovačné aktivity a rozvoj regiónov EÚ.

Použitá literatúra

Eurostat. (2020). <http://europa.eu.eurostat.com> [citované 13.3.2020].

Hindls, R. & Hronová, S. (1997). Vývoj domáceho produktu z hľadiska príspevní jednotlivých faktorů. *Politická ekonomie*, 5, pp. 671-673.

Hurbánková, Ľ. & Sivašová, D. (2018). *Hospodárska štatistika I*. Bratislava: Ekonóm.

Štatistický úrad Slovenskej republiky (2019). Štatistická ročenka SR 2018. Bratislava: ŠÚ SR.

Vojtková, M. a kol. (2016). *Demografia podnikov Teoretické aspekty a empiria*. Prvé vydanie. Pardubice: Univerzita Pardubice.

Medzinárodná migrácia, remitencie a ich ekonomický význam v subregióne Strednej Ameriky

International migration, remittances and their economic importance in Central American subregion

Peter Jančovič

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov,
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: peter.jancovic@euba.sk

Abstract

Personal remittances have become an important part of international financial flows as well as of the entire world economy. Remittances also play an important role in the socioeconomic development of Central American economies. Thus, the aim of this paper is to examine the impact of workers' remittances on selected macroeconomic variables, such as private consumption, investment and import, and to specify the main international migration patterns of Central American states. Personal remittances are the most important source of external funding in the subregion, they have a significant impact on private consumption, investment activity and imports of goods and services. We can divide Central American countries into two groups. The Northern Triangle countries (El Salvador, Guatemala, Honduras) have relatively higher emigration rates, they receive more remittances and they have higher share of remittances on their GDP in comparison to Southern region's countries (Nicaragua, Costa Rica, Panama) and Belize.

Klasifikácia JEL: F22, F24, O54

Kľúčové slová: remitencie, medzinárodná migrácia, Stredná Amerika, spotreba, zdroj externého financovania

1. Úvod

Osobné remitencie sú jedným z viacerých dôsledkov medzinárodnej migrácie pracovných síl. Avšak, remitencie môžu predstavovať aj samotný dôvod ekonomickej migrácie. V zásade ich možno definovať ako transfer finančných alebo iných prostriedkov, ktoré zasiela zahraničný pracovník do svojej domovskej krajiny. Dôležité je však vziať do úvahy aj skutočnosť, že časť prevodov remitencií môže byť realizovaná neformálnym spôsobom, a preto je komplikované zachytiť celkový objem globálnych tokov remitencií. Remitencie migrantov sa v uplynulých dekádach stali významným zdrojom externého financovania rozvoja pre mnohé rozvojové štáty. V niektorých rozvojových krajinách dokonca ročný objem prijatých remitencií prevyšuje nielen objem prijatej oficiálnej rozvojovej pomoci a výšku zahraničných portfóliových investícií, ale aj úroveň prílevu priamych zahraničných investícií do ekonomiky. Remitencie sa tak stali významnou súčasťou medzinárodných finančných tokov, rovnako ako celého svetového hospodárstva. Osobné remitencie sú dôležitým ekonomickým fenoménom aj v krajinách Strednej Ameriky.

Predkladaný článok má dva ciele. Jedným z cieľov je vymedziť hlavné migračné tendencie obyvateľov Strednej Ameriky a následne porovnať migračné trendy v jednotlivých štátoch, resp. skupinách štátov daného subregiónu. Ďalším cieľom je preskúmať vplyv prijatých osobných remitencií na niektoré kľúčové makroekonomické premenné, ako sú súkromná spotreba, investície a import v stredoamerických krajinách.

V článku je použitých niekoľko metód skúmania, medzi ktorými majú dominantné postavenie kvalitatívna a kvantitatívna analýza, metóda komparácie a syntéza. Prostredníctvom kvalitatívnej analýzy sme podrobnejšie rozobrali príčiny emigrácie z krajín Strednej Ameriky. Metóda komparácie je aplikovaná za účelom porovnať migračné tendencie jednotlivých stredoamerických krajín a následne porovnať toky remitencií do daných ekonomík. Na zhodnotenie významu hlavných zdrojov externého financovania rozvoja sme tiež použili metódu komparácie. Na zistenie vzájomného vzťahu medzi prijatými osobnými remitenciami a ekonomickou úrovňou konkrétneho stredoamerického štátu bola použitá korelačná analýza – *Pearsonov korelačný koeficient*, ktorý vyjadruje mieru intenzity lineárnej závislosti medzi dvoma premennými. Regresná analýza je v článku použitá na zistenie vplyvu prijatých osobných remitencií na zmenu niektorých makroekonomických veličín – spotreby, investícií a importu. Regresia je založená na jednoduchom lineárnom *Keynesovskom makroekonomickom modeli*, ktorého parametre odhadujeme individuálne pre jednotlivé štáty Strednej Ameriky. Ide o analýzu časových radov v období rokov 2000 – 2018. Pri formulácii záveru bola použitá syntéza.

Takmer všetky číselné údaje potrebné pre zhotovenie grafov a tabuliek, rovnako ako pre korelačnú a regresnú analýzu čerpáme z databázy Skupiny Svetovej banky, a to z dôvodu jednotnej metodiky. Autori ako Funkhouser (1995), Poirine (1997) a Opong (2012) sa venujú mikroekonómii remitencií, motívom ich poskytovania zo strany zahraničných pracovníkov a vo svojich štúdiách približujú základné teoretické koncepcie remitencií. Makroekonomiou remitencií, teda vplyvom remitencií na hospodársky rast a rozvoj či zmenu základných makroekonomických veličín v prijímateľskej krajine sa zaoberajú Glytsos (2001), Straubhaar & Vadean (2005), Aitymbetov (2006), Stratan & Chistrug (2012), Ratha (2013) a Saad (2015). Migračné trendy, dôvody, motívy a socioekonomické dopady emigrácie z krajín subregiónu Strednej Ameriky sú bližšie rozpracované v štúdiách od Orozca (2007), Rocha (2011), Wainera (2012) a Amblera (2019). Keynesovský ekonometrický model bol aplikovaný na preskúmanie vplyvu prijatých osobných remitencií na niektoré makroekonomické veličiny Glytsosom (2001) pre prípad piatich stredomorských krajín, ďalej Aitymbetovom (2006) na Kirgizsko, Blouchoutzim & Nikasom (2014) na Albánsko a Moldavsko a Saad (2015) daný model aplikoval pre prípad Palestíny.

Článok je organizovaný nasledovne. V druhej časti článku sa venujeme vymedzeniu pojmu osobné remisie, základným motívom poskytovania remitencií a makroekonómii remitencií. Súčasťou druhej časti je teoretické zhodnotenie hlavných pozitívnych, ale aj negatívnych socioekonomických účinkov remitencií na ekonomiky prijímajúcich krajín. Tretia kapitola sa zaoberá základnými migračnými tendenciami a mierou emigrácie z jednotlivých krajín Strednej Ameriky. V jej úvode je stručná geografická a socioekonomická charakteristika štátov patriacich do tohto subregiónu, ďalej v tejto kapitole vymedzujeme hlavné *push* faktory migrácie a definujeme základné migračné toky. V štvrtej kapitole sa venujeme finančným tokom remitencií, ktoré konkrétne stredoamerické štáty, resp. vymedzené skupiny štátov subregiónu prijímajú, podielu remitencií na HDP a niektorým problémom, ktoré sú spojené s transferom remitencií. Remisie ako zdroj externého financovania rozvoja a jeho porovnanie s oficiálnymi a súkromnými kapitálovými tokmi, ktoré smerujú do Strednej Ameriky ponúka piata kapitola.

Šiesta časť tohto článku sa zaoberá ekonometrickým modelom aplikovaným za účelom preskúmania vplyvu remitencií na zmenu výdavkov na súkromnú spotrebu, hrubých domácich investícií a množstva dovážaných statkov. Táto časť tiež zahŕňa výsledky regresnej analýzy. Zhrnutie hlavných zistení je súčasťou siedmej kapitoly predkladaného článku.

2. Teoretické koncepcie remitencií

Svetová banka (2020a) definuje osobné remitencie ako súhrn osobných transferov a čistých zamestnaneckých kompenzácií. Osobné transfery pozostávajú zo všetkých bežných prevodov, peňažných alebo tovarových, medzi rezidentskými a nerezidentskými domácnosťami, resp. jednotlivcami. Zamestnanecké kompenzácie sa vzťahujú na príjmy cezhraničných, sezónnych alebo iných krátkodobých pracovníkov zamestnaných v ekonomike, ktorej nie sú rezidentmi alebo zamestnaných nerezidentskými subjektmi. Uvedené dva komponenty osobných remitencií sa líšia v charaktere a dĺžke trvania medzinárodnej migrácie pracovných síl. Medzinárodný menový fond (2005) priraduje do definície osobných remitencií aj tretí komponent – kapitálové prevody medzi domácnosťami, ktoré sú podmienené alebo spojené s nadobudnutím či vyradením fyzického kapitálu. Z uvedeného vyplýva, že širšia definícia osobných remitencií zahŕňa bežné, rovnako ako kapitálové transfery medzi rezidentskými a nerezidentskými domácnosťami.

Existuje niekoľko motívov, ktoré vedú k rozhodnutiu migranta poskytnúť remitencie svojim rodinným príslušníkom. Podľa mnohých odborníkov, hlavný motív prevodu časti mzdy zahraničného pracovníka vychádza z altruizmu a sociálnej povinnosti jednotlivých členov rodiny navzájom si pomáhať (Opong, 2012, 10). To znamená, že migrant sa vzdáva časti svojich príjmov za účelom kompenzovania nízkych alebo žiadnych príjmov svojich príbuzných v krajine pôvodu migranta. Funkhouser (1995) vypracoval model remitencií založený na altruizme, z ktorého vyplýva niekoľko implikácií – emigrant s vyšším príjmom má tendenciu poskytovať viac remitencií, domácnosti s nízkym príjmom spravidla prijímajú viac remitencií, objem remitencií je tým vyšší, čím je vzdialenosť medzi migrantom a jeho príbuznými menšia a v závislosti od jeho intencie vrátiť sa späť do krajiny pôvodu. Poirine (1997) uvádza, že prevod remitencií je dôsledkom implicitnej dohody o rodinnej pôžičke, kedy sa remitencie chápu ako spôsob splácania predošlých investícií do ľudského kapitálu. V tomto prípade je hlavným motívom poskytovania remitencií úsilie migranta vykompenzovať svojim rodinným príslušníkom v minulosti zrealizované investície, resp. výdavky, ktoré vznikli v súvislosti s pôsobením migranta v domovskej krajine. Taktiež podpora vzdelávania nasledujúcej generácie svojich príbuzných, zo strany poskytovateľa remitencií, môže byť určujúcim determinantom transferu financií.

Osobné remitencie môžu mať podstatný vplyv na zvyšovanie životnej úrovne a na hospodársky rozvoj prijímajúcej krajiny. Remitencie migrantov vo všeobecnosti predstavujú významný zdroj likvidity, ktorý zvyšuje disponibilný dôchodok, kúpnu silu obyvateľstva a následne spotrebu domácností, rovnako ako zvyšuje úspory a investičnú aktivitu v ekonomike príjemcu (obrázok 1). Podľa Keynesa (1936), hlavným faktorom, ktorý ovplyvňuje spotrebu domácností je disponibilný príjem, preto osobná spotreba je rastúcou funkciou príjmu, resp. HDP. Modifikovanú funkciu spotreby možno potom zapísať nasledujúcim spôsobom:

$$C_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_t + \alpha_2 C_{t-1} \quad (1)$$

kde C_t vyjadruje výdavky na osobnú spotrebu v čase t , α_0 je autonómna spotreba, teda spotreba, ktorá nezávisí od výšky príjmu, α_1 vyjadruje hraničný sklon k spotrebe (MPC), Y_t predstavuje disponibilný príjem v čase t , ktorý sa rovná súčtu HDP a remitencií (Glytsos, 2001, 6). Podľa

viacerých empirických štúdií, súkromná spotreba v čase t je tiež funkciou predchádzajúcej spotreby v čase $t-1$, ktorá je vyjadrená prostredníctvom C_{t-1} . Spotreba domácností je významnou súčasťou HDP takmer každej ekonomiky, z čoho vyplýva, že jej rast *ceteris paribus* vedie k rastu reálneho HDP.

Glytsos (2001) uvádza, že remitencie stimulujú rast investícií, produkcie, zamestnanosti, rovnako ako celkového HDP v dôsledku multiplikačného efektu, ktorý vzniká zvýšením výdavkov domácností na spotrebu. Z uvedeného vyplýva, že remitencie majú pozitívny vplyv aj na domácnosti, ktoré nie sú ich príjemcami, a to nepriamo, prostredníctvom multiplikačného účinku. Multiplikačný efekt remitencií na hrubý domáci produkt otvorenej ekonomiky môže byť vypočítaný podľa rovnice:

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c-m} \Delta R \quad (2)$$

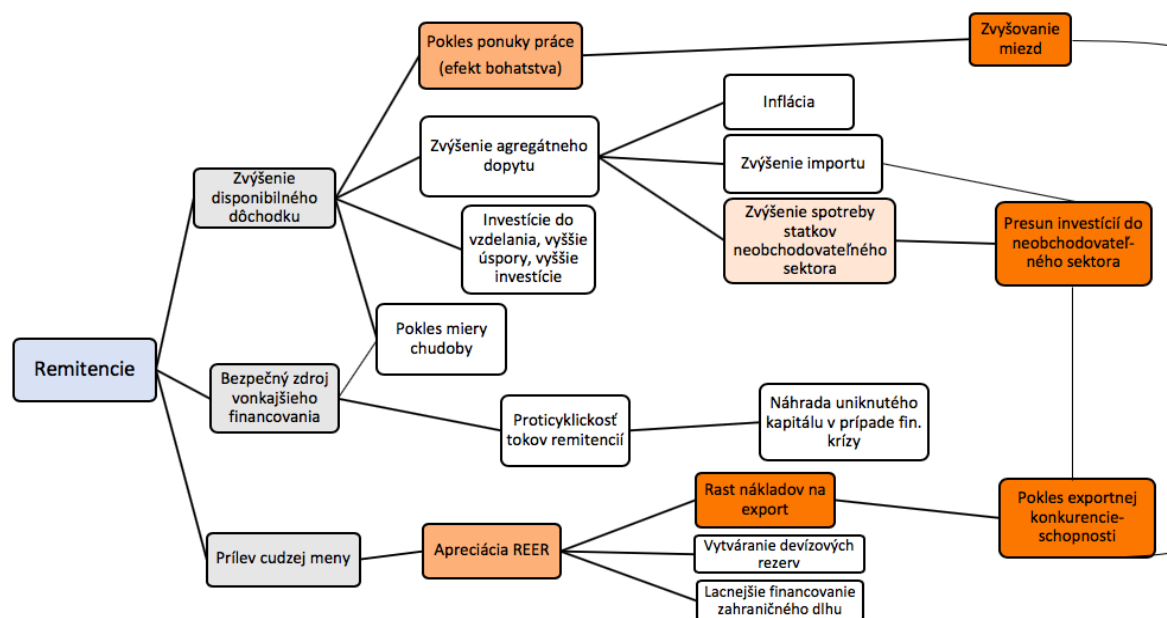
kde ΔY predstavuje zmenu v produkte vyvolanú remitenciami, ΔR je zmena v príleve remitencií do prijímajúcej ekonomiky, c je hraničný sklom k spotrebe (MPC) a m je hraničný sklom k importu (MPM).

Remitencie môžu taktiež ovplyvniť socioekonomický rozvoj prostredníctvom priameho investovania finančných prostriedkov do ľudského alebo fyzického kapitálu. Podľa Stratana & Chistruga (2012), osobné remitencie vplyvajú na hospodársky rozvoj aj v prípade, že domácnosti časť z prostriedkov usporia a vložia na účty vo finančných inštitúciách, ktoré ich následne sprostredkujú a premieňajú na produktívne investície. Avšak, viaceré empirické štúdie z oblasti skúmanej problematiky dokazujú, že remitencie sú vynakladané predovšetkým na spotrebu, bývanie, nákup nehnuteľností a pôdy ako na produktívne investície, ktoré by prispeli k dlhodobému hospodárskemu rozvoju (Glytsos, 2001). To znamená, že miera vplyvu remitencií na socioekonomický rozvoj prijímajúcej krajiny závisí od spôsobu využitia finančných prostriedkov domácnosťami, ich potrieb a ekonomickej situácie. Saad (2015) tvrdí, že dopady remitencií na sociálny a ekonomický rozvoj prijímateľskej krajiny závisia tiež od spôsobu ako funguje samotné národné hospodárstvo, kvality inštitúcií a kultúry.

Remitencie sú významným zdrojom zahraničnej meny pre prijímajúcu krajinu. Prílev cudzej meny do ekonomiky môže slúžiť na financovanie dovozu kapitálových statkov a iných vstupov do výroby alebo na vytváranie devízových rezerv centrálnymi bankami (obrázok 1). Navyše, remitencie ako jednostranné transfery predstavujú kreditnú položku platobnej bilancie prijímajúcej krajiny, a preto ich prílev do ekonomiky má podstatný vplyv na vyrovnávanie deficitu bežného účtu platobnej bilancie. Straubhaar & Vadean (2005) uvádzajú, že remitencie sú stabilnejším zdrojom devíz ako iné súkromné kapitálové toky. Relatívna stabilita a nízka volatilita prílevu remitencií, ako zdroja externého financovania rozvoja pre mnohé rozvojové štáty, prispievajú k znižovaniu miery permanentnej a prechodnej chudoby (Aitymbetov, 2006, 10). Transfery remitencií na rozdiel od oficiálnych tokov smerujú priamo do domácností, ktoré ich potrebujú, čo vedie k tomu, že ich účinok na zmiernenie chudoby je okamžitý. Podľa Ratha (2013), objem zasielaných remitencií má z historického hľadiska tendenciu rásť v období ekonomickej krízy, politických a občianskych nepokojov či prírodných katastrof v domovskej krajine migranta. Preto remitencie môžu mať pozitívne proticyklické účinky. Obrázok 1 naznačuje, že k zmierneniu chudoby, znižovaniu príjmovej nerovnosti a zvyšovaniu životnej úrovne v prijímajúcej krajine dochádza vďaka už spomenutému stabilnému a proticyklickému charakteru remitencií a ich priamemu vplyvu na zvyšovanie disponibilných príjmov domácností.

Obrázok 1

Socioekonomické účinky remitencií pre prijímajúcu krajinu

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Culiuc (2006).

Poznámky: oranžová farba indikuje negatívne účinky a biela farba pozitívne, resp. neutrálne účinky remitencií v prijímajúcej krajine.

Prílev remitencií môže vyvolať v prijímajúcej ekonomike niektoré negatívne sprievodné javy. Emigráciou pracovných síl síce klesá miera nezamestnanosti vo vysielajúcej krajine, ale na druhej strane klesá aj ponuka práce, čo vedie k zvyšovaniu miezd. Ak rast nominálnych miezd nie je sprevádzaný rastom produktivity práce, tak ekonomika môže zaznamenať nežiadúce inflačné tlaky (Stratan & Chistruga, 2012). Navyše, množstvo ponúkanej práce má tendenciu klesať aj v dôsledku efektu bohatstva, ktorý sa prejavuje u príjemcov pravidelných tokov remitencií, a to zníženou motiváciou pracovať alebo zníženou potrebou hľadať si zamestnanie. Rast cenovej hladiny tiež nastáva v situácii ak agregátny dopyt po domácich tovaroch a službách prevyšuje výrobnú kapacitu ekonomiky (obrázok 1). To je spojené s tzv. bumerangovým efektom, ku ktorému dochádza v prípade, že remitencie vyvolajú zvýšenie importu, čo následne vedie k deficitu obchodnej bilancie prijímajúcej krajiny (Jančíková, 2014). Ako vyplýva z údajov na obrázku 1, vysoký prílev cudzej meny v podobe remitencií zhodnocuje reálny výmenný kurz domácej meny, v dôsledku čoho rastú náklady na export a klesá medzinárodná konkurencieschopnosť ekonomiky. Taktiež môže dôjsť k realokácii zdrojov z exportného sektora do odvetví vyrábajúcich pre domácu spotrebu (obrázok 1). Podľa niektorých ekonómov, vysoký a dlhodobý prílev remitencií vyvoláva symptómy ekonomického javu holandskej choroby v prijímajúcom štáte.

3. Migračné tendencie v subregióne Strednej Ameriky

V latinskoamerickom subregióne Strednej Ameriky sa nachádzajú štáty Guatemala, Belize, Honduras, El Salvador, Nikaragua, Kostarika a Panama. Honduras, El Salvador a Nikaragua sú klasifikované Svetovou bankou ako krajiny s nižším stredným príjmom, Belize, Kostarika a Guatemala ako krajiny s vyšším stredným príjmom a Panama je jediným stredoamerickým štátom s vysokým príjmom na obyvateľa (Svetová banka, 2020b). Napriek tomu, ekonomiky tohto subregiónu disponujú určitými spoločnými charakteristikami. Stredoamerické štáty, s výnimkou Panamy, majú relatívne vysoký podiel agrárneho sektora na HDP a poľnohospodárske komodity ako káva, banány, iné ovocie a cukor sa významne podieľajú na ich vývoze do zahraničia. To v minulosti viedlo k súhrnnému označeniu štátov Strednej Ameriky ako tzv. banánové republiky, čo však malo súvis nielen s monokultúrnym agrárnym zameraním jednotlivých hospodárstiev, ale aj s politickou nestabilitou v daných krajinách. Spoločným fenoménom priemyselnej výroby v stredoamerických ekonomikách sú montážne podniky založené na zahraničnom kapitále, tzv. *maquilas*. Napriek často kritizovaným zlým pracovným podmienkam v týchto podnikoch, *maquilas* predstavujú jeden z hlavných pilierov hospodárstva Strednej Ameriky (Barahona, 2019, 3). Ako ďalší spoločný znak možno uviesť časté deficity bežného účtu platobnej bilancie krajín subregiónu. V roku 2018 mali prebytok bežného účtu iba Guatemala a po prvý krát za uplynulých dvadsať rokov Nikaragua (CEPAL, 2020).

Vysoká miera chudoby a vysoká miera príjmovej nerovnosti v krajinách Strednej Ameriky sa zdajú byť významnými *push* faktormi migrácie z daného subregiónu. Giniho koeficient má najnižšiu hodnotu v El Salvádore – 0,41 a najvyššiu hodnotu zaznamenáva spomedzi krajín Strednej Ameriky v Guatemale – 0,54 (CEPAL, 2020). Stredoamerické štáty preto možno klasifikovať ako krajiny s nerovnomernou distribúciou bohatstva. Podľa údajov CEPAL (2020), percento populácie žijúcej v chudobe sa líši v závislosti od konkrétneho štátu, zatiaľ čo v Paname žije v chudobe 14,5 % populácie, tak v Hondurase je to až 55,7 %. Miera extrémnej chudoby predstavuje 4 % v Kostarike, 6,2 % v Paname a na druhej strane, Nikaragua zaznamenáva 18,3 % a Honduras 19,4 % populácie žijúcej v extrémnej chudobe (CEPAL, 2020). El Salvador, Guatemala a Honduras, geograficky označované ako tzv. *Severný trojuholník* Strednej Ameriky, patria medzi latinskoamerické štáty s najvyššou mierou chudoby, príjmovej nerovnosti, násilia, nedostatkom ekonomických príležitostí a vysokou mierou emigrácie do Spojených štátov amerických (Wainer, 2012, 16). Severný trojuholník tak odkazuje na jedno z najchudobnejších teritórií západnej hemisféry. Približne 86 % zo všetkých stredoamerických imigrantov v USA pochádza z troch štátov Severného trojuholníka (MPI, 2019).

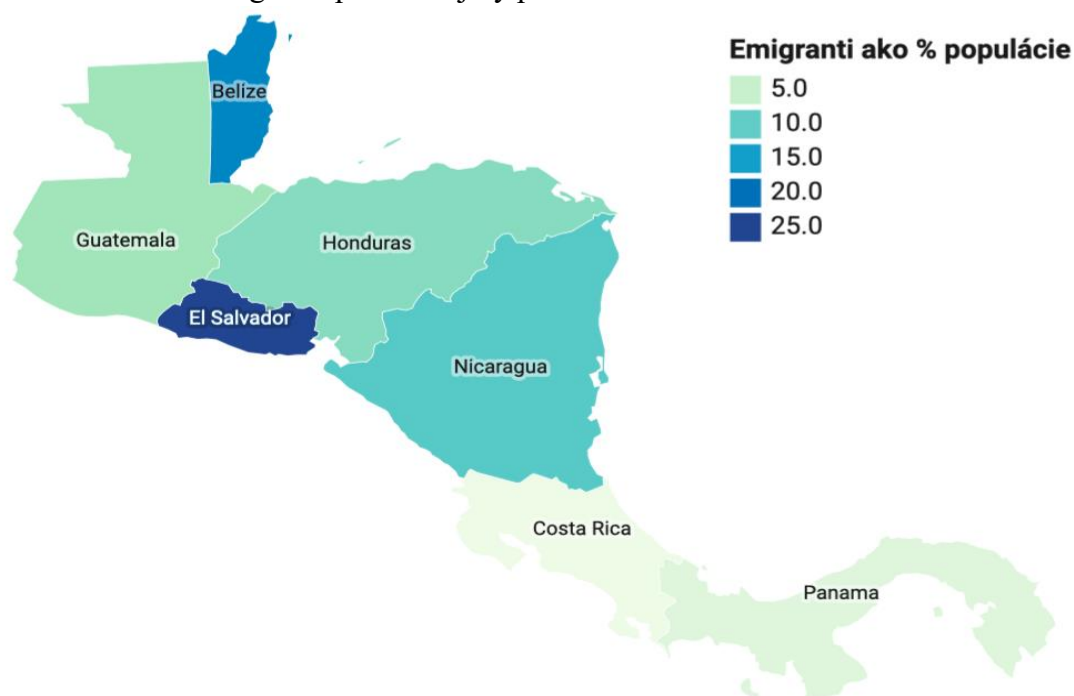
Ambler (2019) tvrdí, že emigrácia zo Strednej Ameriky sa od 60. do 80. rokov 20. storočia pretransformovala z malého počtu prevažne vnútroregionálnych emigrantov na značný počet ľudí emigrujúcich do USA. Podľa Orozca (2007), politická nestabilita, občianske vojny, porušovanie ľudských práv a prírodné katastrofy v mnohých stredoamerických štátoch, predovšetkým v posledných dvoch dekádach 20. storočia, viedli k emigrácii do USA a Kanady. Za súčasné *push* faktory migrácie možno okrem už spomenutých považovať aj environmentálne faktory prejavujúce sa klimatickými zmenami vedúcimi k suchám a neúrode, politické motívy, korupciu a ohrozenú bezpečnosť obyvateľov subregiónu sprevádzanú vysokou mierou násilia a kriminality (MPI, 2019). Vzhľadom k relatívne významnému postaveniu agrárneho sektora v mnohých stredoamerických ekonomikách, klimatické zmeny môžu mať aj do budúcnosti rozhodujúci vplyv na ekonomickú migráciu Strednej Ameriky. Sociálne faktory, ako je motív zlúčenia rodiny alebo snaha pomôcť

svojim príbuzným prostredníctvom zasielania remitencií do domovskej krajiny, tiež ovplyvňujú rozhodnutia migrantov opustiť domovskú krajinu.

Hlavným a tradičným migračným tokom na západnej pologuli je emigrácia z Latinskej Ameriky cez Mexiko do Spojených štátov amerických. Dôvodom je najmä veľkosť a vyspelosť ekonomiky USA a geografická blízkosť medzi štátmi. Najväčšiu skupinu imigrantov v Spojených štátoch amerických tvoria tzv. *Latinos*, teda prisťahovalci pôvodom z Latinskej Ameriky a Karibiku (Munck, 2012, 228). Avšak, medzi hispánskymi prisťahovalcami v USA majú dominantné zastúpenie Mexičania. Časť migračných tendencií Strednej Ameriky je vnútroregionálneho charakteru, predovšetkým v rámci južnej oblasti subregiónu, do ktorého spadá Nikaragua, Kostarika a Panama. Vo všeobecnosti je pre 70 – 80 % emigrantov daného subregiónu cieľovou krajinou USA, osobitným prípadom je Nikaragua, odkiaľ približne polovica emigrantov má za cieľovú krajinu iný stredoamerický štát, najmä Kostariku (The Dialogue, 2018). To znamená, že obyvatelia týchto krajín majú tendenciu migrovať za lepšími ekonomickými príležitosťami do susedných štátov s vyšším životným štandardom, primárne z Nikaraguy do Kostariky alebo Panamy. Ďalšími, menej významnými cieľovými krajinami pre emigrantov zo Strednej Ameriky sú Kanada, Austrália, Mexiko, Kolumbia, Venezuela, Švajčiarsko, Spojené kráľovstvo a štáty EÚ ako Španielsko, Taliansko, Nemecko, Holandsko a Francúzsko (MPI, 2020).

Obrázok 2

Percentuálna miera emigrácie podľa krajiny pôvodu v roku 2019

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov UN DESA v Migration Data Portal (2020).

Poznámky: percentuálna miera emigrácie mi je vypočítaná ako $mi = [Mi / (Mi + Pi)] * 100$, kde Mi je celkový počet emigrantov žijúcich v zahraničí a Pi je miestna (nemigrujúca) časť populácie daného štátu, vrátane imigrantov.

Celkový počet obyvateľov Strednej Ameriky v roku 2019 bol približne na úrovni 49,3 mil. a úhrnný počet medzinárodných emigrantov sa odhaduje na 4,7 mil. (Migration Data Portal, 2020). Z uvedeného vyplýva, že počet emigrantov subregiónu Strednej Ameriky zodpovedá 9,5 % jej

celkovej populácie. Miera emigrácie lepšie zachytáva emigračné tendencie konkrétneho štátu, pretože berie do úvahy vzťah medzi vystaňovalcami a zvyšnou časťou populácie krajiny ich pôvodu, a tým zohľadňuje predpoklad, že rozvojová krajina s väčšou populáciou inklinuje k väčšiemu počtu emigrantov. Podľa údajov na obrázku 2, najväčšiu mieru emigrácie v percentuálnom vyjadrení majú El Salvador (25 %), Belize (17,8 %) a Nikaragua (10,5 %). Na druhej strane, najmenší percentuálny podiel emigrantov na celkovom počte obyvateľov majú Kostarika (3 %) a Panama (3,8 %), za ktorými nasledujú Guatemala a Honduras (obrázok 2). Pokiaľ ide o celkový počet emigrantov, tak na vedúcich pozíciách sú štáty Severného trojuholníka, teda El Salvador s počtom 1,6 mil., Guatemala 1,2 mil. a Honduras 0,8 mil. vystaňovalcov v roku 2019 (Migration Data Portal, 2020). Belize (0,07 mil.), Kostarika (0,15 mil.), Panama (0,16 mil.) a Nikaragua (0,68 mil.) zaznamenávajú relatívne menší počet úhrnných emigrantov. Na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že krajiny Severného trojuholníka majú vyšší celkový počet emigrantov ako štáty južnej oblasti (Panama, Kostarika a Nikaragua) Strednej Ameriky. El Salvador je na prvom mieste v rámci subregiónu, pokiaľ ide o celkový počet medzinárodných emigrantov, rovnako ako percentuálnu mieru emigrácie.

4. Toky remitencií do Strednej Ameriky

Jedným z najvýznamnejších dôsledkov, ale v mnohých prípadoch aj samotným motívom ekonomickej migrácie obyvateľov Strednej Ameriky je transfer remitencií. Viacerí odborníci tvrdia, že remitencie zasielané z USA do štátov Strednej Ameriky predstavujú od 90. rokov 20. storočia dôležitú súčasť ich národných ekonomík (Ambler, 2019, 3). Do 90. rokov 20. storočia bol podiel remitencií na HDP stredoamerických krajín, s výnimkou Belize, relatívne nízky, a to približne v intervale od 0 do 5 % HDP (tabuľka 1). Ako vyplýva z údajov v tabuľke 1, prílev osobných remitencií ako percento HDP začal rásť v 90. rokoch minulého storočia a následne vo väčšej intenzite v prvej dekáde 21. storočia. Najdynamickejší nárast v tomto období zaznamenali El Salvador a Honduras a v menšej miere Nikaragua s Guatemalou. Na druhej strane, Panama, Kostarika a Belize zaznamenávajú od 90. rokov 20. storočia relatívne stabilný príjem remitencií vo vzťahu k ich hrubému domácomu produktu.

V súčasnosti majú štáty Severného trojuholníka najväčší podiel remitencií na HDP, ku ktorým má blízko aj Nikaragua. Naopak štáty subregiónu s najvyššou ekonomickou úrovňou – Panama a Kostarika, prijímajú remitencie v objeme menej ako 1 % ich HDP (tabuľka 1). Medzi podielom remitencií na HDP a dosiahnutou ekonomickou úrovňou štátu, meranou prostredníctvom HDP per capita, existuje v rokoch 2010 – 2018 veľmi silná nepriama korelačná závislosť, s *Pearsonovým korelačným koeficientom* $r = -0,76$, na hladine významnosti $p < 0,001$. Z uvedeného vyplýva, že stredoamerické štáty s vyššou ekonomickou úrovňou, teda s vyšším HDP na obyvateľa, majú tendenciu prijímať menej remitencií vo vzťahu k ich hrubému domácomu produktu. Inými slovami, čím je štát subregiónu Strednej Ameriky hospodársky menej vyspelý, tým sa prijaté remitencie vo väčšej miere podieľajú na jeho HDP.

Tabuľka 1

Prijaté osobné remitencie ako percento HDP vo vybraných rokoch

Štát	1980	1990	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Belize	n/a	4,48	2,99	5,67	4,92	5,45	4,91	4,94
El Salvador	1,37	7,6	14,97	18,82	18,24	18,89	20,04	20,68
Guatemala	0,33	1,55	3,09	10,22	10,17	10,72	11,1	12,03
Honduras	0,04	1,28	6,68	16,53	17,48	17,79	18,68	19,88
Kostarika	0,09	0,21	0,91	1,42	1,01	0,95	0,96	0,89
Nikaragua	n/a	n/a	6,27	9,42	9,39	9,55	10,12	11,52
Panama	1,4	1,71	0,13	1,39	1,03	0,87	0,86	0,83

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Svetovej banky.

Dôležité je pozrieť sa aj na príjem remitencií v hodnotovom vyjadrení. Podľa údajov Svetovej banky (2020c), najväčšími príjemcami remitencií v subregióne Strednej Ameriky za rok 2018 sú Guatemala (9,44 mld. US\$), El Salvador (5,39 mld. US\$) a Honduras (4,78 mld. US\$). Nižší objem remitencií v roku 2018 prijali Belize (92,51 mil. US\$), Kostarika (533,51 mil. US\$), Panama (537,88 mil. US\$) a Nikaragua (1,51 mld. US\$). To znamená, že štáty Severného trojuholníka sú najväčšími príjemcami remitencií nielen vo vzťahu k ich HDP, ale aj v peňažnom vyjadrení. Avšak, v porovnaní s percentuálnym príjmom remitencií voči HDP je na prvom mieste Guatemala a nie El Salvador. Stredoamerické krajiny možno rozdeliť do dvoch skupín aj v prípade skúmania tendencie vývoja prílevu remitencií. Štáty Severného trojuholníka zaznamenávajú od roku 2000 relatívne rýchlo rastúci medziročný príjem osobných remitencií. Krajiny južnej oblasti Strednej Ameriky (Nikaragua, Kostarika a Panama), rovnako ako Belize, majú pomalší, resp. stabilný medziročný príjem remitencií. Vo všeobecnosti sú Guatemala, Honduras, El Salvador, Nikaragua, Kostarika a Belize čistými príjemcami remitencií (prijaté remitencie prevyšujú tie vyplatené). Jediným štátom subregiónu, z ktorého dochádza od roku 2008 k čistému odlevu remitencií je Panama (Svetová banka, 2020c).

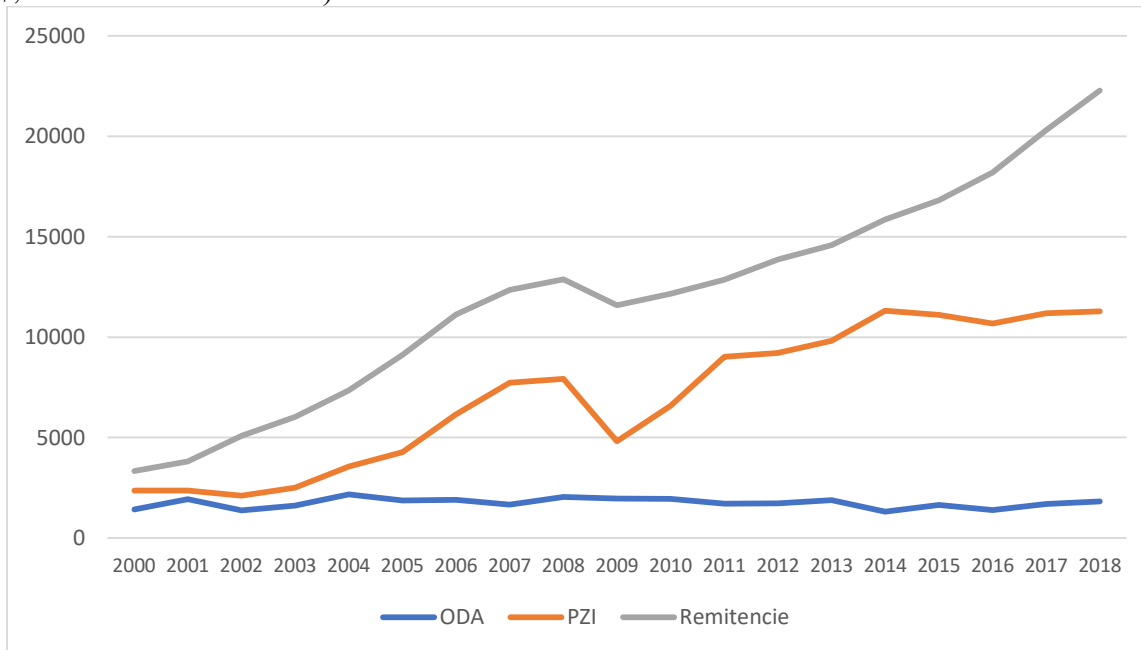
Transfer remitencií medzi krajinami so sebou prináša aj isté náklady. Zasielanie remitencií formálnymi kanálmi, napr. využitím bankových služieb alebo prostredníctvom *Western Union* či *MoneyGram*, je spojené s transakčnými poplatkami, ktoré sú v niektorých prípadoch neprimerane vysoké. Navyše spravidla platí, že menší objem zasielaných remitencií je zaťažený vyššími transakčnými nákladmi. Preto úsilie o znižovanie nákladov na prevod remitencií sa zaradilo nielen na agendu mnohých národných vlád, ale danou problematikou sa zaoberajú aj viaceré medzinárodné organizácie. Spoločnosti ako je *Western Union* si účtujú aj dodatočné poplatky za menovú konverziu, kedy najčastejšie ide o výmenu amerického dolára za národnú menu stredoamerického štátu (Rocha, 2011, 474). Podľa údajov Svetovej banky (2020d), priemerné transakčné náklady na zasielanie remitencií v roku 2017 boli na úrovni 3,92 % z transakcie do El Salvádora, 4,16 % do Nikaraguy, 4,19 % do Hondurasu, 4,95 % do Panamy, 4,99 % do Guatemaly a 5,71 % do Kostariky. Vo všeobecnosti sa priemerné náklady spojené s transferom remitencií do štátov Strednej Ameriky pohybujú v rozmedzí od 4 do 7 %. Relatívne nízke priemerné náklady na prevod remitencií do El Salvádora možno zdôvodniť oficiálnou menou štátu, ktorou je americký dolár, v dôsledku čoho peňažné transfery z USA nepodliehajú poplatkom za menovú konverziu. V tomto smere je *dolarizácia* ekonomiky výhodou.

5. Remitencie ako zdroj externého financovania rozvoja

Remitencie predstavujú jeden z hlavných zdrojov externého financovania rozvoja pre mnohé rozvojové krajiny, popri oficiálnej rozvojovej pomoci, priamych zahraničných a portfóliových investíciách. Vo všeobecnosti sa remitencie považujú za proticyklický, málo volatilný a relatívne stabilný zdroj vonkajšieho financovania v porovnaní so súkromnými kapitálovými tokmi. Podľa viacerých štúdií, objem prijatých remitiencií má tendenciu rásť v období ekonomickej recesie a krízy, rovnako ako počas politických a občianskych nepokojov alebo po prírodnej katastrofe v prijímajúcej krajine. Pokiaľ ide o región Latinskej Ameriky a Karibiku, remitencie zohrávajú najdôležitejšiu úlohu v kontexte financovania rozvoja predovšetkým v stredoamerických a karibských ekonomikách, kde podiel remitiencií na HDP preyšuje 10 % (ECLAC, 2015). Podľa údajov OECD (2020), hlavným zdrojom externého financovania rozvoja v krajinách Latinskej Ameriky a Karibiku sú priame zahraničné investície, ktoré tvoria 58 % z celkových kapitálových tokov a remitiencií smerujúcich do tohto regiónu, za nimi nasledujú remitencie s podielom 24 % na celkových zdrojoch externého financovania rozvoja. Zvyšok tvoria portfóliové investície, oficiálna rozvojová pomoc a ostatné oficiálne toky. Avšak, v prípade Strednej Ameriky a Mexika sú na prvom mieste osobné remitencie s podielom 45 % na celkových zdrojoch vonkajšieho financovania rozvoja daných štátov (OECD, 2020).

Graf 1

Prijaté osobné remitencie, čistá prijatá ODA a prílev PZI do krajín Strednej Ameriky (v miliónoch US\$, v cenách bežného roku)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Svetovej banky (prijaté osobné remitencie a čistá prijatá ODA a iná oficiálna pomoc) a UNCTAD (prílev PZI).

Ako vyplýva z údajov na grafe 1, remitencie sú dlhodobo hlavným a dynamicky rastúcim zdrojom externého financovania rozvoja štátov Strednej Ameriky. V priebehu rokov 2000 – 2018 sa toky osobných remitencií smerujúce do stredoamerických krajín zvýšili takmer sedemnásobne (graf 1). Medziročný príjem remitencií nie je volatilný, s výnimkou obdobia globálnej finančnej a hospodárskej krízy, a má rastúcu tendenciu. Pokles prijatých remitencií približne o 10 % medzi rokmi 2008 a 2009 možno zdôvodniť ekonomickou recesiou a relatívne vysokou mierou nezamestnanosti v USA, ako hlavnej cieľovej krajiny pre ekonomických migrantov zo Strednej Ameriky. Podľa štúdie Svetovej banky (2018, 28), hlavnými faktormi zvyšujúcich sa tokov remitencií do Latinskej Ameriky a Karibiku, v období po finančnej a hospodárskej kríze, sú pozitívny hospodársky rast USA, nízka miera nezamestnanosti, vrátane nízkej miery nezamestnanosti Latinoameričanov v USA, rovnako ako presadzovanie prísnejších imigračných pravidiel a opatrení, ktoré motivujú imigrantov zasielať väčší objem remitencií do svojich domovských krajín. Z uvedeného vyplýva, že toky remitencií plynúce do Strednej Ameriky sú silne závislé od ekonomickej a politickej situácie v Spojených štátoch amerických.

Na druhej strane, súkromné kapitálové toky v podobe PZI plynúcich do stredoamerických ekonomík mali rastúcu tendenciu najmä v období od roku 2000 až do vypuknutia globálnej finančnej a hospodárskej krízy 2008/2009 (graf 1). V pokrízovom období je prílev priamych zahraničných investícií relatívne stabilný, avšak v porovnaní s tokmi remitencií viac podlieha volatilitě. Pokiaľ ide o jednotlivé štáty Strednej Ameriky, tak v prípade Kostariky a Panamy sú priame zahraničné investície hlavným zdrojom externého financovania rozvoja. Graf 1 zobrazuje skutočnosť, že oficiálne toky do stredoamerických krajín, reprezentované oficiálnou rozvojovou a inou oficiálnou pomocou, v období rokov 2000 – 2018, sú najmenej volatilné v porovnaní so súkromnými kapitálovými tokmi, ale aj remitenciami. Napriek tomu, že príjem čistej oficiálnej rozvojovej pomoci je stabilný, tak tento zdroj externého financovania rozvoja má malý význam pre stredoamerické ekonomiky. V roku 2018 príjem čistej ODA tvoril len približne 8,2 % z celkových prijatých osobných remitencií a 16 % z prílevu PZI do krajín Strednej Ameriky (graf 1). Na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že v súčasnosti sú remitencie najdôležitejším a najrýchlejšie rastúcim zdrojom externého financovania rozvoja v štátoch Strednej Ameriky.

6. Makroekonomický význam prijatých remitencií v Strednej Amerike

V súlade s existujúcou literatúrou možno aplikovať keynesovský makroekonomický model na preskúmanie vplyvu remitencií na zmenu základných makroekonomických veličín, rovnako ako na hrubý domáci produkt prijímateľskej krajiny (Glytsos, 2001; Aitymbetov, 2006; Blouchoutzi & Nikas, 2014 a Saad, 2015). Viacrovnicový keynesovský model skúma dopad remitencií na základné makroekonomické premenné, ktorými sú spotreba, investície, import a hrubý domáci produkt (Glytsos, 2001). Ekonometrický model navrhnutý Glytsosom (2001) je vhodný pre malé otvorené rozvojové krajiny a pozostáva z funkcie spotreby (3), funkcie investícií (4), funkcie importu (5) a definičnej rovnice (6):

$$C_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_t + \alpha_2 C_{t-1} \quad (3)$$

$$I_t = \beta_0 + \beta_1 Y_t + \beta_2 K_{t-1} \quad (4)$$

$$M_t = \gamma_0 + \gamma_1 Y_t + \gamma_2 (Y_{t-1} - M_{t-1}) \quad (5)$$

$$Y_t = C_t + I_t + G_t + X_t - M_t + R_t \quad (6)$$

kde endogénnymi premennými sú výdavky na súkromnú spotrebu – C , národný disponibilný dôchodok (vypočítaný ako súčet HDP a prijatých osobných remitencií) – Y , hrubé domáce investície – I a import tovarov a služieb – M . Medzi predeterminované premenné patria kumulatívne hrubé domáce investície – K , vládne výdavky – G , export tovarov a služieb – X a osobné remitencie – R . Vládne výdavky a export sa v danom modeli považujú za exogénne premenné, pretože priamy vzťah medzi nimi a osobnými remitenciami nie je dostatočne preukázaný. Avšak, vládne výdavky a export môžu úzko súvisieť s niektorými endogénnymi premennými (Saad, 2015, 27). Dolný index t odkazuje na čas.

Uvedený model možno považovať za dynamický z dôvodu zahrnutia časovo oneskorených hodnôt niektorých premenných. Vysvetľujúcimi premennými rovnice spotreby (3) sú disponibilný dôchodok Y_t , ktorý je zvýšený o prijaté remitencie a spotreba predchádzajúceho obdobia C_{t-1} . Osobná spotreba je potom rastúcou funkciou dôchodku a časovo oneskorenej hodnoty spotreby. Glytsos (2001, 7) uvádza, že súkromné investície pozitívne závisia od zisku z podnikania, ktorý je v danom modeli nahradený národným dôchodkom Y_t zvýšeným o remitencie. Taktiež, súkromné investície sú v zápornom vzťahu k zásobe kapitálu minulého obdobia K_{t-1} , ktorý je nahradený kumulatívnymi hrubými domácimi investíciami, kde $K_t = \sum I_t$. Súkromné investície (4) sú tak rastúcou funkciou dôchodku a klesajúcou funkciou časovo oneskorenej hodnoty zásoby kapitálu. Rovnica importu (5) vychádza z hypotézy životného cyklu a zahŕňa vplyv súčasného a minulého dôchodku, rovnako ako vplyv bohatstva na objem dovážaných tovarov a služieb. Premenná M_{t-1} vyjadruje vplyv minulého dôchodku na súčasný dovoz a indikuje adaptívne očakávania (Aitymbetov, 2006, 25). Očakáva sa pozitívny vzťah medzi importom a úrovňou dôchodku zvýšeného o prijaté osobné remitencie. Vzťah medzi súčasným importom a rozdielom oneskorených hodnôt premenných Y_{t-1} a M_{t-1} je nejednoznačný.

Parametrami ekonometrického modelu sú α , β a γ , pričom α_1 predstavuje hraničný sklon k spotrebe, β_1 je hraničný sklon k investíciám a γ_1 je hraničný sklon k importu. Parametre keynesovského makroekonomického modelu štatisticky odhadujeme prostredníctvom regresnej analýzy, použitím metódy TSLS – *Two-Stage Least Squares*, a to individuálne na jednotlivé štáty Strednej Ameriky. Saad (2015, 29) uvádza, že parametre keynesovského makroekonomického modelu by nemali byť odhadované OLS metódou, ktorá môže spôsobiť skreslenie odhadov. Regresia je založená na analýze časových radov v období rokov 2000 – 2018. Počet pozorovaní je preto vo všetkých prípadoch 19. Použité údaje sú v bežných cenách US\$ a všetky dáta pochádzajú z databázy Svetovej banky. Výsledky regresnej analýzy sú uvedené v tabuľke 2.

Tabuľka 2

Výsledky TSLS regresie podľa jednotlivých závislých premenných

Štát	Spotreba – C				
	Konštanta	Y_t	C_{t-1}	R^2	D-W stat
Belize	69,493 (0,027)	0,138 (0,192)	0,754 (0,000)	0,986	1,819
El Salvador	696,549 (0,081)	0,474 (0,000)	0,316 (0,037)	0,991	1,032
Guatemala	1011,185 (0,003)	0,759 (0,000)	-0,008 (0,915)	0,999	1,084
Honduras	108,148 (0,62)	0,567 (0,000)	0,149 (0,08)	0,996	0,787
Kostarika	919,196 (0,006)	0,671 (0,000)	-0,074 (0,5)	0,998	0,778
Nikaragua	1543,599 (0,000)	0,455 (0,000)	0,138 (0,455)	0,992	0,693
Panama	2468,631 (0,000)	0,52 (0,000)	-0,106 (0,573)	0,998	1,61
Očakávaný vzťah		+	+		
Štát	Investície – I				
	Konštanta	Y_t	K_{t-1}	R^2	D-W stat
Belize	15,663 (0,932)	0,219 (0,323)	-0,024 (0,659)	0,559	0,965
El Salvador	-3353,438 (0,017)	0,409 (0,001)	-0,086 (0,01)	0,91	1,167
Guatemala	-1142,223 (0,482)	0,292 (0,007)	-0,108 (0,056)	0,943	1,04
Honduras	-854,569 (0,355)	0,381 (0,005)	-0,066 (0,107)	0,897	1,493
Kostarika	-136,9947 (0,823)	0,223 (0,000)	-0,018 (0,317)	0,976	1,299
Nikaragua	-2547,842 (0,000)	0,732 (0,000)	-0,107 (0,000)	0,978	1,605
Panama	-4370,389 (0,000)	0,632 (0,000)	-0,049 (0,007)	0,993	1,941
Očakávaný vzťah		+	-		
Štát	Import – M				
	Konštanta	Y_t	$Y_{t-1} - M_{t-1}$	R^2	D-W stat
Belize	64,46 (0,312)	0,694 (0,000)	-0,363 (0,181)	0,932	2,111
El Salvador	-362,186 (0,46)	0,798 (0,000)	-0,668 (0,008)	0,969	2,282

Guatemala	2379,123 (0,004)	0,572 (0,000)	-0,492 (0,000)	0,96	1,604
Honduras	800,303 (0,257)	0,745 (0,000)	-0,558 (0,017)	0,942	2,044
Nikaragua	88,203 (0,732)	0,903 (0,000)	-0,867 (0,000)	0,983	1,283
Panama	2097,15 (0,103)	0,828 (0,000)	-0,822 (0,000)	0,947	1,51
<i>Očakávaný vzťah</i>		+	+/-		

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov získaných TSLS regresnou analýzou v programe EViews 11 Student Version Lite.

Poznámky: v zátvorkách je uvedená hladina významnosti (p-value), R^2 je koeficient determinácie, D-W stat je Durbinova-Watsonova štatistika. Regresná rovnica importu nebola v prípade Kostariky štatisticky významná.

Podľa výsledkov TSLS regresnej analýzy, remitencie mali významný vplyv na rast súkromnej spotreby v štátoch Strednej Ameriky v období 2000 – 2018. Medzi disponibilným dôchodkom zvýšeným o osobné remitencie a súkromnou spotrebou existuje, s výnimkou Belize, štatisticky významný pozitívny vzťah, na 1 %-nej hladine významnosti (tabuľka 1). Koeficienty prislúchajúce premennej Y_t uvedené v tabuľke 2, časť spotreba, predstavujú hraničný sklon k spotrebe – MPC. Zvýšenie dôchodku o 1 US\$ tak v priemere vyvolalo nárast spotrebných výdavkov domácností o 0,46 až 0,76 US\$, a to v závislosti od konkrétneho stredoamerického štátu. Inými slovami, zdvojnásobenie prijatých osobných remitencií a národného dôchodku vedie k rastu spotreby domácností v subregióne Strednej Ameriky približne o 45 – 75 %. Výsledky regresie vzťahujúce sa na vplyv oneskorených hodnôt spotreby na súčasnú spotrebu nie sú jednoznačné a vo väčšine prípadov je efekt minulej spotreby na súčasnú spotrebu štatisticky nevýznamný. Podľa údajov v tabuľke 1, spotreba minulého obdobia pozitívne ovplyvnila súčasnú spotrebu v El Salvádore a Belize, na hladine významnosti 5 a 1 %. Napriek tomu, na základe hodnôt koeficientu determinácie a F-testu možno vo všeobecnosti považovať regresnú rovnicu spotreby za štatisticky významnú pre všetky krajiny.

Odhad koeficientov rovnice investícií dopadol podľa očakávaní. Koeficienty prislúchajúce nezávislej premennej Y_t , ktorá je použitá v modeli ako náhrada pre podnikateľské zisky, majú pozitívny a štatisticky významný vzťah k výške zrealizovaných investícií v stredoamerických ekonomikách. Výnimkou je opäť Belize, kde vzťah medzi uvedenými premennými nie je štatisticky významný. Hodnoty koeficientov pri premennej Y_t predstavujú hraničný sklon k investíciám a potvrdzujú predpoklad, že remitencie stimulujú rast investičnej aktivity v danom subregióne. Hraničný sklon k investíciám bol v sledovanom období najvyšší v Nikarague (MPI = 0,73) a najnižší v Kostarike (MPI = 0,22). Na základe výsledkov regresnej analýzy možno konštatovať, že zdvojnásobenie súčtu prijatých osobných remitencií a národného dôchodku zvyšuje investície v krajinách Strednej Ameriky približne o 22 – 73 %. Výsledky regresie tiež potvrdzujú existenciu očakávaného negatívneho vzťahu medzi investíciami a oneskorenou hodnotou zásoby kapitálu, na hladine významnosti 5 % a menej v El Salvádore, Nikarague a Paname. Hodnoty koeficientu determinácie a F-testu naznačujú, že rovnica investícií je v takmer všetkých prípadoch jej aplikovania okrem Belize štatisticky významná.

Pokiaľ ide o import, tak hodnoty koeficientov pre nezávislú premennú Y_t sú v krajinách Strednej Ameriky, s výnimkou Kostariky, pozitívne a štatisticky významné, na 1 %-nej hladine

významnosti. Tieto koeficienty vyjadrujú hraničný sklon k importu – MPM. Podľa údajov v tabuľke 2, najvyšší hraničný sklon k dovozu má Nikaragua (MPM = 0,9) a relatívne najnižší hraničný sklon k dovozu bol zaznamenaný v prípade Guatemaly (MPM = 0,57). Z uvedeného vyplýva, že množstvo dovážaných tovarov a služieb vo veľkej miere závisí od výšky dôchodku a prijatých remitencií. Zdvojnásobenie prijatých osobných remitencií a národného dôchodku vedie k zvýšeniu importu stredoamerických štátov približne o 57 – 90 %. Glytsos (2001) uvádza, že negatívny vzťah medzi oneskorenou hodnotou dôchodku a súčasným importom demonštruje váhavý postoj spotrebiteľov utrátiť aktíva na financovanie dovozu. Na základe hodnôt koeficientu determinácie a F-testu možno regresnú rovnicu pre import vo všetkých prípadoch považovať za štatisticky významnú.

Výsledky regresnej analýzy naznačujú, že prijaté osobné remitencie majú pozitívny vplyv na zvyšovanie súkromnej spotreby domácností, rovnako ako na rast investícií v krajinách Strednej Ameriky, čím v konečnom dôsledku prispievajú k zvyšovaniu agregátneho dopytu a stimulujú ekonomický rast v krajinách subregiónu.

7. Záver

Osobné remitencie zasielané zahraničnými pracovníkmi majú veľký význam pre štáty Strednej Ameriky, a to na mikroekonomickej, rovnako ako makroekonomickej úrovni. Dôležité je poznamenať, že remitencie nie sú len dôsledkom ekonomickej migrácie z krajín daného subregiónu, ale často sú samotným motívom emigrácie. Vo všeobecnosti možno základné *push* faktory migrácie zo stredoamerických krajín rozdeliť na sociálno-ekonomické, politicko-bezpečnostné a environmentálne. Do skupiny sociálno-ekonomických faktorov emigrácie patrí vysoká miera chudoby a príjmovej nerovnosti, nedostatok ekonomických príležitostí vo viacerých štátoch subregiónu, motív zlúčenia rodiny a v neposlednom rade úsilie o zvýšenie disponibilného príjmu svojich rodinných príslušníkov. Vysoká miera korupcie, násilia a kriminality, spolu s politickou nestabilitou a porušovaním ľudských práv sú súčasťou politicko-bezpečnostných faktorov emigrácie. Environmentálne *push* faktory migrácie sú zastúpené predovšetkým prírodnými katastrofami v Strednej Amerike a klimatickými zmenami, ktoré vedú k suchám a neúrode.

Hlavnou a tradičnou cieľovou krajinou pre stredoamerických emigrantov sú Spojené štáty americké. Vo všeobecnosti 70 – 80 % všetkých emigrantov zo Strednej Ameriky smeruje do USA. Avšak, časť migračných tendencií je aj vnútroregionálneho charakteru, predovšetkým ide o migráciu pracovných síl z ekonomicke menej vyspelých štátov subregiónu do Kostariky alebo Panamy. El Salvador, Belize a Nikaragua patria medzi štáty s najvyššou percentuálnou mierou emigrácie. Na druhej strane, najnižšiu mieru emigrácie zaznamenáva Panama a Kostarika. Pokiaľ ide o celkový počet emigrantov, tak môžeme štáty Strednej Ameriky rozdeliť do dvoch skupín. Štáty Severného trojuholníka (Guatemala, Honduras a El Salvador) majú vyšší celkový počet emigrantov ako štáty južnej oblasti (Panama, Kostarika a Nikaragua) a Belize. Krajiny subregiónu možno kategorizovať do uvedených dvoch skupín aj v prípade skúmania tendencie vývoja prílevu remitencií. Štáty Severného trojuholníka majú vyšší podiel remitencií na HDP a medziročne prijímajú väčší objem remitencií v peňažnom vyjadrení ako štáty južnej oblasti, vrátane Belize. Súčasťou zistenia je skutočnosť, že stredoamerické štáty s vyššou ekonomickou úrovňou, teda s vyšším HDP per capita, majú tendenciu prijímať menej remitencií vo vzťahu k ich hrubému

domácomu produktu. Jedinou ekonomikou v rámci Strednej Ameriky, v ktorej dochádza k čistému odlevu remitencií je Panama.

Prijaté osobné remitencie predstavujú najdôležitejší a dynamicky rastúci zdroj externého financovania rozvoja v subregióne Strednej Ameriky. Len v prípade Panamy a Kostariky, ktoré možno označiť za hospodársky najvyspelejšie ekonomiky Strednej Ameriky, sú priame zahraničné investície hlavným zdrojom vonkajšieho financovania rozvoja. Podľa výsledkov regresnej analýzy, prijaté remitencie významne vplývajú na rast spotreby domácností, na zvyšovanie investičnej aktivity v krajine príjemcu, rovnako ako na rast dovozu tovarov a služieb. Na základe čoho možno konštatovať, že osobné remitencie majú dopad na agregátny dopyt a stimulujú hospodársky rast v ekonomikách subregiónu Strednej Ameriky. Preskúmanie vplyvu prijatých remitencií na iné makroekonomické, prípadne mikroekonomické premenné, rovnako ako zistenie multiplikačného efektu remitencií či preskúmanie cyklickosti prijímaných remitencií v Strednej Amerike môžu byť podnetom pre budúci výskum.

Použitá literatúra

Aitymbetov, S. (2006). *Emigrant Remittances: Impact on Economic Development of Kyrgyzstan. Working Paper, 31.* Budapest: ICEG European Center.

Ambler, K. (2019). *Migration and Remittances in Central America: New Evidence and Pathways for Future research. LAC Working Paper, 4.* Washington D.C.: International Food Policy Research Institute.

Barahona, J. L. (2019). *Maquiladoras in Central America: An Analysis of Workforce Schedule, Productivity and Fatigue. WKU, 2019.* Kentucky: Wester University Kentucky.

Blouchoutzi, A. – Nikas, C. (2014). *Emigrants' remittances and economic growth in small transition economies: The case of Moldova and Albania. Journal of Economics and Business, 17(2), pp. 97-117.*

CEPAL. (2020). *Data and statistics*, <https://www.cepal.org/en/datos-y-estadisticas>, [citované 2.7.2020].

Culiuc, A. (2006). *Integrating migration and remittances into a development strategy. The case of Moldova.* Cambridge: Harvard University.

ECLAC. (2015). *Financing for development in Latin America and the Caribbean*, https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/37769/S1500126_en.pdf, [citované 4.7.2020].

Funkhouser, E. (1995). *Remittances from International Migration: A Comparison of El Salvador and Nicaragua. The Review of Economics and Statistics, 77(1), pp. 137-146.*

Glytsos, N. P. (2001). *Dynamic Effects of Migrant Remittances on Growth: An Econometric Model with an Application to Mediterranean Countries. Discussion Paper, 74.* Munich: University Library of Munich.

International Monetary Fund. (2005). *Definition of Personal Remittances in the Balance of Payments Context*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2005/05-09.pdf>, [citované 14.6.2020].

Jančíková, E. (2014). *Vplyv remitencií na rozvoj ekonomík. Almanach, 9(1), pp. 5-23.*

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Prometheus Books UK.

Migration Data Portal. (2020). *Immigration and Emigration*, https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2019, [citované 10.7.2020].

Migration Policy Institute. (2019). *Central American Immigrants in the United States*, <https://www.migrationpolicy.org/article/central-american-immigrants-united-states>, [citované 3.7.2020].

Migration Policy Institute. (2020). *Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination*, <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/immigrant-and-emigrant-populations-country-origin-and-destination>, [citované 9.7.2020].

Munck, R. (2012). *Contemporary Latin America*. London: Palgrave Macmillan.

OECD. (2020). *Resource flows beyond ODA in DAC statistics*, <http://www.oecd.org/dac/stats/beyond-oda.htm#dataviz>, [citované 13.7.2020].

Opong, K. K. (2012). Prospect Theory and Migrant Remittance Decision Making. *SSRN*. Glasgow: Adam Smith Business School.

Orozco, M. (2007). Central America: Remittances and the Macroeconomic Variable. *Inter-American Development Bank*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank.

Poirine, B. (1997). A Theory of Remittances as an Implicit Family Loan Arrangement. *World Development*, 25(4), pp. 589-611.

Ratha, D. (2013). The Impact of Remittances on Economic Growth and Poverty Reduction. *Migration Policy Institute*. Washington D.C.: MPI.

Rocha, J. L. (2011). Remittances in Central America: Whose Money is it Anyway? *Journal of World-Systems Research*, 17(2), pp. 463-481.

Saad, A. (2015). The Impact of Remittances on Key Macroeconomic Variables: The Case of Palestine. *Palestine Economy Portal*. Jerusalem: Palestine Economic Policy Research Institute.

Sraubhaar, T. – Vadean, F. (2005). International Migrant Remittances and their Role in Development. *Migration, Remittances and Development*, pp. 13-37.

Stratan, A. – Chistruga, M. (2012). Economic Consequences of Remittances. Case of Moldova. *Procedia Economics and Finance*, 3, pp. 1191-1195.

The Dialogue. (2018). *Recent Trends in Central American Migration*, <https://www.thedialogue.org/analysis/recent-trends-in-central-american-migration/>, [citované 7.7.2020].

UNCTAD. (2020). *Foreign direct investment flows and stock*, <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>, [citované 14.7.2020].

Wainer, A. (2012). Exchanging People for Money: Remittances and Repatriation in Central America. *Briefing Paper, 18*. Washington D.C.: Bread for the World Institute.

World Bank. (2018). *Migration and Remittances*, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30280>, [citované 9.7.2020].

World Bank. (2020a). *Personal Remittances, Received*, <https://datacatalog.worldbank.org/personal-remittances-received-gdp-2>, [citované 12.6.2020].

World Bank. (2020b). *World Bank Country and Lending Groups*, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, [citované 3.7.2020].

World Bank. (2020c). *Personal Remittances, Received (current US\$)*, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>, [citované 12.7.2020].

World Bank. (2020d). *Average transaction cost of sending remittances to a specific country (%)*, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.RMT.COST.IB.ZS>, [citované 13.7.2020].

Úpadok liberálnej demokracie a právneho štátu v Maďarsku a Poľsku v kontexte členstva v EÚ

The Decline of Liberal Democracy and the Rule of Law in Hungary and Poland in the Context of EU Membership

Tomáš Kajánek

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov, Katedra medzinárodných politických vzťahov

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava,

Slovenská republika

e-mail: tomas.kajANEK@euba.sk

Abstract

Liberal democracy is considered to be the mainstay of current European integration. While in 2020 in most European Union Member States it continues to maintain its basic ideas, in some of the Member States movements abandoning democratic principles and ideas of European integration are gaining momentum. The paper deals with the decline of democratic principles of the functioning of a modern rule of law in the European Union on the example of two Central European countries – Poland and Hungary. The aim of the paper is to define, through a comparative analysis the existing parallels and differences in the national policies of the aforementioned states, which have led to the decline of democracy and the rule of law.

Klasifikácia JEL: D72, F52, N44

Kľúčové slová: liberal democracy, rule of law, the European Union, Hungary, Poland

1. Úvod

Vnútroštátna politika viacerých členských štátov Európskej únie v ostatných rokoch prináša stále viac námetov pre diškurz o úpadku liberálnej demokracie a fungovaní právneho štátu v Európe. Na rozdiel od ostatných štátov svetového hospodárstva sú členské štáty európskej dvadsať sedmičky viazané aj úniovým právom vyplývajúcim o. i. zo zakladajúcich zmlúv EÚ. Zatiaľ čo úlohou Európskej komisie je tieto zmluvy chrániť, od ostatných orgánov EÚ sa očakáva, že budú poukazovať na ich nedodržiavanie členskými štátmi. V priebehu uplynulých rokov európske inštitúcie čoraz častejšie upriamujú pozornosť na prijímanú legislatívu a celkový politický vývoj v Poľsku a Maďarsku. Kontroverzná legislatíva je častokrát prijímaná aj napriek jej protiústavnému charakteru, nakoľko súdnicstvo v oboch menovaných štátoch podľa mnohých odborníkov už dávno nie je nezávislé od výkonnej moci. A nie len to. Žaloby a konania EÚ pre nesplnenie povinností namierené voči Maďarsku a Poľsku majú oveľa širší záber. Spoločným menovateľom postupu EÚ voči obom štátom sa stala výzva určená Rade EÚ pre konanie podľa článku 7 Zmluvy o EÚ. Aj napriek mnohým podobnostiam v politikách daných štátov, ktoré Európsky parlament (v prípade Maďarska) a Európsku komisiu (v prípade Poľska) viedli k návrhu tohto konania, existujú rozdiely v príčinách jeho spustenia a v aktuálnom fungovaní skutočných demokratických princípov a zásad právneho štátu. Orgány EÚ sa tak do istej miery stávajú

aktívnym záchrancom základných hodnôt, na fungovaní ktorých stojí budovanie spoločnej európskej integrácie.

2. O európskej liberálnej demokracii

Pôvod myšlienky liberálnej demokracie, ktorá sa stala neoddeliteľnou súčasťou dnešnej európskej integrácie je potrebné hľadať na prelome 17. a 18. storočia. Základy pre rozvoj tejto liberálnej politickej ideológie podľa mnohých položil vo svojich dielach John Locke práve v tomto období. Súčasťou Lockeovej filozofie sa stalo teoretické obmedzenie vlády na ochranu prirodzených práv, ktoré ovplyvnilo vývoj liberálnych teórií a liberálnej demokracie ako takej. (Oldfield, 2000) Existujú rozdielne definície a názory na fungovanie liberálnej demokracie v praxi. Podľa Bollen (1993, s. 1207) je tieto definície možné rozdeliť na dva hlavné teoretické smery. Zatiaľ čo Schumpeter, Moore alebo Huntington pri definícii vyzdvihujú dôležitosť demokracie, Lenski, Therborn, Casanova a Dahl rovnako poukazujú na liberalizmus, vďaka čomu možno nájsť dôležité ideologické paralely. Bollen (1993, s. 1208) definuje liberálnu demokraciu ako také štátne zriadenie, kde politický systém zaručuje politické slobody a demokratickú vládu. Vo všeobecnosti je potrebné pod týmto pojmom rozumieť takú demokraciu, v ktorej je vláda určitým spôsobom limitovaná (kritérium vychádzajúce z liberálnej ideológie), aby sa zabránilo obmedzovaniu akýchkoľvek osobných slobôd a prirodzených práv.

Po dlhom devätnástom a krátkom dvadsiatom storočí, storočiach bohatých na vojnové konflikty, sa po skončení studenej vojny mohlo zdať, že liberálna demokracia nakoniec zvíťazila vo veľkom súboji ideológií a definitívne tak nastolila nové pravidlá fungovania demokracie nielen na západe. (Abramowitz, 2019) Zatiaľ čo v západnej Európe, ktorá liberálnu demokraciu v praxi pestovala už niekoľko dekád, prvé úspešné pokusy o jej zriadenie v krajinách strednej a východnej Európy prišli až po páde bývalého režimu po roku 1989. Cieľom mnohých ekonomických a politických reforiem v mnohých štátoch bývalého východného bloku bola zmena zahraničnopolitických priorít a vstup do západných integračných zoskupení. Rýchlosť a úspešnosť reforiem v jednotlivých štátoch bola nejednotná vzhľadom na novozníknuté vlády po páde bývalých režimov.

Od konca päťdesiatych rokov minulého storočia európska integrácia bezpochyby zmenila svoj charakter a v súčasných medzinárodných vzťahoch v mnohých otázkach svojimi hlavnými inštitúciami zastupuje na medzinárodnej úrovni bežne 450 miliónov Európanov. Súčasťou snáh o jednotné vystupovanie dvadsiatich siedmich členských štátov na medzinárodnej úrovni navonok sa stalo aj zdieľanie spoločných hodnôt vo vnútri únie. Jednou z hlavných spoločných črt členských štátov sa v priebehu uplynulých dekád stala demokracia v jej liberálnej forme. Po prelome storočí však Európou postupne otriaslo viacero kríz. Po finančnej a dlhovej kríze a neskoršej migračnej kríze, ktoré kontinuálne vytvárali úrodnú pôdu pre rast populistických hnutí v Európe dospela EÚ do krízy politickej. Odhliadnuc od nejednotných predstáv o budúcnosti európskej integrácie, ktorej možnosti načrtla ešte v roku 2017 Junckerova komisia v Bielej knihe o budúcnosti Európy (European Commission 2017a), EÚ v súčasnosti naráža na široké spektrum integračných politík, v ktorých nedokáže 27 členských štátov nájsť kompromisné riešenia. Okrem nejednotnej predstavy budúceho fungovania EÚ sa však v niektorých členských štátoch začali líšiť aj predstavy o fungovaní právneho štátu. Na súčasnom príklade dvoch stredoeurópskych štátov – Maďarska a Poľska, medzi ktorými postupne vzniká partnerstvo alibistickej podpory voči najvyšším inštitúciám EÚ, v súčasnosti môžeme sledovať populizmus a prijímanie spornej legislatívy, ktorá

oponuje (nielen) právu EÚ. Úpadok demokracie a fungovania právneho štátu sa tak v priebehu poslednej dekády stal jednou z najväčších hrozieb pre budúcnosť projektu európskej integrácie.

3. Maďarská neliberálna demokracia

Od začiatku deväťdesiatych rokov sa v Maďarsku parlamentné voľby uskutočnili presne osemkrát. Uplynulé tri dekády maďarskej politickej scény boli ovplyvnené vzostupmi a pádmi viacerých politických subjektov a nepravidelným striedaním ľavicových a pravicových vlád. Aktuálna maďarská pravicová vláda je zložená z dlhoročných koalíčných partnerov – Maďarský občiansky zväz (Fidesz) a Maďarská Kresťanskodemokratická ľudová strana (KDNP) už v poradí tretíkrát po sebe. V priebehu týchto troch naväzujúcich období sa maďarská vnútroštátna politika podľa mnohých dostala na hranu autoritárstva a demokracie. Viktor Orbán, druhý najdlhšie vládnucci premiér v Európe je mnohými západoeurópskymi lídrami považovaný za hrozbu pre budúcnosť európskej liberálnej integrácie. (Washington Post, 2018)

Pre priblíženie príčin týchto obáv je potrebné širšie pochopenie komplexného systému krokov vlády V. Orbána od roku 2010, resp. od jeho znovuzvolenia za premiéra Maďarska po ôsmich rokoch (dvoch volebných obdobiach v opozícii). Obrovský úpadok maďarskej ľavice v parlamentných voľbách v roku 2010 automaticky znamenal vytvorenie ústavnej väčšiny pre Orbánov Fidesz a KDNP, stranu často označovanú ako Orbánov satelit. (Pirro, 2015) Návrat Fideszu so silným mandátom (263 z 386 poslaneckých kresiel) hneď v prvom roku vlády priniesol zmeny v Ústave, ktoré sú mnohými označované za koniec liberálnej demokracie a začiatok novodobého autoritárstva v Maďarsku. (Halmai, 2018) Iróniou prepadu maďarskej demokracie je fakt, že k prijatiu nového Základného zákona Maďarska, čiže fakticky novej Ústavy došlo v apríli 2011 riadnym legislatívnym spôsobom. Za jedínú zavádzajúcu skutočnosť je označovaný pracovný názov nového zákona, z ktorého sa nakoniec v poslednej fáze prípravy stala nová ústava. Nakoľko však nezaručuje všetky základné práva a adekvátny systém vzájomnej kontroly a vyváženia medzi jednotlivými zložkami moci, nová ústava je často označovaná za paradoxne protiústavnú. (Scheppele, 2013) Vďaka novému Základnému zákonu, ktorý zmenil systém voľby ústavných sudcov mohol Orbánov Fidesz spolu s KDNP za sudcu zvoliť takmer kohokoľvek vďaka ústavnej väčšine ako v parlamente, tak i v špeciálnom výbore. (Halász, 2011) Podľa novoprijatého Základného zákona Maďarska bol taktiež znížený aj vek odchodu sudcov všetkých súdov z pôvodných 70 na 62 rokov. Celkovo tak bolo nútených 274 sudcov, vrátane 6 z 20 predsedov krajských súdov, 4 z 5 predsedov odvolacích súdov a 20 zo 71 sudcov Najvyššieho súdu opustiť svoje funkcie. (Halmai, 2017) Aj napriek nesúhlasu Európskej komisie pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátskej komisie) s viacerými bodmi, vstúpila nová ústava 1. januára 2012 do platnosti. (Constitute, 2011) Obavy z pokračovania maďarskej „rýchlopolitiky“ vyjadrili aj viacerí európski lídri a členovia Európskeho parlamentu (EP). Viac než stovka sudcov s predčasne ukončeným funkčným obdobím podala sťažnosť na Ústavnom súde, ktorý v júli 2012 rozhodol o protiústavnosti prijatej legislatívy a vyhlásil ju za neplatnú. Aj napriek tomu sa však odvolaní sudcovia nevrátili do svojich funkcií a EK podala žalobu na Európsky súdny dvor. Súdny dvor v rozsudku rovnako rozhodol, že maďarský zákon porušuje nariadenia EÚ, čím vládu vyzval k okamžitej náprave. (European Commission, 2012a) Vzhľadom na rozsudok vládna Fidesz predložil do parlamentu nový zákon upravujúci protiústavnú legislatívu. Zákon vstúpil do platnosti koncom marca 2013, pozmenil systém znižovania veku odchodu do dôchodku do roku 2023 a odvolaným sudcom poskytol tri možnosti riešenia vzniknutej situácie. (Halmai, 2017)

Za druhé, nemenej vážne využitie ústavnej väčšiny vyvolávajúce podozrenia pre podkopanie základov maďarskej demokracie je často označované prijatie kontroverzných mediálnych zákonov na konci roka 2010. Nové mediálne zákony kategoricky zjednotili jednotlivé druhy médií do niekoľkých typov a vytvorili nový dozorný orgán, ktorého hlavnými úlohami sa stal dozor nad relevantnosťou informácií poskytovaných maďarskými médiami a ich sankcionovanie. (Haraszti, 2011) Podľa článku 187 Mediálneho zákona môže nový Národný úrad pre komunikáciu a média (NÚKM) prostredníctvom Mediálnej rady¹³ (MR) sankcionovať z dôvodu nevyváženého pokrytia správy:

- Televízne a rádiové stanice pokutou do výšky 200 mil. forintov (takmer 600 tisíc eur);
- Celoštátnu dennú tlač a internetové portály pokutou do výšky 25 mil. forintov (takmer 73 tisíc eur);
- Celoštátne týždenníky pokutou do výšky 10 mil. forintov (takmer 30 tisíc eur);
- Ostatné periodiká pokutou do výšky 5 mil. forintov (takmer 15 tisíc eur);
- Iných sprostredkovateľov a poskytovateľov informácií pokutou do výšky 3 mil. forintov (takmer 9 tisíc eur). (Act CLXXXV of 2010)

V osobitných prípadoch môže maďarská MR pozastaviť činnosť médií na obdobie niekoľkých hodín či dní, čo môže pri opakovanom porušovaní novoprijatej maďarskej žurnalistickej etikety vyústiť do odstránenia média z Registra NÚKM, čím sa dané médium stane automaticky nedostupným, resp. zakázaným. (Media Act, 2010) Výška finančných postihov za nedodržanie „relevantnosti“ správ v Maďarsku je stanovená absurdne vysoko, v niektorých prípadoch až likvidačne. Ešte absurdnejšie je však zloženie MR, ktorá relevantnosť médií od roku 2010 posudzuje. Podľa článku 123 Mediálneho zákona volí maďarské Národné zhromaždenie predsedu a štyroch členov MR ústavnou väčšinou na deväťročné obdobie s možnosťou znovuzvolenia. Táto, vo svojej podstate skutočne demokratická voľba však vzhľadom na uskutočnené kroky maďarskej vlády od roku 2010 okamžite vyvolala obavy medzinárodného spoločenstva, európskych funkcionárov a mnohých mimovládnych organizácií. Zatiaľ čo ku kritike nových pravidiel fungovania sa okamžite pridala aj Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE), EÚ, resp. EK zostala spočiatku rezervovanejšia. (Euractiv, 2010) Faktom však je, že päťčlenná MR je až do súčasnosti vyhlasovaná za silne spolitizovanú vďaka desaťročnej ústavnej väčšine vlády V. Orbána. (RSF, 2019) Fidesz sa tak stal šéfredaktorom maďarských médií, ktorý v uplynulých rokoch zúžil množstvo maďarských médií poskytujúcich politické spravodajstvo. Pokračovanie v zmenách v zákonoch týkajúcich sa maďarského mediálneho priestoru primäla EÚ zvýšiť pozornosť venovanú Orbánovej vláde. Návšteva V. Orbána v EP v januári 2011 pri príležitosti maďarského predsedníctva v Rade EÚ bola prvým vážnym signálom nesúhlasu európskeho spoločenstva s mediálnym zákonom a ústavnými zmenami v Maďarsku. Viacero európskych frakcií vrátane bývalého eurokomisára J.E. Barrosa vyzvali v pléne maďarského premiéra k okamžitej náprave a zrušeniu kontroverzných zákonov. Jediným zástancam Fideszu a kontroverzných zákonov v EP zostala Európska ľudová strana (ELS). (Euractiv, 2011) Po diplomatických dialógoch EP v marci 2011 vydal uznesenie o zákone o médiách v Maďarsku, ktoré opakovane vyzýva na nápravu maďarského porušovania viacerých článkov zakladajúcich zmlúv EÚ, smerníc a ďalších legislatívnych aktov. (European Parliament, 2011)

V decembri 2011 maďarský parlament stihol prijať dva ďalšie kontroverzné zákony (týkajúce sa Maďarskej centrálnej banky a maďarského volebného systému), ktoré na seba upriamili pozornosť viacerých medzinárodných organizácií. Po dlhodobej nespokojnosti V. Orbána s

---

¹³ Mediálna rada predstavuje orgán Národného úradu pre komunikáciu a média.

menovou politikou Maďarskej centrálnej banky parlament prijal nový zákon, ktorým vznikol post tretieho viceprezidenta centrálnej banky (CB), nominovaného premiérom. Pre podozrenie z politizácie najvyšších funkcionárov CB v Maďarsku EK okamžite začala konanie voči Maďarsku. K prvému bodu konania – porušeniu nezávislosti CB boli pridané ďalšie dva body týkajúce sa nezávislosti súdництва a nezávislosti dozorného orgánu na ochranu údajov. (European Commission, 2012b) Pod tlakom EK došlo k čiastočnej zmene zákona o CB a konanie pokračovalo v dvoch zostávajúcich bodoch. (Szente, 2017) O rok neskôr však Viktor Orbán nominoval na post guvernéra CB bývalého stranického ministra hospodárstva z predošlých vlád Fideszu. Pred tým ako bol v marci 2013 György Matolcsy vymenovaný do funkcie guvernéra, parlament schválil sporný zákon o CB. (Scheppele, 2015) V roku 2019 došlo k opakovanému vymenovaniu Matolcsyho do funkcie.

Zatiaľ čo pokus Orbánovej vlády o účasť na riadení CB v roku 2011 skončil neúspechom, Fidesz ústavnou väčšinou v parlamente schválil ďalšie ústavné zmeny týkajúce sa volebného systému. Kombinovaný systém parlamentných volieb (jeden hlas určený pre volebného kandidáta v danom obvode a jeden hlas pre politickú stranu) zostal naďalej zachovaný, zmeny však zasiahli mnoho iných faktorov, predovšetkým:

- Zníženie počtu poslancov Národného zhromaždenia z 386 na 199;
- Zrušenie druhého kola volieb v jednomandátových obvodoch;
- Zvýšenie percentuálneho podielu poslancov zvolených v jednomandátových obvodoch;
- Zrušenie župných kandidátnych listín a ich nahradenie celoštátnou listinou. (Schackow, 2014)

Okrem uvedených bodov došlo aj k niekoľkým ďalším zmenám, ktoré prispeli k vytvoreniu volebného systému, ktorý favorizuje veľké politické strany. Odhliadnuc od schválených bodov však vláda navrhla aj dve desiatky ďalších zmien volebného systému, ktoré však napokon Ústavný súd vyhlásil za protiústavné. (Ritterband, 2013) Vďaka novým pravidlám hry a stavu politického (opozičného) spektra v Maďarsku sa podarilo Orbánovmu Fideszu uspieť v parlamentných voľbách v roku 2014 aj v roku 2018. V oboch prípadoch vytvorením ústavnej väčšiny najmä vďaka drvivému víťazstvu v jednovolebných obvodoch. Po víťazstve v parlamentných voľbách sa súčasťou Orbánových populistických prejavov stalo obhajovanie neliberálnej demokracie, vytvorenie ktorej je nevyhnutné pre zachovanie maďarskej suverenity, ktorá podľa jeho slov bude schopná odolať nátlaku európskeho liberalizmu v budúcnosti. (Hungarian Government, 2014)

Čoraz častejšie napomínanie maďarskej vlády európskymi inštitúciami a viacerými lídrami vyústilo v ďalšom raste populizmu V. Orbána. Pri takmer každom verejnom vystúpení či už v Bruseli, Štrasburgu alebo Budapešti maďarský premiér začína už pred rokom 2014 označovať kritiku namierenú voči jeho vláde ako kritiku namierenú voči celému Maďarsku. Nosnými témami populizmu počas vlády Fideszu v štvorročnom období od roku 2014 sa stala migračná kríza, obnovenie trestu smrti v obzvlášť závažných prípadoch trestných činov a osobnosť maďarsko-amerického finančníka Georgea Sorosa. Práve prvé dve menované témy viedli k vydaniu návrhu uznesenia EP o situácii v Maďarsku z júna 2015, v ktorom EP prvýkrát vážnejšie uvádza ako možnosť riešenia porušenia hodnôt uvedených v článku 2 Zmluvy o EÚ začatie postupu definovaného článkom 7 tejto zmluvy.¹⁴ (European Parliament, 2015a) Uznesenie bolo nakoniec schválené koncom roka 2015. (European Parliament, 2015b) Po necelých troch rokoch pokusov o spoločný dialóg týkajúci sa záchranu právneho štátu a demokracie v Maďarsku EP¹⁵ 12.

¹⁴ Danému uzneseniu predchádzalo viacero vyhlásení, vypočutí, oznámení a správ vydaných pred rokom 2015 týkajúcich sa stavu právneho štátu a ľudských práv v Maďarsku.

¹⁵ V prípade Maďarska aktivovalo článok 7 Zmluvy o EÚ hlasovanie v EP s výsledkom 488 za, resp. 197 proti.

septembra 2018 vyzval Radu EÚ na posúdenie obáv vyplývajúcich z porušenia tejto zmluvy podľa článku 7. K vyššie spomenutým ústavným zmenám a kontroverzným zákonom boli pridané aj niektoré ďalšie výhrady k vláde V. Orbána, menovite:

- Fungovanie ústavného a volebného systému;
- Nezávislosť súdnictva a iných inštitúcií a práva sudcov;
- Korupcia a konflikty záujmov;
- Ochrana súkromia a údajov;
- Sloboda prejavu;
- Akademická sloboda;
- Sloboda náboženského vyznania;
- Sloboda združovania;
- Právo na rovnaké zaobchádzanie;
- Právo príslušníkov menšín vrátane Rómov a Židov a ochrana pred nenávisťnými vyjadreniami voči týmto menšinám;
- Základné práva migrantov, žiadateľov o azyl a utečencov;
- Hospodárske a sociálne práva. (European Parliament, 2018)

Témy migračnej krízy, prerozdeľovacích kvót a osobnosť maďarsko-amerického finančníka Georga Sorosa sa stali nosnými piliermi kampane Fideszu pred parlamentnými voľbami v roku 2018 a neskoršími voľbami do EP. (Guardian, 2018) Po výhre Fideszu v parlamentných voľbách v apríli 2018 staronový premiér Viktor Orbán počas prvého vystúpenia v parlamente označil liberálnu demokraciu za nedostatočnú pre obranu ľudskej dôstojnosti, slobody a zaručenie bezpečnosti a zachovania tradičnej kresťanskej kultúry v Európe. Ukončenú éru liberálnej demokracie je podľa jeho slov nevyhnutné nahradiť kresťanskou demokraciou 21. storočia, ktorá zachová základné kresťanské hodnoty maďarského národa, ktoré sa čím ďalej tým častejšie líšia od presadzovania liberálnych hodnôt Bruselu. (Janjevic, 2018) Fidesz v máji 2019 uspel vďaka rovnakej rétorike aj vo voľbách do EP.

4. Poľská ústavná kríza

V modernej ére Poľska sa po roku 1991 uskutočnili slobodné parlamentné voľby deväťkrát (v niekoľkých prípadoch išlo o voľby predčasné). (Election resources, 2020) Na rozdiel od Maďarska sa v Poľsku ustálil dvojkomorový parlamentný systém tvorený hornou (Senát) a dolnou komorou (Sejm).¹⁶ Od roku 2005 sa víťazmi parlamentných volieb opakovane stali Občianska platforma (PO) a Právo a spravodlivosť (PiS), víťazstvá ktorých viedli k zostaveniu stredo-pravicových, resp. pravicových vlád. (Lorencka, 2016) Koniec dvoch volebných období PO na čele s Donaldom Tuskom¹⁷, ktorý bol poznačený odchodom Tuska z vnútroštátnej politickej scény vyvrcholil vo výhre pravicového PiS tak v parlamentných, ako aj v prezidentských voľbách. (Politico, 2019a) Zisk nadpolovičnej väčšiny v parlamentných voľbách bol okrem iného aj výsledkom prepadnutých hlasov v neprospech strán a koalícií, ktoré vo voľbách nezískali dostatočný počet hlasov (5%, resp. 8%) na získanie mandátu. (Markowski, 2016) Výsledkom tak bolo 235 kresiel v Sejme a 61 v Senáte. (Election Guide, 2015) Ide tak o vôbec prvý zisk väčšiny v oboch komorách poľského

¹⁶ V Senáte zasadá 100 senátorov a v Sejme 460 poslancov.

¹⁷ Donald Tusk bol pred koncom svojho mandátu nahradený Ewou Kopacz po jeho odstúpení z funkcie pre prijatie postu Predsedu Európskej rady v decembri 2014.

parlamentu od roku 1989. Premiérkou de iure sa stala Beata Szydlo, no za skutočného lídra je považovaný predseda PiS Jaroslaw Kaczynski – bývalý poľský premiér v rokoch 2006 – 2007.

Počiatok poľskej ústavnej krízy možno datovať do druhej polovice roku 2015, kedy po októbrových parlamentných voľbách vládny kabinet PO vystriedalo PiS. Ustupujúca vláda PO na sklonku svojho mandátu prijala kontroverzný zákon, vďaka ktorému mohla vláda zvoliť nových členov Ústavného súdu s končiacim mandátom v novembri, resp. decembri. Zámer PO dosadiť piatich sudcov na Ústavný súd sa nakoniec na jednej z posledných schôdzí poľského parlamentu podarilo naplniť. (Politico, 2015) Zatiaľ čo novozvolený poľský prezident Andrzej Duda odmietol sudcov do funkcie vymenovať, nový parlament s väčšinovým obsadením poslancami PiS schválil novelu zákona o Ústavnom súde a nominoval päťicu nových kandidátov. Rýchle schválenie sudcov parlamentom 2. decembra 2015 zavŕšilo bleskové vymenovanie štyroch z nich do funkcie hneď v skorých ranných hodinách nasledujúceho dňa. (Szuleka, 2016) Ústavný súd vo svojich rozsudkoch z 3. a 9. decembra rozhodol o protiústavnom konaní týkajúceho sa nevymenovania troch ústavných sudcov zvolených predošlou vládou riadnym legislatívnym postupom, resp. vymenovania troch nových sudcov zvolených protiústavne novým parlamentom. (Trybunal Konstytucyjny, 2015) To, čo sa spočiatku javilo ako priehľadný plán novozvoleného PiS o získanie väčšiny sudcov svojho výberu sa však neskôr zmenilo na znefunkčnenie celého ústavného aparátu prijatím novely zákona ústavného tribunálu 22. decembra 2015 okamžite uverejnenej v úradnom vestníku. (Európska komisia, 2017a)

Rýchly sled týchto udalostí spolu s neuvyverejnením rozsudkov Ústavného súdu v poľskom úradnom vestníku sa prejavil vo zvýšenej pozornosti mnohých medzinárodných organizácií. Obavy z diania v Poľsku postupne vyjadriло viacero inštitúcií EÚ vrátane EK, Európskej rady či OBSE. (CIS-EMO, 2016) Benátska komisia hneď v marci 2016 vydala k uskutočneným zmenám viacero odporúčaní. To čo sa spočiatku javilo ako výrazný zásah do fungovania právneho štátu sa však v ďalších rokoch ukázalo ako samotný začiatok konca nezávislosti poľského súdneho systému. Započatá reforma súdnictva, ktorú odštartovalo znefunkčnenie Ústavného súdu sa neskôr presunula do schválenia dvoch ďalších zákonov. Zákon o Národnej škole súdnictva a prokuratúry schválil Sejm v máji 2017. Jeho najkontroverzejšou časťou sa stalo povýšenie práv pomocných sudcov, ktorí podľa nových pravidiel mohli konať ako samosudcovia na okresných súdoch. Ďalší prijatý zákon o organizácii všeobecných súdov priniesol právomoc ministrovi vnútra priamo menovať a odvolávať predsedov a podpredsedov súdov bez udania dôvodov a možnosti zablokovania takéhoto rozhodnutia súdnou mocou. Schváleniu zákonov prezidentom nezabránilo ani okamžité varovanie EK. (Európska komisia, 2017b)

Legislatívny proces dvoch ďalších navrhovaných zákonov súdnej reformy bol o niečo zložitejší. Prvým prijatým zákonom sa stal zákon o Národnej súdnej rade, podľa ktorého by Sejm mohol menovať až 15 z 25 členov Národnej súdnej rady. Druhým schváleným zákonom sa stala zmena zákona o Najvyššom súde. Zákon, ktorý bol Benátskou komisiou a neskôr aj Súdnym dvorom EÚ označený za diskriminačný,¹⁸ skrátil vek odchodu do dôchodku pre sudcov Najvyššieho súdu. Nové vekové kritériá by automaticky zasiahli 31 z 83 (37%) sudcov Najvyššieho súdu, ktorí by okamžite, resp. v dohľadnej dobe prišli o funkciu. (Venice Commission, 2017) Po týždeň dlhých protestoch však nakoniec prezident oba zákony vetoval.

Po protiústavnej voľbe a vymenovaní piatich ústavných sudcov v priebehu decembra 2015 PiS v parlamente schválil tzv. malý mediálny zákon, ktorý vláda označila za začiatok mediálnej

---

¹⁸ Zákon znížil vek odchodu do dôchodku z jednotných 67 na 60 rokov pre ženy a 65 pre mužov.

reformy. Prvotným plánom bolo termínovanie platnosti aktu na dobu šesť mesiacov do prijatia komplexnejšej legislatívy. Kontroverzná časť zákona okrem iného determinuje ukončenie konkurzného obsadzovania riadiacich funkcií vo verejnoprávnych médiách, ktoré nahradí výber kandidátov ministrom štátnej pokladnice. (Polońska, 2019) Podpísanie zákona prezidentom a jeho uverejnenie vo vestníku prehĺbilo polarizáciu poľského mediálneho priestoru. Po protestoch vo viacerých poľských mestách sa od začiatku roka 2016 začala mediálny zákon vyšetrovať aj EK a Rada Európy. (European Parliament, 2016) Po obsadení najvyšších funkcií osobami menovanými ministrom okamžite došlo k zníženiu ratingu nezávislosti médií. V apríli 2015 vláda podľa očakávaní prišla s legislatívnym návrhom, ktorý mal nahradiť dočasný malý mediálny zákon. Kvôli viacerým vágnym častiam zákona, ktoré ovplyvňovali obsahovú stránku spravodajstva a odporúčaniam Rady Európy nakoniec nedošlo k schváleniu zákona. (Freedom House, 2017) Parlament naopak schválil alternatívny plán vytvorenia Národnej mediálnej rady ktorá vo viacerých funkciách nahrádza ministra štátnej pokladnice. Traja z piatich členov rady sú priamo menovaní Sejmom a zvyšní dvaja (po návrhu opozície) prezidentom republiky. (Freedom House, 2017) Prijatie nového zákona prakticky nevyriešilo vzniknutú situáciu politizácie verejnoprávnych médií v Poľsku kritizovanú vnútroštátnymi protestmi, európskym spoločenstvom a medzinárodnou žurnalistickou komunitou. Zákon de facto ponechal možnosť vláde PiS kontrolovať prostredníctvom väčšiny členov novovytvorenej rady výberové konania funkcionárov verejnoprávnych médií a obsahovú stránku spravodajstva. Vo všeobecnosti sa tak rada stala účinným politickým nástrojom PiS na kontrolu spravodajstva vo verejnoprávnych médiách a realizáciu predvolebných kampaní pravicovej strany.

Odporúčania viacerých európskych orgánov a pokusy o konštruktívny dialóg medzi Poľskom a európskymi inštitúciami sa v priebehu dvoch rokov počnúc decembrom 2015 ukázali ako nepostačujúce pre záchranu demokratických princípov fungovania právneho štátu v Poľsku. EK v nadväznosti na tieto udalosti vyzvala Radu EÚ na posúdenie obáv EK vyplývajúcich z porušenia hodnôt uvedených v článku 2 Zmluvy o EÚ. Hlavným meritom obáv sa podľa návrhu stalo najmenej 13 legislatívnych aktov, ktoré ovplyvnili štruktúru súdneho systému Poľskej republiky. (European Commission, 2017b) Zhrnutie obáv sa týka:

- Chýbajúceho nezávislého a legitímne ústavného preskúmania;
- Zákona o najvyššom súde;
- Zákona o organizácii všeobecných súdov;
- Zákona o Národnej súdnej rade;
- Zákona o Národnej škole súdnictva. (Európska komisia, 2017a)

Ani konanie podľa článku 7 Zmluvy o EÚ však neprimälo Poľsko k úprave niektorých kontroverzných zákonov, ktoré sú (nielen) podľa EK v rozpore s poľskou ústavou a zároveň aj článkom 2 Zmluvy o EÚ. Prepracovaný zákon o Najvyššom súde zjednotil vek odchodu sudcov všetkých súdov do dôchodku oboch pohlaví na 65 rokov a v apríli 2018 vstúpil do platnosti. Podľa zákona sa prezident stal jedinou autoritou, ktorá môže posudzovať, ktorí sudcovia najvyššieho súdu sú spôsobilí na pokračovanie vo výkone svojej činnosti a ktorí nie. Na úrovni nižších súdov o posúdení žiadosti rozhoduje podľa zákona minister spravodlivosti. Takmer polovica preskúmaných žiadostí bola zamietnutá. (Rule of Law, 2019) V nadväznosti na prijatý zákon podala EK žalobu na Súdny dvor EÚ, ktorý vo svojom rozsudku z júna rozhodol o porušení Zmluvy o EÚ. (InfoCuria, 2019) Opakované porušenie zmluvy potvrdil aj rozsudok Súdného dvora EÚ z novembra 2019, ktorý rozhodoval o zákone týkajúcom sa všeobecných súdov a prokurátorov. (Súdny dvor EÚ, 2019)

Parlamentné voľby v októbri 2019, ktoré priniesli opakovaný úspech koalície PiS spolu so stranami Solidárne Poľsko a Porozumenie, upevnili pozíciu konzervatívcov v Poľsku. Na rozdiel od predchádzajúceho volebného obdobia strana tesne stratila väčšinu (48 ku 52) v Senáte, čo samozrejme spomalilo prijímanie kontroverznej legislatívy. Naopak v Sejme koalícia opakovane získala väčšinu – 235 zo 460 kresiel. (Politico, 2019b) Aj napriek čiastočnej strate legislatívnej moci v rukách PiS však došlo k prijatiu ďalších kontroverzných zákonov o súdnictve, na základe ktorých začala EK opakovane právne konanie. Pravdepodobne najdôležitejším príkladom sa stal zákon zavádzajúci disciplinárne opatrenia voči sudcom kritizujúcim vládne zásahy do justície. Aj napriek výzve EK k stiahnutiu legislatívneho návrhu parlament schválil systém pokút a postihov sudcom, ktoré môžu viesť až k ich vylúčeniu zo súdneho systému. Pokračovanie v pokusoch o spolitizovanie justičného systému napokon schválil prezident Duda začiatkom februára 2020. (TA3, 2020)

5. Koronakríza – jedinečný nástroj na upevňovanie moci

Krízové situácie podčiarkujú dôležitosť funkčnej exekutívy, od ktorej sa v modernej spoločnosti očakávajú rýchle a efektívne riešenia vzniknutých situácií, zatiaľ čo opozícia sa dostáva do úzadia ešte väčšími než obvykle. Vývoj pandemickej situácie, ktorý začal naberať na vážnosti vo februári 2020 sa na niekoľko mesiacov stal najsledovanejšou témou na celom svete. Prijímanie krízovej legislatívy čiastočne obmedzujúcej ľudské práva, pravdepodobne najčastejšie slobodu pohybu, sa nevyhlo ani členským štátom EÚ. Vo väčšine členských štátov došlo k prijatiu najrôznejších právnych aktov s jednotným cieľom minimalizácie spoločenských a hospodárskych škôd v štáte. Mnohé z nich mohli byť pohotovo prijímané vyplývajúce z vyhlásenia stavu núdze, resp. obdobných špeciálnych režimov v jednotlivých štátoch. Pozornosť európskych inštitúcií sa však opäť upriamila predovšetkým na prijatú legislatívu v Maďarsku a v Poľsku.

Maďarská vláda koncom januára 2020 prijala Akčný plán na boj proti vírusu COVID-19 (Hungarian Government, 2020), v nadväznosti na ktorý začiatkom marca po vyhlásení stavu núdze, podobne ako ostatné európske štáty, začala preventívne zatvárať viaceré inštitúcie a neskôr aj hranice. Núdzový stav v krajine vstúpil do platnosti na neobmedzenú dobu, počas ktorej môže vláda vydávať dekréty, ktorých platnosť musí byť pravidelne schvaľovaná maďarským parlamentom. Dňa 20. marca vláda navrhla zákon, ktorý rozšíril platnosť dekrétov a zrušil povinnosť ich odobrenia parlamentom každé dva týždne. Po jeho schválení parlamentnom ústavnou väčšinou Fideszu na nový level autoritárstva v krajine okamžite zareagovali všetky vedúce orgány EÚ spolu s ďalšími európskymi a svetovými organizáciami. (Politico, 2020a) Najdôležitejším bodom kritiky sa stala absencia časového obmedzenia platnosti dekrétov a núdzového stavu v krajine, čo môže viesť k zneužitiu tak veľkej moci v krajine s tak populistickou vládou. Súčasťou prijatej marcovej legislatívy sa stal aj zákon o trestoch za šírenie falošných správ počas pandémie. Trest odňatia slobody s maximálnou výškou až päť rokov bol verejnou aj EP označený za krok k ovládnutiu mediálneho priestoru vládnym Fideszom. (Guardian, 2020) Aj napriek veľkému tlaku medzinárodného spoločenstva sledujúceho maďarské vládnutie dekrétmi EK voči Maďarsku počas stavu núdze nezačala konanie. EP počas zasadnutia 17. apríla 2020 prijal uznesenie, o koordinovanom postupe členských štátov EÚ v boji proti pandémie COVID-19, v ktorom odsúdil nové pravidlá fungovania maďarskej exekutívy. EP opakovane vyzval EK a Radu aby ukončili skúmanie zmien maďarských právnych predpisov a pokračovali v konaní podľa článku 7 Zmluvy o EÚ a teda prijať voči Maďarsku sankcie a zastaviť platby plynúce z rozpočtu EÚ. Okrem štandardne zaužívaných finančných nástrojov EÚ na financovanie jednotlivých politik

členských štátov sa do popredia dostal aj nový ozdravný plán, ktorý by mal prerozdeliť členským štátom až 750 miliárd eur. Časť poslancov EP spoločnou iniciatívou požiadala EK aby časť platieb ozdravného plánu určená Maďarsku bola pozastavená. (European Parliament, 2020a) Maďarský parlament nakoniec v hlasovaní 16. júna 2020 prijal zákon, ktorý umožňuje vláde zrušiť núdzový stav. Napriek prvotnému dojmu, že Orbánov Fidesz zvládol nevyužiť dodatočnú exekutívnu moc v neprospech demokracie je potrebné uviesť na pravú mieru aj prijatie nového zákona o epidemiologickej pohotovosti, po vyhlásení ktorej maďarská exekutíva získa väčšinu kompetencií, ktorými disponovala počas núdzového stavu. (Pravda, 2020)

Poľsko čakali 10. mája 2020 prezidentské voľby. Rovnako ako v prípade väčšiny členských štátov EÚ, exponenciálny nárast nakazených Európanov viedol vládu k vyhláseniu stavu núdze a postupnému zatváraniu inštitúcií a vonkajších hraníc so susednými štátmi. Prísne opatrenia obmedzujúce voľný pohyb a združovanie sa obyvateľov vo veľkej miere ovplyvnili štandardné fungovanie predvolebných kampaní adeptov na post lídra krajiny. Kandidát najväčšej parlamentnej strany, jej bývalý člen, Andrzej Duda sa tak de facto stal jediným kandidátom, ktorého kampaň pokračovala každodennými výstupmi týkajúcich sa aktuálneho diania v krajine spojeného s epidemiologickým vývojom. Poľská vláda v priebehu marca a apríla vo svojich vyjadreniach jednoznačne trvala na uskutočnení volieb v schválenom termíne aj napriek exponenciálnemu rastu potvrdených prípadov nákazy aj navzdory kritike európskych inštitúcií a poľskej verejnosti. (Politico, 2020b) Zatiaľ čo viac než 50 štátov svetového hospodárstva z dôvodu prebiehajúcej pandémie presunulo národné či lokálne voľby, poľský Sejm schválil 4. marca zmenu volebného zákona, podľa ktorej by očakávané prezidentské voľby s jednoznačným favoritom prebehli poštovým hlasovaním. Protiústavný zákon, ktorý zmenil pravidlá volieb len 5 týždňov pred ich uskutočnením nebol schválený v Senáte, no ani to nebránilo vládnemu PiS v začatí formálnych príprav – tlači volebných lístkov a pod. (Foreign Policy, 2020) K ustúpeniu vlády a dohode Kaczynského s opozičnými lídrami došlo až začiatkom mája, len 4 dni pred termínom prezidentských volieb. Odhliadnuc od celkovej ceny volebného fiasca, ktoré bolo vyčíslené na takmer 16 miliónov eur (70 mil. zlotých), EP označil poľskú zmenu volebného zákona za nezákonnú a samotné konanie volieb za život ohrozujúce populistické opatrenie vlády. (European Parliament, 2020b) V poľských voľbách, ktoré sa uskutočnili na prelome júna a júla 2020 opakovane uspel Andrzej Duda.

6. Budapešť vo Varšave alebo Varšava v Budapešti?

Zatiaľ čo Fidesz Viktora Orbána v parlamentných voľbách v roku 2010 získal ústavnú väčšinu, poľský pravicový líder Jaroslaw Kaczynski a PiS sa vo voľbách o rok neskôr opakovane dostali do opozície. V povolebných vyjadreniach však svojmu elektorátu odkazoval: „Príde deň, keď budeme mať vo Varšave Budapešť.“ (FT, 2016) Podpora a obdiv na osi Budapešť – Varšava je obojstranná. Počas skúmania poľských reforiem súdnictva Komisiou, Orbán kritizoval EÚ pre zasahovanie do vnútorných záležitostí členského štátu. „Bruselské útoky“ označil za útoky voči celej strednej Európe, vrátane Maďarska, a prisľúbil solidaritu poľskej vláde vo vzniknutých sporoch s EÚ. (Csehi, 2019) Po viac než ôsmich rokoch, ktoré uplynuli od jeho výroku je možné zhodnotiť, že pravicová vláda PiS od roku 2015 nasledovala mnohé precedensy politiky maďarského Fideszu. Zatiaľ čo výsledky ohrozenia demokratických princípov, ústavnosti a právneho štátu sú v mnohých prípadoch obdobné, scenár a niektoré okolnosti ich dosiahnutia sa líšia.

V rámci analýzy samotného stavu demokracie je možné sledovať priebežné znižovanie ratingu medzi rokmi 2009 – 2019 tak v Poľsku ako aj v Maďarsku. Podľa hodnotenia Freedom House, ktoré každoročne hodnotí stav demokracie, politickej slobody a ľudských práv v takmer všetkých štátoch svetového hospodárstva, prepady z dlhodobu dosahovaných najvyšších možných ratingov v oboch štátoch možno pripísať približne k obdobiu začiatku populistických vlád v Maďarsku a Poľsku. (Freedom House, 2020a) V oboch prípadoch sa súčasťou každoročných štúdií stali o. i. kritizované reformy súdnictva a kontroverzné mediálne zákony ovplyvňujúce slobodu médií. Maďarsko v priebehu uplynulej dekády poznačenej tromi po sebe nasledujúcimi vládami Fideszu v štúdiu dosiahlo ôsmy najväčší prepád o 21 percentuálnych bodov. (Freedom House, 2020b) V nadväznosti na tento prepád Maďarsko sa podľa stanovených kritérií stalo prvým členským štátom EÚ, ktorý stratil svoj demokratický status a je označovaný za hybridný/prechodný režim. Podľa mnohých odborníkov je však takéto hodnotenie stále príliš mierne a už niekoľko rokov je Maďarsko možné považovať skôr za autoritársky než hybridný režim. (Bozóki, 2018) Poľský demokratický prepád je všeobecne v porovnaní s tým maďarským hodnotený o niečo miernejšie. V rovnakom časovom horizonte Poľsko v hodnotení kleslo o 9 percentuálnych bodov a získalo nový status tzv. polokonsolidovanej demokracie.

Pre ďalšie hodnotenie stavu demokracie a právneho štátu prostredníctvom nezávislosti súdnictva a slobody tlače je možné vychádzať zo štúdie Svetového ekonomického fóra, ktoré rovnako každoročne vydáva Global Competitiveness Report. Od začiatku jeho publikovania v roku 2004 sa každoročný report stal akceptovanou štúdiou, ktorá poskytuje komplexný pohľad na makroekonomické ukazovatele, stav najdôležitejších štátnych inštitúcií a ich nezávislosť a pod. Rovnako ako v predošlom prípade štúdia poukazuje na prepád vo viacerých dôležitých ukazovateľoch hodnotiacich systém kontroly a vyváženia jednotlivých zložiek moci a mediálny priestor v Maďarsku a Poľsku. (World Economic Forum, 2019)

Fundamentálnym rozdielom medzi aktuálne existujúcimi režimami oboch krajín je v súčasnosti východisková pozícia PiS a Fideszu po posledných parlamentných voľbách. Koalícia PiS na čele s Jaroslawom Kaczynským považovaným za de facto skutočného lídra štátu v súčasnosti čelí väčšinovému zastúpeniu opozičných senátorov v Senáte, ktorí už viackrát počas uplynulých mesiacov využili jednotné hlasovanie pre skomplikovanie prijatia novej legislatívy. Trojica opozičných strán spolu so štyrmi nezávislými senátormi sa preto v Poľsku stali jednou z mála záruk blokovania ďalších populistických reforiem zákonov. Maďarský tandem Fideszu a KDNP má v legislatívnom procese jednoduchšiu východiskovú situáciu danú jednokomorovým parlamentom a ústavnou väčšinou poslaneckých kresiel. V oboch prípadoch sú však aktuálni prezidenti bývalými členmi najväčšej vládnej strany a vetovanie kontroverznej vnútroštátnej legislatívy, ktorá čelí ostrej domácej kritike a kritike EÚ sa stalo skôr výnimkou než pravidlom. Rovnako odlišné bolo aj zastúpenie Maďarska a Poľska v EP. Najväčšia parlamentná frakcia ELS dlhodobo obhajovala maďarskú legislatívu na pôde EÚ. Známym príkladom podpory ELS voči Fideszu sa stalo odmietnutie tzv. Tavaresovej ktorá kritizovala stav maďarskej demokracie. (Kurucz, 2018) PiS v uplynulých rokoch v Bruseli nedisponovalo obdobným zástancom, nakoľko frakcia Európskych konzervatívcov a reformistov (s významným zastúpením PiS) predstavuje jednu z najmenších frakcií EP. S narastajúcimi obavami o skutočnosti zdieľania spoločných hodnôt všetkými členskými stranami ELS a predvolebnou kampanou Fideszu pred voľbami do EP v máji 2019 však bolo členstvo Fideszu v najväčšej frakcii EP 20. marca 2019 pozastavené. (EPP, 2019) O rok neskôr frakcia predĺžila pozastavenie členstva na dobu neurčitú čo svedčí o tom, že Orbánov euroskeptický populizmus a kontroverzná legislatíva v Bruseli stratili aj poslednú istotu.

Súdny systém, ktorý v oboch prípadoch výsledkom reforiem súdництва utrpel straty na svojej nezávislosti je v súčasnosti veľmi silne prepojený s vládnymi elitami, ktoré v uplynulých rokoch dosadzovali na sudy veľké množstvo svojich nominantov. Vo všeobecnosti je možné sledovať viaceré paralely prijímanej legislatívy v oboch krajinách, v dôsledku ktorej sú aktuálne súdne systémy v Maďarsku a Poľsku považované za jedny z najmenej nezávislých spomedzi členských štátov EÚ. (European Commission, 2019)

Časť mediálnej legislatívy oboch štátov, ktorá bola v uplynulých rokoch prijatá tak v Poľsku ako i v Maďarsku odsúdili nie len dotknuté domáce, ale aj zahraničné médiá, viaceré mimovládne organizácie a európske inštitúcie. V medzinárodnom rebríčku zostavovanom Reportérmi bez hraníc je možné sledovať každoročný prepád slobody tlače v oboch krajinách. Kontroverzné zmeny mediálnej legislatívy sú však jednoznačne ostrejšie v Maďarsku. O. i. sa stali aj jedným z hlavných bodov výzvy EP pre spustenie konania podľa článku 7. V roku 2019 došlo k znovuzvoleniu Mediálnej rady v Maďarsku. Za nových členov rady boli zvolení len nominanti vládneho Fideszu, ktorého poslanci vo voľbe hlasovali proti všetkým nominantom opozície. (RSF, 2020a) Okrem politického dosadzovania najvyšších funkcionárov do orgánov kontrolujúcich maďarské médiá sa neodmysliteľnou súčasťou mediálneho priestoru stal aj schválený sankčný systém. Udeľovanie vysokých pokút, ktoré môžu mať v niektorých prípadoch likvidačné následky vyústilo k zmene obsahovej stránky spravodajstva niektorých súkromných médií v krajine. Po niekoľkých významných finančných trestoch udelených po vstupe legislatívy do platnosti sa však situácia umiernila. (Bayer, 2019) Na rozdiel od Maďarska existuje v Poľsku väčšia rôznorodosť mediálneho priestoru. Okrem toho, že existuje celý rad poľských súkromných médií s veľkým dosahom, viaceré, predtým apolitické, médiá posilnili po prijatí mediálnej reformy koncom roka 2015 politické spravodajstvo kritické voči vládnym krokom. Na rozdiel od Maďarska však nedošlo k spusteniu exemplárnych trestov súkromných médií. Vo všeobecnosti sa však oba štáty radia na jedny z posledných priečok slobody tlače v členských štátoch EÚ. (RSF, 2020b)

Neodmysliteľnou súčasťou neliberálnej demokracie Orbánovho kabinetu sa stalo prijímanie legislatívy namierenej voči mimovládnym organizáciám, ktoré sú financované zo zahraničných zdrojov, respektíve vyvíjanie tlaku na rôzne zahraničné inštitúcie pôsobiace na území Maďarska. Vládny nátlak si vyžiadal reakcie viacerých inštitúcií, pravdepodobne najznámejším sa stal odchod Stredoeurópskej univerzity, ktorá bola dlhodobým terčom kritiky maďarského premiéra. Kontroverznú legislatívu, ktorej priehľadným cieľom bolo uvedenie zdrojov financovania možno považovať za ďalší nástroj, ktorý môže správne zvolenou rétorikou opäť použiť vládny Fidesz v populistických prejavoch kritizujúcich zahraničné subjekty, ktoré chcú podľa neho oslabiť maďarský národ a jeho identitu. Na rozdiel od Maďarska bol tlak PiS na mimovládne organizácie a akademickú slobodu v Poľsku omnoho miernejší. V súčasnosti však vláda pripravuje obdobné legislatívne návrhy namierené na zahraničné mimovládne inštitúcie prítomné v Poľsku. Nakoľko však 18. júna 2020 Súdny dvor EÚ svojim rozsudkom rozhodol o rozpore maďarskej legislatívy s právom EÚ a vyzval Maďarsko na jej zmenu, je otázne, či po tomto precedense Poľsko zákon prijme. (Súdny dvor EÚ, 2020)

7. Záver

Prijímanie legislatívy podkopávajúcej fungovanie demokracie a právneho štátu sa stalo súčasťou uplynulých vlád v Maďarsku a Poľsku. Práve tieto dve kritériá sa stali neodmysliteľnou súčasťou existencie európskeho projektu. Po adresovaní vážnosti vzniknutých situácií v oboch krajinách, ktoré sú súčasťou najhlbšieho integračného zoskupenia vo svetovom hospodárstve mnohými odborníkmi či európskymi lídrami, pristúpili orgány EÚ vôbec po prvýkrát k spusteniu konania podľa článku 7 Zmluvy o EÚ. Zatiaľ čo niektoré dôvodné podozrenia z porušenia práva EÚ formulované EP a EK pre výzvu k spusteniu konania sa líšia, ich spoločným menovateľom sa stali predovšetkým komplexné reformy súdnictva a mediálnych zákonov v Maďarsku a Poľsku. Nakoľko výsledky niektorých žalôb a konaní vedených proti týmto členským štátom sa nepretavili do adekvátnych zmien legislatívy, článok 7 Zmluvy o EÚ predstavuje v súčasnosti jeden z najpravdepodobnejších nástrojov na ochranu demokratických princípov nie len v dvoch stredo európskych štátoch ale aj v EÚ ako bloku dvadsiatich siedmich členských štátov. Avšak samotné použitie tohto nástroja, označovaného aj ako nukleárna zbraň v kontexte práva EÚ, vytvorilo v oboch štátoch ďalšiu úrodnú pôdu pre rast populizmu vládných koalícií Viktora Orbána a Jaroslawa Kaczynského. Obaja lídri sa neštítia kritiky súčasnej európskej integrácie a jej kríz pri každej novej príležitosti. Zvyšovanie frekvencie euroskeptickej rétoriky oboch lídrov je možné chápať ako odvrátenie útoku európskych inštitúcií namiereného na nedodržiavanie zakladajúcich zmlúv EÚ a v neposlednom rade aj na samotný stav právneho štátu v Maďarsku a Poľsku. Na druhej strane je aktuálne veľmi nepravdepodobné, že by populizmus v oboch krajinách mal viesť až k referendu o členstve, či nebudaj samotnému vystúpeniu z únie. Obaja lídri, plne uvedomujúc si úspechy európskej integrácie a predovšetkým jej hospodársky prínos pre Maďarsko a Poľsko od svojho vstupu do EÚ v súčasnosti nesignalizujú možnosť jej opustenia. Uvedomujúc si postup konania podľa článku 7 si však takpovediac navzájom poskytujú alibi pred možnými scenármi budúcnosti.

Okrem pozastavenia hlasovacích práv členským štátom je jednou z ďalších diskutovaných možností, ktorými by podľa odborníkov EÚ mohla pritvrdiť v boji za ochranu právneho štátu v dvoch otvorených prípadoch, pozastavenie čerpania finančných prostriedkov z európskych štrukturálnych a investičných fondov. Potenciálnym trestom sa aktuálne javí aj obmedzenie čerpania zdrojov z Fondu obnovy vo výške 750 mld. eur, ktorý má zmierniť dopady súčasnej pandémie v členských štátoch EÚ. Prípadné pozastavenie práv čerpania zdrojov z týchto fondov môže priniesť rôzne výsledky. Zatiaľ ostáva otáznou, či skutočne prinesie okamžité zmeny kontroverznej legislatívy v oboch štátoch a vytvorí účinný precedens pre budúce prípady porušovania práva EÚ alebo opäť prehĺbi populizmus súčasných vlád v Maďarsku a Poľsku, ktorý by mohol bezpochyby nabrat' o niečo euroskeptickejší charakter.

Samotný fakt, že článok 7 bol použitý, resp. v prípade Maďarska navrhnutý na použitie, znamená veľmi silný politický signál pre európske spoločenstvo, ktorý podčiarkuje vážnosť uplynulých udalostí v Maďarsku a Poľsku. Nakoľko však zakladajúce zmluvy neobsahujú článok o možnosti vylúčenia členského štátu, je jasné, že takéto riziko v súčasnosti členským štátom nehrozí. Samotné konanie podľa článku 7 sa však zatiaľ ukazuje ako veľmi zdĺhavé a neúčinné a v priebehu uplynulých dvoch rokov sa v prípade Poľska nepremietlo do svojej druhej, sankčnej časti. Vzhľadom na situáciu vzniknutú začiatkom roka 2020 spojenú s bojom proti pandémii vírusu COVID-19 je však otáznou, ako rýchlo dôjde k prinavrátaniu politickej vôle potrebnej k adresovaniu poľského a maďarského prípadu na pôde EÚ.

Použitá literatúra

ABRAMOWITZ, M. J. (2019): Democracy in Crisis. In: *Freedom In the World 2018*. London: Rowman & Littlefield, 2019. s. 1 – 10. ISBN 978-1-5381-1202-1.

Act CLXXXV of 2010 on Media Services and Mass Communication. (2010) [Online.] In: *Hunmedialaw*, 2010. [Citované 5.5.2020.] Dostupné na internete: <http://hunmedialaw.org/dokumentum/153/Mttv_110803_EN_final.pdf>

BAYER, J. – URBÁN, Á. – POLYÁK, G. (2019): *Media Law in Hungary*. Alphen aan der Rijn: Kluwer Law International BV, 2019. 224 s. ISBN 978-94-035-1155-9.

BOLLEN, K. (1993): Liberal Democracy: Validity and Method Factors in Cross-National Measures. In: *American Journal of Political Science*, 1993, roč. 37, č. 4, s. 1207 – 1230.

BOZÓKI, A. – HEGEDÜS, D. (2018): An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. In: *Democratization*, 2018, roč. 25, č. 7, s. 1173 - 1189.

CIS-EMO. (2016): Polish Constitutional Court crisis as a threat to the democratic principles of the EU. [Online.] In: *OSCE*, 2016. [Citované 10.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.osce.org/files/f/documents/b/6/267086.pdf>>

CONSTITUTE. (2011): Hungary's Constitution of 2011. [Online.] In: *Comparative Constitution Project*, 2017. [Citované 5.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf>

CSEHI, R. – ZGUT, E. (2019): Eurosceptic Populism in Hungary and Poland: Similar Tunes, Different Orchestra. [Online.] In: *Visegrad info*, 2019. [Citované 16.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://visegradinfo.eu/index.php/2-uncategorised/577-eurosceptic-populism-in-hungary-and-poland-similar-tunes-different-orchestra>>

ELECTION GUIDE. (2015): Republic of Poland. [Online.] In: *Election Guide*, 2015. [Citované 18.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://www.electionguide.org/countries/id/173/>>

ELECTION RESOURCES. (2020): Poland's National Elections. [Online.] In: *Election Resources*, 2020. [Citované 12.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://www.electionresources.org/pl/>>

EPP. (2019): FIDESZ membership suspended after EPP Political Assembly. [Online.] In: *European People's Party*, 2019. [Citované 10.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.epp.eu/press-releases/fidesz-membership-suspended-after-epp-political-assembly/>>

EURACTIV. (2010): EU speechless over Hungary's contentious media law. [Online.] In: *Euractiv*, 2010. [Citované 5.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/eu-speechless-over-hungary-s-contentious-media-law/>>

EURACTIV. (2011): Hungarian PM receives frosty reception in Strasbourg. [Online.] In: *Euractiv*, 2011. [Citované 7.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/hungarian-pm-receives-frosty-reception-in-strasbourg/>>

EUROPEAN COMMISSION. (2012a): Court of Justice rules Hungarian forced early retirement of judges incompatible with EU law. [Online.] In: *European Commission*, 2012. [Citované 15.6.2020.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_832>

EUROPEAN COMMISSION. (2012b): European Commission launches accelerated infringement proceedings against Hungary. [Online.] In: *European Commission*, 2012. [Citované 9.5.2020.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/economy_finance/articles/governance/2012-01-18-hungary_en.htm>

EUROPEAN COMMISSION. (2017a): White paper on the future of Europe. [Online.] In: *European Commission*, 2017. [Citované 2.5.2020.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf>

EUROPEAN COMMISSION. (2017b): Rule of Law: European Commission acts to defend judicial independence in Poland. [Online.] In: *European Commission*, 2017. [Citované 26.5.2020.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_5367>

EUROPEAN COMMISSION. (2019): *The 2019 EU Justice Scoreboard*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 58 s. ISBN 978-92-76-03165-9.

EUROPEAN PARLIAMENT. (2011): Resolution of 10 March 2011 on media law in Hungary. [Online.] In: *European Parliament*, 2011. [Citované 7.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0094+0+DOC+XML+V0//EN>>

EUROPEAN PARLIAMENT. (2015a): European Parliament resolution on the situation in Hungary. [Online.] In: *European Parliament*, 2015. [Citované 10.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2015-0536_EN.html>

EUROPEAN PARLIAMENT. (2015b): European Parliament resolution of 16 December 2015 on the situation in Hungary. [Online.] In: *European Parliament*, 2015. [Citované 10.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0461_EN.html>

EUROPEAN PARLIAMENT. (2016): European Parliament resolution of 14 September 2016 on the recent developments in Poland and their impact ... [Online.] In: *European Parliament*, 2016. [Citované 24.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0344_EN.html>

EUROPEAN PARLIAMENT. (2018): European Parliament resolution of 12 September 2018 on a proposal calling on the Council ... [Online.] In: *European Parliament*, 2018. [Citované 10.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0340_SK.html>

EUROPEAN PARLIAMENT. (2020a): Hungary's emergency measures: MEPs ask EU to impose sanctions and stop payments. [Online.] In: *European Parliament*, 2020. [Citované 10.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200512IPR78917/hungary-s-emergency-measures-meps-ask-eu-to-impose-sanctions-and-stop-payments>>

EUROPEAN PARLIAMENT. (2020b): European Parliament resolution of 17 April 2020 on EU coordinated action to combat ... [Online.] In: *European Parliament*, 2020. [Citované 12.6.2020.] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0054_EN.html>

EURÓPSKA KOMISIA. (2017a): Odôvodnený návrh v súlade s článkom 7 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii... [Online.] In: *Európska komisia*, 2017. [Citované 22.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017PC0835&from=ES>>

EURÓPSKA KOMISIA. (2017b): Odporúčania komisie (EÚ) 2017/1520 z 26. júla 2017 ... [Online.] In: *Európska komisia*, 2017. [Citované 22.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H1520&from=PL>>

FOREIGN POLICY. (2020): Poland Is Showing the World How Not to Run a Pandemic Election. [Online.] In: *Foreign Policy*, 2020. [Citované 12.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://foreignpolicy.com/2020/05/04/poland-is-showing-the-world-how-not-to-run-a-pandemic-election/>>

FREEDOM HOUSE. (2017): Pluralism Under Attack: The Assault on Press Freedom in Poland. [Online.] In: *Freedom House*, 2017. [Citované 26.5.2020.] Dostupné na internete: <https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FH_Poland_Media_Report_Final_2017.pdf>

FREEDOM HOUSE. (2020a): Freedom in the World. [Online.] In: *Freedom House, 2020*. [Citované 12.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world>>

FREEDOM HOUSE. (2020b): Freedom in the World 2020: A Leaderless Struggle for Democracy. [Online.] In: *Freedom House, 2020*. [Citované 12.6.2020.] Dostupné na internete: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FIW_2020_REPORT_BOOKLET_Final.pdf

FT. (2016): Poland's new government finds a model in Orbán's Hungary. In: *Financial Times, 2016*. [Citované 12.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.ft.com/content/0a3c7d44-b48e-11e5-8358-9a82b43f6b2f>>

GUARDIAN (2018): Orbán: election victory gives us mandate to pass 'Stop Soros' laws. [Online.] In: *Guardian, 2018*. [Citované 15.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2018/apr/10/orban-election-victory-gives-us-mandate-to-pass-stop-soros-laws>>

GUARDIAN (2020): Hungarian journalists fear coronavirus law may be used to jail them. [Online.] In: *Guardian, 2020*. [Citované 30.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2020/apr/03/hungarian-journalists-fear-coronavirus-law-may-be-used-to-jail-them>>

HALÁSZ, I. (2011): Nový maďarský zákon a zmeny v ústavnom súdnictve. In: *Časopis pro právní vědu a praxi, 2011, roč. 19, č. 1, s. 53 – 60*.

HALMAI, G. (2018): Illiberal Constitutionalism? The Hungarian Constitution in a European Perspective. In: *Verfassungskrisen in der Europäischen Union, 2018, roč. 44, č. 1, s. 85 – 104*.

HALMAI, G. (2017): The early retirement age of the Hungarian judges. [Online.] In: *EU Law Stories: Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence*. New York: Cambridge University Press, 2017. s. 471 – 488. ISBN 978-1-107-11889-8.

HARASZTI, M. (2011): Hungary's Media Law Package. [Online.] In: *Institut für die Wissenschaften vom Menschen, 2011*. [Citované 7.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.iwm.at/transit-online/hungarys-media-law-package/>>

HUNGARIAN GOVERNMENT. (2014): Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp. [Online.] In: *Hungarian Government, 2014*. [Citované 10.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>>

HUNGARIAN GOVERNMENT. (2020): The Operational Group's Action Plan for protection against the coronavirus epidemic. [Online.] In: *Hungarian Government, 2020*. [Citované 30.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.kormany.hu/en/ministry-of-interior/news/the-operational-group-s-action-plan-for-protection-against-the-coronavirus-epidemic>

INFOCURIA. (2019): Rozsudok Súdneho dvora (veľká komora) z 24. júna 2019. [Online.] In: *InfoCuria, 2019*. [Citované 28.5.2020.] Dostupné na internete: <<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=D2BB10BF5782DA26A62158C1414D863D?text=&docid=215341&pageIndex=0&doclang=SK&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=215724>>

JANJEVIC, D. (2018): Viktor Orbán: Era of 'liberal democracy' is over. [Online.] In: *DW, 2018*. [Citované 13.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.dw.com/en/viktor-orban-era-of-liberal-democracy-is-over/a-43732540>>

KURUCZ, M. (2018): Vývoj vzťahov Maďarska a EÚ. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2018*. Bratislava: Ekonóm, 2018. s. 269 – 277. ISBN 978-80-225-4506-8.

- LORENCKA, M. – MYSLIWIEC, M. – WOJTASIK, W. (2016): Evolution of the Political System in Poland after 1989. In: *Democratization Processes in Poland and Slovenia: Comparative Study*. Maribor: Institute for Local Self-Government and Public Procurement Maribor, 2016. s. 61 – 76. ISBN 978-961-6842-73-0.
- MARKOWSKI, R. (2016): The Polish parliamentary election of 2015: a free and fair election that result in unfair political consequences. In: *West European Politics Journal*, 2016, roč. 39, č. 6, s. 1311 - 1322.
- Media Act. (2010) [Online.] In: *IFLA*, 2010. [Citované 5.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/spotlights/selected-extracts-media-act.pdf>>
- OLDFIELD, A. (2000): Liberal Democratic Theory: Some Reflections on Its History and Its Present. In: *European Democratization since 1800*. London: Palgrave MacMillan, 2000. s. 6 – 25. ISBN 978-1-349-40928-0.
- PIRRO, A. L. P. (2015): *The Populist Radical Right in Central and Eastern Europe*. New York: Routledge, 2015. 242 s. ISBN 978-1-138-83987-8.
- POLITICO. (2015): Poland's 'overnight court' breaks all the rules. [Online.] In: *Politico*, 2015. [Citované 18.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/law-vs-justice-poland-constitution-judges/>>
- POLITICO. (2019a): Donald Tusk's Polish puzzle. [Online.] In: *Politico*, 2019. [Citované 15.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/donald-tusk-poland-puzzle-election/>>
- POLITICO. (2019b): Poland's PiS wins election, but its grip on power is weakened. [Online.] In: *Politico*, 2019. [Citované 28.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/polands-pis-wins-parliamentary-election/>>
- POLITICO. (2020a): Hungary's Viktor Orbán wins vote to rule by decree. [Online.] In: *Politico*, 2020. [Citované 30.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/hungary-viktor-orban-rule-by-decree/>>
- POLITICO. (2020b): Poland's mystery election. [Online.] In: *Politico*, 2020. [Citované 10.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/poland-mystery-election-pis-law-and-justice-party-electoral-politics-coronavirus/>>
- POLOŃSKA, E. (2019): Watchdog, Lapdog, or Attackdog? Public Service Media and the Law and Justice Government in Poland. In: *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*. London: Palgrave MacMillan, 2019. s. 227 – 258. ISBN 978-3-030-02709-4.
- PRAVDA. (2020): Núdzový stav sa končí, Orbán si moc ponechá. [Online.] In: *Pravda*, 2020. [Citované 16.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/554695-nudzovy-stav-konci-orban-si-moc-ponecha/>>
- RITTERBAND, CH, E. (2013): Das Verfassungsgericht zwingt die Regierung Orban zu Gesetzesänderung. [Online.] In: *Neue Zürcher Zeitung*, 2013. [Citované 10.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.nzz.ch/das-verfassungsgericht-zwingt-die-regierung-orban-zu-gesetzesanderung-1.17921786>>
- RSF. (2019): Level of media control in Hungary is „unprecedented in an EU member state“. [Online.] In: *RSF*, 2019. [Citované 5.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://rsf.org/en/news/level-media-control-hungary-unprecedented-eu-member-state>>
- RSF. (2020a): Hungary. [Online.] In: *RSF*, 2020. [Citované 13.6.2020.] Dostupné na internete: <https://rsf.org/en/hungary>
- RSF. (2020b): 2020 World Press Freedom Index. [Online.] In: *RSF*, 2020. [Citované 14.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://rsf.org/en/ranking/2020#>>

RULE OF LAW. (2019): New retirement rules for Polish judges contravene EU law – according to Advocate General. [Online.] In: *Rule of Law, 2019*. [Citované 28.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://ruleoflaw.pl/new-retirement-rules-for-polish-judges-contravene-eu-law-according-to-advocate-general/>>

SCHEPPELE, K. L. (2013): Unconstitutional Constituent Power. [Online.] In: *The Andrea Mitchell Center for the Study of Democracy*, 2013. [Citované 5.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.sas.upenn.edu/andrea-mitchell-center/sites/www.sas.upenn.edu.dcc/files/uploads/Scheppele_unconstitutional%20constituent%20power.pdf>

SCHEPPELE, K. L. (2015): Understanding Hungary's Constitutional Revolution. In: *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area*. Oxford: Hart Publishing, 2015. s. 111 - 124. ISBN 978-1-84946-464-2.

SCHACKOW, N. (2014): Hungary's Changing Electoral System: Reform or Repression Inside the European Union?. [Online.] In: *Researchgate*, 2014. [Citované 10.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/260183189_Hungary%27s_Changing_Electoral_System_Reform_or_Repression_Inside_the_European_Union>

SÚDNY DVOR EÚ. (2019): Rozsudok vo veci C-192/18. [Online.] In: *Court of Justice of the European Union*, 2019. [Citované 28.5.2020.] Dostupné na internete: <https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/>

SÚDNY DVOR EÚ. (2020): Rozsudok vo veci C-78/18. [Online.] In: *Court of Justice of the European Union*, 2020. [Citované 19.6.2020.] Dostupné na internete: <<https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-06/cp200073sk.pdf>>

SZENTE, Z. (2017): Challenging the Basic Values – Problems in the Rule of Law in Hungary and the Failure of the EU to Tackle Them. In: *The Enforcement of EU Law and Values*. New York: Oxford University Press, 2017. ISBN 978-0-19-874656-0.

SZULEKA, M. – WOLNY, M. – SZWED, M. (2016): The Constitutional Crisis in Poland 2015 – 2016. [Online.] In: *Helsinská nadácia pre ľudské práva*, 2016. [Citované 20.5.2020.] Dostupné na internete: <https://www.google.com/search?q=helsinska+nadacia+ludskych+prav&rlz=1C1GKLA_enSK713SK713&oq=helsinska+nadacia+ludskych+prav&aqs=chrome..69i57j33.4194j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

TA3. (2020): Poľský prezidiidnt podpísal sporný zákon o pravidlách pre sudcov. In: *TA3*, 2020. [Citované 30.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.ta3.com/clanok/1175446/polsky-prezident-podpisal-sporny-zakon-o-pravidlach-pre-sudcov.html>>

TRYBUNAL KONSTYTUCYJNY. (2015): Judgment of 9 December 2015 Ref. No. K 35/15. [Online.] In: *Trybunal Konstytucyjny*, 2015. [Citované 20.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://trybunal.gov.pl/en/hearings/judgments/art/8792-nowelizacja-ustawy-o-trybunale-konstytucyjnym/>>

VENICE COMMISSION. (2017): Opinion on the draft act amending the act on the National Council of the Judiciary ... [Online.] In: *Venice Commission*, 2018. [Citované 24.5.2020.] Dostupné na internete: <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)031-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)031-e)>

WASHINGTON POST. (2018): How Viktor Orban became the real threat to the West. [Online.] In: *Washington Post*, 2018. [Citované 2.5.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/04/06/how-victor-orban-became-the-real-threat-to-the-west/>>

WORLD ECONOMIC FORUM. (2019): The Global Competitiveness Report 2019. [Online.] In: *World Economic Forum*, 2019. [Citované 13.6.2020.] Dostupné na internete: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

Behaviorálne intervencie v miestnej samospráve Hlohovec

Behavioural interventions in a local government Hlohovec

Roman Klimko

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: roman.klimko@euba.sk

Anetta Čaplánová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: anetta.caplanova@euba.sk

Eva Sirakovová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: eva.sirakovova@euba.sk

Abstract

As part of their ongoing research, the authors of the paper focus on behavioural research interventions in a selected local government in Slovakia. The paper specifies three selected areas where behavioural interventions will be implemented by this local government in the following phases of the project. In particular: (a) the increasing compliance in the solid waste fee payments; (b) enhanced efficiency in recruiting and selecting qualified applicants for a job in this local government; and (c) solving the problem of disposal of dog excrements by citizens.

Klasifikácia JEL: D90, D91

Kľúčové slová: behaviorálna ekonómia, riadený kontrolovaný experiment, behaviorálne intervencie, samosprávy

1. Úvod

Pre oblasť behaviorálneho výskumu sú charakteristické riadené kontrolované experimenty. Pomocou nich je možné testovať účinnosť alternatívnych opatrení verejných politík. Začiatok celého procesu sa vyznačuje nevyhnutnosťou zmapovania oblastí na úrovni miestnej samosprávy, kde sa predpokladá, že by mohol existovať potenciál pre behaviorálnu intervenciu. Na začiatku procesu je potrebná analýza rutínnej agendy samosprávy, ako aj spôsobu jej vykonávania

a identifikácia problémov s tým súvisiacich, ktoré by bolo možné riešiť formou behaviorálnej intervencie.

Postupné zavádzanie poznatkov behaviorálnych vied do rozhodovacích procesov miestnych samospráv sa stáva čoraz populárnejším trendom. Nielen mestá, ale aj vlády mnohých vyspelých krajín postupne vytvárajú tzv. behaviorálne jednotky, ktoré im pomáhajú zavádzať poznatky behaviorálneho výskumu do tvorby politík. Príkladom môže byť The Behavioural Insights Team vo Veľkej Británii, podobné iniciatívy však vznikajú aj vo viacerých krajinách Európskej únie. Cieľom behaviorálnych intervencií pri tvorbe verejnej politiky je zvyšovanie jej účinnosti pri zavádzaní do praxe. Behaviorálne intervencie reflektujú behaviorálny model správania s cieľom v reálnom čase a v konkrétnej situácii ovplyvniť správanie jednotlivcov, alebo organizácií.

Sičáková-Beblavá et al. (2019) uvádzajú, že proces tvorby a zavádzania behaviorálnych intervencií má 4 hlavné fázy:

- Identifikácia problému a pomenovanie cieľa
- Uskutočnenie behaviorálneho auditu problému
- Výber vhodnej behaviorálnej intervencie
- Uskutočnenie experimentu.

V rámci prebiehajúceho výskumu sa zameriavame na výskum v konkrétnej samospráve na Slovensku (mesto Hlohovec). V procese mapovania jednotlivých oblastí práce samosprávy bola využitá kvalitatívna analýza verejne dostupných údajov a dokumentov, ktoré regulujú decízne činnosti miestnej samosprávy, ako aj rozhovory s relevantnými pracovníkmi mestského úradu. Cieľom prvej fázy výskumu bolo jasné a jednoduché popísanie agendy v partnerskej samospráve, vrátane konkrétnych problémov, ktoré vytvárajú priestor pre behaviorálnu intervenciu. Na základe tejto analýzy boli najskôr vytypované nasledovné oblasti pre potenciálnu budúcu behaviorálnu intervenciu (Čaplánová & Klimko, 2019):

- školstvo,
- získavanie a výber zamestnancov na mestskom úrade,
- dane a poplatky,
- sociálne bývanie,
- nájomné bývanie,
- starostlivosť o zeleň a verejný priestor,
- kultúra,
- dotácie a granty,
- web mesta a informovanie občanov,
- verejné obstarávanie,
- riešenie sťažností,
- priechody pre chodcov,
- odpadové hospodárstvo,
- regulácia psov v meste,
- iné problémy.

V nasledujúcej časti výskumu sme pristúpili k zostaveniu tzv. mapy príležitostí, ktorá poskytuje prehľad o identifikovaných príležitostiach na základe prieniku vstupov poskytnutých samosprávou mesta Hlohovec a nášho expertného posúdenia. Pri zostavovaní mapy príležitostí, vrátane určenia priorit, sme vychádzali z preferencií samosprávy a nasledovných štyroch kritérií:

- nákladovosť intervencie,

- merateľnosť intervencie,
- realizovateľnosť intervencie,
- replikovateľnosť intervencie.

V nasledujúcej časti príspevku sa zameriame na bližšiu špecifikáciu troch vybraných oblastí, ktoré boli vybrané na základe uvedených postupov, na realizáciu behaviorálnych intervencií v nasledujúcich fázach výskumu:

- dlh na platbe poplatku za komunálny odpad,
- problémy pri získavaní kvalifikovaných zamestnancov mestského úradu najmä v manažérskych pozíciách,
- riešenie problému exkrementov psov v meste (napr. v parkoch).

2. Dlh na platbe poplatku za komunálny odpad

Mesto Hlohovec eviduje až 11 percent neplatičov poplatkov za komunálny a drobný stavebný odpad, čo zástupcovia mesta považujú za problém. Mesto Hlohovec zasiela neplatičom výzvy, tí však na ne často nereagujú. Pritom administratíva spojená so zasielaním výziev a vymáhaním pohľadávok od neplatičov je časovo náročná. Behaviorálna intervencia v danej oblasti zameraná na zvýšenie účinnosti výberu daní a poplatkov a na zníženie počtu neplatičov by mohla pomôcť tento problém riešiť. Zoznam dlžníkov zverejňuje mesto Hlohovec na elektronickej úradnej tabuli mesta (Hlohovec, 2020a) a je priebežne aktualizovaný. K 31. decembru 2019 mesto evidovalo 723 neplatičov, u ktorých úhrnná výška daňových nedoplatkov presiahla v prípade fyzickej osoby 160 EUR a v prípade právnickej osoby 1600 EUR. Podrobnejšie informácie týkajúce sa daní a poplatkov v meste Hlohovec sú dostupné na internetovej stránke mesta Hlohovec (Hlohovec, 2020b).

Intervencie v danej oblasti sú realizovateľné za súčinnosti IT oddelenia (dáta), ekonomického oddelenia (dáta a implementácia), ako aj vedenia mesta (schválenie intervencie). Keďže výzva na zaplatenie nedoplatku sa zasiela štandardne aj v súčasnosti, dodatočné náklady spojené s intervenciou závisia od jej dizajnu. Napríklad pri zasielaní dodatočných pripomienok by boli dodatočné náklady spojené s tlačou, obálkami a poštovným. V prípade, ak by táto behaviorálna intervencia viedla k zlepšeniu problému, jej replikovateľnosť by bola vysoká. Mnoho obcí a miest na Slovensku má podobný problém. Pri merateľnosti dopadov intervencie je limitom dostupnosť dát a súčasné meranie v tzv. kontrolnej skupine. Ak sú k dispozícii historické dáta, alebo je možné vytvorenie kontrolnej skupiny a porovnanie výsledkov v oboch skupinách, bude možné dostatočne vyhodnotiť dopady realizovanej intervencie.

V prípade problémov s platením daní sa mnoho štúdií a úspešných behaviorálnych experimentov spolieha na intervenciu vo forme zmeny designu listu zasielaného neplatičom. Praktickou výhodou tejto formy je, že pripomienka, resp. výzva, že existuje nedoplatok na dani sa spravidla občanom už zasiela i v období pred intervenciou. Významnou sa javí formulácia textu v zasielanej pripomienke, resp. výzve na úhradu. Príkladom podobnej intervencie je intervencia realizovaná vo Veľkej Británii (Behavioural Insights Team, 2011), kde sa prostredníctvom zmeny vo formulácii textu upomienky podarilo zvýšiť mieru zaplatenia daní až o 15 percent v porovnaní s kontrolnou skupinou. Experiment sa týkal približne 140 tisíc dlžníkov v celkovej sume 290 miliónov GBP. Formulácia upraveného textu listu sa zamerala na zdôraznenie skutočnosti, že väčšina obyvateľov danej oblasti už daň zaplatila a dôležitosť platenia daní pre poskytovanie lokálnych služieb. Výskumníci sa však okrem listov a pripomienok zameriavajú aj na iné formy

intervencií v tejto oblasti, pričom každá intervencia nemusí byť úspešná. Kettle et al. (2017) riešili v Guatemale problém, ktorý sa zameriaval na zlepšenie vykazovania dane z príjmu a dane z pridanej hodnoty. Intervencia prebehla vo forme krátkej správy ako súčasť „CAPTCHA¹⁹ vyskakovacieho okna“ pred vyplňaním daňového priznania. Správa obsahovala niekoľko variantov:

- „Budem vyplňať toto daňové priznanie čestne.“
- „Vaše dane pomáhajú financovať školy, nemocnice a políciu.“
- „Voči 5060 platcom dane bolo na začiatku roka 2014 vedené súdne konanie pre porušenie daňovej povinnosti.“
- „Prosím, vyberte si z nasledujúcich možností, kam by ste chceli, aby sme smerovali Vami zaplatené dane: 1) školy, 2) nemocnice, 3) polícia.“
- „Prosím, povedzte nám, čo by sa malo stať s ľuďmi, ktorí nevyplnia svoje daňové priznania čestne: 1) zaplatiť pokutu, 2) konfiškovať majetok, 3) ísť do väzenia.“
- „S ktorým tvrdením sa identifikujete? 1) Som čestný platca dane, ktorý podáva daňové priznanie pravdivo. 2) Som zaneprázdnený platca dane, ktorý podáva daňové priznanie rýchlo.“

Autori štúdie však nezistili žiadny vplyv žiadnej z vyššie uvedených správ na priemernú sumu deklarovanej výšky daňovej povinnosti.

V podmienkach Slovenskej republiky, bol realizovaný podobný experiment, ktorého cieľom bolo postrčiť ľudí k splneniu si svojich daňových povinností formou včasného zaplataenia dane z príjmu. Živnostníci dostali notifikáciu o blížiacom sa termíne splatnosti dane formou SMS správy od Ministerstva financií Slovenskej republiky. Bolo zistené, že v plnení si daňových povinností sú muži disciplinovanejší ako ženy, a tiež sa ako disciplinovanejší prejavili starší (40+) ako mladší (<40) živnostníci, pričom sa však nepreukázalo, že takéto ich konanie bolo výsledkom realizovanej intervencie (BRISK, 2020).

3. Získavanie a výber zamestnancov mestského úradu – problémy pri získavaní kvalifikovaných zamestnancov najmä v manažérskych pozíciách

Na základe informácií od predstaviteľov mesta Hlohovec bola oblasť podpory získavania a výberu zamestnancov mestského úradu identifikovaná ako jedna z priorit pre behaviorálne intervencie. Problém získania kvalifikovaných zamestnancov má dlhodobý charakter, pričom k hlavným príčinám nepriaznivého stavu možno zaradiť existujúci systém tabuľkových plátov vo verejnej správe, subjektívne vnímanie nízkej mzdovej úrovne vo verejnom sektore zo strany potenciálnych uchádzačov, vyššiu úroveň miezd v súkromnej sfére v danom okrese, ako aj nedostatok odborníkov v regióne. Keďže mesto Hlohovec poskytuje všestranné služby pre občanov, odzrkadľuje sa to aj v širšom spektre obsadzovaných pracovných pozícií. Mesto Hlohovec sa snaží do svojich radov získať zodpovedných zamestnancov vyznačujúcich sa profesionalitou a ústretovým prístupom k občanom mesta (Hlohovec, 2020c). Mesto Hlohovec zverejňuje informácie o voľných pracovných miestach prostredníctvom rôznych komunikačných kanálov, napríklad:

- oficiálna stránka mesta Hlohovec,
- mestské noviny Život v Hlohovci,
- oficiálna stránka mesta Hlohovec – Facebook,

---

¹⁹z anglického Completely Automated Public Turing test to tell Computers and Humans Apart

- inzercia v regionálnych novinách Pardon,
- inzercia v regionálnych novinách AB Piešťany,
- portál ISTP,
- portál Profesia,
- iné.

Z hľadiska behaviorálnej intervencie zameranej na zvýšenie záujmu kvalifikovaných kandidátov o prácu na mestskom úrade by bolo možné využiť prezentáciu práce na mestskom úrade ako práce atraktívnej. Možná je aj zmena formy a obsahu inzerátov, spôsobov ich distribúcie a rozšírenie cieľovej skupiny. Nákladovosť takejto intervencie môže byť nízka až stredná. Závisí od dodatočných nákladov na propagovanie pracovných miest, ktoré sa už uskutočňuje aj v súčasnosti. V konečnom dôsledku bude pri celkových nákladoch na intervenciu rozhodovať zvolená forma propagácie. Replikovateľnosť behaviorálnej intervencie hodnotíme ako vysokú, pretože podobný problém sa dotýka mnohých obcí a iných inštitúcií verejného sektora na Slovensku. Rovnakú metodológiu je možné využiť aj v iných obciach. Merateľnosť zavedenej intervencie je primerane vysoká, napríklad formou porovnania počtu obsadených miest po intervencii s počtom neobsadených pracovných miest v predchádzajúcom období, resp. vytvorením kontrolnej skupiny pracovných miest, ktoré sa budú obsadzovať pôvodnou formou.

Zahraničná literatúra uvádza mnohé príklady, akým spôsobom je možné prostredníctvom intervencií zatriktívniť vybrané pracovné pozície v prípade nízkeho počtu uchádzačov o voľné pracovné miesto. Linos (2017) sa vo svojej štúdiu zamerala na pretrvávajúci problém nízkeho záujmu o prácu v radoch polície. Prostredníctvom experimentu sa snažila osloviť väčší počet ľudí z rôznych skupín obyvateľstva s cieľom uchádzať sa o prácu policajta. Experiment sa uskutočnil formou zasielania pohľadníc, ktoré obsahovali fotografie a motivačné vety pre potenciálnych uchádzačov. Z výsledkov tohto výskumu vyplýva, že zameranie sa na motiváciu pre prácu vo verejnom sektore je neefektívne. Motivačné vety by sa mali skôr zamerať na osobné benefity danej pracovnej pozície pre jednotlivca, či už zdôraznením výziev spojených s pracovným miestom, alebo kariérnych benefitov. Vo svojom článku Gee (2016) prezentuje výsledky rozsiahleho experimentu zameraného na riešenie problému nízkeho počtu uchádzačov o vybrané pracovné pozície. Na platforme LinkedIn bola k pracovným inzerátom pridaná informácia o tom, koľko ľudí sa o danú pracovnú pozíciu uchádza. Táto jednoduchá modifikácia zvýšila pravdepodobnosť uchádzania sa o pracovné miesto celkovo o 3,5 %, ak zohľadníme pohlavie, tento vplyv bol vyšší u žien. Weske et al. (2018) skúmali možnosti zvýšenia atraktivity pracovného miesta vo verejnom sektore poukazovaním na verejné hodnoty. Použili však odlišný prístup ako Linos (2017), keď zdôrazňovali buď tradičné verejné, alebo súkromné hodnoty a spájali ich s potenciálnym zamestnávateľom, ktorý hľadal pracovníkov. Ich výsledky naznačujú, že takýto spôsob intervencie nie je účinný.

4. Riešenie problému exkrementov psov v meste (napr. v parkoch)

Mesto Hlohovec má platné Všeobecne záväzné nariadenie Mesta Hlohovec (VZN) č. 176/2017, ktorým sa ustanovujú podrobnosti súvisiace s držaním psov na území mesta Hlohovec (Hlohovec, 2020d) v znení VZN č. 214/2018, ktorým sa mení a dopĺňa VZN č. 176/2017 (Hlohovec, 2020e). Napriek tomu, že mesto poskytuje vrecká na exkrementy, psičkári ich často nepoužívajú a exkrementy nezberajú. Týka sa to predovšetkým parkov. Behaviorálne intervencie zamerané na riešenie tohto problému sú realizovateľné. Potrebná je koordinácia jednotlivých aktivít medzi

relevantnými stakeholdermi. Nákladovosť je spojená najmä s nákladmi na vizualizáciu, napríklad maliarske potreby, zhotovenie tabúl a podobne. Tiež je potrebné uvažovať s nákladmi na dodatočnú prácu zamestnancov mesta, ktorí by danú agendu riešili mimo svojej štandardnej agendy. Dodatočné finančné prostriedky by boli spojené s poštovným, v prípade zvolenia si intervencie spojenej so zasielaním vreciek na exkrementy. Replikovateľnosť experimentu je vysoká, nakoľko problém psích exkrementov je rozšírený. Pri danej intervencii je vyhodnotenie účinnosti intervencie náročné, čo do istej miery limituje jej merateľnosť. Jednou z možností je vizuálna kontrola pred zavedením intervencie a po jej realizácii spolu s vytvorením kontrolnej skupiny.

Problém so znečisťovaním psími exkrementmi je rozšírený nielen v podmienkach Slovenska, ale aj v zahraničí. V Hillsborough County, Florida, USA (Hillsborough County, 2009) sa realizovala štúdia zameraná na podporu zbierania exkrementov po vlastnom domácom zvierati s využitím sociálneho marketingu. Štúdia charakterizovala a segmentovala cieľovú skupinu, identifikovala bariéry vedúce k žiaducemu správaniu a odporučila intervencie na dosiahnutie zmeny správania sa. V tomto prípade sa ukázali ako veľmi dôležité edukatívne programy a dostupnosť vybavenia – vrecká na exkrementy a na to špeciálne určené odpadkové koše. Lowe et al. (2014) v štúdiu skúmali environmentálne a spoločenské dopady psích exkrementov vo Veľkej Británii. Zamerali sa na zistenie bariér, ktoré je nutné prekonať s cieľom zmeniť správanie psičkárov. Zistili, že z hľadiska výskytu psích exkrementov sú kľúčovými faktormi dostupnosť odpadkových košov a ich viditeľnosť. S nedostatočnou viditeľnosťou odpadkových košov a s tým súvisiacim neporiadkom v minulosti zápasilo aj hlavné mesto Dánska, Kodaň. V roku 2011 Pelle G. Hansen so svojimi študentmi realizoval experiment s názvom Zelené stopy (Hansen, 2014), ktorého cieľom bolo znížiť množstvo odpadkov na uliciach Kodane. Výskumníci sa zamerali na zviditeľnenie odpadkových košov. Experiment bol úspešný a predstavitelia mesta sa ho rozhodli rozšíriť do celého mesta. V súčasnosti je Kodaň považovaná za jedno z najčistejších miest v Európe. Ďalšia štúdia (Blenderman et al., 2018) zameraná na problém upratovania exkrementov po domácom zvierati skúmala správanie psičkárov. Jej výsledky ukázali, že väčšina psičkárov po svojom zvierati upratuje a konštatuje sa v nej, že zníženie množstva exkrementov je možné dosiahnuť prostredníctvom lepšieho manažmentu, napríklad zlepšením infraštruktúry, dostupnosti odpadkových košov a podobne. Existujú aj veľmi netradičné a úspešné experimenty, ktoré zaviedli mestá s cieľom výrazne znížiť množstvo exkrementov na ich území. Uvádzame niektoré príklady, napr. v Bostone (Anglicko) sa samospráva rozhodla zapichovať do neupratovaných psích exkrementov vlajky, ktoré mali spôsobiť majiteľom psov šok po ich opätovnom návrate na inkriminované miesto. Týmto spôsobom sa podarilo znížiť celkové množstvo psích exkrementov v mestskom parku (BBC, 2013); Vo West Dunbartonshire (Škótsko) sa samospráva rozhodla na neupratané psie exkrementy nastriekať výraznú ružovú farbu, čo malo zahanbiť psičkárov pri opätovnom návrate na inkriminované miesto. Týmto spôsobom sa podarilo znížiť celkové množstvo psích exkrementov v mestskom parku (BBC, 2012); V Brunete (Španielsko) sa samospráva rozhodla neupratané psie exkrementy zabaliť do balíčkov na to určených a zaslať ich majiteľom psov, ktorí ich po svojom psovi neupratali. Výsledkom bol 70 percentný pokles pozorovaných psích exkrementov v meste (Huffington Post, 2013).

5. Záver

V článku sme sa zaoberali problémami vo vybraných oblastiach, s ktorými je samospráva v meste Hlohovec konfrontovaná a ktoré by bolo možné riešiť pomocou behaviorálnych

intervencií. S využitím dostupnej zahraničnej literatúry, ktorá sa venuje danej problematike, sme poskytli prehľad možných behaviorálnych intervencií. V nadväznosti na uskutočnenú analýzu a systemizáciu dostupných riešení vo vybraných oblastiach, ktoré v ďalšom výskume využijeme na prípravu dizajnu behaviorálnych intervencií. Tieto intervencie budeme implementovať v úzkej spolupráci s predstaviteľmi vybranej samosprávy. Výsledky uskutočnenej intervencie budeme analyzovať a vyhodnocovať tak, aby sme prispeli k ďalšiemu rozvoju behaviorálneho prístupu v oblasti verejnej správy na úrovni samospráv.

Príspevok bol pripravený s podporou projektu APVV-18-0435 Behaviorálne intervencie v miestnej samospráve: zvyšovanie účinnosti miestnych verejných politik a projektu VEGA 1/0239/19 Implikácie behaviorálnej ekonómie pre zefektívnenie fungovania súčasných ekonomík.

Použitá literatúra

- BBC. (2012). *Dog mess to be spray-painted pink by West Dunbartonshire Council*, <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-glasgow-west-18598092>, [citované 8. 6. 2020].
- BBC. (2013). *Boston Council 'flags up' dog dirt to shame pet owners*, <https://www.bbc.com/news/uk-england-lincolnshire-22691529>, [citované 8. 6. 2020].
- Behavioural Insights Team. (2011). *Behavioural Insights Team Annual update 2010–11*, https://casaa.org/wp-content/uploads/Behaviour-Change-Insight-Team-Annual-Update_acc.pdf, [citované 1. 6. 2020].
- Blenderman, A., Taff, B. D., Schwartz, F., Lawhon, B. (2018). *Dog Guardians' Perceptions and Behaviors Related to the Disposal of Pet Waste in City of Boulder Open Space and Mountain Parks*. Final Report prepared for City of Boulder, Colorado, Open Space and Mountain Parks by Pennsylvania State University and the Leave No Trace Center for Outdoor Ethics.
- BRISK. (2020). *Aký vplyv má nová forma soft warningu na včasnosť zaplatenia dane z príjmu?*, <https://lepsiesluzby.digital/experiment-fs-sr>, [citované 2. 6. 2020].
- Čaplánová, A. – Klimko, R. (2019). Behaviorálne intervencie ako spôsob zvýšenia účinnosti činnosti samospráv. In *Trh práce, dôchodková politika a sociálne podnikanie - realita a výzvy: zborník vedeckých statí*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 30-35.
- Gee, L.K. (2016). The More You Know: Information Effects on Job Application Rates in a Large Field Experiment, *IZA Discussion Paper No. 10372*.
- Hansen, P.G. (2014). *Unleashing the power of peers for health*, <https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/esof-2014-health-guldborg.pdf>, [citované 5. 6. 2020].
- Hillsborough County (2019). *Hillsborough County Pet Waste Research Report*, <http://www.hillsborough.wateratlas.usf.edu/upload/documents/HC-pet-waste-study-final-report.pdf>, [citované 5. 6. 2020].
- Hlohovec. (2020a). *Zoznam daňových dlžníkov*, <https://egov.hlohovec.sk/default.aspx?NavigationState=806:0;>, [citované 4. 6. 2020].
- Hlohovec. (2020b). *Dane a poplatky*, <https://www.hlohovec.sk/dane-a-poplatky.html>, [citované 4. 6. 2020].

- Hlohovec. (2020c). *Kariéra*, <https://www.hlohovec.sk/kariera.html>, [citované 4. 6. 2020].
- Hlohovec. (2020d). *Všeobecne záväzné nariadenie Mesta Hlohovec č. 176/2017, ktorým sa ustanovujú podrobnosti súvisiace s držaním psov na území mesta Hlohovec*, <https://www.hlohovec.sk/vseobecne-zavazne-nariadenie-mesta-hlohovec-c-176-2017-ktorym-sa-ustanovuju-podrobnosti-suvisiace-s-drzanim-psovna-uzemi-mesta-hlohovec-2017-176-vzn/mid/420601/.html>, [citované 7. 6. 2020].
- Hlohovec. (2020e). *Všeobecne záväzné nariadenie mesta Hlohovec č. 214/2018, ktorým sa mení a dopĺňa Všeobecne záväzné nariadenie mesta Hlohovec č. 176/2017, ktorým sa ustanovujú podrobnosti súvisiace s držaním psov na území mesta Hlohovec*, <https://www.hlohovec.sk/vseobecne-zavazne-nariadenie-mesta-hlohovec-c-214-2018-ktorym-sa-meni-a-doplna-vseobecne-zavazne-nariadenie-mesta-hlohovec-c-176-2017-ktorym-sa-ustan-0/mid/420601/.html>, [citované 7. 6. 2020].
- Huffington Post. (2013). *Town Mails Dog Poop Back To Negligent Owners In Spain*, https://www.huffpost.com/entry/town-mails-dog-poop-spain_n_3390191?utm_hp_ref=world&_guc_consent_skip=1596027816&guccounter=1, [citované 8. 6. 2020].
- Kettle, S., Hernandez, M., Sanders, M., Hauser, O., Ruda, S. (2017). Failure to CAPTCHA Attention: Null Results from an Honesty Priming Experiment in Guatemala. *Behavioral Sciences*, Vol. 7, No. 2.
- Linos, E. (2018). More than Public Service: A Field Experiment on Job Advertisements and Diversity in the Police. *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol. 28, No. 1, pp. 67-85.
- Lowe, C.N., Williams, K.S., Jenkinson, S., Toogood, M. (2014). Environmental and social impacts of domestic dog waste in the UK: investigating barriers to behavioural change in dog walkers. *International Journal of Environment and Waste Management*, Vol. 13, No. 4, pp. 331-347.
- Sičáková-Beblavá, E., Sloboda, M., Pavlovský, P. (2019). *Behaviorálna politika pre miestnu samosprávu: Manuál pre aplikáciu behaviorálnych poznatkov v slovenských mestách*. Bratislava: Civita center.
- Weske U., Ritz A., Schott C., Neumann, O. (2019). Attracting Future Civil Servants with Public Values? An Experimental Study on Employer Branding. *International Public Management Journal*, Vol. 1989, No. 1, pp. 1-26.

Recenzia monografie – Dve tváre migrácie

Monograph Review – Two Faces of Migration

Eva Koišová

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Katedra ekonómie a ekonomiky,
Študentská 3,
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: eva.koisova@tnuni.sk

Bibliografický zápis monografie

Magdaléna Tupá, Sergej Vojtovič: DVE TVÁRE MIGRÁCIE, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne 2019. 115 s. ISBN: 978-80-8075-888-2.

Problematika migrácie je v súčasnosti viac ako aktuálna. Globalizácia a technologický pokrok umožňuje ľuďom premiestňovať sa v krátkom čase na akékoľvek miesto vo svete. V kombinácii s novými formami zamestnávania, pri ktorých nie je potrebný výkon práce na konkrétnom geografickom mieste mení limity skúmaného javu. Autori monografického diela „DVE TVÁRE MIGRÁCIE“ Magdaléna TUPÁ a Sergej VOJTOVIČ (2019) si vo svojom diele vytýčili za cieľ identifikovať ekonomické dôsledky medzinárodných migračných tokov v Slovenskej republike ako zdrojovej i cieľovej krajiny.

Monografia pomáha odhaľovať nové trendy v intenzite, rozsahu a zákonitostiach vplyvu na hospodárske procesy spoločnosti. Autori vhodne využívajú vedecké metódy. Pri analýzach vychádzajú zo základných moderných teoretických postulátov. Využívajú rozsiahle štatistické dáta a údaje, čo im umožňuje kvantifikovať absolútne ukazovatele konkrétnych ekonomických ziskov a strát, ktoré so sebou prináša migrácia.

Dielo je v rozsahu 115 strán a je rozvrhnuté do troch kapitol, ktoré logicky na seba nadväzujú. Obsahuje 14 grafov, 5 ilustrácií, 48 tabuliek a register. Vysoká úroveň a kvalita monografického diela vychádza zo 124 kvalitných a aktuálnych literárnych zdrojov. Prvá kapitola je venovaná migrácii ako ekonomickému javu, teoretickým východiskám, príčinám a motívom súvisiacich s migráciou. Autori sa zamýšľajú nad emigračnými dôsledkami z aspektu makroekonomického, demografického, ale aj sociálneho. Na druhej strane diskutujú aj o ekonomických dôsledkoch imigrácie, o jej prínosoch, ale aj rizikách pre hostujúcu krajinu. Kapitulu uzatvára historický pohľad a úvaha o migrácii v dnešnej, ale aj minulej dobe.

Druhá kapitola pojednáva o ekonomických dôsledkoch emigrácie zo Slovenska do zahraničia. Prvá podkapitola je zameraná na štatistické zisťovanie emigrácie zo Slovenska do zahraničia a tieto skutočnosti sú podložené štatistickými dátami týkajúcich sa dlhodobej a krátkodobej emigrácie. Poukazujú na skutočnosť, že politická a ekonomická nestabilita spôsobili, že krajina nebola príťažlivá pre imigrantov, práve naopak začalo z nej odchádzať stále viac občanov, ktorých do zahraničia lákali rôzne „pull“, ktoré globalizačnými procesmi boli ešte viac umocnené. Významnou časťou z pohľadu ekonomického je práve druhá podkapitola, kde autori popisujú

vplyv pracovnej emigrácie na makroekonomické ukazovatele Slovenska. V tretej podkapitole určovali vzťah emigrácie a vybraných ekonomických ukazovateľov. Autori svojím výskumom dospeli k názoru, že pracovná migrácia má nielen negatíva, ale aj pozitíva. Poukazujú aj na skutočnosť, že cieľové krajiny, do ktorých pracovní migranti zo Slovenska odchádzajú, ušetria na každom jednotlivcovi množstvo finančných prostriedkov.

Tretia kapitola sa venuje druhej tvári migrácie a tou je imigrácia. Na Slovensko prichádzajú imigranti z krajín EÚ/EHS, ale aj z tretích krajín. Novým trendom je znižovanie podielu pracovných imigrantov z krajín EÚ/EHS a zvyšujúci sa podiel prichádzajúcich imigrantov z tretích krajín, najmä z Ukrajiny, Srbska, Vietnamu a Kórejskej republiky. Stúpa počet vysokoškolsky vzdelaných, ktorí sa podieľajú na produkovanií vysokej pridanej hodnoty. Podobne ako v prípade odchodu pracovnej sily zo Slovenska, aj imigrácia na Slovensko má vplyv na vývoj jej makroekonomických ukazovateľov. V štvrtej podkapitole sa venujú otázke vplyvu imigrácie za účelom podnikania na ekonomické ukazovatele Slovenska. Upozorňujú, že databázy SR nedisponujú presnými štatistickými údajmi o podnikaní cudzincov na území SR. Konštatujú však, že zvyšuje sa počet žiadajúcich imigrantov v krajine o povolenie podnikat' aj napriek spríšuňujúcim sa legislatívnym podmienkam. V záverečnej podkapitole sa venujú vplyvu utečeneckej imigrácie na makroekonomické ukazovatele Slovenskej republiky. V posledných rokoch dochádza znižovaniu počtu podaných žiadostí, než ako tomu bolo po vstupe Slovenskej republiky do EÚ. Autori sa nevyhli ani páľčivým problémom posledných rokov, a to je utečenecká imigrácia z krajín, kde prebiehajú vojnové konflikty, resp. krajín s veľmi nízkou ekonomickou úrovňou. Táto forma imigrácie má tiež vplyv na makroekonomické ukazovatele vzhľadom na náklady, ktoré sú spojené s azylovým konaním, integračným procesom a s rôznymi podporami. Autori konštatujú, že tieto náklady sa nedajú presne vyčíslit', ale podľa ich názoru a prepočtov idú rádovo do výšky niekoľko tisíc eur. V prípade, že by došlo k neúmernému nárastu počtu utečencov, mohlo by to zaťažiť ekonomiku krajiny. Záverom poukazujú na dôležitosť pomoci azylantom v ich integračnom procese, ktorý má začínať ich uplatnením na trhu práce a následnou pomocou pri zabezpečovaní jednotlivých oblastí života s cieľom ich úplného osamostatnenia sa.

Monografia s názvom „DVE TVÁRE MIGRÁCIE“ ponúka čitateľovi ucelený pohľad na migračné pohyby na Slovensku a ich vplyv na vývoj ekonomických ukazovateľov. Môže byť inšpiráciou pre vedeckú, odbornú verejnosť, ale aj pre študentov a všetkých ktorí o túto oblasť prejavujú záujem.

Použitá literatúra

Magdaléna Tupá, Sergej Vojtovič: DVE TVÁRE MIGRÁCIE, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne 2019. 115 s. ISBN: 978-80-8075-888-2.

Faktory digitalizácie ekonomiky a ich vplyv na zamestnania

Factors of digitization of the economy and their impact on employment

Tatiana Masárová

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Katedra manažmentu a rozvoja ľudských zdrojov
Študentská 3
Trenčín, 911 50
Slovenská republika
e-mail: tatiana.masarova@tnuni.sk

Abstract

We have prepared a paper on the topic of the impact of the digitization of the economy on employment. The main goal of the presented paper is to find out how demographic and socio-economic factors will bring a change in jobs. The following task have been identified to achieve this goal: identify factors of digitization. Research methods used in the paper: theoretical general methods of scientific knowledge – induction, deduction, analysis, synthesis of available bibliographic references, scientific abstraction for generalization of the results.

Klasifikácia JEL: O33

Kľúčové slová: demografické faktory, digitalizácia, socioekonomické faktory, zamestnanie

1. Úvod

Digitalizácia čoraz viac ovplyvňuje svet práce, mení sa charakter práce naprieč všetkými odvetvami a povolaniami. Vlny digitalizácie vedú k významným zmenám na trhu práce, zamestnanci musia byť kreatívni a prispôsobiví, ochotní učiť sa a rozvíjať svoje zručnosti a kvalifikáciu po celý život. Očakávané zmeny v ponuke pracovných miest v rozličných rodinách pracovných miest sa netýkajú iba zavádzania automatizácie. Technologický, socioekonomický, geopolitický a demografický vývoj často naznačujú pozitívnu budúcnosť pre nové pracovné miesta. Mnohé z týchto výziev predstavujú veľkú výzvu pre vlády, spoločnosti a jednotlivcov.

2. Vplyvy prinášajúce zmenu do povolání

Digitalizácia predstavuje všeobecný výraz pre súčasný trend nasadzovania technických prostriedkov a softwarových nástrojov prepojených v kybernetickom priestore. Cieľom digitalizácie je náhrada práce kapitálom, a tým šetrenie prevádzkových nákladov (Veber, 2018). Vplyv digitalizácie na trh práce bude rozdielny, niektoré pracovné pozície zaniknú, iné budú vznikať a bude o nich záujem. Zmeny budú kompenzované rastom zamestnanosti v službách. Digitálna transformácia spôsobí uvoľňovanie pracovných pozícií, ktoré majú rutinný charakter. Vytlačanie ľudskej práce však nenastane v prípade manuálnych prác, kde je potrebná vysoká manuálna zručnosť. Dôjde k posunu umelej inteligencie, tá však nenahradí kreatívne práce, manažérske činnosti, či rôzne pozície, pri ktorých je nutná schopnosť vyjednávania a presvedčania. V štúdií „Roboti v práci“ bol prepočítaný podiel zamestnaní, ktoré je v súčasnosti

možné automatizovať pomocou dostupných technológií. Podiel týchto pracovných miest sa pohybuje od 37% (Nórsko) po 69% (Česká republika). Podiel automatizovanej zamestnanosti v SR vypočítali autori na 58% (Lordan, Josten, 2017). Iná štúdia sa zameriava na riziko automatizácie a jej interakcie s odbornou prípravou s využívaním zručností v práci. Okrem podielu pracovných miest, ktoré by značne mohli byť narušené automatizáciou výroby a služieb, sa kladie dôraz na vlastnosti týchto pracovných miest a charakteristiky pracovníkov, ktorí ich majú. Pri celkovej vzorke 32 krajín sa odhaduje, že medián práce má 48% pravdepodobnosť automatizácie (stredná hodnota možných automatizovaných pracovných miest na trhu práce). V uvedenej štúdii má najväčšie riziko automatizácie Slovenská republika, ktorej medián pravdepodobnosti má hodnotu 67%, najmenšie riziko vykázal Nový Zéland a opäť Nórsko 39% - 40%. (Nedelkoska, Quintini, 2018)

V nosnej kapitole uvedieme demografické a socioekonomické vplyvy, ktoré podľa Svetového ekonomického fóra najvýraznejšie poháňajú očakávané zmeny v zamestnaniach (World Economic Forum 2016). Pomenované vplyvy následne podrobíme analýze v celosvetovom meradle resp. pokiaľ je to možné s aplikáciou v podmienkach SR.

- *Zmeny v pracovnom prostredí a flexibilné pracovné usporiadanie*

Nové technológie menia miesto, kde sa práca vykonáva, umožňujú pracovať na diaľku. Uvedený trend bude viesť k poklesu množstva pracovníkov v stabilných funkciách. Zvýši sa vďaka nim spolupráca medzi pracovníkmi situovanými v rôznych krajinách a outsourcing pre konkrétne projekty.

- *Časová flexibilita*

Digitalizácia presahuje časové obmedzenia výroby. Práca sa stáva mobilnejšou a nezávislejšou. Vznikajú nové formy zamestnania, ktoré odrážajú tieto zmeny. Po prvé, flexibilizácia času zahŕňa pracovné pozície s menším počtom pracovných hodín ako plný úväzok – práca na čiastočný úväzok, dočasná práca, práca na zavolanie, nepravidelné pridelovanie práce podľa možností zamestnávateľa. Po druhé, časová flexibilizácia sa odráža aj v pracovných pozíciách s rozdielnou organizáciou pracovného času, ako: skrátený pracovný týždeň, odmena na základe výkonu. Takéto druhy zamestnania by v konečnom dôsledku mohli viesť k vyššej miere zamestnanosti. Poskytujú príležitosti na vstup na trh práce ľuďom, ktorí nemajú možnosť získať prácu na plný úväzok.

- *Priestorová mobilita*

Medzi najbežnejšie formy priestorovej flexibilizácie patrí teleworking. Ďalším príkladom je virtuálna kancelária. Flexibilizácia priestorov sa netýka len otázky, kde sa pracovníci nachádzajú, ale aj toho, ako sú pracovné priestory organizované. Flexibilné kancelárske priestory sú obzvlášť bežné v „kreatívnych“ profesiách vrátane marketingu, vývoja softvéru alebo výskumu.

- *Funkčná flexibilita*

Funkčná flexibilita popisuje mieru, do ktorej je možné pracovníkov presúvať z jednej činnosti alebo úlohy na inú. Jedným zo spôsobov, ako sa dá dosiahnuť funkčná flexibilita, je outsourcing. Najbežnejšie outsourcingové spoločnosti ponúkajú úradnícke, kaviarenské, bezpečnostné a údržbárske služby, účtovníctvo, spracovanie reklamácií poistenia, tlač, riadenie počítačových systémov, predaj a produktový marketing. Funkčnú flexibilitu je možné dosiahnuť aj v rámci jednej spoločnosti, napríklad podporovaním rotácie práce.

- *Flexibilita prístupu*

Príkladom je peer-to-peer alebo P2P ekonomika ako sieť rovnocenných partnerov, v ktorej sú predajca a nakupujúci priamo spojený bez toho, aby im tretia strana slúžila ako sprostredkovateľ.

Ďalšia, platformová ekonomika vytvorila rôzne spôsoby na zabezpečenie vlastností, vrátenie overenia identity a hodnotenia dôveryhodnosti účastníkov. Príkladmi sú AirBnB, Uber či Etsy.

- *Flexiistota*

Flexiistota je integrovaná stratégia na podporu ako flexibility, tak aj bezpečnosti na pracovnom trhu. Flexiistotu tvoria flexibilné a spoľahlivé zmluvné podmienky; komplexné stratégie celoživotného vzdelávania; účinné aktívne politiky trhu práce; moderné systémy sociálneho zabezpečenia poskytujúce primeranú podporu príjmu počas prechodov medzi zamestnaniami (Agreement, Report, 2010).

Domácka práca a telepráca je v slovenskej legislatíve pracovný pomer zamestnanca, ktorý vykonáva prácu pre zamestnávateľa podľa podmienok dohodnutých v pracovnej zmluve doma alebo na inom pracovnom mieste. Môže to byť i s použitím informačných technológií v pracovnom čase, ktorý si sám rozvrhuje. (Zákon č.311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov, paragraf 52) Najväčšie zastúpenie má v IT, programátori, technici, marketingoví poradcovia, nákupní agenti, informační sprostredkovatelia, novinári, finanční analytici či makléri a mnoho ďalších (Inštitút zamestnanosti, 2020). Percento pracovníkov väčšinou pracujúcich z domu sa za rok 2018 v Slovenskej republike pohybuje okolo 3,7%, EÚ 28 vykázala 5,3%, prvé miesto patrí vo flexibilných formách zamestnávania Holandsku. Holanďania pracujú z domu – v percentuálnom vyjadrení 14,4% (Eurostat,2020).

Mobilná práca založená na IKT ponúka určitú úroveň flexibility, autonómie ale zároveň prináša aj riziko zvyšovania intenzity práce, stresu a pracovného času, rozmazávajúc hranice medzi prácou a osobným životom (Mandl et al., 2015).

- *Vzostup strednej triedy na rozvíjajúcich sa trhoch*

Svetová ekonomika sa posúva smerom k rozvíjajúcim sa krajinám, pričom do roku 2030 sa pravdepodobne väčšina svetovej strednej vrstvy bude nachádzať v Ázii. Do roku 2030 môže byť v prvej desiatke najvýkonnejších ekonomík sveta až sedem krajín dnešného rozvojového sveta podľa nominálneho hrubého domáceho produktu založeného na parite kúpnej sily. Z Ázie hovoríme o Číne, Indii, Indonézii, Turecku. Podiel Ázie na globálnom HDP sa zrejme do roku 2030 zvýši a dosiahne 35%. Bude tak rovnako veľký ako podiel eurozóny a Spojených štátov amerických dohromady. (ČTK, 2019).

Pre globálnu ekonomiku sa stane dôležitá stredná trieda. Rast strednej triedy povedie urbanizácia a vzdelanie. Obe by mohli zmierniť dopady rýchleho starnutia populácie v mnohých ekonomikách, vrátane Číny. Predpokladá sa, že strednú triedu budú tvoriť 3 miliardy ľudí. Silná stredná vrstva však znamená nápor na spotrebu a na prírodné zdroje. Stredná trieda bude najdôležitejšia pre sociálne a hospodárske odvetvia vo väčšine štátov sveta. (Aktuality, 2012).

- *Klimatické zmeny, nedostatok prírodných zdrojov a prechod k ekologickej ekonomike*

Meniace sa prírodné podmienky z dôvodu globálneho otepľovania majú zásadné následky pre život na planéte. Neustále každoročné zvyšovanie teploty mení severné mierne pásmo Európy na vysychajúcu krajinu. Slovensko svojím hospodárskym modelom taktiež aktívne a významne prispieva k zhoršovaniu stavu životného prostredia. Ekologická stopa našej spoločnosti výrazne vzrástla predovšetkým po roku 2000 (Ondrovič, 2018). Klimatické zmeny sú jednou z hybných síl inovácie. Globálny ekonomický rast vedie k neustálemu hľadaniu prirodzených zdrojov a surových materiálov, čo má za následok vysoké ťažobné náklady a ničenie ekosystémov.

- *Rastúca geopolitická nestálosť*

Geopolitická nestálosť má dopad na svetový trh a mobilitu talentov, v dôsledku čoho sa niektoré priemyselné odvetvia dokážu rýchlejšie prispôbovať (napr. ropa, plyn, dokonca turizmus).

- *Nové obavy spotrebiteľov týkajúce sa otázok etiky a ochrany súkromia*

Noví spotrebiteľia sa začínajú zaujímať o témy, ktoré kedysi neboli vnímané ako relevantné, ako napríklad otázka životného prostredia, etiky, ochrany osobných údajov alebo otázka bezpečnosti. Tieto nové obavy začínajú ovplyvňovať ich voľbu na trhu práce. Niektorí autori uvažujú nad novými rodinami pracovných miest a do nich patriacich povolani (Binsfeld, Whalley, Pugalís, 2016; Spiezia, View, Spiezia, 2016). K rodine pracovných miest Inžinierstvo / technológia zaradili nové povolanie Konzultant v oblasti ochrany súkromia. Zdôvodňujú to nárastom zdieľania osobných informácií v stále viac virtualizovanom svete a teda potrebou špecialistov na ochranu osobných údajov a tvorbu on-line reputácie. K rodine pracovných miest Životné prostredie zaradili nové povolanie Špecialista na klimatické zmeny. Uvedení odborníci na vývoj a aplikáciu techník a technológií dokážu monitorovať a kontrolovať zmeny podnebia, a tým zabezpečiť budúcnosť ľudského druhu.

- *Dlhovekosť a starnúca spoločnosť*

Akýkoľvek typ ekonomiky, vrátane tej digitálnej, je závislý od kvality pracovnej sily tzn. od vekovej a rodovej štruktúry, zdravia, početnosti, vzdelanostnej štruktúry, etických a životných postojov. V súčasnosti sme svedkami trendu starnutia populácie, ktorý vedie k tomu, že čoraz viac ľudí pracuje aj po dosiahnutí veku 65 rokov. Predlžovanie strednej dĺžky života na príklade Slovenskej republiky je možné sledovať v Tabuľke č.1. Zároveň sa objavujú možnosti na vznik nových produktov, služieb a modelov podnikania plynúce z potrieb uvedenej časti obyvateľstva. Tieto tovary a služby nebudú len v zdravotníctve, keďže ľudia v tomto veku budú stále aktívni.

Tabuľka 1

Stredná dĺžka života v SR

ROK	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2018
MUŽI	58,95	67,67	66,69	66,79	66,65	69,14	70,11	71,62	73,71
ŽENY	62,74	72,16	72,90	74,24	75,42	77,22	77,90	78,84	80,35

Zdroj: Výskumné demografické centrum, 2020

Popísaný obraz spoločnosti so sebou nesie otázky ohľadom neskoršieho odchodu do dôchodku, plánovania zdravého životného štýlu, stabilného zdravia a systému dôchodkov. Starnutie je ekonomickou výzvou.

- *Demografia mládeže na rozvojových trhoch*

Časť rozvojových krajín zažíva veľký nárast mladej populácie, s čím je spojená potreba vytvoriť vhodné systémy vzdelávania a odbornej prípravy na povolanie. Prístup k vysoko kvalitnému vzdelaniu prispeje k väčšiemu počtu ľudí s vysokoškolským vzdelaním a ku globálnej distribúcii talentov. Budú žiadaní odborníci na učenie sa pre individuálnych klientov. Vzniknú prístroje, ktoré budú schopné vytvárať učebné materiály na mieru, aspirácie a učebný štýl jednotlivých študentov. Prístroje budú analyzovať výraz tváre, a reč tela študentov, aby zhodnotili ich záujem a angažovanosť v procese učenia, aby odhalili akú náročnosť pripisujú jednotlivým témam a aby odhalili včasné príznaky porúch učenia (Gehrke, 2015).

- *Rastúce aspirácie žien a ich ekonomická sila*

Úloha žien v oblasti práce a vzdelávania získava na význame, zrkadliac tak nárast celkového významu žien v ekonomike (ako spotrebiteľiek aj ako zamestnankýň).

Rodové rozdiely napríklad na trhu práce v podmienkach Slovenskej republiky ostávajú. Štatistiky však ukazujú, že k najväčšiemu zlepšeniu v Slovenskej republike došlo v oblasti peňazí najmä vďaka zvýšeniu rodovej rovnosti v zárobkoch a príjmoch. Slovenská republika má druhé najvyššie skóre v EÚ-28 v podoblasti ekonomickej situácie, ktorá sa zaoberá rizikom chudoby a rozdelením bohatstva v rámci populácie. Skóre Slovenskej republiky v jednotlivých doménach (naša argumentácia sa týka domény peniaze) spracováva Európsky inštitút pre rodovú rovnosť (Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2018).

Pri spresnení vykonávanej práce prostredníctvom porovnania rovnakého zamestnania v rovnakej organizácii je možné pozorovať zníženie rozdielu. Zaradením tarifných stupňov, ktorými zamestnávateľia upresňujú ocenenie práce podľa jej zložitosti a zodpovednosti je možné posudzovať skutočne veľmi podobné pracovné pozície v rámci daného zamestnania v rovnakej organizácii. Trexima vykázala za rok 2018 zníženie rodového mzdového rozdielu pri konkretizácii práce na približne 2%. Ak sa však vyžaduje priemer za všetkých zamestnancov rozdiel zárobkov v tom istom období vyšiel 19,8% (Trexima, 2018).

- *Rýchla urbanizácia*

Rýchla urbanizácia obyvateľstva sa týka masového presunu do miest, čo vedie k vytváraniu obrovských veľkomiest (10 miliónov a viac obyvateľov). Tieto veľkomestá so sebou priniesú mnoho príležitostí, ale aj veľa výziev.

Na jednej strane sú faktory, ktoré podľa Svetového ekonomického fóra poháňajú očakávané zmeny v zamestnaniach, na druhej strane sú faktory, ktoré ktorými je ovplyvnená rýchlosť automatizácie. Po prvé je to technická realizovateľnosť, pretože technológia musí byť vynájdená, integrovaná a prispôbena riešeniam, ktoré automatizujú špecifické zručnosti. Druhé sú náklady na vývoj a zavádzanie riešení, tretia je dynamika trhu práce, po štvrté sú to ekonomické prínosy, ktoré by mohli zahrnúť vyššiu výkonnosť a zvýšenú kvalitu, ako aj úspory nákladov práce. Nakoniec aj regulačné a sociálne prijatie. Kým vplyvy automatizácie môžu byť na makroúrovni pomalé, na mikroúrovni by mohli byť pre jednotlivých pracovníkov pomerne rýchle (Manayika, a kol., 2017).

3. Záver

Pracovné aktivity sú tvorené škálou aktivít s rôznym potenciálom pre ich automatizáciu. Len malé percento zo všetkých povolání môže byť plne automatizované, ale niektoré pracovné činnosti, takmer vo všetkých povolaniach, je možné automatizovať. Dôsledkom automatizácie povolání bude zaniknutie mnohých pracovných pozícií, ale aj vytvorenie nových, ktoré budú potrebovať ľudí s novými zručnosťami. Medzi pracovné úlohy, ktoré dokážu nahradiť roboty patria *zmyslové vnímanie a kognitívne zručnosti*. Naopak zvýši sa dopyt po pracovníkoch, ktorí vykonávajú zložitejšie pracovné úlohy, ktoré sa nedajú ľahko automatizovať. Zamestnanosť pravdepodobne vzrastie v náročných pracovných miestach a v úlohách, ktoré si vyžadujú *kreatívne, sociálne vnímajúce a manipulačné zručnosti*. Vznikne aj dopyt po nových zručnostiach, tzv. digitálnych zručnostiach, medzi ktoré patria praktické zručnosti, používateľské zručnosti, a e-leadership zručnosti. Predpovedať presne, aké pracovné miesta vzniknú je komplexná úloha, keďže do úvahy

treba brať množstvo faktorov – hospodársky cyklus, zníženie alebo zvýšenie hodnoty meny, dovoz resp. vývoz energetických surovín, revolučné objavy, inovácie a iné. Najväčší potenciál pre vytvorenie pracovných miest je spojený s rozvojom informačných a komunikačných technológií a zavádzanie nových technológií. V každom prípade bude potrebné vytvoriť špecifické vzdelávanie.

Proces zániku a tvorby pracovných miest bude v jednotlivých krajinách prebiehať odlišne, vzhľadom na štruktúru národného hospodárstva, v jednotlivých odvetviach a oblastiach činnosti. Napriek novým technológiám budú ľudia na trhu práce naďalej potrební – celkový rast produktivity práce nastane len vtedy, keď budú ľudia pracovať popri stroji. Ľudia budú musieť pokračovať v práci, aby mohol byť vytvorený rast hrubého domáceho produktu na obyvateľa, o ktorý sa všetky krajiny usilujú.

Štvrtá priemyselná revolúcia by mohla byť prínosom jednak pri zvýšení produktivity práce za druhé by sme predpokladali znižovanie fondu pracovného času bez straty príjmov. Ďalej sa v spoločnosti neustále poukazuje na starnutie populácie a náhrada ľudí strojmi by vyplnila vzniknutú medzeru medzi dopytom a ponukou po pracovnej sile.

Uvedený príspevok bol vytvorený v rámci projektu „Vplyv Industry 4.0 na zmeny v štruktúre pracovných miest“, podporovaný Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR (VEGA) [1/0430/18].

Použitá literatúra

Agreement; Report (2010). Flexicurity in Europe Administrative Agreement JRC N 31962-2010-11 NFP ISP – FLEXICURITY 2 *Final Report*, 1-82.

Aktuality (2012). Najsilnejšia bude Čína. Budú chýbať potraviny a voda. <https://www.aktuality.sk/clanok/219378/rok-2030-najsilnejšia-bude-cina-budu-chybat-potraviny-a-voda/> [citované 22.05.2020].

Binsfeld, N. – Whalley, J. – Pugalis, L. (2016). Competing through e-skills: Luxembourg and its second level digital divide. In. *27th European Regional Conference of the International Telecommunications Society (ITS)*.

ČTK (2019). Svet bude čoskoro naruby. Čína a India budú noví ekonomickí tigri. <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/497957-svet-bude-coskoro-naruby-cina-a-india-su-ekonomicki-tigri/> [citované 22.05.2020].

Eurostat (2020). *Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%)*. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?lang=en&dataset=lfsa_ehomp [citované 12.03.2020].

Gehrke, L. et al (2015). *Industry 4.0 – A Discussion of Qualifications and Skills in the Factory of the Future: a German and American Perspective*. http://www.vdi.eu/fileadmin/vdi_de/redakteur/karriere_bilder/VDIASME__2015__White_Paper_final.pdf [citované 12.04.2020].

Inštitút zamestnanosti (2020). *Telepráca*. <https://www.iz.sk/sk/projekty/telework> [citované 12.03.2020].

Lordan, G. (2018). *Robots at work*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=%20en&pubId=8104&furtherPubs=yes> ISBN: 978-92-79-80236-2 [citované 22.03.2019].

Manayika J. a kol. (2017). *A future that works: automation, employment, and productivity*. McKinsey & Company. https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Digital%20Disruption/Harnessing%20automation%20for%20a%20future%20that%20works/MGI-Afuture-that-works_Full-report.ashx [citované 22.03.2019].

Mandl, I., Curtarelli, M., Riso, S., Vargas, O., Gerogiannis, E. (2015). New forms of employment. *Eurofound*. <https://doi.org/10.2806/989252> [citované 17.04.2020].

Nedelkoska L., Quintini, G. (2018). *OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 202, Automation, skills use and training*. <https://www.oecdilibrary.org/docserver/2e2f4eeae.pdf?expires=1553340222&id=id&accname=guest&checksum=2FE3792CBCC1F908EFDD6577317A7753> [citované 23.03.2019].

Ondrovič, A. (2018). Medzinárodné porovnanie ekologickej stopy Slovenska v rokoch 1993 – 2013. In: *Working papers* ISSN 1337-5598

Spiezia, V. – View, O. – Spiezia, V. (2016). *New Skills for the Digital Economy*. <http://doi.org/10.1787/5jlwnkm2fc9x-en> [citované 22.11.2018].

Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2018. (2018). https://hsr.rokovania.sk/data/att/166144_subor.pdf [citované 15.03.2020].

Trexima (2018). Informačný systém o priemerných zárobkoch. https://hsr.rokovania.sk/data/att/166144_subor.pdf [citované 15.03.2020].

Veber, J. a kol. (2018). *Digitalizace ekonomiky a společnosti -výhody, rizika, příležitosti*. Praha: Management Press.

World Economic Forum (2016). *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial revolution. Growth Strategies*. <https://doi.org/10.1177/1946756712473437> [citované 22.11.2018].

Zákon č.311/2001 Z. z. *Zákonník práce* v znení neskorších predpisov

Finančná gramotnosť vo vzdelávaní s akcentom na súčasnú spoločenskú situáciu

Financial Literacy in Education with an Emphasis on the Current Social Situation

Darina Orbánová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra pedagogiky
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovensko
darina.orbanova@euba.sk

Ludmila Velichová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra pedagogiky
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovensko
ludmila.velichova@euba.sk

Abstract

In this paper, we analyse the importance of financial literacy in the context of the latest results of its measurement in the international study PISA 2018, which were published in May this year. The difficult period during the coronary crisis showed that not all individuals, households and entrepreneurs were financially prepared to cope with the stressful situations associated with declining incomes. It has been shown that many residents do not apply principles in their financial management that would provide them with reserves to overcome the unfavourable situation in the event of a reduction in income. This situation is also a reflection of the fact that financial literacy in the Slovak Republic is very low, which has been confirmed in the past in several surveys. Providing an adequate level of financial education at different stages of a person's life can benefit not only all ages and professions, but also the economy and society as a whole. Therefore, we assume due to the negative experiences of many people in recent months, the interest in financial education and gaining better financial literacy will increase.

Klasifikácia JEL: I2, I21

Kľúčové slová: finančná gramotnosť, finančná rezerva, PISA, koronakríza

1. Úvod

Peniaze sú dôležitou súčasťou nášho života a mnoho ľudí by si pralo mať ich čo najviac. Realita je však taká, že nie každý má to šťastie, zarobiť si dostatočné množstvo peňazí, a mnohí túto možnosť nemajú vôbec. Ľudia potom riešia otázku, ako si peniaze zabezpečiť a často podľahnú lákavým inzerátom nielen rôznych nebankových subjektov, online P2P pôžičiek od ľudí, ale aj bánk, ktoré ponúkajú napríklad digitálny úver cez mobil, bez návštevy pobočky banky,

dokladovania účelu, pričom peniaze je možné čerpať už o 10 minút až do výšky 30 000 € a podobne (Digitálny úver. <https://www.tatrabanka.sk/sk/personal/uvery/>). Takého ponuky a rýchla šanca získať peniaze oslovujú stále viac ľudí, ktorí častokrát splácajú jeden úver druhým a ani si neuvedomia, že sa dostávajú do úverovej špirály a sú na najlepšej ceste k finančným problémom. Dôvody, prečo sa človek dostane do takejto situácie, môžu byť rôzne. Niektoré sú súčasťou nášho života a mali by sme s nimi rátať (napr. s chorobou, stratou zamestnania, úmrtím v rodine, nepredvídanými výdavkami na domácnosť či členov rodiny), niektoré sú pre nás nečakané, dokonca doteraz nepoznané.

Situácia posledných mesiacov, spôsobená pandémiou vyvolanou koronavírusom COVID 19, zastihla ľudí na celom svete nepripravených v mnohých oblastiach. Jednou z nich je aj finančná oblasť, ktorá bola predmetom diskusií na rôznych úrovniach, v ktorých sa poukazovalo na neschopnosť ľudí zvládať nepredvídané situácie či už v domácnostiach alebo v podnikaní. Po zavedení hygienicko-epidemiologických opatrení, v dôsledku ktorých poklesol príjem občanov i podnikateľov, sa začali vynárať otázky, ako jednotlivci, rodiny či podnikatelia zvládnu situáciu v čase prerušenej ekonomickej aktivity. Jednotlivci a rodiny prišli na určitú dobu o časť príjmov v podobe mzdy, podnikatelia o svoje zisky. Čo ostalo, boli výdavky, spojené s bežným životom človeka (úhradou nájomného, poistného, výdavkami na stravu, splácaním úveru a i.), či s podnikaním (platením miezd zamestnancom, poistného, úhradou nájomného, platením daní a poplatkov, splácaním úveru a i.). V súvislosti s týmito problémami, ktoré niektorých ľudí existenčne zasiahli, sa opäť dostáva do popredia otázka, aká je na Slovensku finančná gramotnosť obyvateľstva, ako a či sú ľudia schopní zvládať problémy spojené s financiami nielen počas štandardných podmienok, keď majú napríklad zabezpečený pravidelný príjem, ale aj počas náhlych nepredvídaných udalostí, ktoré so sebou prinášajú zníženie alebo stratu príjmu.

Predpokladáme, že týmto problémom sa v budúcnosti budú zaoberať viaceré výskumy, pričom už dnes je zrejmé, že nemôžeme očakávať pozitívne výsledky. Už v čase nástupu pandémie a s tým spojenou koronakrízou (25. a 26. marca 2020) uskutočnila agentúra Focus prieskum na vzorke 1 015 respondentov, v ktorom sa zaoberala otázkami vplyvu výpadku príjmov na finančnú situáciu ľudí. Z prieskumu napríklad vyplynulo, že vážne finančné problémy má, alebo ich očakáva 20,5 % respondentov, 44,3 % uviedlo, že so svojím príjmom vystačia, ale len z mesiaca na mesiac, 25,8 % respondentov uviedlo, že si dokážu niečo usporiť, ale len na mimoriadne výdavky a len 9,4 % respondentov vnímalo svoju finančnú situáciu ako pozitívnu (Kláseková, M., 2020). Podobný prieskum na vzorke 1100 respondentov uskutočnila agentúra Ipsos. Z výsledkov prieskumu zo začiatku mája 2020 vyplynulo, že pokles príjmu v dôsledku pandémie koronavírusu a zavádzania opatrení proti jej šíreniu zaznamenalo 45 % slovenských domácností. Zníženie príjmov o viac ako polovicu sa dotklo 8 % domácností. Prepad príjmov v súvislosti s koronakrízou sa objavil predovšetkým pri živnostníkoch a zamestnancoch firiem s menej ako 16 zamestnancami (IPSOS, Tlačová správa, 2020).

V takýchto situáciách je dôležité mať finančnú rezervu. To, či ľudia negatívne pocítili, resp. ešte len pocítili dôsledky obmedzení počas pandémie závisí vo veľkej miere od toho, ako sa pripravili v minulosti na zvládnutie mimoriadnych situácií. Nízku finančnú gramotnosť obyvateľstva, ktorá vedie k nesprávnemu hospodáreniu s peniazmi, keď človek nie je schopný vytvárať si rezervy v domácnosti, potvrdili aj výsledky projektu Household Finance and Consumption Survey (HFCS), ktorý realizovala Národná banka Slovenska v spolupráci so Štatistickým úradom SR v roku 2017. Hlavným cieľom bolo zmapovať situáciu ohľadom finančnej rezervy domácností. Z výsledkov vyplynulo, že až okolo 10 % slovenských domácností nemalo

žiadne finančné rezervy, 20 % malo rezervy najviac na jeden mesiac a polovica domácností mala rezervy postačujúce najviac na 6 mesiacov (Cupák, A. et al., 2020).

V súvislosti s očakávanou ekonomickou krízou si stále viac uvedomujeme dôležitosť finančného vzdelávania obyvateľstva a potrebu zvyšovania jeho finančnej gramotnosti.

2. Finančná gramotnosť v Slovenskej republike

2.1 Teoretické východiská finančnej gramotnosti

Finančná gramotnosť sa považuje v súčasnosti za jednu zo základných gramotností, ktorými by mal človek disponovať, aby zvládol finančné hospodárenie svojej rodiny či svojej firmy v časovom horizonte súčasnosti i budúcnosti. V teórii sa stretávame s rôznym vymedzením pojmu finančná gramotnosť, ale všetky uvedené definície majú spoločný základ. V Národnom štandarde finančnej gramotnosti verzia 1.2 sa uvádza, že „finančná gramotnosť je schopnosť využívať poznatky, zručnosti a skúsenosti na efektívne riadenie vlastných finančných zdrojov s cieľom zaistiť celoživotné finančné zabezpečenie seba a svojej domácnosti“ (Národný štandard finančnej gramotnosti, verzia 1.2, 2017, s. 3). Zdôrazňuje sa tiež, že finančná gramotnosť nie je absolútnym stavom, je to kontinuum schopností, ktoré sú podmienené premennými ako vek, rodina, zamestnanie, kultúra i miesto bydliska. Je to označenie pre stav neustáleho vývoja, ktorý umožňuje každému jednotlivcovi efektívne reagovať na nové osobné udalosti a neustále meniace sa ekonomické prostredie. V súvislosti so zvyšovaním vedomostí v oblasti finančnej gramotnosti je podstatnou zložkou zameranie sa na vonkajšie prostredie na trhu práce, kde je uplatnenie možné vo forme zamestnania alebo samozamestnania (Národný štandard finančnej gramotnosti, verzia 1.2., 2017, s. 3 – 4). Podobne definuje finančnú gramotnosť Ministerstvo financií Česka, keď uvádza v Národnej stratégii finančného vzdelávania 2.0, že „finančná gramotnosť je súhrnom vedomostí, zručností a postojov, nevyhnutných k dosiahnutiu finančnej prosperity prostredníctvom zodpovedného finančného rozhodovania“ (Národní strategie finančního vzdělávání 2.0, 2020, s. 5). V štúdií PISA je finančná gramotnosť definovaná ako „znalosť a pochopenie finančných pojmov a rizík, schopnosť, motivácia a sebadôvera jedinca využívať získané vedomosti s cieľom vykonávania efektívnych rozhodnutí v rôznych situáciách týkajúcich sa financií, so zámerom zlepšiť finančnú situáciu jednotlivca i spoločnosti, a tým im umožniť zapojenie do ekonomického života“ (Miklovičová, J. – Valovič, J., 2019, s. 25).

Finančná gramotnosť má tri základné zložky, ktorými sú:

- peňažná gramotnosť, ktorá predstavuje kompetencie na spravovanie hotovostných a bezhotovostných peňazí a transakcií s nimi a na spravovanie potrebných nástrojov;
- cenová gramotnosť, ktorá predstavuje kompetencie na porozumenie cenovým mechanizmom a inflácii;
- rozpočtová gramotnosť, ktorá predstavuje kompetencie na spravovanie osobného (resp. rodinného) rozpočtu, finančných aktív a finančných záväzkov (Sivák, R. et al., 2011, s. 86). Finančne gramotný človek sa orientuje v problematike peňazí a cien, je schopný zodpovedne spravovať osobný alebo rodinný rozpočet vrátane správy jeho finančných aktív a finančných záväzkov s ohľadom na meniace sa životné situácie (Dvořáková, Z. – Tuvora, J., 2009, s. 61).

Nízka finančná gramotnosť nie je problémom len hospodársky menej rozvinutých krajín, ale stretávajú sa s ňou krajiny na celom svete. Na túto skutočnosť upozornila Organizácia pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (OECD), ktorá odštartovala iniciatívu na jej zvýšenie. Podľa

OECD je úlohou vlád vysvetliť občanom, že finančné vzdelávanie nie je určené len pre aktérov finančného trhu, ale pre všetkých obyvateľov bez ohľadu na vek, profesijné zameranie alebo úroveň vzdelania. Závažnosť danej problematiky kladie na každého občana vyššie nároky na poznanie základných princípov fungovania finančného trhu a jeho základných produktov a na spoločnosť kladie zodpovednosť za zabezpečenie primeranej úrovne týchto vedomostí. Vláda Slovenskej republiky preto schválila uznesením č. 447 z 2. júla 2008 materiál Návrh stratégie vzdelávania vo finančnej oblasti a manažmentu osobných financií, ktorý predložil podpredseda vlády Slovenskej republiky a minister školstva. Následne bol v roku 2008 vypracovaný Národný štandard finančnej gramotnosti, ktorý okrem finančných tém integruje aj spotrebiteľskú výchovu, protikorupčnú výchovu, výchovu k podnikaniu, ako aj výchovu proti podvodom pri využívaní verejných zdrojov. Doteraz boli v Slovenskej republike schválené tri verzie Národného štandardu finančnej gramotnosti, a to:

- Národný štandard finančnej gramotnosti verzia 1.0, platný od 1.9.2009,
- Národný štandard finančnej gramotnosti verzia 1.1, platný od 1.9.2014,
- Národný štandard finančnej gramotnosti verzia 1.2, platný od 1.9.2017 doteraz (Národný štandard finančnej gramotnosti, verzia 1.2., 2017, s. 3).

Úspešnosť v zavádzaní finančného vzdelávania a dosahovaní finančnej gramotnosti obyvateľov overuje OECD prostredníctvom testovania žiakov v tejto oblasti. Finančná gramotnosť je jednou z doplnkových domén, ktoré sú predmetom výskumu medzinárodnej štúdie PISA (Programme for International Student Assessment), ktorá zisťuje a na medzinárodnej úrovni porovnáva výsledky vzdelávania z pohľadu požiadaviek trhu práce. Výsledkom nie je informácia o tom, ako žiaci ukončujúci povinnú školskú dochádzku zvládli obsahový a výkonový štandard z pohľadu národného kurikula, ale informácia o tom, na akej úrovni zvládli osvojenie si zručností, ktoré sú v súčasnosti celosvetovo považované za dôležité, a to nielen pre úspešný vstup na trh práce (Miklovičová, J. – Valovič, J. 2019, s. 6).

Finančná gramotnosť patrí do nových oblastí, ktoré reflektujú aktuálne spoločenské dianie a vzhľadom na rozsah problematiky nie je možné testovať ich v rámci hlavných oblastí (matematickej, čitateľskej a prírodovednej gramotnosti). Účasť krajín v testovaní finančnej gramotnosti je dobrovoľná, krajiny sa môžu rozhodnúť podľa svojich preferencií či národných stratégií, či testovanie zaradia do svojej národnej verzie testu. Snaha začať s monitorovaním stavu finančnej gramotnosti 15-ročných žiakov bola aj na Slovensku motivovaná najmä situáciou, v ktorej sa spoločnosť nachádza. Rozširuje sa ponuka finančných produktov, ktoré sú ľahko dostupné všetkým. Žijeme v dobe, keď nie je nevyhnutné chodiť osobne do banky vždy, keď chceme vložiť, vybrať alebo „previesť“ peniaze. Máme možnosť investovať, chceme si zabezpečiť čo najväčší životný komfort. Každodenne sme vystavení reklamám a rôznym obchodným stratégiám ako kúpiť čo najviac, bez toho, aby sme si to uvedomovali. Vek odchodu do dôchodku sa predlžuje, ľudia žijú dlhšie, klesá natalita, do popredia sa dostáva zabezpečenie finančných prostriedkov v dôchodkovom veku. Stále viac sa hovorí o potrebe dlhodobého finančného plánovania. Príprava finančne gramotného občana začína už v domácom prostredí, kedy dieťa pozoruje finančné rozhodnutia svojich rodinných príslušníkov a pokračuje v škole, kde by svoje zručnosti v tejto oblasti malo systematicky rozvíjať (Miklovičová, J. – Valovič, J., 2019, s. 25).

2.2 Výsledky testovania finančnej gramotnosti v PISA 2018 v Slovenskej republike

Finančná gramotnosť, ako jedna z voliteľných oblastí, bola do štúdie PISA prvýkrát implementovaná v rámci cyklu PISA 2012 a odvtedy bola súčasťou každého z nasledujúcich cyklov. Slovenská republika patrí medzi krajiny, ktoré do svojho testovania zaradili okrem troch primárnych oblastí aj finančnú gramotnosť v cykloch PISA 2012, PISA 2015 a PISA 2018.

V poslednom cykle, v roku 2018, sa do testovania zapojilo celkom 20 krajín, z toho 13 krajín OECD a 7 partnerských krajín, ako uvádzame v tabuľke č. 1 (na porovnanie v roku 2012 sa zapojilo 18 krajín, v roku 2015 len 15 krajín). Testovania v roku 2018 sa zúčastnilo celkom cca 117 000 žiakov, ktorí reprezentovali 13,5 milióna 15-ročných žiakov v dvadsiatich zúčastnených krajinách. Na Slovensku sa testovania zúčastnilo cca 3 400 žiakov, ktorí reprezentovali 47 000 rovesníkov. Výsledky testovania boli oznámené začiatkom mája 2020 (PISA 2018. Prvé výsledky medzinárodného výskumu 15-ročných žiakov v oblasti finančnej gramotnosti z pohľadu Slovenska. NUCEM, s. 2).

Tabuľka 1

Finančná gramotnosť v štúdiách PISA 2012, PISA 2015 a PISA 2018 (body)

Finančná gramotnosť		PISA 2012	PISA 2015	PISA 2018
Priemerný výkon je nad priemerom krajín OECD	Estónsko*	-	-	547
	Fínsko*	-	-	537
	Kanada*	-	533	532
	Poľsko*	510	485	520
	Austrália*	526	504	511
Priemerný výkon nie je štatisticky významne rozdielny od priemeru krajín OECD	Spojené štáty americké*	492	487	506
	Portugalsko*	-	-	505
Priemerný výkon je pod priemerom krajín OECD	Lotyšsko*	-	-	501
	Litva*	-	449	498
	Rusko	486	512	495
	Španielsko*	484	469	492
	Slovenská republika*	470	445	481
	Taliansko*	466	483	476
	Čile*	-	432	451
	Srbsko	-	-	444
	Bulharsko	-	-	432
	Brazília	-	393	420
	Peru	-	403	411
	Gruzínsko	-	-	403
	Indonézia	-	-	388
	Priemer krajín OECD	500	489	505

Zdroj: Spracované podľa: PISA 2018. Prvé výsledky medzinárodného výskumu 15-ročných žiakov v oblasti finančnej gramotnosti z pohľadu Slovenska. NUCEM, s. 4. [cit. 11. 06. 2020]

Poznámky: V tabuľke sú uvedené len krajiny, ktoré sa zúčastnili testovania v roku 2018. Nie sú uvedené krajiny, ktoré sa zúčastnili testovania len v niektorom z predchádzajúcich cyklov (2012, 2015). *krajiny OECD

Každá z domén skúmaných v PISA je štandardne rozdelená do 6 vedomostných (referenčných) úrovní, ktoré definujú hranice schopností žiakov, pričom najvyššou je úroveň 6 a najnižšou úroveň 1. PISA upozorňuje aj na žiakov, ktorí na základe výkonu nedosahujú ani najnižšiu úroveň (Miklovičová, J. – Valovič, J., 2019, s. 35).

Žiaci, ktorí dosiahnu úroveň 1, alebo nedosiahnu ani túto, predstavujú tzv. rizikovú skupinu žiakov, ktorí skončia povinnú školskú dochádzku bez získania aspoň základných vedomostí a zručností z danej oblasti. Pre každú krajinu sú dôležité najmä dve skupiny žiakov. Jednu skupinu tvoria tí najlepší (TOP skupina), ktorí sú zárukou technologického a inovačného potenciálu krajiny, a druhú skupinu (rizikovú skupinu) predstavujú tí, ktorí nedosiahnu úroveň zodpovedajúcu požiadavkám trhu. Títo žiaci predstavujú budúcu problémovú skupinu na pracovnom trhu a veľká časť z nich bude dlhodobo ohrozená chudobou a závislá na transferových službách (Sarrazin, T., 2011, s. 186). Na porovnanie uvádzame celkové výsledky slovenských žiakov a dosiahnutého priemeru v krajinách OECD, a tiež výsledky v najdôležitejších sledovaných úrovniach, t. j. v rizikovej skupine a na TOP úrovni.

Za rok 2012, kedy prebehlo prvé testovanie, dosiahli slovenskí žiaci výkon 470 bodov, čo predstavuje výkon nižší o 30 bodov ako priemerný výkon krajín OECD, ktorý bol 500 bodov. Oproti priemeru krajín OECD bolo aj viac žiakov, ktorí nedosiahli ani základnú úroveň znalostí z finančnej gramotnosti. Kým na Slovensku nedosiahlo túto úroveň až 22,8 % žiakov, v priemere krajín OECD to bolo len 15,3 % žiakov. TOP úroveň dosiahlo 5,7 % slovenských žiakov, priemer krajín OECD bol 9,7 %.

V druhom cykle, v roku 2015, dosiahli slovenskí žiaci výkon 445 bodov, to znamená, že oproti predchádzajúcemu cyklu sa znížil o 25 bodov. Priemerný výkon krajín OECD ostal na porovnateľnej úrovni, 489 bodov, t. j. zaznamenal štatisticky nevýznamný pokles o 11 bodov. V tomto cykle sa v rizikovej skupine nachádzalo 34,7 % slovenských žiakov, čo predstavovalo štatisticky významný nárast o 11,8 % oproti roku 2012. V priemere krajín OECD to bolo len 22,3 %. Kým na Slovensku dosiahlo TOP úroveň 6,3 % žiakov, v priemere krajín OECD to bolo 11,8 %.

V poslednom, treťom cykle merania finančnej gramotnosti v roku 2018, dosiahli slovenskí žiaci výkon 481 bodov, čo predstavuje z hľadiska trendov štatisticky významné zlepšenie výkonu, až o 36 bodov oproti predchádzajúcemu obdobiu. V porovnaní s rokom 2012 je skóre o 11 bodov vyššie, čo nepredstavuje signifikantný rozdiel. V tomto cykle sa dostalo do rizikovej skupiny na Slovensku 21,2 % žiakov, v priemere krajín OECD tvorí túto skupinu len 14,7 % žiakov. Napriek tomu, že prišlo k poklesu žiakov patriacich do tejto skupiny oproti roku 2015 o 13,5 %, nie je tento výsledok aj vzhľadom na výsledky ostatných krajín OECD uspokojivý (PISA 2018. Prvé výsledky medzinárodného výskumu 15-ročných žiakov v oblasti finančnej gramotnosti z pohľadu Slovenska. NUCEM, s. 4 - 6).

Z výsledkov merania finančnej gramotnosti môžeme vyvodit' záver, že vo všetkých cykloch štúdie PISA bolo skóre Slovenskej republiky signifikantne pod úrovňou priemeru krajín OECD a neuspokojivé sú tiež dosiahnuté výsledky v základnej a TOP úrovni.

3. Záver

V súčasnosti sa hodnotenie vedomostného pokroku spoločnosti vo vyspelých krajinách ocitlo v novej situácii. Neberie sa do úvahy len základná – bázická gramotnosť (vedieť čítať, písať, počítať), ale zohľadňujú sa aj ďalšie gramotnosti, ktoré ovplyvňujú fungovanie človeka. Jednou z nich je aj finančná gramotnosť. Potvrďuje sa skutočnosť, že dôležité je disponovať potrebnými finančnými vedomosťami a zručnosťami, ktoré pomáhajú ľuďom riešiť existenčné otázky, vedieť hospodáriť, prijímať v podnikaní i osobnom živote správne finančné rozhodnutia a niesť za ne zodpovednosť (Orbánová, D. – Velichová, Ľ. 2013, s. 485). Pozornosť, ktorú venujú tejto oblasti subjekty na rôznych úrovniach politického i hospodárskeho života vyplýva z jej dôležitosti. Peniaze vždy boli, sú, aj budú oblasťou, ktorá zaujíma ľudí každého veku či profesie, lebo ovplyvňujú životnú úroveň jednotlivca i celej spoločnosti. Treba si však uvedomiť, že nie je dôležité len peniaze získať, ale s nimi aj vedieť hospodáriť tak, aby priniesli čo najväčší efekt a uspokojenie. A to je jeden z hlavných cieľov finančného vzdelávania. V základných dokumentoch o finančnom vzdelávaní sa pozornosť zameriava najmä na oblasť základného a stredného školstva. Nedávne skúsenosti však potvrdili, že táto oblasť by mala byť predmetom zvýšeného záujmu aj obyvateľov vyšších vekových kategórií, či už bežných občanov alebo tých, ktorí vykonávajú podnikateľskú činnosť. Ciele, zamerané na finančné vzdelávanie, by sa mali stať súčasťou celoživotného vzdelávania a ich splnenie by malo byť čo najviac podporované zo strany príslušných orgánov, ktoré zastrešujú oblasť finančného vzdelávania.

Napísanie príspevku bolo podporené: Projekt VEGA 1/0367/17 Ekonomické, legislatívne a inštitucionálne predpoklady a perspektívy rozvoja sociálnej a solidárnej ekonomiky v krajinách V4 vo väzbe na podporu sociálnej inklúzie.

Použitá literatúra

CUPÁK, A. et al. Majú slovenské domácnosti rezervy pred krízou? 2020. [cit. 10. 06. 2020].

Dostupné na internete:

http://nbs.sk/_img/Documents/_komentare/AnalytickeKomentare/2020/AK78_Financne_rezervy_domacnosti.pdf.

DVOŘÁKOVÁ, Z. – TUVORA, J. Finanční gramotnost jako ochrana jedince a společnosti. In: Zborník príspevkov Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, n. o.

KLÁSEKOVÁ, M. Päťina ľudí hovorí, že bude mať problém splácať dlhy. Prieskum Focusu o financiách v koronakríze. 2020. [cit. 10. 06. 2020]. Dostupné na internete:

<https://e.dennikn.sk/1829954/patina-ludi-hovori-ze-bude-mat-problem-splacat-dlhy-prieskum-focusu-o-financiach-v-koronakrize>.

MIKLOVIČOVÁ, J. – VALOVIČ, J. Národná správa PISA 2018. Bratislava: Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, 2019. ISBN 978-80-89638-32-1. Dostupné na internete: https://www.nucem.sk/dl/4636/Narodna_sprava_PISA_2018.pdf.

PISA 2018. Prvé výsledky medzinárodného výskumu 15-ročných žiakov v oblasti finančnej gramotnosti z pohľadu Slovenska. Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, 2020. [cit.

11. 06. 2020]. Dostupné na internete:

<https://www.nucem.sk/dl/4773/PISA%202018%20financna%20gramotnost.pdf>.)

Národní strategie finančního vzdělávání 2.0. 2020. [cit. 13. 7. 2020]. Dostupné na internete: file:///C:/Users/eu/Downloads/PSFV_2020_Narodni-strategie-financniho-vzdelavani-2-0.pdf.

Národný štandard finančnej gramotnosti, verzia 1.2. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu, Ministerstvo financií Slovenskej republiky. 2017. [cit. 09. 06. 2020] Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/11358.pdf>).

ORBÁNOVÁ, D. – VELICHOVÁ, E. Význam podnikavosti a finančnej gramotnosti v socioekonomickom a osobnom rozvoji mladých ľudí v Slovenskej republike. Sociológia. Ročník 45, 2013, č. 5. ISSN 0049-1225.

SARRAZIN, T. Německo páchá sebevraždu. Jak dáváme svou zemi všanc. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-2018-5.

SIVÁK, R. et al. Slovník znalostnej ekonomiky. Bratislava: Vyd. SPRINT dva, 2011. ISBN 978-80-893-9345-9.

Tlačová správa. Prieskum: Koronavírus znížil príjmy takmer polovici domácností, no Slováci sa už začínajú cítiť menej ohrození. 2020. [cit. 20. 05. 2020]. Dostupné na internete: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2020-05/ipsos_vnimanie_situacie_koronavirusu_-_tlacova_sprava_15.05.2020_1.pdf.

Tatra banka. Digitálny úver. 2020. [cit. 09. 06. 2020]. Dostupné na internete:

<https://www.tatrabanka.sk/sk/personal/uvery/>.

Analyza vybraných aspektov starnutia populácie

Analysis of selected aspects of population ageing

Simona Polonyová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: simona.polonyova@euba.sk

Abstract

Population ageing is a phenomenon with a significant impact on most aspects, including social protection, housing, and ensuring a quality of life. This paper discusses key trends and dynamics of population ageing. It points to the concept of active ageing. It is an important part of coping with the process of population ageing. Active ageing involves several areas. These areas include the prevention of poverty in old age, ensuring an adequate income, housing, and a quality of life in old age. The aim of this paper is to present selected aspects of population ageing, as well as their importance and significance in support of active ageing. Finally, this paper provides suggestions for the necessary changes. In this paper, we focused on secondary analysis.

Klasifikácia JEL: J11, R20, I3

Kľúčové slová: starnutie populácie, senior, sociálna ochrana, bývanie, kvalita života

1. Úvod

Starnutie populácie je jav, ktorý bude mať značný vplyv na viaceré aspekty fungovania spoločnosti i hospodárstva. Jeho zvládnutie si vyžaduje pristupovanie k problematike aktívneho starnutia. Aktívne starnutie ako viacdimeznionálny koncept zahŕňa viacero oblastí. Patria k nim prevencia proti chudobe vo vyššom veku, zabezpečenie primeraného príjmu, bývania, kvalitného života starších ľudí. Cieľom príspevku je na základe sekundárnej analýzy priblížiť vybrané aspekty starnutia populácie a prezentovať ich význam a dôležitosť v podpore aktívneho starnutia.

Na základe zmapovania populačného starnutia v európskom priestore príspevok poskytuje pohľad na demografický vývoj na Slovensku na národnej a regionálnej úrovni. V tejto súvislosti načrtáva vplyv kľúčových aspektov na nárast podielu populácie v poproduktívnom veku. Pre lepšie porozumenie dynamiky rastu zastúpenia populácie v poproduktívnom veku je pozornosť venovaná jednému z najčastejšie využívaných demografických ukazovateľov, indexu starnutia. Pri analýze sa v príspevku vychádza z terminológie základných vekových skupín obyvateľstva zadaných podľa európskeho štandardu. V súlade s európskym štandardom tvoria obyvateľstvo v poproduktívnom veku osoby vo veku 65 rokov a viac. Celkový obraz o populačnom starnutí dopĺňajú aktuálne výsledky demografických prognóz nielen na národnej, ale aj na nižšej - regionálnej úrovni.

Problematika populačného starnutia je úzko spojená s konceptom aktívneho starnutia. Ako už bolo vyššie načrtnuté, aktívne starnutie v sebe zahŕňa viacero oblastí, ku ktorým patrí i prevencia

proti chudobe vo vyššom veku. S finančným zabezpečením súvisí aj kvalita života seniorov. Kľúčovú úlohu v boji proti chudobe zohráva sociálna ochrana v podobe sociálnych transferov. S ekonomickým a sociálnym postavením osôb vo veku 65 rokov a viac súvisí aj bývanie, nakoľko nedostatky v tejto oblasti negatívne determinujú kvalitu života a mieru ohrozenia rizikom chudoby. Spomínaným kľúčovým aspektom a ich vzájomným súvislostiam je venovaná pozornosť v tretej a štvrtej časti príspevku.

Základným zdrojom relevantných poznatkov ku skúmanej problematike boli najmä údaje získané z výberového zisťovania EÚ SILC a z databáz štatistických údajov, ako aj výsledky realizovaného prieskumu socio-ekonomickej situácie seniorov na Slovensku Inštitútom pre výskum práce a rodiny.

2. Starnutie populácie

Starnutie populácie je jedným z hlavných trendov, ktoré charakterizujú dnešnú globálnu populáciu a v nadchádzajúcich desaťročiach bude mať naďalej zásadný vplyv na trvalo udržateľný rozvoj. Ako tiež uvádza najnovšia správa OSN World Population Ageing 2019 možno konštatovať, že v podstate každá krajina na svete zažíva rast podielu starších osôb vo veku 65 rokov a viac. V roku 2019 bolo v globálnej populácii 703 miliónov osôb vo veku 65 rokov a viac a predpokladá sa, že tento počet sa v roku 2050 zdvojnásobí na 1,5 miliardy. V celosvetovom meradle sa podiel tejto populácie zvýšil zo 6 % v roku 1990 na 9 % v roku 2019 a v roku 2050 by sa mal zvýšiť až na 16 %. (United Nations, 2020, s. 2)

Osobitné postavenie má v tejto téme najmä Európa, ktorá má dlhodobo najstaršiu populáciu sveta. (Šprocha a Ďurček, 2019). Populačné starnutie predstavuje jeden z najvýznamnejších fenoménov 21. storočia, pričom populačné prognózy poukazujú na prehlbovanie tohto procesu. (Bleha a kol., 2018). Podľa najaktuálnejšie dostupných údajov začiatkom roka 2018 v EÚ žilo 101,1 milióna ľudí vo vekovej skupine 65 rokov a viac. V nasledujúcich troch desaťročiach sa ich relatívny podiel na celkovej populácii bude postupne zvyšovať. (Eurostat, 2019a).

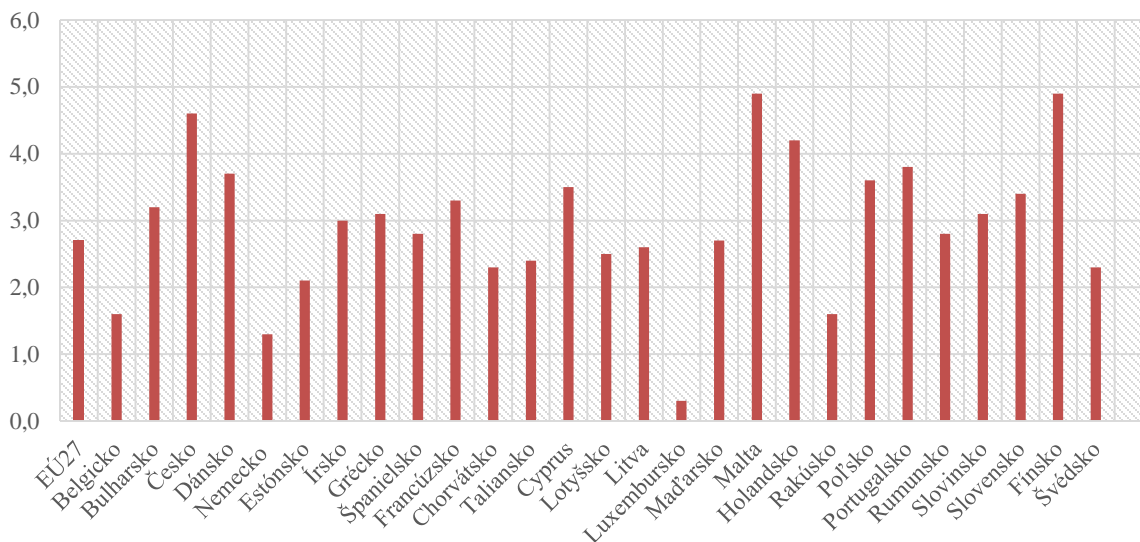
Starnutie populácie sa v európskom priestore začalo pred niekoľkými desaťročiami. V roku 2018 bola takmer jedna pätina obyvateľov EÚ vo vekovej skupine 65 a viac rokov. Na nárast podielu starších ľudí malo vplyv niekoľko kľúčových aspektov. Je to na jednej strane tzv. „starnutie na vrchole“ populačnej pyramídy, t. j. rastúca dĺžka života, ktorú možno pozorovať cez stúpajúcu strednú dĺžku života, na druhej strane dlhodobo nízke úrovne pôrodnosti, čoho dôsledkom je klesajúci podiel mladých ľudí na celkovej populácii. Tzv. „starnutie populácie zdola“, ako sa často tento vývoj označuje, možno v krajinách EÚ 28 posledných pätnásť rokov pozorovať ako zužovanie základne populačných pyramíd. Podstatný vplyv na starnutie populácie má aj pribúdajúci vek samotnej staršej populácie, konkrétne rýchlejšie rastúci relatívny význam populácie vo veľmi vysokom veku ako ktorejkoľvek inej vekovej skupiny obyvateľstva EÚ. V nadväznosti k tomu sa predpokladá, že do roku 2100 sa podiel osôb vo veku 80 alebo viac rokov na obyvateľstve krajín EÚ zvýši viac než dvojnásobne (z 5,6 % na 14,6 %). (Eurostat, 2019b).

Z aktuálne dostupných údajov (Eurostat, 2019b) možno konštatovať, že v súčasnosti podiel obyvateľov vo veku 65 a viac rokov rastie vo všetkých členských štátoch EÚ. Aktuálne, najvyššie hodnoty zaznamenali Taliansko (22,6 %) a Grécko (21,8 %), najnižšie Írsko (13,8 %). Pri pohľade na nárast podielu obyvateľov vo veku 65 a viac rokov v EÚ bol v poslednom sledovanom desaťročí zaznamenaný nárast medzi rokmi 2008 a 2018 o 2,7 percentuálneho bodu. V jednotlivých členských krajinách sa pohyboval v rozpätí od 4,9 percentuálneho bodu na Malte a vo Fínsku až

po 0,3 percentuálneho bodu v Luxembursku. Na nárast podielu obyvateľov vo veku 65 a viac rokov na celkovom počte obyvateľov v sledovanom období poukazuje nasledujúci graf.

Graf 1

Zvýšenie podielu obyvateľov vo veku 65 a viac rokov medzi rokmi 2008 a 2018 (v percentuálnych bodoch)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z: Eurostat [online]. [cit. 02. 06. 2020]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat>

Pre lepšie porozumenie charakteru demografického vývoja na Slovensku je prospešné porovnanie jeho dynamiky s inými krajinami v rámci EÚ. To vykazuje určité špecifické znaky. Na jednej strane možno v európskom priestore v súčasnosti Slovensko vnímať ako mladú populáciu, keďže v roku 2018 predstavovala jeho seniorská zložka necelých 16 %, zatiaľ čo v rámci EÚ²⁰ to bolo priemerne takmer 20 %. Na druhej strane sa z hľadiska dynamiky rastu zastúpenia seniorskej zložky radí v EÚ medzi krajiny s najrýchlejšie sa zvyšujúcim podielom osôb vo veku 65 a viac rokov. V dôsledku toho sa postupne zaradí medzi najstaršie európske populácie, konkrétne po roku 2030 sa zaradí ku krajinám s najvyšším indexom starnutia populácie a s najvyšším zaťažením produktívnej zložky populácie. (Repková a kol., 2020, s. 5, s. 29).

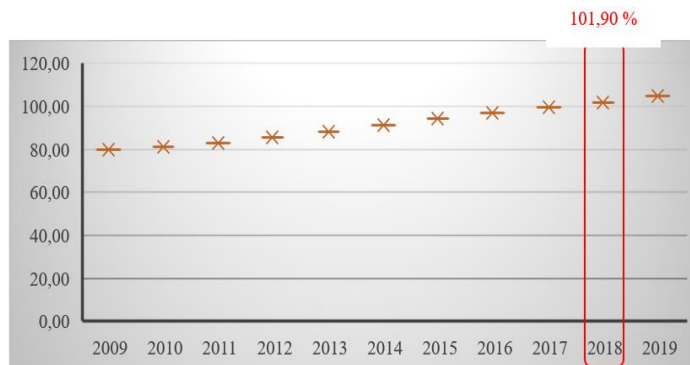
Index starnutia sa v poslednom desaťročnom období na Slovensku postupne zvyšuje. Prelomovým rokom bol rok 2018, kedy počet a podiel seniorov historicky prvýkrát prevýšil počet a podiel detí. Na 100 detí tak pripadlo 102 ľudí vo veku 65 rokov a viac rokov (graf 2). Navyše najnovšia prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060 poukazuje na pokračujúce zvyšovanie prevahy seniorov, pričom do roku 2060 sa hodnota indexu starnutia zvýši natoľko, že na 100 detí vo veku do 15 rokov bude pripadať až 220 osôb vo veku 65 rokov a viac. (Bleha a kol., 2018).

²⁰ Údaj za EÚ 28 (vrátane pôvodného členstva Spojeného kráľovstva v EÚ)

Graf 2

Vývoj indexu starnutia v rokoch 2009 až 2019 (v percentách) na Slovensku

Zdroj: vlastné spracovanie na základe verejnej databázy údajov z: ŠÚ SR [online]. [cit. 02. 06. 2020]. Dostupné na: statdat.statistics.sk

Rovnako i aktuálna prognóza krajov a okresov Slovenskej republiky do roku 2040 poukazuje na zásadnú skutočnosť, že najvýraznejší demografický trend sa v plnej miere prejaví aj na krajskej úrovni. Tento vývoj bude saturovaný predovšetkým zvyšujúcim sa počtom a podielom seniorov a nielen poklesom počtu a zastúpenia detskej, ale aj produktívnej zložky. Ako sa ďalej v prognóze uvádza, v podstate jedinou zložkou populácií jednotlivých krajov, ktorá bude mať rastúci trend vo všetkých administratívnych celkoch sú seniori. Jednoznačne najrýchlejšie bude ich početnosť rásť v Bratislavskom kraji, ktorý by sa v roku 2040 stal krajom s najvyšším počtom osôb vo veku 65 a viac rokov. Naopak, najmenšie prírastky seniorskej zložky sa očakávajú v Nitrianskom a Banskobystrickom kraji (o 39 resp. 41 %). Okrem Prešovského a Košického kraja by vo všetkých ostatných krajoch mal podiel seniorov výrazne prekračovať hranicu jednej štvrtiny populácie. (Šprocha, B. a kol., 2019, s. 40, 41). Ako uvádza najnovšia východisková analýza pre prípravu programového dokumentu Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030, nezvratiteľnosť toho vývoja na národnej i regionálnej úrovni vedie k nevyhnutnosti vyvíjania úsilia k ovplyvňovaniu jeho dopadov na spoločnosť cestou implementácie politik podpory aktívneho starnutia ľudí. (Repková a kol., 2020, s. 29).

Starnutie populácie je jav, ktorý bude mať pravdepodobne značný vplyv na väčšinu aspektov spoločnosti a hospodárstva vrátane takých aspektov ako bývanie, kvalita života, sociálna ochrana. (Eurostat, 2019a). Z tohto dôvodu je problematika starnutia neoddeliteľnou súčasťou politik, ktoré zahŕňajú boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Chudoba a sociálne vylúčenie majú rôzne podoby, ktoré súvisia predovšetkým s faktormi, ku ktorým nepochybne patria kvalita života, sociálna ochrana či bývanie. (MPSVaR SR, 2014, s. 60). Spomínaným aspektom je vo väzbe na osoby vo veku 65 rokov a viac venovaná pozornosť v nasledovnej časti.

3. Kvalita života v seniorskom veku a dôstojné bývanie

Pojem kvalita života v starobe je mnohodimenzionálny koncept a v súčasnej dobe veľmi frekventovaný pojem. Vyjadruje, ako jednotlivec vníma svoje postavenie v živote, ako sám hodnotí svoju životnú situáciu. Týka sa naplnených životných potrieb, životného štýlu, úrovne i zdravotného hľadiska a spokojnosti seniora. (Špatenková a Smékalová, 2015). Kvalita života seniorov zahŕňa všetky aspekty, ktoré súvisia s finančným a materiálnym zabezpečením,

zdravotnou starostlivosťou a sociálnymi službami, prístupom k informáciám, sociálnym prostredím, bezpečnosťou. (Hasa, 2019). Najmä ak odhliadneme od biologických zmien štruktúry a fungovania organizmu (od tzv. biologickej staroby) a od vekovej hranice staroby odrážajúcej sa hlavne v demografických ukazovateľoch (od kalendárnej staroby), vymedzujeme tzv. sociálnu starobu, ktorá je charakteristická zmenou sociálnych úloh, ako napr. ukončením profesijnej kariéry či odchodom do dôchodku, i zmenou ekonomického zabezpečenia. (Hangoni a kol., 2014; Hasa, 2019).

Ak sa pozrieme na dostupné údaje o celkovej spokojnosti so životom na Slovensku podľa vekových skupín, môžeme konštatovať, že pocit spokojnosti so životom klesá priamoúmerne s rastúcim vekom obyvateľov slovenských domácností. Z hľadiska vekového rozdelenia boli najnespokojnejšou skupinou práve staršie osoby, a to vo vekových skupinách 65 a 74 rokov a 75 rokov a viac.

Graf 3

Celková spokojnosť so životom podľa vekových skupín

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z: Vlačuha, R. - Kováčová, Y. (2019). EU SILC 2018 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Bratislava: ŠÚ, SR, 2019. 57 s. ISBN 978-80-8121-695-4. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk>

Poznámka: Súčasťou zisťovania EÚ SILC sú aj tzv. sekundárne ukazovatele zamerané na určitú oblasť sledovania. Menia sa každoročne. Do zisťovania EÚ SILC 2018 zverejneného v roku 2019 bol zaradený aj osobitný modul so zámerom zachytiť subjektívny pocit blahobytu slovenských domácností. Respondenti vo svojich odpovediach využili stupnicu od 0 do 10 (10 znamenalo úplne spokojný a 0 znamenalo absolútne nespokojný).

Pre starnúcu spoločnosť i pre samotných seniorov je veľmi dôležité, aby seniori preživali obdobie staroby čo najaktívnejšie, nakoľko aktivity v staršom veku prinášajú vyššiu kvalitu života seniorov. Aj z tohto dôvodu je dnes vo vyspelých krajinách dôležitou súčasťou vyrovnávania sa s procesom starnutia obyvateľstva koncept aktívneho starnutia. (Baláž a kol., 2013, s. 5). Aktívne starnutie je viacdimenzionálny koncept, ktorý zahŕňa v sebe viacero aspektov. Patria k nim prevencia proti chudobe vo vyššom veku, ako aj zabezpečenie primeraného príjmu, na ktorý odkazuje aj východisková analýza Inštitútu pre výskum práce a rodiny pre pripravovaný programový dokument Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030. (Repková a kol., 2020). Podľa aktuálnych údajov EU SILC, použitím hranice chudoby zakotvanej v čase (2008) miera rizika chudoby osôb vo veku 65 a viac vzrástla, a to o 0,4 p. b. (1,9 %). (Vlačuha a Kováčová, 2019).

Podstatnú úlohu v boji proti chudobe v tejto špecifickej vekovej skupine zohráva sociálna ochrana v podobe rôznych sociálnych transferov. Ako tiež vyplýva z údajov EÚ SILC zverejnených v roku 2019, ak sa z prijatých sociálnych transferov zohľadnili v celkovom

ekvivalentnom disponibilnom príjme osôb vo veku 65 rokov a viac len starobné a pozostalostné dávky, tak v sledovanom roku 2018 bolo ohrozených rizikom chudoby 9,8 % obyvateľstva tejto vekovej skupiny. Ak sa však nezohľadnil žiadny z prijatých sociálnych transferov vrátane starobných a pozostalostných dávok, potom sa z hľadiska vekových skupín stávajú tieto osoby najviac ohrozenou skupinou. Miera rizika chudoby pred všetkými sociálnymi transfermi bola u tejto skupiny obyvateľstva až 2,1 násobne vyššia ako je priemerná hodnota tejto miery rizika chudoby za celú populáciu Slovenska a viac ako osemnásobne vyššia ako bola v prípade rovnakej vekovej skupiny osôb po zohľadnení starobných a pozostalostných dávok v ekvivalentnom disponibilnom príjme. (Vlačuha a Kováčová, 2019, s. 26). Je potrebné zdôrazniť, že hoci, ako sa uvádza v aktuálnej štúdií Inštitútu pre výskum práce a rodiny a Jednoty dôchodcov Slovenska o výsledkoch prieskumu sociálno-ekonomickej situácie seniorov na Slovensku, finančná situácia starších ľudí sa síce na Slovensku zlepšuje, stále však zaostáva za väčšinou populáciou a v medzinárodnom porovnaní výrazne zaostáva za ekonomicky vyspelými krajinami. (Bednárík, 2019, s. 7). Nadväznosti na tieto skutočnosti a aj s ohľadom na analyzované demografické prognózy, ktoré zosilňujú nároky na dôchodkový systém v budúcnosti, je kľúčové zvyšovať primeranosť náhrady straty príjmu po skončení zárobkovej činnosti a zabezpečiť tak ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením ohrozených skupín populácie. V kontexte prípravy na aktívne starnutie sa javí ako nevyhnutné už u osôb vo veku 40 a viac rokov podporovať programy posilňovania ich finančnej gramotnosti (napr. budovaním sporiacich návykov), či plánovať kroky k príprave legislatívy pre vznik trhu reverzných hypoték. (Repková a kol., 2020, s. 22 – 24).

Dôležitým faktorom kvality života je aj samotné bývanie, nakoľko dôstojné bývanie je základnou životnou potrebou a nedostatky v tejto oblasti znižujú kvalitu života. S postupným starnutím obyvateľstva začína narastať aj problém s riešením bývania starších ľudí. Úlohou štátu je preto vytvárať legislatívne i ekonomické podmienky pre dostupnosť bývania aj domácnostiam s nízkymi príjmami a pre sociálne ohrozené skupiny obyvateľstva. Na túto skutočnosť upozorňuje aj národný program aktívneho starnutia vypracovaný v spolupráci so všetkými relevantnými subjektmi. (MPSVaR SR, 2014, s. 39 - 40).

Graf 4

Miera rizika chudoby v členení podľa vlastníckeho vzťahu k obydlíu vo vekovej skupine 65 rokov a viac

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z: Vlačuha, R. - Kováčová, Y. (2019). EU SILC 2018 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Bratislava: ŠÚ, SR, 2019. 57 s. ISBN 978-80-8121-695-4. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk>

Poznámka: Kategória „nájomca“ zahŕňa nájomníkov a podnájomníkov platiacich plnú trhovú výšku nájomného, a tiež nájomníkov a podnájomníkov, ktorým bolo ubytovanie poskytované za cenu nižšiu ako je trhovú.

Ak sa pozrieme na mieru rizika chudoby osôb vo veku 65 rokov a viac s ohľadom na vlastnícky vzťah k obydlíu, možno konštatovať, že viac ohrození rizikom chudoby na Slovensku boli podľa

EÚ SILC osoby, ktorí žijú v prenajatom obydlí (14,4 %) ako obyvatelia, ktorí boli vlastníkami alebo mali ubytovanie poskytované bezplatne (6,10 %).

Kľúčovým faktorom, ktorý môže podstatnou mierou vplývať na mieru rizika chudoby, je nielen samotný vek osoby, ale tiež pohlavie. Na základe aktuálnych výsledkov výberového štatistického zisťovania EÚ SILC (Vlačuha a Kováčová, 2019, s. 11), práve rodová disparita sa prejavila najvýraznejšou mierou u osôb vo veku 65 rokov a viac rokov. Ženy boli v tejto vekovej skupine 1,4-násobne častejšie vystavené riziku chudoby ako muži.

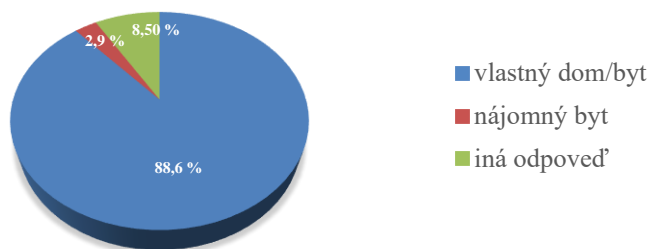
4. Bytová situácia seniorov

Ako už bolo vyššie načrtnuté, so sociálnou a ekonomickou situáciou osôb vo veku 65 rokov a viac súvisí aj otázka zabezpečenia bývania. Seniori predstavujú sociálnu skupinu, ktorá je vystavená pôsobeniu faktorov, ktoré môžu mať potenciálne negatívne dopady na oblasť bývania. Hoci mnohokrát problémom v podobe zvyšovania nájomného, straty príjmu, zadĺženia, zhoršenia zdravotného stavu musia čeliť aj ľudia v mladšom veku, práve u seniorov sa však častejšie stretávame s istými problémovými faktormi, napr. v súvislosti s dopadmi starnutia na ich fyzický či psychický zdravotný stav, čím sa stávajú zraniteľnejšími. Do popredia vystupuje v tomto smere vplyv rodín na kvalitu života seniorov i na ich schopnosť udržať si bývanie a zotrvať vo vlastnej domácnosti (Godarová, J. a kol., 2017). Ak by sme porovnali výsledky prieskumu Inštitútu pre výskum práce a rodiny a Jednoty dôchodcov Slovenska o sociálno-ekonomickej situácii seniorov, ktorý bol realizovaný v roku 2018 s prieskumom z roku 2004, možno konštatovať, že za obdobie posledných 14 rokov sa prakticky nezmenilo postavenie detí v sústave podporných činiteľov pri starostlivosti o starších ľudí. Samotní starší ľudia v prípade, že sa nedokážu sami o seba postarať, sa stále najčastejšie obracajú na vlastné deti, resp. na iných príbuzných a susedov. (Bednárík, 2019, s. 21).

Pri zdokumentovaní bytovej situácie seniorov v závere analýzy možno vychádzať práve z výsledkov prieskumu spomínanej štúdie zverejnenej v roku 2019 (graf 4).

Graf 4

Bytová situácia seniorov

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z: Bednárík, R. (2019). Prieskum socio-ekonomickej situácie seniorov na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2019. 33 s. Dostupné na: <https://ivpr.gov.sk/prieskum-socio-ekonomickej-situacie-seniorov-na-slovensku-bratislava-bednarik-2019/>

Poznámka: Inštitút pre výskum práce a rodiny v spolupráci s Jednotou dôchodcov Slovenska uskutočnil na jeseň a v zime 2018 - 2019 dotazníkový prieskum na vzorke 515 seniorov poberaajúcich starobný dôchodok z celého Slovenska, z ktorých prevažná väčšina boli respondenti vo veku 65 a viac (takmer 88 %).

Z výsledkov prieskumu vyplýva (Bednárík, 2019, s. 18), že najčastejšie seniori bývajú vo vlastnom rodinnom dome alebo byte (88,6 %). Porovnaním s výsledkami prieskumu pred štrnástimi rokmi sa situácia nezmenila. Ako z výsledkov prieskumu ďalej vyplynulo, zvýšil sa však podiel seniorov obývajúcich staršie byty v osobnom vlastníctve a znížil sa podiel bývajúcich vo vlastných rodinných domoch. Naďalej však pretrváva, že v menších obciach a mestách viac seniorov býva v rodinných domoch a vo väčších mestách viac vo vlastných bytoch. Bývanie v nájomných bytoch sa častejšie využíva vo väčších mestách od 50 tis. do 200 tis obyvateľov.

5. Záver

Analýza európskych a národných trendov a dynamiky starnutia populácie poukazuje na nárast podielu starších ľudí a na základe populačných prognóz i na prehlbovanie tohto procesu. Za kľúčové aspekty negatívneho demografického vývoja možno považovať najmä rastúcu dlhovekosť, dlhodobu nízku úroveň pôrodnosti či pribúdajúci vek samotnej staršej populácie. Pri porovnaní dynamiky demografického vývoja Slovenska s inými krajinami v rámci EÚ možno, ako dokumentuje Repková a kol. (2020, s. 5), badať určité charakteristické črty, keď síce možno v rámci EÚ ešte z tohto pohľadu vnímať Slovensko ako mladú populáciu, avšak z hľadiska dynamiky rastu zastúpenia starších osôb vo veku 65 rokov a viac sa Slovensko zaraďuje v EÚ ku krajinám s najrýchlejšie rastúcim podielom týchto osôb, čo povedie k postupnému zaradeniu krajiny medzi najstaršie európske populácie. Prelomovým rokom bol rok 2018, kedy počet a podiel seniorov historicky prvýkrát prevýšil počet a podiel detí. Nakoľko problematika starnutia populácie bude mať z ohľadom na uvedené skutočnosti čoraz silnejší dopad na väčšinu aspektov spoločnosti a hospodárstva, zásadné je zabezpečiť implementáciu podpory aktívneho starnutia populácie.

Aktívne starnutie v sebe zahŕňa viacero aspektov. Patrí k nim i prevencia proti chudobe vo vyššom veku a zabezpečenie primeraného príjmu. S finančným a materiálnym zabezpečením súvisí aj kvalita života seniorov. Z aktuálnych údajov výberového zistenia EÚ SILC vyplýva postupne klesajúca spokojnosť so životom priamoúmerne s rastúcim vekom obyvateľov slovenských domácností.

Kľúčovú úlohu v boji proti chudobe u osôb vo veku 65 rokov a viac zohráva sociálna ochrana v podobe sociálnych transferov. Z výberového zisťovania EÚ SILC vyplynulo, že z hľadiska vekových skupín sa stávajú tieto osoby najviac ohrozenou skupinou, v prípade, že sa z prijatých sociálnych transferov nezohľadnia v celkovom ekvivalentnom disponibilnom príjme ani starobné či pozostalostné dávky. S ekonomickým a sociálnym postavením osôb vo veku 65 rokov a viac súvisí aj samotné bývanie, nakoľko nedostatky v tejto oblasti negatívne determinujú kvalitu života. Z pohľadu na mieru rizika chudoby osôb vo veku 65 rokov a viac s ohľadom na vlastnícky vzťah k obydliu vyplynulo, že vo väčšej miere sú ohrození rizikom chudoby osoby žijúce v prenajatom obydli ako obyvatelia, ktorí boli vlastníkami alebo mali ubytovanie poskytované bezplatne. Jednou z dôležitých úloh štátu je preto vymedziť legislatívne a ekonomické podmienky pre dostupné bývanie aj osobám s nízkym príjmom. Ako vyplynulo z výsledkov prieskumu o sociálno-ekonomickej situácii seniorov realizovaného Inštitútom pre výskum práce a rodiny v spolupráci s Jednotou dôchodcov Slovenska, prevažná väčšina seniorov býva vo vlastnom rodinnom dome alebo byte.

S ohľadom na vyššie uvádzané skutočnosti i demografické trendy sa javí ako nevyhnutné, ako uvádza Repková a kol. (2020, s. 22 – 24) zvyšovať primeranosť náhrady straty príjmu po skončení

zárobkovej činnosti a zabezpečiť tak ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením ohrozených skupín populácie, napr. podporou programov posilňovania finančnej gramotnosti osôb v produktívnom veku - budovaním sporiacich návykov, či plánovať kroky k príprave legislatívy pre vznik trhu reverzných hypoték.

Príspevok je výstupom riešenia výskumného grantu VEGA č. 1/0251/19 „Investície domácností do bývania a možnosti ich alternatívneho využitia ako dodatočného príjmu v čase poberania dôchodkovej dávky“.

Použitá literatúra

Baláž, V. a kol. (2013). Stratégia aktívneho starnutia. Podkladová štúdia. Bratislava, Centrum vzdelávania MPSVaR SR, 2013. 95 s. Dostupné na: https://www.ia.gov.sk/cv/images/projekty/strategiaaktivnehostarnutia/Strategia_aktivneho_starnutia_podkladova_studia.pdf

Bednárík, R. (2019). Prieskum socio-ekonomickej situácie seniorov na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2019. 33 s. Dostupné na: <https://ivpr.gov.sk/prieskum-socio-ekonomickej-situacie-seniorov-na-slovensku-rastislav-bednarik-2019/>

Bleha, B. a kol. (2018). Prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060. *Revízia poznatkov a predpokladov v kontexte pokračujúcej transformácie*. Bratislava: INFOSTAT -Inštitút informatiky a štatistiky, 2018. 75 s. ISBN 978-80-89398-37-9. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognozna_SR_2060_DEF.pdf

Eurostat [online]. [cit. 02. 06. 2020]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat>

Eurostat (2019a). Ageing Europe - looking at the lives of older people in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 162 p. ISBN 978-92-76- 09815-7. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19%E2%80%91EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893>

Eurostat (2019b). Štruktúra a starnutie obyvateľstva. Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/sk

Godarová, J. a kol. (2017). Dostupnost bydlení a stávající bytová situace seniorů. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., 2017. 159 s. ISBN 978-80-7416-250-3 Dostupné na: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_420.pdf

Hangoni, T. a kol. (2014). Sociálne poradenstvo pre seniorov. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. 209 s. ISBN 978-80-555-1058-3

Hasa, P. (2019). Analýza sociálno-ekonomických aspektov kvality života seniorov na Slovensku. Dostupné na: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/analyza-socialno-ekonomickych-aspektov-kvality-zivota-seniorov-na-slovensku>

Kováčová, Y. - Vlačuha, R. (2019). EU SILC 2018 Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR. Bratislava: ŠÚ SR, 2019. 79 s. ISBN 978-80-8121-694-7. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/>

MPSVaR SR (2014). Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020. Bratislava: MPSVaR SR, Sekcia sociálneho poistenia a dôchodkového sporenia, 2014. 84 s. ISBN 978-80-89125-18-0. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/npas-2014-2020.pdf>

Potančoková, M. Starnutie populácie Slovenska. [online]. [cit. 02. 06. 2020]. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/StarnutieVDC.pdf>

Repková, K. a kol. (2020). Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030 (analytická časť). Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2020. 31 s. Dostupné na: <https://ivpr.gov.sk/narodny-program-aktivneho-starnutia-na-roky-2021-2030-analyticka-cast-kvetoslava-repkova-ed/>

ŠÚ SR [online]. [cit. 02. 06. 2020]. Dostupné na: statdat.statistics.sk

Špatenková, N. – Smékalová, L. (2015). Edukace seniorů. Geragogika a gerontodidaktika. Praha: Grada, 2015. 232 s. ISBN 978-80-247-5446-8

Šprocha, B. a kol. (2019). Kraje a okresy v demografickej perspektíve. Populačná prognóza do roku 2040. 82 s. Bratislava: INFOSTAT Bratislava - VDC, Prir.F. UK, SAV Prognostický ústav, 2019. ISBN 978-80-89398-42-3. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Krajokrprog2040.pdf>

Šprocha, B. - Ďurček, P. (2019). Starnutie populácie Slovenska v čase a priestore. Bratislava: Prognostický ústav, 2019. 96 s. ISBN 978-80-89524-39-6. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Starnutie.pdf>

Vlačuha, R. - Kováčová, Y. (2019). EU SILC 2018 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Bratislava: ŠÚ SR, 2019. 57 s. ISBN 978-80-8121-695-4. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2020). World Population Ageing 2019 (ST/ESA/SER.A/444). Dostupné na: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf>

Zmena zručností a kompetencií ľudskej práce v sektore dopravy a logistiky vplyvom inovácií do roku 2030+

Changing the skills and competences of human work in the transport and logistics sector by impact innovation until 2030+

Eva Rievajová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovensko
e-mail: eva.rievajova@euba.sk

Michal Hrnčiar

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovensko
e-mail: michal.hrnčiar@euba.sk

Abstract

The present study analyzes key innovative and technological changes in the transport, logistics and postal services sector, which will affect the sector by 2030 (with a 2050 perspective) in the Slovak Republic. An important part of the analysis is the proposal of selected impacts on human resources in terms of extinction or creation of new jobs. The main technological changes are related to new technologies, automation, robotics, but also changes in logistics. Autonomous vehicles are no longer such a far future, although in our conditions it will be necessary to prepare for this trend first. But the preparation itself will require a change of qualifications.

Klasifikácia JEL: J21

Kľúčové slová: Industry 4.0; doprava; logistika; robotizácia

1. Úvod

Je jedným z najväčších spotrebiteľov energie a so značným vplyvom na životné prostredie. Zároveň však patrí ku kľúčovým nevyhnutnostiam pre sociálno-ekonomický rozvoj spoločnosti. Hovoríme o sektore dopravy, ktorý je nevyhnutný pre zabezpečenie mobility obyvateľov a doručenie tovarov a služieb. Okrem toho je tento sektor významne dôležitý pre umožnenie hospodárskeho rastu a v oblasti trhu práce zabezpečuje výrazný podiel pracovných miest.

Inovácie boli v minulosti vždy silne prepojené so sektorom dopravy a ich hlavný odraz bol viditeľný v zmene spôsobu prepravy cestujúcich. Rovnaké črty platia aj dnes. Možnosti mobility sa menia rýchlym tempom a nástup inovácií môžeme sledovať od bežnej prepravy obyvateľov v rámci mesta až po komplexné zmeny procesov v logistike. Koncept Logistika 4.0 výrazne zmení

celý dodávateľský reťazec. Za touto zmenou bude stáť silná miera automatizácie ľudského faktora. Táto vízia je založená na komplexnom prepojení nákladných vozidiel, vlakov, plánovacích výrobných a skladovacích softvérov spolu napr. s online dátami o dopravnej situácii vrátane počasia a jeho vývoja, čo by umožnilo plánovať daný proces plne automaticky.

Poštové služby predstavujú hlavný nástroj komunikácie a výmeny informácií, plnia dôležitú úlohu, ktorá prispieva k cieľom sociálnej, hospodárskej a územnej súdržnosti v Európskej únii. Poštové siete sa vyznačujú významným územným a sociálnym rozmerom, keďže umožňujú univerzálny prístup k základným miestnym službám. Prostredie, v ktorom sú poskytované poštové služby sa dynamicky mení a klasické poštové služby sa musia v záujme udržania ich trvalého rozvoja, prispôsobovať novému trendu vývoja. Zásadný význam má v tejto súvislosti prudký rozvoj informačno-komunikačných technológií.

2. Cieľ a metodika

Predkladaná štúdia poukazuje na nadchádzajúci vplyv inovačných a technologických zmien v oblasti dopravy a ďalších súvisiacich službách. Nadchádzajúce obdobie inovačných zmien bude mať v sektore dopravy významný vplyv nie len z hľadiska zavádzania nových technológií, ale najmä z hľadiska dopadov na ľudské zdroje. Prevládať bude silný vplyv štyroch hlavných procesov – automatizácie, robotizácie, elektronizácie a digitalizácie. Tieto si priblížime v kontexte dopravy a logistiky v nasledujúcej časti.

Východiskom pri tvorbe predkladanej štúdie je Národný projekt Sektorovo riadenými inováciami k efektívnemu trhu práce, realizovaného pod gesciou Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Naliehavosť riešenia problému nízkej flexibility vzdelávacieho systému, absencie objektívneho a komplexného opisu požiadaviek trhu práce využiteľného na formovanie skladby vhodných vzdelávacích programov vyústilo do realizácie Národného projektu Národná sústava povolání (ďalej len „NSP“). V zákone č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov sa NSP definuje ako základný systémový rámec pre tvorbu systémového riešenia prenosu potrieb trhu práce do systému celoživotného vzdelávania.

Vláda SR svojím uznesením č. 665/2014 zo dňa 17. decembra 2014 schválila Národnú stratégiu zamestnanosti do roku 2020. V citovanom uznesení stanovila, aby sa aktualizovala a doplnila NSP v súlade s vývojom na trhu práce a so zákonom o službách zamestnanosti, čím sa vytvorilo ideové východisko pre Národný projekt Sektorovo riadenými inováciami k efektívnemu trhu práce v Slovenskej republike (ďalej len „SRI“).

Medzi najvýznamnejšie aktivity Národného projektu Sektorovo riadenými inováciami k efektívnemu trhu práce v SR patrí vypracúvanie sektorových stratégií rozvoja ľudských zdrojov a definovanie sektorových odporúčaní na zabezpečenie kvalifikovanej pracovnej sily pre ekonomické subjekty. Úloha priamo súvisí s celospoločenským úsilím o konkurencieschopný ekonomický rast krajiny. Základom na jeho zabezpečenie sú ľudia. Je prvoradé mať dostatok kvalifikovaných pracovných síl, ktoré sú schopné flexibilne reagovať na inovačné prvky a procesy, strategické riešenia v hospodárstve SR, ale aj v európskom, či celosvetovom priestore. Z hľadiska

formy sú sektorové stratégie rozvoja ľudských zdrojov dlhodobého charakteru – horizont roku 2030, prípadne aj dlhšie obdobie.²¹

Nevyhnutným predpokladom udržateľnosti konkurencieschopného ekonomického rastu krajiny sú také ľudské zdroje, ktoré sú schopné flexibilne reagovať na konkurenčné prostredie trhu, ktorý je čoraz viac globálnejší. Nestačí, aby len disponovali vedomosťami, ale vedeli ich efektívne využívať s motiváciou celoživotného rastu vedomostí a zručností. Cieľom je konkurencieschopnosť v spojení so strategickým myslením a strategickým plánovaním. Dosiachnutie takéhoto stavu vyžaduje vypracovanie komplexného dokumentu, ktorý strategicky v horizonte do roku 2030 predstaví formulácie v záujme vytvorenia podmienok trvalého rastu konkurenčného prostredia na meniacich sa globálnych trhoch a vnútornom trhu Slovenska. K tomu majú prispieť koncepty sektorových stratégií rozvoja ľudských zdrojov v nadväznosti na inovačné procesy v hospodárstve SR, ktorých autorstvo spadá do pôsobnosti sektorových rád.

Stratégia ako dokument v písomnej forme je založená na uplatnení zásad strategického cyklu ako procesu kvalifikovaných postupov vychádzajúcich z analytických a syntetických činností, ktorými je možné vytvoriť návrh postupu, ako objekt predmetu stratégie naplnil v dlhšom časovom horizonte svoje ciele. Vychádza sa z toho, že spracovanie stratégie je interaktívny proces, ktorý sa skladá z piatich cyklov:

- I. CYKLUS Určenie základných premís,
- II. CYKLUS Spracovanie situačnej analýzy,
- III. CYKLUS Určenie stratégie,
- IV. CYKLUS Určenie postupov, akcií na realizáciu cieľov stratégie,
- V. CYKLUS Určenie techniky monitorovania strategických akcií a čiastkových cieľov a odporúčania prípadnej korekcie stratégie, prípadne tvorby kľzavej stratégie.

3. Riešenie problému a diskusia

Pre zadefinovanie smerovania sektora vychádzajúceho z technologických a inovačných zmien, sa v rámci štúdie vychádza z tzv. základných premís, ktoré sú v procese tvorby stratégie vysvetlené ako “všeobecná predstava o tom, kam sektor smeruje a čo chce dosiahnuť v určenom strategickom horizonte – rok 2030.” Ide o návrh takých zmien, ktoré budú mať podľa expertov zapojených do tvorby stratégie výrazný dopad na charakter ľudskej práce. Aby sme mohli jednotlivé názory expertov zovšeobecniť na celý sektor, zahrňujúci všetky tri vyššie spomenuté časti sektora – doprava, logistika, poštové služby, je potrebné zadefinovať všeobecné znenie premís, ktoré vyjadrí rovnaký ideový základ technologicko-inovačnej zmeny, ale priestor pre jeho aplikáciu v samotnom odvetví ostane otvorený.

Medzi trendy, ktoré budú kľúčové pre budúcnosť sektora patria nasledujúce premisy:

- Postupná automatizácia, robotizácia, elektronizácia a modernizácia v sektore s dopadom na štruktúru ľudských zdrojov do roku 2030 a dlhodobým výhľadom do roku 2050
- Dopravný, logistický systém a poštové služby, rešpektujúce environmentálny vývoj a výzvy budúcnosti

Tieto dve základné myšlienky vplyvu nových technológií a inovácií na celý sektor sú pre účely predkladanej štúdie rozpracované po jednotlivých častiach sektora.

---

²¹ Realizačný tím SRI. 2019. Metodický manuál na vypracovanie sektorových stratégií rozvoja ľudských zdrojov.

Doprava a zmeny vychádzajúce z inovácii sú častokrát spájané s konkrétnym spôsobom prepravy. Táto časť je ale na konci reťazca všetkých zmien, ktorým predchádza napríklad údržba dopravných prostriedkov, mechanizmov a infraštruktúry. Nové informačné a komunikačné technológie otvárajú neprebádané možnosti predovšetkým v oblasti poznania skutočného technického stavu komponentov a ich okamžitého vyhodnocovania. Inovatívne prístupy, metódy a nástroje, budú výrazne pomáhať k získaniu základných vstupných faktorov tak, aby sa správne a efektívne nastavila pravidelná údržba technickej infraštruktúry. Cieľom je prechod od preventívnej údržby (kde plán údržby je zvyčajne určený priemerom alebo očakávanou štatistikou životnosti), na flexibilnejší prediktívny spôsob údržby, založený na aktuálnych on-line dátach a meraniach skutočného stavu. S rýchlejšim a presnejším vyhodnotením chybných prvkov technického vybavenia v doprave úzko súvisí aj flexibilné zabezpečenie logistiky náhradných dielov. V tejto oblasti sa počíta s využitím nových prvkov, ako napr. 3D tlač. Veľkú časť údržbárskych prác v samotnej železničnej doprave bude vykonávať personál, ktorý sa nemusí nachádzať napr. v depe, ale v centralizovaných centrách služieb. Určité údržbárske práce môžu byť vykonávané na diaľku z týchto centier, napr. softvérové aktualizácie alebo údržbárske zásahy vysoko špecializovanými posádkami, ktoré sú zasielané na požadované miesto, kde je potrebná služba údržby.

Veľkou témou je automatizácia vozidiel, infraštruktúry a prostriedkov verejnej osobnej dopravy. Tento trend vzhľadom na stav infraštruktúry dopravného trhu Slovenskej republiky a nedostatku zdrojov na investície, bude mať vplyv na sektor dopravy v dlhšom časovom horizonte ako sa predpokladá v globálnom meradle.

Primárne bude nasadzovaná automatizácia na činnosti spojené s prevádzkou vozidiel a súvisiacej infraštruktúry. Počíta sa tu s nahradením úloh, ktoré sú pre zamestnancov zložité a náročné resp. sú opakujúce sa, z dôvodu čoho často vznikajú nehody spôsobené pochybením ľudského faktora. Medzi ciele zavedenia automatizácie patrí pomoc prevádzkovateľom vozidiel a vlastníkom infraštruktúry pri vykonávaní úloh, ktoré by mohli byť náchylné na chyby, ak ich vykonávajú ľudia. V budúcnosti bude automatizovaný systém preberať kontrolu nad vozidlom počas celej resp. len na určitú fázu cesty, (či už s alebo bez ľudského dohľadu).

S nástupom uvedených trendov v doprave vznikne dopyt aj po nových typoch úloh, v oblastiach ako je riadenie prevádzky, údržby a mobility. Výsledkom bude, že dopyt po pracovnej sile úplne nezmizne, ale budú sa meniť potrebné požiadavky a zručnosti pre jednotlivé pracovné miesta. Sústreďenie zamestnancov sa presunie do špecializovaných centier. Medzi oblasti s možným znížením pracovných miest môžeme zaradiť napr. Prevádzkovo-údržbárske profesie. Naopak, medzi oblasti s potenciálom zvýšenia zamestnanosti môžeme zaradiť:

- riadenie a koordinácia informačných systémov,
- analýza dát,
- diagnostika a vyhodnocovanie,
- virtuálna/rozšírená realita,
- umelá inteligencia,
- ovládanie robotov a dronov (bezpilotných leteckých prostriedkov).

Digitalizácia a využívanie nových zariadení v procese komunikácie so zákazníkmi, je ďalšou významnou oblasťou dopadu nových technológií v doprave. Pracovníci v doprave, ako aj zákazníci, budú komunikovať s novými typmi zariadení a strojov. Už v súčasnosti sú tieto prvky využívané pri kúpe lístka cez internet prípadne automat. Očakávaný je potenciál využitia robotov v oblasti zákazníckeho servisu, ktoré budú schopné poskytovať služby ako sú lístky, občerstvenie

alebo stravovanie. Kontextové aplikácie v spojení s informačnými sieťami a rozšírenou realitou môžu poskytnúť informácie na požiadanie pre podporu konkrétnych úloh.

Ďalšou významnou oblasťou dopadu nových technológií v doprave, ako časti sektora doprava, logistika, poštové služby, je digitalizácia a využívanie nových zariadení v procese komunikácie so zákazníkmi. Verejná doprava tvorí silný pilier v preprave cestujúcich v podmienkach Slovenskej republiky. Dopad digitalizácie v najbližších rokoch povedie k zvýšeniu potreby, aby pracovníci v doprave ako aj ich zákazníci komunikovali s novými typmi zariadení a strojov. Poskytovanie poradenských služieb v oblasti cestovania, prepravných poriadkov, resp. rezervovania lístkov prostredníctvom online chatu alebo telefónu sú len malou ukážkou vplyvu digitalizácie už v súčasných podmienkach. Očakávaný je potenciál využitia robotov v oblasti zákazníckeho servisu, ktoré budú schopné poskytovať služby ako sú lístky, občerstvenie alebo stravovanie. Kontextové aplikácie v spojení s informačnými sieťami a rozšírenou realitou môžu poskytnúť informácie na požiadanie pre podporu konkrétnych úloh.

Najväčší potenciál ohrozenia pracovných miest nástupom uvedeného trendu sa týka pracovných miest s nízkou kvalifikáciou, kde sa opakuje predvídateľná fyzická činnosť. Medzi oblasti s možným znížením pracovných miest sú napr.:

- činnosti pomocnej prevádzky,
- pokladničné činnosti.

Aby sme demonštrovali vplyv zavádzania nových technológií a inovácií priamo v doprave, v nižšie uvedenej ukážke si vyhodnotíme potenciálne ohrozenie vybranej pracovnej pozície. Pre účely tohto vyhodnotenia sme si zvolili zamestnanie Pokladník a predavač lístkov vo verejnej osobnej doprave, ktorý má v rámci národnej klasifikácie zamestnaní SK ISCO-08 číselné označenie 5230004. Vyššie uvádzané technologické zmeny v oblasti digitalizácie budú mať s najvyššou pravdepodobnosťou silný vplyv na ohrozenie nízko kvalifikovaných pozícií, akými je aj pozícia pokladníka a predavača lístkov vo verejnej osobnej doprave. Jedným z najvyšších vplyvov digitalizácie a automatizácie pri tejto pracovnej pozícii môže byť náhrada ľudskej pracovnej sily robotmi a automatmi, ktoré budú môcť poskytnúť plný servis zákazníkom.

Pre účely vyhodnotenia vybraného zamestnania sme si zvolili 3 hlavné prvky štruktúry:

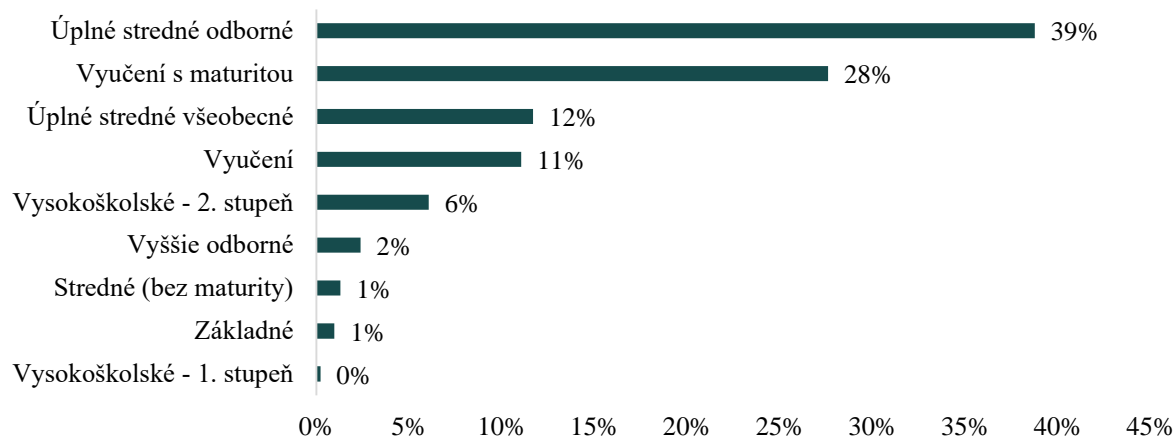
- úroveň vzdelania zamestnancov pracujúcich na predmetnej pozícii
- veková štruktúra osôb pracujúcich na predmetnej pozícii
- miesto vykonávania pracovnej pozície v členení podľa krajov.

Celkový počet aktuálne pracujúcich zamestnancov (údaje k 4Q 2019) na pozícii Pokladník a predavač lístkov vo verejnej osobnej doprave je 934. Priemerná mesačná hrubá mzda je u týchto zamestnancov na úrovni 996 EUR. Priemerný vek zamestnancov na tejto pozícii je 48 rokov.

Vzdelanostná úroveň pracovníkov na tejto pozícii má nasledovnú štruktúru a zastúpenie:

Graf 1

Štruktúra vzdelanostnej úrovne pracovníkov na pozícii Pokladník a predavač lístkov vo verejnej osobnej doprave

Zdroj: výpočty TREXIMA Bratislava, ISCP (MPSVR SR) 1-04
Obdobie: 4Q 2019

Najvyšší počet pracovníkov v zamestnaní Pokladník a predavač lístkov vo verejnej osobnej doprave je v Žilinskom a Bratislavskom kraji. Spolu tvoria podiel približne 32 %. Naopak, najnižší počet osôb zamestnaných na tejto pozícii je v Trnavskom kraji.

Obrázok 1

Štruktúra pracovníkov na pozícii Pokladník a predavač lístkov vo verejnej osobnej doprave

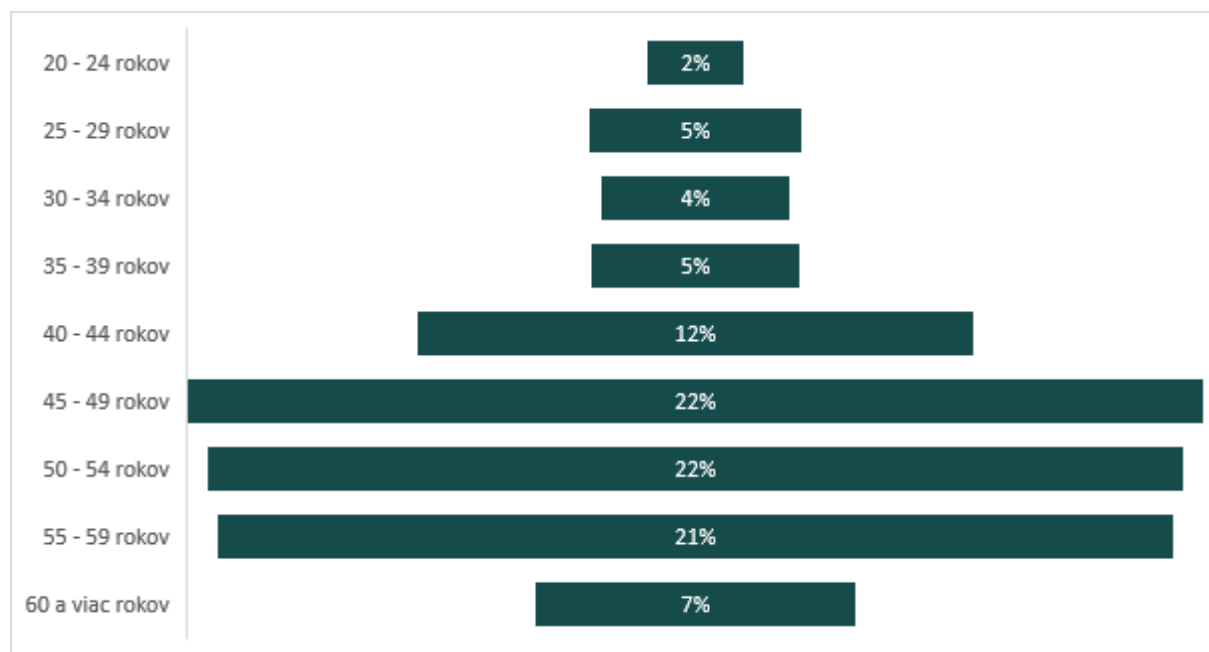
Zdroj: výpočty TREXIMA Bratislava, ISCP (MPSVR SR) 1-04
Obdobie: 4Q 2019

Vplyv nových technológií bude mať výrazný dopad na ľudskú prácu. Obavy o zánik niekoľko miliónov pracovných miest celosvetovo sa môžu naplniť počas najbližších rokov. Najviac budú týmito zmenami postihnutí tí zamestnanci, ktorí sa nedokážu včas prispôsobiť zmenám. Vek zohráva v tejto oblasti dôležitú úlohu.

Viac ako 70 % všetkých zamestnaných osôb na pozícií Pokladník a predavač lístkov vo verejnej osobnej doprave má vek vyšší ako 45 rokov. V prípade vplyvu automatizácie na znižovanie počtu pracovných miest v tomto zamestnaní je potrebné počítať aj s veľkou skupinou pracovníkov, ktorí do niekoľkých rokov odídu do dôchodku. Ostáva ale vyriešiť využitie mladšej pracovnej sily, ktorá bude musieť nájsť nové uplatnenie, prípadne sa dodatočne vzdelávať, aby splnila nové požiadavky.

Graf 2

Veková štruktúra zamestnancov na pozícií Pokladník a predavač lístkov vo verejnej osobnej doprave

Zdroj: výpočty TREXIMA Bratislava, ISCP (MPSVR SR) 1-04
Obdobie: 4Q 2019

Podobné dopady automatizácie sú očakávané aj v logistike, kde je predpokladané zvýšenie najmä cestnej dopravy prostredníctvom bezpečnostných systémov do nových dopravných prostriedkov. Nasadenie inteligentných dopravných systémov, dopravná výchova a vzdelávanie, budú rozhodujúce k dosiahnutiu vízie „dopravné nehody bez smrteľných následkov“. V tejto oblasti najmä v mestách môže výrazne pomôcť aplikácia Smart City riešení. Do budúcnosti je potrebné počítať aj s autonómnymi nákladnými vozidlami. Logistika 4.0 výrazne ovplyvní aj technológiu cestnej nákladnej dopravy. Predpokladaný vplyv na ľudské zdroje bude zachytený najmä v oblasti vytvárania pracovných miest pre inžinierov zameraných na inteligentné dopravné systémy a Smart City.

V oblasti poštových služieb je v podmienkach Slovenskej republiky predpokladané smerovanie sektoru v nasledujúcich oblastiach:

- rozvoj elektronického obchodu generujúci narastajúci objem zásielok s obsahom tovaru s požiadavkou kvalitného zabezpečenia ich fyzického dodávania a atraktívnymi pridanými hodnotami,
- elektronizácia poštových služieb využitím mobilnej platformy,
- automatizácia a robotizácia v poštových službách s cieľom zavedenia automatizovaných poštových terminálov na podanie alebo vyzdvihnutie zásielok, využívanie bezobslužných zariadení, autonómnych vozidiel, dronov a kuriérskych robotov pre doručovanie zásielok. Automatizácia a robotizácia si bude vyžadovať vznik nových typov odborných profesií s potrebou digitálnych zručností. V modernej ekonomike a v podmienkach digitálnej transformácie bude kľúčovým aj dostatok digitálne zručných pracovníkov a IT špecialistov, zamestnancov pre zabezpečenie údržby a funkčnosti zariadení.

4. Záver

Prostredie, v ktorom sú poskytované dopravné služby sa dynamicky mení a klasické služby a výkony sa musia, v záujme udržania ich trvalého rozvoja, prispôbovať novému trendu vývoja. Zásadný význam má v tejto súvislosti prudký rozvoj informačno-komunikačných technológií, a osobitne rozvoj elektronizácie, automatizácie a robotizácie. Na druhej strane však tieto technológie pozitívne podporujú zavádzanie nových služieb, zefektívňujú procesy a prinášajú nové inovačné smery, ktoré lepšie zodpovedajú meniacim sa potrebám zákazníkov.

Vznik nových vyspelých technológií, ako je robotika, umelá inteligencia, výrazne mení charakter pracovných miest. Podľa OECD až 46 % pracovných miest čelí vysokému riziku automatizácie alebo podstatných zmien. Rutinné úlohy sa čoraz viac stávajú automatizovanými, zatiaľ čo novovytvorené pracovné miesta si vyžadujú rôzne kompetencie. Chýbajú high-tech zručnosti.

Dopad na ľudské zdroje bude vplyvom novej priemyselnej revolúcie výrazný. Práca, ako ju poznáme dnes, už nemusí byť rovnaká v budúcnosti. Hrozby o zrušení niekoľko miliónov pracovných pozícií vplyvom novej priemyselnej revolúcie sa striedajú s očakávaniami z minulosti, kedy každá priemyselná revolúcia priniesla zánik vybraných pracovných pozícií, ale na druhej strane vznik nových pozícií s požiadavkou na vyššiu kvalifikáciu. Zásadné vplyvy novej revolúcie môžeme sledovať v oblastiach automatizácie, robotizácie, elektronizácie, ktorá sa dotkne všetkých sektorov. Jednotlivé odvetvia v národnom hospodárstve budú musieť medzi sebou spolupracovať viac ako kedykoľvek predtým. Ich prepojitelnosť napr. z dôvodu zvyšujúcej sa využiteľnosti informačných technológií bude silnejšia.

Do súčasnosti bol zaužívaný pracovný systém zložený z týchto krokov:

- rozvíjanie zručností v primárnom, sekundárnom a terciárnom vzdelávaní
- využitie týchto zručností len v jednom sektore
- dôchodok
- Vplyvom technologických zmien a zmien v spoločnosti sa táto štruktúra mení nasledovne:
- rozvíjanie zručností prebieha nie len počas prvej časti života (v škole), ale prebieha počas celého života

- vzdelanie je doplnené o „vzdelávanie v rannom detstve“ – „Early Childhood education and care)
- efektívne využívanie zručností – nie len v jednom sektore v jednom zamestnaní, ale počas pracovného života využiť svoje zručnosti vo viacerých zamestnaniach a sektoroch – „Multiple jobs, multiple sectors“.

Najväčší potenciál ohrozenia pracovných miest nástupom uvedených trendov v doprave a súvisiacich službách sa bude týkať pracovných miest s nízkou kvalifikáciou, kde sa opakuje predvídateľná fyzická činnosť, resp. oblasť poskytovania služieb zákazníkom a spracovanie údajov. Bude potrebné rekvalifikovať zamestnancov, najmä prevádzkových zamestnancov na nové modely koordinácie a riadenia prepravy, rozširovať im IT gramotnosť na nevyhnutnú úroveň, aby mohli zvládať nové požiadavky.

Príspevok je napojený na projekt Vega č. 1/0037/20 „Nové výzvy a riešenia pre rast zamestnanosti v meniacich sa sociálno-ekonomických podmienkach.“

Použitá literatúra

Európska Komisia. 2011. *BIELA KNIHA Plán jednotného európskeho dopravného priestoru – Vytvorenie konkurencieschopného dopravného systému efektívne využívajúce zdroje.* [online]. K dispozícii na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f92333f7-da0d-4fd6-9e62-389b0526e2ac/language-sk>.

Európska Komisia. Európa 2020. *Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu.* (COM (2010) 2020 final). [online]. EUR-Lex, 2010. [cit. 2019-09-30]. K dispozícii na: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SK:PDF>.

Janšo, A. 2019. *Určenie základných premís – železničná doprava SR.* [e-mail autorovi]. 24.9.2019

Kukumberg, J. 2019. *Určenie základných premís v sektore doprava SR.* [e-mail autorovi]. 30.8.2019

Lelovský, M. 2019. *Určenie základných premís – železničná doprava SR.* [e-mail autorovi]. 24.9.2019

Loučková, J. 2019. *Určenie základných premís – poštové služby v SR.* [e-mail autorovi]. 30.9.2019

Magvaši, P. 2019. *Stratégia sektorových pracovných povolání na trhu práce.* [Rukopis]. 2019.

Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR. 2016. *Strategický plán rozvoja dopravy SR do roku 2030 – Fáza II.* [online]. K dispozícii na: <https://www.opii.gov.sk/sea-sekcie/sea-strategicky-plan-rozvoja-dopravy-sr-do-roku-2030-ii-faza>

Oleš, M. 2019. *Určenie základných premís – cestná infraštruktúra SR.* [e-mail autorovi]. 9.9.2019

Pauhofová, I. – Stehlíková, B. 2017. *Kvalitatívna zmena v zamestnanosti Slovenskej republiky.* Praha: Wolter Kluwer

Realizačný tím SRI. 2019. *Metodický manuál na vypracovanie sektorových stratégií rozvoja ľudských zdrojov.*

TREXIMA Bratislava. (2019a). *Informačný systém o cene práce*, <https://www.trexima.sk/pre-respondentov/metodicke-pokyny/>.

Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu. (2017). *Národný investičný plán Slovenskej republiky na roky 2018 – 2030* [online]. [cit.2019-09-10]. K dispozícii na: <https://www.vicepremier.gov.sk/sekcie/investicie/narodny-investicny-plan/index.html>.

Motivačná činnosť štátu v mimoriadnej situácii

Motivational activity of the state in an emergency situation

Anna Schultzová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra financií
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovenská republika
email: anna.schultzova@euba.sk

Abstract

From the general formulation of motivation that activates human behaviour and gives it a purpose and direction is not so far to the motivational activities of the state. Activities of the state can motivate entities to various activities and decisions that have a societal impact. This finding was fully confirmed during an emergency situation declared by the States in connection with a pandemic outbreak COVID-19. The Slovak Republic, like other states, has adopted a number of measures that are aimed not only at protecting the health and lives of the population, but also at protecting the economy in the broadest sense of the word. The state has taken measures to motivate the employers to maintain their business activities and to preserve as many jobs as possible. The paper is focused on the selected tax measures of the government, which can bring financial assistance, especially to the employers, reduce their tax and contribution burden, as well as motivate them to future business activities.

Klasifikácia JEL: G18, H12, H20

Kľúčové slová: daňová podpora ekonomiky a zamestnanosti, mimoriadna situácia, motivácia, nástroje a opatrenia štátu

1. Úvod

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že každý subjekt (fyzická alebo právnická osoba) vo svojej pracovnej alebo podnikateľskej činnosti potrebuje pozitívnu motiváciu. Formy motivácie pracovať, resp. podnikat' sú rôzne. Okrem finančnej motivácie sa do popredia dostáva nepeňažná motivácia spočívajúca napríklad v pocite istoty, bezpečia, osobného rastu, v nadobudnutí osobných resp. pracovných kontaktov a i.

Pre zamestnanca je prirodzené, že sleduje najmä zabezpečenie svojej finančnej motivácie. Ak je u neho tento finančný prvok motivácie uspokojený, potom pravdepodobne zvažuje ďalšie motivačné aspekty – nepeňažné, resp. sociálne. Len spokojný zamestnanec, ktorý je pozitívne motivovaný, dokáže podávať výkony, ktoré sa od neho očakávajú. Potom je prínosom nielen pre spoločnosť, ale aj v ďalšom „posúvaní“ samého seba (Bělohávek, 2005). Na druhej strane, zamestnanci by mali byť vo svojej práci motivovaní tak, aby nielen zvládli plniť úlohy od manažérov/zamestnávateľov, ale zaujímali sa aj o chod spoločnosti, podieľali sa na jej efektívnejšom fungovaní a prinášali svoje návrhy a nápady.

Štát svojimi nástrojmi a opatreniami môže vplývať na správanie sa subjektov, ovplyvňovať ich rozhodovanie v rôznych situáciách, ktoré majú významný dopad na fungovanie spoločnosti.

Uvedené konštatovanie sa v plnej miere potvrdilo počas mimoriadnej situácie, ktorú SR vyhlásila v súvislosti s prepuknutím pandémie Covid-19. Slovenská republika, tak ako aj iné štáty, prijala množstvo opatrení, ktoré sú zamerané nielen na ochranu zdravia a životov obyvateľstva, ale aj na ochranu ekonomiky. Štát prijal, a ešte stále operatívne prijíma opatrenia, ktoré motivujú zamestnávateľov k udržaniu ich podnikateľských aktivít ako aj k zachovaniu čo najväčšieho počtu pracovných miest. Viaceré z prijatých opatrení štátu, po splnení stanovených podmienok, môžu priniesť zamestnávateľom ako aj zamestnancom finančnú pomoc, zníženie ich daňového a odvodového zaťaženia ako aj motiváciu do budúcich podnikateľských aktivít. Pri uplatňovaní nárokov na finančnú pomoc sa však subjekty stretávajú s tým, že pravidlá finančnej pomoci a nárokov sú zložité, metodické pokyny na vyplňovanie formulárov a žiadostí často nejasné. Táto situácia spôsobuje nesprávne vyplňovanie potrebných dokladov a formulárov, ich dodatočnú úpravu a oddialenie poskytovania finančných prostriedkov.

2. Finančné stimuly a daňové opatrenia na podporu ekonomiky - výber

Daňové stimuly predstavujú určité osobitné prístupy štátu k zdaňovaniu subjektov, ktorým môže byť poskytnutá preferenčná daňová sadzba, odklad daňovej povinnosti na určitú dobu, resp. poskytnutie určitej výhody. Môžu mať podobu daňových prázdnin, osobitných zón zdaňovania, regionálnych alebo reinvestičných stimulov (Bird 2015). Z teoretického aspektu ich využívanie nepovažujeme za najvhodnejšie, môžu pôsobiť na deformáciu investičných rozhodnutí ako aj na korupčné správanie. Príležitosť na korupciu sa vyskytuje najmä v prípade, ak sú využívané také režimy daňových stimulov, o výške a nasmerovaní ktorých majú možnosť rozhodovať úradníci (Lipsey, Lancaster 2019).

Ak hovoríme o daňovej stimulácii, zvyčajne je zameraná na zníženie daňového zaťaženia subjektu (Easson, Zolt 2014). Štát môže sledovať rôzne sociálne a ekonomické ciele, na dosiahnutie ktorých využíva rôzne nástroje. Keď je daňová motivácia správne nastavená, môže prinášať výhody v podobe prílevu investorov, ktorí sa rozhodli pre podnikateľské aktivity do krajiny po zavedení daňového stimulu. Uvedená skutočnosť má často veľký význam pre určitý región, v ktorom dôjde k zvýšeniu zamestnanosti a skvalitneniu životného štandardu. Aj keď nie je jednoduché vopred odhadnúť účinok daňového stimulu, často ovplyvňuje hospodársky rast štátu (Tanzi, Zee 2000).

Vláda SR spolu s jednotlivými ministerstvami sa k riešeniu problémov počas pandémie postavili veľmi zodpovedne. Napríklad Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR poskytuje finančné prostriedky, ktoré sú rozdelené do rôznych kategórií príspevkov ako aj príjemcov – kategorizácia podľa dôvodu potreby finančnej podpory (Uznesenie vlády SR, 31.3.2020). Ide o poskytovanie podpory – finančných príspevkov z projektu „Prvá pomoc“, ktorá je financovaná z prostriedkov Operačného programu Ľudské zdroje a z dotácie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Finančná pomoc je zameraná na podporu zamestnancov, SZČO ako aj jednoosobových s.r.o., ktoré počas pandémie ostali bez príjmu. Oblasť podpory je zameraná napríklad na poskytnutie:

- príspevku na náhradu straty príjmu zo zárobkovej činnosti, o ktorý žiadajú niektorí podnikatelia SZČO a jednoosobové s.r.o., - po splnení stanovených podmienok majú nárok na paušálny príspevok na náhradu straty príjmu zo zárobkovej činnosti,

- príspevku na náhradu mzdy zamestnanca, ktorý je poskytovaný zamestnávateľom (vrátane SZČO, ktoré sú zamestnávateľmi), ktorí museli na základe rozhodnutia Úradu verejného zdravotníctva uzatvoriť svoje prevádzky,
- príspevku na mzdu zamestnanca, ktorý je poskytovaný zamestnávateľom (aj SZČO, ktorí sú zamestnávateľmi), ktorí udržia pracovné miesta v prípade prerušenia alebo obmedzenia svojej činnosti počas pandémie,
- príspevku na náhradu straty príjmu zo zárobkovej činnosti (aj SZČO a jednoosobovým s.r.o.), ktoré od 13. 3. 2020 nemajú žiaden iný príjem,
- dotácie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR poskytovanej občanom, ktorí sa počas pandémie ocitli bez príjmu. O túto dotáciu môžu požiadať tie fyzické osoby, ktoré nespádajú pod predchádzajúce kategórie priznania príspevkov. Ide o osobu, ktorá pred vyhlásením pandémie, teda do 12. 3. 2020, bola v zamestnaneckom pomere avšak počas krízovej situácie nevykonáva žiadnu činnosť. Dotácia je v sume 210 €/mesačne/jedného žiadateľa (za marec 105 €/jedného žiadateľa).

O uvedené oblasti podpory, resp. dotáciu žiadajú oprávnené subjekty prostredníctvom príslušných formulárov. Samozrejme musia splniť požadované podmienky, ktoré sú naviazané na možnosti ich pridelenia, resp. čerpania.

3. Výber daňových opatrení zameraných na podporu ekonomiky a zamestnanosti v SR počas pandémie

Štáty EÚ zaviedli balíky opatrení zamerané na zmiernenie sociálno-hospodárskeho dopadu ochorenia Covid-19. Vzhľadom na skutočnosť, že priebeh a dopady pandémie neboli v jednotlivých štátoch rovnaké, štáty prijímali opatrenia, ktoré považovali v danej situácii za najvhodnejšie. Štát prostredníctvom opatrení počas mimoriadnej situácie stimuluje subjekty k zachovaniu pracovných miest a k pokračovaniu ich podnikateľskej činnosti. Z dôvodu povinného ukončenia podnikateľských aktivít subjektov mnohým z nich absentujú finančné prostriedky na platenie bežných nákladov, povinných odvodov, daní, preddavkov na daň z príjmov a pod.

Časové vymedzenie mimoriadnej situácie počas pandémie v SR je určené od 12. marca 2020 až do konca kalendárneho mesiaca, v ktorom vláda SR túto mimoriadnu situáciu odvolá. Mimoriadne opatrenia môže vláda SR predĺžiť aj po uplynutí lehoty mimoriadnej situácie v tom prípade, ak si to vyžiada ekonomická, sociálna alebo zdravotná situácia v štáte.

3.1 Nová lehota na podanie daňového priznania k dani z príjmov za rok 2019 a jej splatnosť v období pandémie

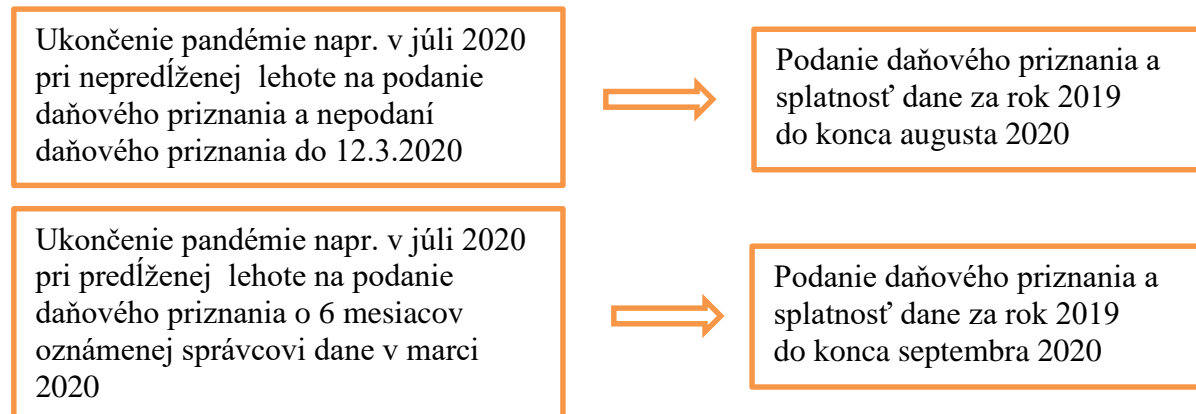
Vo všeobecnosti daňové priznanie subjekt podáva do 31. marca (v našom prípade daňové priznanie za rok 2019 do 31. 3. 2020), do uvedeného termínu je daň aj splatná. Daňový subjekt však môže, na základe oznámenia podaného príslušnému správcovi dane do konca marca, predĺžiť podanie daňového priznania o najviac tri kalendárne mesiace alebo za určitých okolností najviac o šesť kalendárnych mesiacov. Do konca uvedených predĺžených lehôt je daň aj splatná.

Ak však posledný deň lehoty na podanie daňového priznania k dani z príjmov za zdaňovacie obdobie 2019 uplynul počas pandémie, potom daňový subjekt podáva daňové priznanie do konca

kalendárneho mesiaca nasledujúceho po jej ukončení. V tejto lehote je daňovník povinný daň aj zaplatiť.

Schéma 1:

Predĺženie lehoty na podanie daňového priznania a splatnosti dane z príjmov za rok 2019 počas pandémie

Zdroj: vlastné spracovanie na základe podkladov z <https://www.mfsr.sk/sk/koronavirus>.

V podstate predĺženie lehoty na podanie daňového priznania k dani z príjmov za rok 2019 najviac o tri kalendárne mesiace je uplatniteľné v takom prípade, ak by obdobie pandémie skončilo skôr ako v máji 2020 (lehota na podanie daňového priznania by uplynula skôr ako 30. júna 2020). Obdobne predĺženie lehoty na podanie daňového priznania o šesť kalendárnych mesiacov (pri príjmoch zo zdrojov v zahraničí) je uplatniteľné v prípade ukončenia pandémie skôr ako v auguste 2020 – lehota na podanie daňového priznania za rok 2019 by uplynula skôr ako 30. septembra. Počas tejto mimoriadnej situácie sa predĺžená lehota na podanie daňového priznania za rok 2019 vzťahuje aj na daňovníka v konkurze, ak posledný deň predĺženej lehoty na podanie daňového priznania k dani z príjmov za rok 2019 uplynie počas pandémie.

3.2 Ročné zúčtovanie preddavkov na daň z príjmov zo závislej činnosti počas pandémie

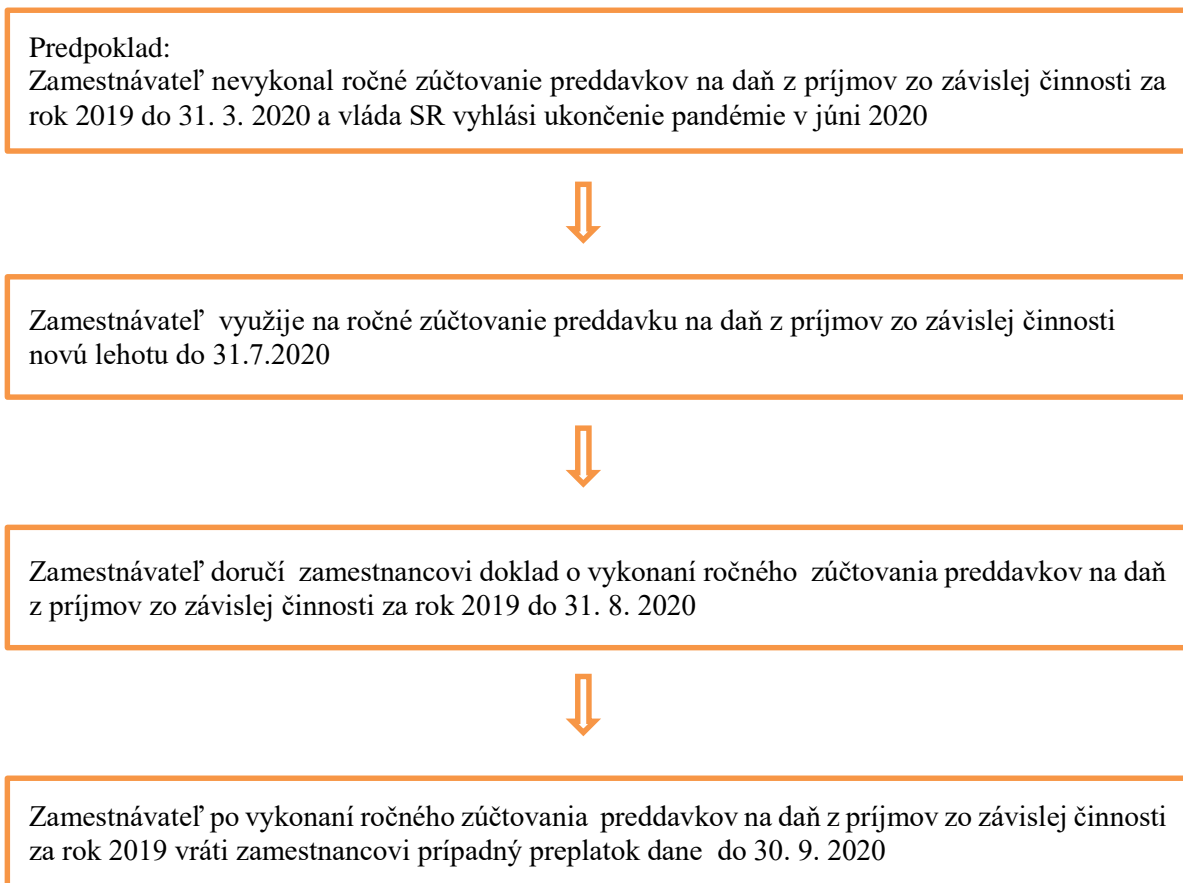
Osobitný prístup v období pandémie sa vzťahuje aj na zamestnávateľa, ktorý za zdaňovacie obdobie 2019 nevykonával ročné zúčtovanie preddavkov na daň do 31.3.2020. Zamestnávateľ môže využiť novú lehotu ročného zúčtovania preddavkov na daň z príjmov zo závislej činnosti, ktorá je stanovená do konca kalendárneho mesiaca nasledujúceho po skončení pandémie. Zamestnávateľ vykoná ročné zúčtovanie preddavkov na daň z príjmov zo závislej činnosti len vtedy, ak zamestnanec do 15.2. požiadal zamestnávateľa o jeho vykonanie a predložil všetky požadované doklady.

Ak by vláda SR vyhlásila ukončenie pandémie napríklad v júni 2020, potom zamestnávateľ môže vykonať ročné zúčtovanie preddavkov na daň z príjmov zo závislej činnosti za rok 2019 do 31. 7. 2020. Prednú stranu tlačiva ročného zúčtovania (doklad o jeho vykonaní) môže zamestnancovi doručiť najneskôr do 31.8.2020 (teda do konca druhého kalendárneho mesiaca po skončení pandémie).

V ročnom zúčtovaní dane zamestnávateľ vyčíslí “reálnu” daňovú povinnosť daňovníka po zohľadnení zrazených preddavkov na daň, nezdaniteľnej časti základu dane na daňovníka, resp. viacerých nezdaniteľných častí základu dane, ako aj daňových bonusov. Výsledok ročného zúčtovania zamestnanca môže byť preplatok dane alebo naopak, jej nedoplatok. Nedoplatok zamestnávateľ zráža zo zdaniteľnej mzdy zamestnanca, a to najneskôr do konca zdaňovacieho obdobia, v ktorom sa ročné zúčtovanie vykonalo, teda do 31. 12. 2020.

Schéma 2:

Zjednodušený postup zamestnávateľa pri využití predĺženej lehoty vykonania ročného zúčtovania preddavkov na daň z príjmov zo závislej činnosti počas pandémie v SR:

Zdroj: vlastné spracovanie na základe podkladov <https://www.mfsr.sk/sk/koronavirus>.

3.3 Neplatenie preddavkov na daň z príjmov fyzickej osoby a právnickej osoby počas pandémie

Preddavky na daň z príjmov sa odvíjajú od vykázaných výšky daňovej povinnosti v predchádzajúcom zdaňovacom období. Ak daňovník platí preddavky na daň (mesačne alebo štvrťročne), štát tak dostáva dopredu, resp. priebežne finančné prostriedky od subjektov – fyzických alebo právnických osôb. O výšku zaplatených preddavkov na daň daňovník upravuje svoju konečnú daňovú povinnosť prostredníctvom podaného daňového priznania (Schultzová a kol. 2018).

Osobitný prístup spočívajúci v možnosti neplatenia preddavkov na daň počas pandémie spočíva v tom, že fyzické a právnické osoby, ktoré splnia stanovené podmienky nemusia v príslušnom mesiaci, resp. štvrtroku platiť preddavky na daň. Tiež preddavky na daň z príjmov, ktoré mali byť odvedené, nebude subjekt doplácať po skončení pandémie. Splnenie najdôležitejšej podmienky neplatenia preddavkov na daň z príjmov je naviazané na skutočnosť, že subjekt musí vykázať pokles tržieb najmenej o 40 % za predchádzajúci mesiac (štvrtrok) oproti tržbám toho istého mesiaca (štvrtroku) roka 2019. Využitie tohto výhodného prístupu daňovník oznamuje správcovi dane a prvýkrát môže dôjsť k jeho uplatneniu na preddavky na daň z príjmov, ktoré sú splatné v mesiaci máj 2020.

3.4 Špeciálny prístup k uplatneniu daňovej straty pri dani z príjmov počas pandémie

Mimoriadna situácia priniesla ďalšie mimoriadne opatrenie v oblasti daní (Zákon č. 96/2000 Z.z.). Daňovníci dane z príjmov môžu počas vyhlásenia pandémie využiť špeciálny prístup odpočítania daňových strát vzniknutých v rokoch 2015 – 2018 a uplatňovaných v daňovom priznaní za rok 2019. Treba však brať do úvahy skutočnosť, že špeciálny postup uplatnenia daňových strát je len alternatívou pre daňovníka, nevzniká pre neho povinnosť využiť tento prístup.

Neuplatnené daňové straty za zdaňovacie obdobia ukončené v rokoch 2015 – 2018 môže daňovník odpočítať v úhrnej hodnote najviac 1000 000 € od:

- základu dane z príjmov právnickej osoby alebo
- základu dane (čiastkového základu dane) z príjmov fyzickej osoby z podnikania a z inej samostatnej zárobkovej činnosti...

...ak posledný deň lehoty na podanie daňového priznania k dani z príjmov plynie v období od 1. januára 2020 do 31. decembra 2020.

Tabuľka 1:

Špeciálny prístup uplatňovania daňovej straty počas pandémie

Rok vykázania/ uplatnenia daňovej straty	Suma daň. straty	Suma uplatnenej straty (vo výške základu dane SZČO)	Zostatok neuplatnenej daň. straty
2017	10 000 €	-	-
2018	-	2 500 €	7 500 €
2019	-	7 500 €	-

Zdroj: vlastný výpočet z podkladov <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?SectionId=184> a po zohľadnení zadaných predpokladov.

Špeciálny prístup uplatňovania daňovej straty môžeme pri dani z príjmov počas pandémie uplatniť napríklad za týchto okolností: Daňovník (SZČO) v zdaňovacom období 2017 vykázal daňovú stratu vo výške 10 000 €. Za zdaňovacie obdobie 2018 vykázal základ dane vo výške 5 000 € a odpočítal ¼ daňovej straty z roku 2017, t. j. 2 500 €. Za zdaňovacie obdobie 2019 vykázal daňovník základ dane vo výške 11 000 €. V danom prípade môže využiť špeciálny postup umorenia zostávajúcej neuplatnenej straty z roku 2017 tak, že celú sumu ešte neuplatnenej daňovej straty vo výške 7 500 € umorí v roku 2019, a zníži tak základ dane a daňovú povinnosť. Ak by tento postup daňovník nepoužil, zvyšnú stratu vo výške 7 500 € by postupne uplatňoval (vo výške ¼) v rokoch

2019-2021, za predpokladu vykázania dostatočne veľkého čiastkového základu dane z príjmov z podnikania.

Špeciálny prístup uplatňovania daňovej straty spočíva vo výhodnom odpočte ešte neuplatnenej daňovej straty za stanovené predchádzajúce zdaňovacie obdobia. U daňovníka sa uvedený postup prejaví znížením základu dane a nakoniec aj samotnej daňovej povinnosti. Dochádza tak k možnosti odpočítania neuplatnenej daňovej straty “naraz”, bez toho, aby jej umorovanie daňovník uplatňoval postupne v ďalších zdaňovacích obdobiach – za predpokladu vykázania dostatočného základu dane. Daňovník môže uplatniť odpočítanie tých častí neuplatnených daňových strát za zdaňovacie obdobia ukončené v rokoch 2015 – 2018, na ktorých odpočítanie daňovníkovi zanikol nárok z dôvodu vykázania nedostatočnej výšky základu dane v predchádzajúcich zdaňovacích obdobiach.

3.5 Prístup tretieho sektora k asigновaným finančným prostriedkom

Daňový subjekt sa v rámci platenia daní môže rozhodnúť o použití podielu zaplatenej dane na osobitné účely – ide o asignáciu dane do zákonom určených oblastí. Tieto prostriedky vo veľkej miere podporujú činnosť neziskových organizácií. V súvislosti s možnosťou predĺženia lehoty na podanie daňového priznania sa neziskový sektor k finančným prostriedkom dostane neskôr, čo môže ovplyvniť, resp. až ohroziť niektoré oblasti jeho fungovania.

Došlo k rozšíreniu použitia prostriedkov z asigновanej dane až do konca roka 2021 a tiež k posunu lehoty na zverejnenie špecifikácie použitia týchto prostriedkov do konca roka 2022 (zákon č. 120/2020 Z.z.). Tiež každá nezisková organizácia, ktorá je prijímateľom prostriedkov z asigновanej dane, môže tieto prostriedky využiť na pomoc pri zmiernení negatívnych následkov pandémie až do konca roka 2021.

Správca dane, po overení splnenia podmienok na poukázanie asigновaných finančných prostriedkov, poukáže neziskovým organizáciám finančné prostriedky:

- do 31. júla 2020, ak fyzická alebo právnická osoba na základe vyhlásenia o poukázaní podielu zaplatenej dane podala daňové priznanie a daň aj zaplatila do 31. marca 2020,
- do 31. augusta 2020, ak fyzickej osobe na základe vyhlásenia o poukázaní podielu zaplatenej dane z príjmov zamestnávateľ vykonal ročné zúčtovanie preddavkov na daň,
- do 3 mesiacov po uplynutí lehoty na podanie vyhlásenia o poukázaní podielu zaplatenej dane z príjmov (ostatné prípady).

4. Záver

Naliehavosť riešenia zmiernenia dopadov pandémie na subjekty je opodstatnená. Prejavuje sa výraznými negatívnymi dopadmi na domácu ako aj svetovú ekonomiku. Opatrenia prijímané vládami sa dotýkajú nielen finančnej alebo sociálnej oblasti, ale aj justície, zdravotníctva ako aj iných oblastí. Z dôsledkov pandémie sa ekonomiky štátov budú dlho spamätávať. Opatrenia, ktoré jednotlivé štáty prijali/prijímajú často len “odložia” finančné záväzky, resp. pohľadávky subjektov. Tiež otvorená ekonomika, akou je naša, je závislá od oživenia ekonomík iných štátov, najmä Nemecka. Preto bude dôležité, akú stratégiu oživenia ekonomiky jednotlivé štáty budú uplatňovať a ako efektívne využijú prostriedky EÚ.

Podpora zachovania pracovných miest a zmiernenia dopadov pandémie prichádza nielen zo strany štátu, ale aj vo forme prijímaných balíkov opatrení EÚ. Európska komisia v záujme podpory hospodárstiev členských štátov v čase pandémie promptne schvaľuje podpory, ktoré využívajú úplnú flexibilitu stanovenú v pravidlách štátnej pomoci.

Ekonomickým opatreniam zo strany EÚ je daná väčšia flexibilita aj pri využívaní štrukturálnych fondov EÚ, pri implementovaní štátnej pomoci a tiež pri dodržiavaní fiškálnych pravidiel zameraných na záchranu hospodárstva a oživenie jeho rastu. Možnosť okamžitého využitia nevyčerpaných štrukturálnych EÚ na riešenie dopadov pandémie využila aj SR.

Na obnovu hospodárstva členských štátov po pandémii Európska komisia zriadila 750 miliardový fond. Až dve tretiny z tohto objemu finančných prostriedkov majú členské štáty čerpať v podobe nenávratných dotácií. Z predbežných výpočtov Európskej komisie vyplynulo, že Slovensku by z tohto objemu malo byť vyplatených okolo 10 miliárd €.

Príspevok vznikol s podporou projektu VEGA 1/0356/19 Makroekonomické a mikroekonomické aspekty zadlžovania sa krajín a ekonomických subjektov v Európskej únii.

Použitá literatúra

BĚLOHLÁVEK, F. (2005). *Desatero manažera*. Praha: Computer Press, 2005, ISBN 8072268732.

BIRD, R. M.(2015). The role of the tax system in developing countries. [online]. Dostupné na internete:

<https://heionline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/austraxrum7&div=23&id=&page=>

EASSON, A., ZOLT, E. M. (2014). Tax incentives [online]. Dostupné na internete: <http://siteresources.worldbank.org/INTTPA/Resources/EassonZoltPaper.pdf>.

LIPSEY, R. G., LANCASTER, K. (2019). The General Theory of Second Best. *The Review of Economic Studies, Ltd.*.ISSN 00346527.

SCHULTZOVÁ, A. a kol (2018). Daňovníctvo, daňová teória a politika I. Bratislava: Vydavateľstvo Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7598-107-3.

TANZI, V., ZEE H. H. (2000). Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries. [online]. Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0035.pdf>.

Uznesenie vlády SR č. 178 zo dňa 31. 3. 2020.

Zákon č. 67/2020 Z.z. o niektorých mimoriadnych opatreniach vo finančnej oblasti v súvislosti so šírením nebezpečnej nákazlivej ľudskej choroby COVID-19.

Zákon č. 96/2020 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 67/2020 Z.z. o niektorých mimoriadnych opatreniach vo finančnej oblasti v súvislosti so šírením nebezpečnej nákazlivej ľudskej choroby COVID-19 v znení zákona č. 75/2020.

Zákon č. 120/2020 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 67/2020 Z.z. o niektorých mimoriadnych opatreniach vo finančnej oblasti v súvislosti so šírením nebezpečnej nákazlivej choroby COVID-19 v znení zákona č. 75/2020 Z.z. a zákona č. 96/2020 Z.z.

Internetové zdroje

<https://www.employment.gov.sk/sk/koronavirus-pracovna-socialna>

<https://www.mfsr.sk/sk/koronavirus>

<https://www.financnasprava.sk//ing/pfsedit/Dokumenty>

<https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?SectionId=184>

Komparácia dôchodkových systémov vo vybraných krajinách Európskej únie

Comparison of pension systems in selected countries of the European Union

Peter Sika

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovenská republika

e-mail: peter.sika@euba.sk

Abstract

In the countries of the European Union, the population is aging, which is putting pressure on the sustainability of pension systems. An important parameter in the financial sustainability of the pension system is its ongoing financing and retirement age. For this reason, individual countries are approaching the adjustment of pension systems when reforming them. As life expectancy increases and the number of older people increases, it is understandable that as these indicators increase, efforts are being made to adjust the retirement age, thus improving the financial aspect of the sustainability of the pension system. However, demographic development is not the only parameter and for this reason countries approach the distribution of risk to the multi-pillar pension system. The application of multi-pillariness through the financial markets carries the risk arising from the financial markets, but at the same time increases the meritocracy in the pension system, as the principle of solidarity is significantly strengthened in the zero and first pillars.

Klasifikácia JEL: D31, EO1, J26

Kľúčové slová: demografia, dôchodkové piliere, starobný dôchodok, solidarita, zásluhovosť

1. Úvod

Takmer každá krajina Európskej únie rieši svoj dôchodkový systém, nakoľko starnutie populácie je pravdepodobne nezvratný stav s ďalekosiahlymi dôsledkami na ekonomickú udržateľnosť dôchodkových systémov. Medzi najhlavnejšie príčiny tohto stavu označujeme najmä nízku pôrodnosť ako aj predlžujúcu sa dĺžku života. Podľa stredného variantu vývoja úmrtnostných pomerov Slovenska by do roku 2060 mohla stredná dĺžka života mužov pri narodení vzrásť na viac ako 83 rokov a u žien na takmer 87 rokov (Šprocha, Ďurček, 2019, s. 26).

Tabuľka 1

Vývoj strednej dĺžky života pri narodení na Slovensku

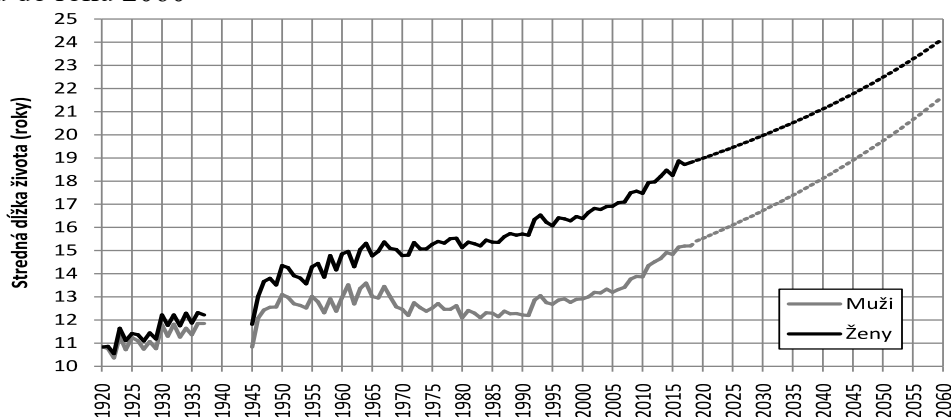
	2010	2012	2014	2016	2018
Muži	71,62	72,47	73,19	73,71	73,71
Ženy	78,84	79,45	80,00	80,41	80,35

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Rovnaká situácia bude nastávať aj u osôb vo veku 65 a viac, kde sa taktiež očakáva predlžovanie života. Muži vo veku 65 rokov budú mať pred sebou takmer 22 rokov a ženy viac ako 24 rokov. V roku 2018 predstavovala stredná dĺžka života mužov vo veku 65 rokov 15,2 roka a u žien 18,80 roka.

Graf 1

Vývoj strednej dĺžky života mužov a žien vo veku 65 rokov na Slovensku v rokoch 1920 – 2018 s prognózou do roku 2060

Poznámka: prerušovanou čiarou sú znázornené prognózovalé hodnoty strednej dĺžky života

Zdroj: Šprocha, B., Ďurček, P., 2019, s. 27.

Ďalšia skutočnosť, ktorá zhoršuje udržateľnosť slovenského dôchodkového systému je to, že rastie počet osôb, ktoré dostávajú dôchodkovú dávku. K 31. decembru 2009 bol počet vyplácaných dôchodkov 1 567 883 zatiaľ čo k 31. decembru 2019 už predstavoval 1 716 830 vyplatených dôchodkov. Táto skutočnosť sa premieta v kumulatívnych výdavkoch na dôchodkovú dávku, ktoré za rok 2009 predstavovali 5 034 736 tis. €, zatiaľ čo v roku 2019 už boli vo výške 7 356 575 tis. €. Podľa projekcií Inštitútu finančnej politiky budú stúpať výdavky na dôchodky, ktoré v roku 2070 dosiahnu 13,8 % HDP. Deficit dôchodkového systému dosiahne v roku 2070 6,9 % HDP, zatiaľ čo príjmy dôchodkového systému budú v danom roku tvoriť len polovicu jeho výdavkov (www.mfsr.sk).

Starnutie obyvateľstva dokumentuje aj miera počtu dôchodcov vo veku 65 rokov a viac na 100 obyvateľov vo vekovej hranici od 20 do 64 rokov. Zatiaľ čo v roku 1950 pripadalo na 100 ľudí v produktívnom veku 11,9 seniorov, v roku 2060 to bude až 64,01 starších ľudí nad 65 rokov. V súčasnosti sa nachádzame na úrovni 26,54.

Tabuľka 2

Miera počtu dôchodcov vo veku 65 rokov a viac na 100 obyvateľov vo veku 20 až 64 rokov

1950	1980	2000	2020	2040	2060
11,90	19,00	18,62	26,54	42,04	64,01

Zdroj: vlastné spracovanie podľa World Population Prospects 2019, United Nations. Dostupné na: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population>.

Opačným indikátorom je miera populácie vo veku od 20 do 64 rokov k populácii vo veku 65 a viac rokov. V roku 1950 sme dosahovali úroveň 8,41 produktívnych ľudí na dôchodcu v roku 2060 to bude iba 1,56.

Tabuľka 3

Miera populácie vo veku od 20-64 rokov k populácii vo veku 65 a viac rokov

1950	1980	2000	2020	2040	2060
8,41	5,26	5,37	3,77	2,38	1,56

Zdroj: vlastné spracovanie podľa World Population Prospects 2019, United Nations. Dostupné na: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population>.

Demografické zmeny sa nebudú dotýkať len dôchodkového systému, ale budú mať dopad aj na oblasť zdravotníctva, oblasť dlhodobej starostlivosti ako aj na trh práce. V roku 2010 bol počet platiteľov odvodov na 100 dôchodcov 163,9, avšak v roku 2060 poklesne na úroveň 74,0. V dôsledku starnutia populácie je potrebné prispôbiť aj jednotlivé parametre dôchodkového systému z dôvodu udržateľnosti verejných financií. Z toho dôvodu sa príspevok zaoberá komparáciou dôchodkových systémov vo vybraných krajinách Európskej únie.

Slovenská reforma dôchodkového systému nastala v roku 2005, kedy došlo k prechodu na trojpilierový dôchodkový systém. Hlavnými dôvodmi čiastočného utlmenia priebežného financovania bolo najmä stlmenie negatívneho pôsobenia demografického vývoja, problematika ekonomickej udržateľnosti priebežného systému, diverzifikácia rizika dôchodkového zabezpečenia a zosilnenie rozsahu zodpovednosti obyvateľov v rámci finančného zaopatrenia sa na dôchodkový vek (Gavenda, 2010).

Pri reformách dôchodkových systémov nepostupujú jednotlivé krajiny Európskej únie jednotne. Niektoré sa vybrali cestou parametrických zmien, čo znamená, že upravujú napríklad vek odchodu do dôchodku, predlžujú náhradnú dobu potrebnú pre vznik nároku na starobný dôchodok a pod. Ostatné krajiny si vybrali systémovú reformu, čo znamená, že zaviedli viacpilierový dôchodkový systém, čím oslabujú verejný pilier a určitú váhu presúvajú na kapitalizáciu dôchodkov.

V súčasnosti jednotlivé krajiny nestavajú svoj dôchodkový systém na jednom pilieri, ale z dôvodu diverzifikácie rizika ho rozkladajú medzi viaceré piliere, ktorých hlavným cieľom je najmä zabezpečiť dostatočný príjem v seniorskom veku.

Prechod na viacpilierový dôchodkový systém však prináša dočasné prehlbenie deficitnosti, nakoľko určitá časť zdrojov je presunutá do kapitalizačných pilierov, čo označujeme ako transformačné náklady.

Tabuľka 4

Piliere dôchodkového systému

0. pilier	Jeho hlavným cieľom je eliminácia chudoby. Zahrňuje stav hmotnej núdze, štátnu sociálnu podporu, sociálnu pomoc ako aj tzv. minimálne (sociálne) dôchodky. Môže, ale nemusí sa pri uplatňovaní nárokov testovať príjem. Uplatňuje sa princíp úplnej solidarity, výška dávky nezávisí od výšky platieb. Financovanie sa uskutočňuje prostredníctvom daňového systému.
1. pilier	Cieľom je zabezpečiť si prostredníctvom povinného verejného sociálneho poistenia príjem v starobe, kde výška dávky sa odvíja od výšky zaplateného poistného. Je postavený na princípe zásluhovosti ako aj solidarity medzi generáciami, mužmi a ženami, bohatými a chudobnými. Financovanie sa uskutočňuje prostredníctvom poistného založeného na priebežnom systéme financovania. V prípade deficitného hospodárenia sa dofinancováva z daňového systému.
2. pilier	Zväčša je postavený na povinnom zamestnaneckom príspevkovo definovanom pláne s rôznymi variantami opcií alebo individuálnom dôchodkovom pláne s finančnými aktívami. Naakumulovaný kapitál sa investuje a v budúcnosti tvorí základ pre dôchodkovú dávku. Uplatňuje sa princíp zásluhovosti cez väzbu príspevkov a dávok bez redukcí.
3. pilier	Je konštruovaný ako súkromný dobrovoľný systém, avšak pre zamestnanca, ktorý vykonáva tzv. rizikové práce sa vstup do doplnkového dôchodkového sporenia stáva povinným a to do 30 dní od začatia výkonu týchto prác.
4. pilier	Je konštruovaný výlučne ako dobrovoľný systém mimo oficiálneho dôchodkového systému s prístupom k rôznym finančným a nefinančným aktívam (napr. životné poistenie, individuálne investovanie do cenných papierov, vlastníctvo nehnuteľnosti).

Zdroj: vlastné spracovanie

2. Dôchodkové systémy vo vybraných krajinách

- *Česká republika*

Dôchodkový systém v Českej republike je založený na povinnom základnom dôchodkovom poistení, ďalej na dôchodkovom sporení a na doplnkovom dôchodkovom sporení. Zamestnávateľské dôchodkové systémy, ktoré sa využívajú v niektorých krajinách Európskej únie nie sú v Českej republike kodifikované.

Prvý pilier je štátny priebežne financovaný systém, založený na DB schéme (defined benefit), ktorý je financovaný hlavne z odvodov sociálneho poistenia, ktoré však najmä z dôvodu starnutia obyvateľstva nebude postačovať v dlhodobom horizonte na výdavky, a preto sa dostane z aktuálnych miernych prebytkov pri nezmenených politikách do výrazných deficitov. Deficity vyvrcholia okolo roku 2059, kedy budú dosahovať približne 3,8% HDP ročne.

Tabuľka 5
Projekcia salda dôchodkového systému (v % HDP)

	2020	2030	2040	2050	2060
Príjmy celkom	8,7	9,0	9,1	9,3	9,4
Výdavky celkom	8,4	8,5	10,2	12,3	13,2
Saldo	0,3	0,4	-1,0	-3,1	-3,8

Zdroj: Úrad Národnej rozpočtovej rady

Pre určenie výšky dôchodkovej dávky v DB schémach sú dôležité parametre ako počet rokov odvádzania príspevkov a ich výška. Právna úprava je jednotná pre všetkých poistencov, neexistujú špeciálne odvetvové alebo profesijné schémy a pod. Iba z organizačno-administratívneho hľadiska platia určité odchýlky pre tzv. silové rezorty (napr. vojaci, hasiči, policajti, colníci). Účasť je povinná pre zamestnancov a osoby samostatne zárobkovo činné. Osoby samostatne zárobkovo činné odvádzajú poistné na dôchodkové poistenie vo výške 28,0% z vymeriavacieho základu. Zamestnávateľ prispieva vo výške 21,5% na dôchodkové poistenie a zamestnanec vo výške 6,5%. Sadzba poistného na dôchodkové poistenie u osôb dobrovoľne dôchodkovo poistených je 28% z vymeriavacieho základu.

Zo základného dôchodkového poistenia sa poskytujú tieto dôchodky:

- starobný (vrátane predčasného starobného dôchodku),
- invalidný,
- vdovský a vdovecký,
- sirotsky.

Výška dôchodkovej dávky sa skladá zo základnej výmery a z percentuálnej výmery. Základná výmera je daná podielom z priemernej mzdy (10% priemernej mzdy od roku 2019, a 9% do roku 2019). Za každý celý rok doby poistenia do doby vzniku nároku na dôchodok činí výška percentuálnej výmery 1,5% výpočtového základu alebo 1,2% výpočtového základu z titulu zárobkovej činnosti, ktorá sa kryje s účasťou na dôchodkovom sporení (Úrad Národnej rozpočtovej rady, 2019).

V Českej republike má občan nárok na priznanie starobného dôchodku, pokiaľ dosiahol dôchodkový vek a získal potrebnú lehotu poistenia:

dosiahnutie dôchodkového veku	potrebná lehota poistenia
pred rokom 2010	25 rokov
v roku 2010	26 rokov
v roku 2011	27 rokov
v roku 2012	28 rokov
v roku 2013	29 rokov
v roku 2014	30 rokov
v roku 2015	31 rokov
v roku 2016	32 rokov

v roku 2017	33 rokov
v roku 2018	34 rokov
po roku 2018	35 rokov

Poistenec má nárok na starobný dôchodok pokiaľ nesplnil vyššie uvedené podmienky taktiež vtedy, ak získal dobu poistenia najmenej:

pred rokom 2010	15 rokov a dosiahol vek minimálne 65 rokov
v roku 2010	16 rokov a dosiahol vek o 5 rokov vyšší, než je stanovený pre mužov rovnakého dátumu narodenia
v roku 2011	17 rokov a dosiahol vek o 5 rokov vyšší, než je stanovený pre mužov rovnakého dátumu narodenia
v roku 2012	18 rokov a dosiahol vek o 5 rokov vyšší, než je stanovený pre mužov rovnakého dátumu narodenia
v roku 2013	19 rokov a dosiahol vek o 5 rokov vyšší, než je stanovený pre mužov rovnakého dátumu narodenia
po roku 2013	20 rokov a dosiahol vek o 5 rokov vyšší, než je stanovený pre mužov rovnakého dátumu narodenia

Vek pre odchod do dôchodku je rozdielny pre mužov a ženy – u žien závisí od počtu vychovaných detí. Potrebná lehota poistenia pre odchod do starobného dôchodku sa od roku 2010 postupne predlžuje a jej dĺžka sa u konkrétneho poistenca stanovuje v závislosti od kalendárneho roka, v ktorom dosiahne dôchodkový vek.

Druhý pilier – od januára 2013 mali občania možnosť vstupovať do tzv. druhého piliera – dôchodkového sporenia. Od januára 2016 nadobudol účinnosť zákon č. 376/2015 Sb. o ukončení dôchodkového sporenia, ktorým bola zo zákona ukončená účasť na dôchodkovom sporení všetkým jeho účastníkom. V druhom štvrtroku 2016 malo dôchodkové fondy len 84 495 klientov. Klientom sa poskytlo niekoľko možností ako môžu naložiť so svojimi finančnými prostriedkami. Jednou z možností bolo vyplatenie financií na osobný účet klienta. Druhou možnosťou bol prevod prostriedkov do tzv. tretieho piliera. Alebo si mohol doplatiť vyvedené prostriedky do prvého piliera a v tomto prípade sa mu nebude budúca dôchodková dávka krátiť.

Dôchodkové sporenie fungovalo na dobrovoľnom vstupe. Účastník dôchodkového sporenia odvádzal na dôchodkové sporenie o dve percentá viac prostriedkov, ako keby ostal výhradne v štátnom priebežnom systéme. Dôchodky z dôchodkového sporenia mali vyplácať životné poisťovne na základe uzatvorenej poistnej zmluvy.

Tretí pilier – funguje na dobrovoľnom princípe, kapitalizačnom financovaní a je založený na DC schéme (defined contribution). Noví účastníci sporia v doplnkovom dôchodkovom sporení v rámci tzv. účastníckych fondov, avšak väčšina sporí v rámci dôchodkového pripoistenia. Investičné riziko znáša individuálne každý sporiteľ. Štát motivuje účastníkov tretieho piliera daňovým zvýhodnením. Umožňuje im odpočítať časť zaplatených príspevkov zo základu dane

z príjmu. Časť príspevkov presahujúcu 12 000 Kč (449,79²² €) ročne je možné uplatniť ako odpočet od základu dane. Ročne tak možno odpočítať od základu dane až 24 000 Kč (899,58 €). Príspevky zamestnávateľov v akejkoľvek výške sú pre zamestnávateľov daňovo uznateľným nákladom. Do výšky 50 000 Kč (1 874,13 €) ročne sú navyše oslobodení od platenia zdravotného a sociálneho poistenia, z toho dôvodu je výhodné nielen pre zamestnancov, ale i pre zamestnávateľov.

Zo systému možno predčasne vystúpiť, ale nárok na štátny príspevok a daňové úľavy sú podmienené zotrvaním do stanovenej lehoty.

Z tretieho piliera sa vypláca aj tzv. preddôchodok, ktorý by mal pomôcť preklenúť obdobie blízko dôchodkovému veku, kedy sa klient môže ťažšie uplatniť na trhu práce, resp. nechce čerpať predčasný starobný dôchodok. V prípade, že má účastník doplnkového dôchodkového sporenia záujem čerpať prostriedky z doplnkového dôchodkového sporenia formou preddôchodku, musí dosiahnuť potrebnú sporiacu lehotu, ktorá je najmenej 60 kalendárnych mesiacov a musí dosiahnuť vek, ktorý je o päť rokov nižší, ako je vek potrebný na vznik nároku na starobný dôchodok zo štátneho dôchodkového poistenia. Takisto musí mať nasporenú dostatočnú sumu, tak aby mesačná splátka dôchodku bola aspoň 30% priemernej mzdy a aby dôchodok mohol byť vyplácaný minimálne dva roky.

- *Poľsko*

Poľský dôchodkový systém je výsledkom reformy, ktorá sa datuje od 1. januára 1999, a jej následných novelizácií. Predreformný dôchodkový systém vykazoval preferencie rôznych profesijných skupín, systém nebol jednotný pre všetkých občanov. Finančná neudržateľnosť bola zapríčinená veľkým počtom invalidných dôchodcov, systémom valorizácie, neexistenciou platby príspevkov zamestnancov. Náklady na dôchodkový systém dosahovali úroveň až 16% HDP. Do roku 1999 platili príspevky na dôchodkové zabezpečenie iba zamestnávateľia, teraz je táto zodpovednosť rozdelená medzi zamestnávateľov a zamestnancov v celkovej výške 19,52%. Pracovníci môžu 2,92% hrubej mzdy previesť na súkromné spravované plány typu DC (otvorené dôchodkové fondy v rámci druhého piliera) a 4,38% hrubej mzdy previesť na podúčet Úradu sociálneho poistenia (Úrad Národnej rozpočtovej rady, 2019).

Od januára 1999 sa začal realizovať nový systém dôchodkového zabezpečenia. Nahradil monopolné postavenie systému založeného na priebežnom financovaní s definovanými dávkami, v ktorom boli všetky dôchodky platené štátom a financované z daní.

Reforma systému dôchodkového zabezpečenia z roku 1999 mala zabezpečiť finančnú udržateľnosť systému v dlhodobom horizonte.

Nový dôchodkový systém je multipilierový, dávky, ktoré z nich budú poskytované, budú určované úrovňou celoživotného platenia príspevkov:

- je priebežný, riadený Úradom sociálneho poistenia (ZUS),
- je fondový (kapitalizačný), na princípe definovaných príspevkov, so súkromnými otvorenými dôchodkovými fondmi,
- je dobrovoľný.

Prvý pilier je založený na teoreticky definovanom princípe príspevkov (NDC systém). Všetky príspevky sa evidujú na účtoch jednotlivcov ako teoreticky dôchodkový kapitál.

---

²² Prepočítané podľa NBS dňa 12.6.2020, kde 1 € = 26,679 Kč.

Zákon implementovaný v roku 2011 vytvoril nové podúčty prvého piliera financované prostredníctvom príspevkov, ktoré pôvodne smerovali do druhého piliera. Pracovníci zúčastňujúci sa na druhom pilieri prispievajú 8,30% do NDC systému a 2,92% na individuálne účty, zamestnávateľia prispievajú ďalších 8,30% iba do NDC systému.

Od 1. januára 2013 dochádzalo k postupnému zvyšovaniu dôchodkového veku, kým mal dosiahnuť 67 rokov pre mužov aj ženy. V roku 2016 došlo k zmenám vo veku odchodu do dôchodku a v súčasnosti je v Poľsku vek odchodu do starobného dôchodku 65 rokov pre mužov a 60 rokov pre ženy.

Druhý pilier je plne kapitalizačný. Príspevky do II. piliera sa akumulujú na individuálnych účtoch vo forme otvorených dôchodkových fondoch typu DC (defined contribution). Dôchodkové fondy sú riadené združením dôchodkových fondov, na ktoré dohliada Komisia pre dohľad na poisťovňami a dôchodkovými fondami, a spravuje dva typy fondov. Jeden musí byť konzervatívny a druhý môže investovať s väčším podielom do kapitálových investícií.

Účasť v druhom pilieri je pre nových sporiteľov od roku 2014 dobrovoľná. Skôr bola účasť v druhom pilieri povinná pre všetky ekonomicky aktívne osoby, ktoré sa narodili po 31. decembri 1968. Pre účastníkov, ktorí sa stali klientami pred rokom 2014 je ich účasť povinná, avšak môžu si vybrať, či budú svoje príspevky posielat' do otvorených dôchodkových fondov druhého piliera, alebo budú prispievať výhradne do prvého piliera.

V roku 2011 došlo k zníženiu príspevkovej sadzby z 7,3% hrubej mzdy na súčasnú príspevkovú sadzbu 2,92% z hrubej mzdy. Vláda v roku 2014 rozhodla o prevedení všetkých vládnych dlhopisov z druhého piliera do Sociálnej poisťovne, kde boli sumy pripísané na účty pracovníkov prvého piliera. Takisto rozhodli o zmene investičnej činnosti druhého piliera. Došlo k zákazu investovať do poľských štátnych dlhopisov. Po reforme z roku 2014 sa museli účastníci rozhodnúť, či príspevkovú sadzbu vo výške 2,92% budú posielat' na otvorené dôchodkové fondy alebo na podúčty do sociálneho poistenie (ZUS). Naviac aktíva tých, ktorí sa rozhodli zostať v druhom pilieri, budú postupne prevedené do verejného piliera 10 rokov pred vekom odchodu do dôchodku.

Tretí pilier je dobrovoľný, a tvorí ho zamestnanecké dôchodkové poistenie ako dodatočné pripoistenie. Príspevky sú oslobodené od dane z kapitálového zisku a sú oslobodené od odvodov na sociálne zabezpečenie do 7% hrubej mzdy zamestnanca. Zamestnávateľ, ktorý zriadi zamestnanecký dôchodkový plán má povinnosť platiť zamestnancom príspevok nepresahujúci 7% mzdy zamestnanca. Príspevok zamestnávateľa môže byť doplnený o príspevok zamestnanca.

Každý z pilierov je vystavený určitému druhu rizika. Finančná udržateľnosť prvého piliera je ohrozená najmä demografickým vývojom, starnutím populácie a inými faktormi. Druhý a tretí pilier sú lepšie chránené pred spomínanými rizikami, no sú zraniteľné otrasmi na finančnom trhu a infláciou.

- *Švédsko*

Švédsko v roku 1999 uskutočnilo zmenu z priebežne financovaného dôchodkového systému na kombináciu virtuálneho príspevkovo definovaného priebežného a finančného, fondového príspevkového piliera s cieľom spomaliť rast verejných výdavkov na dôchodkový systém. Reforma priniesla pozitívny prvok najmä v tom, že dôchodkový systém je autonómny od štátneho rozpočtu, čím sa eliminujú zásahy vlády. Švédsko dnes vynakladá na starobné a predčasné dôchodky približne 6,7% HDP.

Švédsky dôchodkový systém je napojený na demografický vývoj, tzn., že vek odchodu do dôchodku je flexibilný (61 – 67 rokov) a prispôsobuje sa starnutiu obyvateľstva. Pre zamestnanecké a súkromné dôchodky je veková hranica stanovená na 62 rokov. Asi 80% ľudí čerpá svoj dôchodok od 65 rokov alebo skôr.

Podľa zákona na ochranu zamestnanosti má zamestnanec právo zostať vo svojom zamestnaní s plnou ochranou zamestnanosti až do konca mesiaca, v ktorom dosiahne 67 rokov veku.

Prvý pilier sa skladá z dvoch častí.

Prvá časť je tzv. dôchodok založený na príjme, ktorý sa ďalej člení na príjmový dôchodok a prémieový dôchodok. Druhú časť tvorí garantovaný dôchodok.

Dôchodok založený na príjme funguje na príspevkovo definovanom systéme, ktorý je financovaný priebežne. Výška dôchodku sa odvíja od príjmu. Výška odvodu činí 14,88% hrubej mzdy zamestnanca.

Prémiový dôchodok je plne kapitálovo financovaný. Výška odvodu na prémieový dôchodok predstavuje 2,33% hrubej mzdy. Zamestnanci sa môžu individuálne rozhodnúť do akých typov fondov investujú. Pokiaľ sa účastník nevie rozhodnúť, tak vláda zriadila špeciálny investičný fond, kde sú príspevky automaticky investované do systému Fondu prémieových úspor. Po dosiahnutí dôchodkového veku, je účastník povinný rozhodnúť sa, či si poistné vyberie alebo prevedie na účet tradičného poistného plánu so zaručenou doživotnou výplatom dôchodkovej dávky s fixnou sadzbou. Tento typ dôchodku je možné čerpať až po dosiahnutí 61 rokov. (Úrad Národnej rozpočtovej rady, 2019)

Garantovaný dôchodok býva tiež označovaný ako nultá vrstva, čo predstavuje paušálny dôchodok, ktorý je garantovaný a finančne napojený na štátny rozpočet. Tento typ dôchodku je vyplácaný občanom nad 65 rokov s nízkym až nulovým testovaným príjmom a jeho výška sa odvíja od dĺžky pobytu v krajine. Garantovaný paušálny dôchodok dorovnáva dôchodok na minimum určené približne na úrovni 24% priemerného hrubého príjmu. Valorizácia paušálneho dôchodku sa odvíja od cenovej inflácie.

Druhý pilier pozostáva z doplnkových a povinne fondových dôchodkov, zamestnávateľských či profesijných schém založených na kolektívnych dohodách. Všetci kmeňoví zamestnanci sú účastníkmi zamestnaneckých dôchodkových plánov, ktoré sú kapitálovo financované. Dôchodkový plán pre štátnych zamestnancov je typu defined benefit a dôchodkový plán pre zamestnancov municipalít je typu defined contribution. Zamestnávateľské dôchodkové schémy pokrývajú viac ako 90% zamestnancov.

Tretí pilier je postavený na dobrovoľnom princípe a ide čisto o súkromný pilier. Príspevky, ktoré sú odvádzané do tohto piliera, sú daňovo zvýhodňované a využíva ho viac ako 50% pracujúcich.

- *Dánsko*

V roku 2006 sa v Dánsku uskutočnila komplexná reforma sociálneho systému. Reforma získala širokú politickú podporu, keďže Dánsko čelí naliehavým problémom, ako je starnutie populácie a jeho vplyv na dostupnosť pracovnej sily, udržateľnosť verejných financií, slabá integrácia imigrantov na trh práce a globalizácia. Reforma mala významnou mierou prispieť k udržateľnosti verejných financií.

Dôchodkový systém je trojpilierový s osobitným spôsobom financovania pre každý pilier:

- štátne starobné poistenie financované z daní a povinných príspevkov zamestnancov,
- zamestnanecké dôchodkové systémy financované z povinných príspevkov,
- daňovo zvýhodnené dobrovoľné dôchodkové poistenie.

Hlavnou úlohou prvého piliera v Dánku je zabezpečiť občana v období poberania dôchodkovej dávky, avšak iba na úrovni vymanenia sa chudobe. Nárok na dôchodkovú dávku podlieha testovaniu príjmu. Prvý pilier je verejný a financovaný na princípe PAYG (všeobecne z príjmov štátneho rozpočtu). Výška dôchodku je tvorená základnou čiastkou, doplnkom k dôchodku a doplnkovými dôchodkovými dávkami. Dôchodok nie je spojený s trhom práce a s predchádzajúcim príjmom, ale je závislý od súčasného príjmu a rodinného stavu. Majetok sa neberie do úvahy. Ďalej výšku dávky ovplyvňuje počet rokov pobytu v Dánsku. Maximálna výška základnej dávky je dosiahnutá pri pobyte v Dánsku počas 40 rokov. V prípade, ak je pobyt kratší, tak sa dôchodok alikvotne znižuje. Platí tu tzv. princíp redukcie. Občania s nižšími príjmami majú vyšší dôchodok v porovnaní so mzdou pred odchodom do dôchodku. Naopak, ľudia s vyššími príjmami majú dôchodky z tohto piliera nízke.

Vek odchodu do dôchodku je v Dánsku stanovený na 65 rokov pre ženy aj pre mužov (postupne dochádza k zvyšovaniu dôchodkového veku na 67 rokov u oboch pohlaví s úplným nábehom v rokoch 2019 – 2022 a na 68 rokov v roku 2030).

Druhý dôchodkový pilier pozostáva zo zamestnávateľských schém (príspevkovo definované sporiace programy), ktoré sú založené na kolektívnych dohodách v podnikoch. Druhý pilier pokrýva približne 90% všetkých zamestnancov, ktorí pracujú na plný úväzok. Do druhého piliera odvádzajú zamestnanci príspevky zo svojej mzdy. Príspevky sa delia podľa toho, či odvod hradí zamestnanec, alebo zamestnávateľ. Jednu tretinu výšky odvodu hradí zamestnanec, dve tretiny potom zamestnávateľ. Maximálny príspevok zamestnanca na plný úväzok predstavuje 1% hrubej priemernej mzdy.

Dobrovoľné zamestnanecké dôchodkové plány nie sú zo zákona povinné. Plány zavedené kolektívnou zmluvou príslušnými zamestnávateľskými združeniami a odborovými zväzmi sú však povinné pre všetky spoločnosti, na ktoré sa vzťahuje zmluva, len s obmedzenými možnosťami opt-out. Dánska priemyslová štruktúra je tvorená mnohými malými a strednými podnikmi, preto sú dôchodkové fondy celého odvetvia nákladovo efektívnejšie. Financované sú najčastejšie (2/3 plánu) formou kolektívneho poistenia. Priemerná výška príspevku je daná kolektívnymi zmluvami, obvykle sa pohybuje medzi 12-18% mzdy. Zamestnávateľ prispieva 2/3 tejto čiastky. (Úrad Národní rozpočtové rady, 2019)

Tretí pilier je tvorený individuálnymi dobrovoľnými dôchodkovými programami, ktoré sú nezávislé od zamestnania človeka. Ponúkajú ho banky, poisťovacie spoločnosti alebo dôchodkové fondy. Sú kapitálovo financované a sú typu defined contribution. Zdaneniu podliehajú nielen dávky, ale aj výnosy z investícií vo výške 15,3%. Príspevky je možno daňovo odpočítavať zo základu dane.

3. Záver

Dôchodkové systémy vybraných krajín sú postavené na trojpilirovom dôchodkovom systéme s výnimkou Českej republiky, ktorá druhý pilier zrušila v roku 2016.

Prvý pilier majú všetky krajiny financované prostredníctvom systémy pay-as-you-go a tento pilier je spravovaný verejnou inštitúciou.

Všetky sledované krajiny diverzifikujú riziko plynúce z demografického vývoja prostredníctvom uplatňovania tzv. druhého piliera s výnimkou Českej republiky, kde bol najmä z dôvodu nízkeho záujmu zrušený. Účasť v druhom pilieri je vo väčšine krajín povinná. Investovaný kapitál je takmer vo všetkých krajinách umiestnený do štátnych pokladničných poukážok a dlhopisov vydaných verejným a súkromným sektorom, čo sa premieta v nižšej miere zhodnotenia.

Tretí pilier uplatňujú všetky sledované krajiny a účasť v ňom je postavená plne na dobrovoľnosti. Investičná stratégia spoločností je veľmi konzervatívna, čo má vplyv na mieru zhodnotenia. Účasť v tomto pilieri je zvyčajne podporená rôznymi daňovými odpočtami alebo štátnymi príspevkami.

Zhoršovanie finančnej udržateľnosti dôchodkového systému tlačí jednotlivé krajiny k reformám dôchodkových systémov. Ak by neuskutočňovali priebežne reformy, tak by museli pristúpiť napr. k zvyšovaniu daní, k zníženiu vládnych výdavkov, k zvýšeniu miery privatizácie a v neposlednom rade k zvýšeniu verejného dlhu. Všetky tieto možnosti sú nepopulárne a z toho dôvodu krajiny pristupujú postupne k reformám svojich dôchodkových systémov, kde posilňujú aj prvok zásluhovosti, čím sa posilňuje osobná zodpovednosť občana.

Príspevok je výstupom riešenia výskumného grantu VEGA č. 1/0251/19 „Investície domácností do bývania a možnosti ich alternatívneho využitia ako dodatočného príjmu v čase poberania dôchodkovej dávky“.

Použitá literatúra

Gavenda, T. (2010). Systém dôchodkového zabezpečenia. Dostupné na: <https://finweb.hnonline.sk/377330-system-dochodkoveho-zabezpecenia>.

MF SR (2020). Pension projections of Slovakia – 2020 update. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/seminare-prezentacie/prezentacie/25-pension-projections-slovakia-2020-update.html>.

Šprocha, B., Ďurček, P. (2019). Starnutie populácie Slovenska v čase a priestore. Prognostický ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja, Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-89524-39-6.

Úřad Národní rozpočtové rady (2019). Komparativní analýza penzijních systému. Praha 2019. Dostupné na: https://unrr.cz/wp-content/uploads/2019/06/Informa%C4%8Dn%C3%AD-studie_Komparativn%C3%AD-anal%C3%BDza-penzijn%C3%ADch-syst%C3%A9m%C5%AF.pdf.

United Nations (2019). World Population Prospects 2019. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Dynamics, 2019. Dostupné na: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population>.

Zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 376/2015 Sb. o ukončení duchodového spoření v znení neskorších predpisov.

www.socpoist.sk

www.statistics.sk

Sociálne a finančné postavenie rodiny vo väzbe na majetkovú a ekonomickú kriminalitu

Social and financial position of the family in relation to property and economic crime

Zuzana Staríčková

Ekonomická Univerzita

Národohospodárska Fakulta, Katedra financií

Dolnozemska cesta č. 1

Bratislava, 852 35

Slovensko

e-mail: zuzana.starickova@euba.sk

Abstract

In this paper we will clarify the issue of property and economic crime. We focus on the causes of their origin and the impact on the social and financial position of the family. We deal with social risks and the possibilities of their detection. We define the terms property and economic crime and characterize the profile of perpetrators. Social risks related to property and economic crime can be characterized as influences that adversely affect the social development of the individual in society, but also in society itself. We see the negative impact of crime on the deterioration of the social and financial position of the family. The complexity of the relationship between the economic sphere and the social sphere lies in the fact that each of them is relatively independent and develops according to its own laws and rules. On the other hand, the social sphere is the sphere of the life process, as a result of which it is connected with other areas of society.

Klasifikácia JEL: D 14, G 28, I 28,

Kľúčové slová: sociálne postavenie rodín, sociálne riziká, majetková kriminalita, ekonomická kriminalita, kriminogénne faktory

1. Úvod

Riziko môžeme charakterizovať ako pravdepodobnosť výskytu udalostí, ktoré bývajú výsledkom ľudského konania. Považuje sa za spoločenský fenomén, ktorý sa stal predmetom spoločenských vied. Cieľom nášho príspevku je poukázať na vplyv súčasného sociálneho a finančného postavenia niektorých slabších sociálnych skupín na možnosti vzniku majetkovej a ekonomickej kriminality.

Sociálne riziká, inými slovami sociálne udalosti a príhody, sú právne spájané so vznikom, zmenou alebo zánikom práv a povinností, pomocou ktorých je možné predísť, zmierniť alebo prekonať ťažkú životnú situáciu spôsobenú takouto udalosťou (Krebs, 2005). Medzi príčiny, ktoré spôsobujú sociálne riziká patria vojnové, národnostné, etnické či náboženské konflikty. Značný vplyv majú environmentálne krízy a prírodné katastrofy. Prostredníctvom ekonomických globalizačných procesov dochádza k zmenám sociálnych vzťahov v krajinách, čím narastajú sociálne slabšie skupiny obyvateľstva. Sociálne riziká majetkovej a ekonomickej kriminality môžeme charakterizovať ako dopady, ktoré nepriaznivo ovplyvňujú sociálny vývoj jednotlivca

v spoločnosti, ale aj spoločnosť samotnú. Negatívny vplyv kriminality badáme v zhoršovaní kvality života obyvateľov v krajine. V ničení sociálneho a ľudského kapitálu, či v zabránení rozvoja spoločnosti. Kriminalita ohrozuje demokraciu, štát, rodiny a podnikateľské prostredie.

2. Majetková a ekonomická kriminalita vs sociálne a finančné postavenie rodín

Majetková kriminalita má dominantné postavenie a najčastejšie postihuje ľudí. V dôsledku prehlbujúcich sa sociálnych rozdielov obyvateľstva dochádza k jej nárastu. Majetková kriminalita býva sprevádzaná násilím, čo v ľuďoch vzbudzuje strach nielen o vlastný majetok, o vlastné zdravie, ale predovšetkým o sociálne a finančné postavenie rodiny. Skúsenosť s majetkovou kriminalitou môže ľudí značne zasiahnuť a poškodiť ich pocit osobnej bezpečnosti a pokoja. Emocionálny a psychický dopad takýchto trestných činov dokáže byť rovnako rozsiahly ako spôsobená finančná škoda.

Ekonomická kriminalita predstavuje závažný spoločenský problém, najmä pre jej vysokú latentnosť trestných činov a organizovanosť páchatel'ov. Má značný dopad na zdroje príjmov štátu, ktorými sú dane, clá a poplatky, a tým výrazne ovplyvňuje vnútornú stabilitu štátu a ohrozuje fungovanie štátneho mechanizmu, tým aj sociálne a finančné postavenie rodín. Výsledkom je destabilizácia spoločnosti a ohrozenie ekonomických a politických štruktúr (Vráblová, 2005).

Podľa § 3 písm. a) Zákona č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti prevenciu kriminality chápeme ako cieľavedomé, plánovité, koordinované a komplexné pôsobenie na príčiny a podmienky, ktoré vyvolávajú alebo umožňujú kriminalitu a inú protispoločenskú činnosť, s cieľom ich predchádzania, potlačania a zamedzovania. Rovnaký zákon nariaďuje každému konať tak, aby zamedzil vzniku a šíreniu kriminality. Orgány zodpovedné za prevenciu kriminality na Slovensku sú orgány štátnej správy a územnej samosprávy, verejnoprávne, výskumné a expertné inštitúcie, súdy a prokuratúra, výchovno-vzdelávacie inštitúcie a ostatné subjekty občianskej spoločnosti. Cieľom prevencie kriminality je znižovanie rizika výskytu trestných činov a negatívnych sociálnych a finančných dopadov na postavenie jednotlivca, spoločnosti a rodiny.

Všeobecná prevencia kriminality sa podľa MV SR člení do troch skupín: primárna, sekundárna a terciárna. Primárnu prevenciu kriminality zabezpečujú predovšetkým výchovné, vzdelávacie, voľnočasové a poradenské aktivity zamerané na široký okruh verejnosti. Základom primárnej prevencie je rodina, škola a lokálne spoločenstvo. Sekundárna prevencia kriminality sa zameriava na problémových jedincov a skupiny, v ktorých existuje zvýšená šanca, že v budúcnosti sa môžu stať páchatel'mi alebo obeťami trestných činov. Terciárna prevencia kriminality je zameraná na resocializáciu osôb, ktoré v minulosti spáchali trestný čin alebo boli vystavené takémuto trestnému činu ako obeť. Týmto osobám sa snaží pomôcť znova sa začleniť do spoločnosti.

Sociálne riziká môžeme odstrániť tým, že odstránime príčiny a podmienky, ktoré podmieňujú páchanie trestných činov. Príkladom sú organizácie, ktoré používajú moderné technológie v boji proti podvodom. Len jeden z piatich prípadov je odhalený iným spôsobom, ako firemnou kontrolou. Preto predstavujú najúčinnější spôsob, ktorým možno podvod odhaliť. Niektoré podvody sa podarí odhaliť na základe tipu z externého prostredia firmy, poprípade náhodou.

K odstráneniu majetkovej kriminality môžu dopomôcť moderné zabezpečovacie systémy. Príkladom sú kvalitnejšie kamery v nákupných centrách, na uliciach, v domoch, autách alebo na parkovacích plochách. K eliminácii trestnej činnosti možno prispieť zamedzením propagácie kriminality prostredníctvom televíznych a rozhlasových médií. Kriminalita by sa mala obmedziť aj vo filmoch a na internete.

3. Vnútorne kriminogénne faktory

K spoločensko-demografickým ukazovateľom, ktoré ovplyvňujú osobnosť páchatel'a patria: vek páchatel'a, pohlavie páchatel'a, psychické poruchy a vplyv alkoholu a iných návykových látok (Polák & Tittlová, 2018).

Pri majetkovej kriminalite podľa pohlavia muži majú dominantné postavenie. Vekové rozpätie predstavujú dve vekové kategórie od 15 do 20 rokov a od 20 do 30 rokov. Sú aj prípady, keď deti do 15 rokov, ktoré nepodliehajú trestnej zodpovednosti spáchajú trestný čin majetkovej kriminality (Madliak, 2005).

Pri ekonomickej kriminalite podiel mužov prevláda v porovnaní so ženskou populáciou, ale ženy predstavujú vyšší podiel na ekonomickej kriminalite v porovnaní s majetkovou. V danom prípade vekové rozpätie skoro nemá ohraničenia, ale na rozdiel od majetkovej kriminality zahŕňa malé percento osôb do 18 rokov.

Psychické poruchy majú veľký vplyv na kriminálne správanie. Z daného hľadiska rozlišujeme endogénne psychózy, poruchy osobnosti a organické poškodenia centrálnej nervovej sústavy.

Endogénne psychózy sa prejavujú v zmenách, v štruktúre a funkciách mozgu a súvisia s vnútornou a genetickou predispozíciou. V prípade organických poškodení centrálnej nervovej sústavy príčiny sú skôr vonkajšie, ako úrazy alebo ako dôsledok starnutia. Keď osoba trpí poruchou osobnosti tak to znamená, že trvale má narušenú adaptáciu a je neschopná prispôbovať vlastné správanie. Pod vplyvom alkoholu sa oslabuje kontrola pudov a uvoľňuje sa agresivita, ktorá motivuje trestnú činnosť. Väčší vplyv majú drogy, ktoré vyvolávajú halucinácie. Ich užívanie často vedie k páchaniu majetkovej trestnej činnosti. Z hľadiska kriminogénnych faktorov, ktoré ovplyvňujú osobnosť páchatel'a majetkovej a ekonomickej kriminality rozlišujeme endogénne a exogénne faktory (Strémy, 2010).

K vnútorným faktorom patria poruchy osobnosti a intelektu, neurotické poruchy atď. Medzi najčastejšími poruchami osobnosti, ktoré spôsobujú majetkovú, resp. ekonomickú kriminalitu je dissociálna porucha a histriónska porucha.

Dissociálna porucha osobnosti je charakteristická nedostatočným prejavom svojich citov a správaním s ľahostajnosťou k normám, ktoré sa považujú za spoločenské a etické. Správanie týchto ľudí sa berie ako asociálne a amorálne. Charakteristickým znakom je neschopnosť priznať svoju vinu, a naopak zvaliť ju na iných. Dissociálna porucha osobnosti nevníma ľútosť a násilie, preto predstavuje najrizikovejšiu formu poruchy osobnosti, pri ktorej môže nastať recidíva.

Histriónska porucha osobnosti má teatrálnu podobu s dramatizovaním akejkoľvek situácie s cieľom dosiahnutia pozornosti a seba vyzdvihovania. Daná porucha je charakteristická labilnými emóciami, egocentrizmom, manipulačnými schopnosťami a intrigami. Títo ľudia sa častejšie stavajú obeťami podvodov ako páchatel'ami. Intelekt ovplyvňuje správnu reakciu človeka na rôzne situácie a schopnosť sa prispôbovať zmenám okolia. Inteligencia sa meria v jednotkách, ktoré sa pridávajú na základe testov. Dané meranie má medzinárodný názov intelligenčný kvocient IQ, ktorý sa delí na pásma. Pri majetkovej kriminalite páchatelia trestného činu majú spravidla nižší intelekt s ľahkou mentálnou retardáciou, kde IQ je v rozmedzí 70 až 50. Daný druh retardácie sa objavuje v ranom veku. Prejavuje sa v zlyhaní správneho a rýchleho rozhodnutia v komplikovaných situáciách. Títo ľudia si neuvedomujú príčiny zlyhania, ale vedia si uvedomiť trestnosť konania, preto podliehajú sankcionovaniu (Heretik, 1994).

4. Vonkajšie kriminogénne faktory

Vonkajší faktor, ktorý ovplyvňuje osobnosť páchatel'a, predstavuje prostredie. Je to zdroj formovania človeka. Dôležitý je obsah a miesto daného prostredia, kde sa budujú spoločenské vzťahy a vykonávajú sociálne aktivity.

Exogénne kriminogénne faktory, ktorými sú ovplyvnení páchatelia majetkovej a ekonomickej kriminality sa prejavujú v oblastiach, ako je napr. sociálna, kultúrna, politická, ekonomická a právna oblasť.

4.1 Kriminogénne faktory v sociálnej oblasti

Pre každého jedinca je veľmi dôležitý proces socializácie počas, ktorého sa získavajú nové vedomosti a návyky. Postupne sa človek zúčastňuje na živote v spoločnosti a stáva sa sociálne spôsobilým.

Významnú úlohu v rozvoji človeka má rodina, ktorá predstavuje najväčší výchovný činiteľ. V dôsledku toho, ak výchovu dieťaťa v značnej miere ovplyvňujú rodičia, môže nastať situácia, že v rodinách s funkčne narušeným prostredím a nedostatkom citového prepojenia rastie pravdepodobnosť detskej delikvencie. Súčasná rodina zabezpečuje štyri základné funkcie: biologicko-reprodukčnú, ekonomicnú, emocionálnu a výchovnú. Výchovná funkcia, ktorá pripravuje deti pre budúce fungovanie v spoločnosti, predstavuje základnú zložku pri budovaní rodiny. Túto zložku ovplyvňujú ekonomicke, demografické a kultúrne činitele. Demografický faktor zahŕňa veľkosť rodiny, zohľadňuje vek rodičov, v ktorom bolo uzavreté manželstvo a sleduje zamestnanosť rodičov. Pri sledovaní ekonomických podmienok, berieme do úvahy finančné zabezpečenie. Pri kultúrnych podmienkach sledujeme úroveň vzdelania a kultúry rodičov, dostupnosť k informačným prostriedkom a trávenie voľného času.

Z hľadiska kriminogénnych vplyvov existujú tri základné skupiny rodinného typu:

- kriminálny typ rodiny – je charakteristický osobou s kriminálnou minulosťou, ktorá žije v spoločnej domácnosti s ostatnými členmi rodiny. Zločinnosť predstavuje základnú črtu života, ktorou sú ovplyvnení všetci členovia rodiny;
- antisociálny typ rodiny – predstavuje trvalo negatívnu orientáciu celej rodiny, resp. jej časti s prevládaním negatívneho spôsobu života, kde zločinnosť nepredstavuje základnú črtu života, ale v danej rodine sa často porušujú spoločenské normy;
- asociálny typ rodiny – v tomto prípade sa disfunkčné správanie rodiny prejavuje vo výchove detí, ktorou sa rodičia nezaoberajú v dostatočnom rozsahu a výchova sa koná prevažne pod vplyvom externého prostredia (Madliak, 1998).

Podľa úplnosti rodín, ako jedného z významných kriminogénnych faktorov rozlišujeme tieto typy (Zapletal, 2004):

- úplná rodina – ide o rodinu, kde sa obaja rodičia zúčastňujú výchovného procesu pričom kvalita výchovy nie je zaručená;
- úplná neusporiadaná rodina – úplnosť rodiny sa prejavuje iba po formálnej stránke, ale v skutočnosti rodina nespĺňa svoje základné funkcie a zlyháva na výchovnej a emocionálnej úrovni;
- neúplná rodina – je typ rodiny, kde sa na výchovnom procese zúčastňuje iba jeden rodič resp. príbuzný a v tomto prípade môže nastať problém v socializácii dieťaťa lebo chýba účasť

- druhého rodiča vo výchove;
- kriminálna rodina – má nežiadúci vzor správania pričom delikventné správanie sa prejavuje prirodzene a existuje riziko preberania kriminality.

Ďalší významný činiteľ, ktorý má vplyv na výchovu je škola, ktorej základným princípom je výchova a vzdelávanie detí a mládeže so zachovaním základných princípov ako demokracia, humanizmus a vedeckosť. Škola má veľký význam pri formovaní osobnosti. Povinná školská dochádzka formuje organizovanosť a pravidelnosť, ktorá je dôležitá v živote každého dospelého človeka. Popritom vyučovací proces umožňuje získať vedomosti a skúsenosti, ktoré sa využívajú v normálnom živote spoločnosti. Výchovný proces pestuje mravnú výchovu a pocit zodpovednosti.

Napriek tomu jedným zo závažných kriminologických problémov je záškoláctvo, ktoré je charakteristické páchaním majetkovej kriminality. Školský neúspech sa tiež môže stať kriminologickým faktorom, lebo žiak, ktorý trpí neúspechmi v škole má väčšiu šancu dostať nekvalifikovanú prácu, a tým bude hľadať iné cesty dosiahnutia úspechu s pravdepodobnosťou zahrnutia delikventnej aktivity. Dôležitú úlohu v rozvoji dieťaťa má aj učiteľ, od ktorého závisí vytvorenie priaznivej klímy v triede, postoj k vyučovanému predmetu a pocit vlastnej hodnoty každého žiaka. Preto je veľmi podstatné, aby učiteľ mal dostatočnú kvalifikáciu na dosiahnutie daných cieľov a mal pozitívny vplyv na dieťa.

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že školský systém sa považuje za jeden z dominantných prostriedkov spoločenskej integrácie, kde sa získavajú vedomosti a pestuje sa dodržiavanie spoločenských noriem a hodnotového systému.

Proces formovania osobnosti je ovplyvnený aj charakterom prostredia, ktoré bude mať vplyv na stanovenie charakteru osobnosti. Kvalitné a podnetné prostredie bude pozitívne ovplyvňovať vývoj dieťaťa a opačným vplyvom bude neúplná alebo nefunkčná rodina.

Proces socializácie je neoddeliteľnou súčasťou každého jednotlivca od etapy vyrastania s postupným zaraďovaním a začleňovaním sa do spoločnosti. Stále sa rozširujúca interakcia medzi jednotlivcom a sociálnym prostredím má progresívnu tendenciu. V procese začleňovania do spoločnosti jednotlivec začína poznávať seba a okolité prostredie s rozvojom kvalít, ktoré majú účinný a úspešný efekt pri zaradení sa do spoločnosti. Okrem toho sa zlepšujú aj návyky správania.

Osvojené sociálne normy, hodnoty a zručnosti ovplyvňujú mikroskupiny. Mikroskupina s rozhodujúcim vplyvom v danom životnom období je primárnou skupinou, v ktorej sa osvojuje hodnotový systém a hodnotová orientácia. Ďalšia skupina, ktorá ovplyvňuje správanie jednotlivca je referenčná skupina, ku ktorej on chce patriť a prijímať jej normy správania (Madliak, 1998).

Združenie samostatnej osoby so skupinou umožňuje dosiahnutie vlastných cieľov ľahším spôsobom, lebo skupina má väčšiu silu než jednotlivec.

Ďalší kriminogénny faktor, ktorému sa venuje pozornosť, je voľný čas. Štát by mal zabezpečiť sociálnu starostlivosť v podobe záujmových činností, ktoré by pozitívne prispievali výchove detí a mládeže. Nedostatočná vybavenosť sociálnej starostlivosti môže viesť k nevhodnému spôsobu trávenia voľného času. Sú aj iné faktory, ktoré vzbudzujú záujem k páchaniu majetkovej kriminality, ako trávenie voľného času pasívnym spôsobom, problém s vlastnou iniciatívou, samostatnosťou a fantáziou, nezáujem čítať knihy a vzdelávať sa, systematické trávenie voľného času v baroch, diskotékach a nočných podnikoch.

V dobe masmédií majetková a ekonomická kriminalita sa začína rozširovať v dôsledku otupovania tolerancie k agresívnym spoločenským udalostiam (Bilský et al., 2002).

4.2 Kriminogénne faktory v kultúrnej oblasti

Kultúrna oblasť má úzku súvislosť s výchovou, ktorej zámerom je dosiahnutie určitých životných hodnôt. Vznik faktorov priamo závisí od systému spoločenských inštitúcií, princípov spoločenskej morálky a ich praktického uplatňovania. Niekedy môže nastať situácia, že „úspešný vzor“ indikuje na krádež, falšovanie dokumentov, peňazí a pod.

4.3 Kriminogénne faktory v politickej oblasti

Politická oblasť sa odráža na spoločenskom živote a podstatne sa prejavuje pri tvorbe a realizácii práv, právnych noriem. Negatívny vplyv danej politiky sa môže prejaviť v náraste kriminality, protiústavnej činnosti, rasizme, terorizme (Zapletal, 2004).

4.4 Kriminogénne faktory v ekonomickej oblasti

Ekonomická oblasť môže byť determinantom páchania trestnej činnosti a podľa charakteru ekonomickej kriminality delíme príčiny na klasické a špecifické. Klasické príčiny sa objavujú vo všetkých typoch kriminality. Špecifické príčiny prevládajú v hospodárskej sfére a buď sú odlišné od iných kriminalít alebo od ďalších foriem hospodárskej kriminality. Ekonomická trestná činnosť všeobecne indikuje stav a vývoj ekonomickej oblasti štátu.

4.5 Kriminogénne faktory v právnej oblasti

Právny poriadok predstavuje významný politický faktor. Negatívny vplyv majú legislatívne medzery, ktoré sa využívajú v rôznych aspektoch života. Keď má právny poriadok neprehľadnú, chaotickú štruktúru a spoločnosť nerešpektuje právo a zákon, právne vedomie sa začína oslabovať. Pri nedodržaní pravidiel ustanovených zákonom budú ohrozené vlastnícke práva a iné vzťahy. Amnestia v oblasti práva predstavuje ďalší kriminogénny faktor, ktorý môže spôsobiť páchanie trestných činov závažného charakteru.

5. Sociálne riziká a ich dopad na sociálne a finančné postavenie rodiny

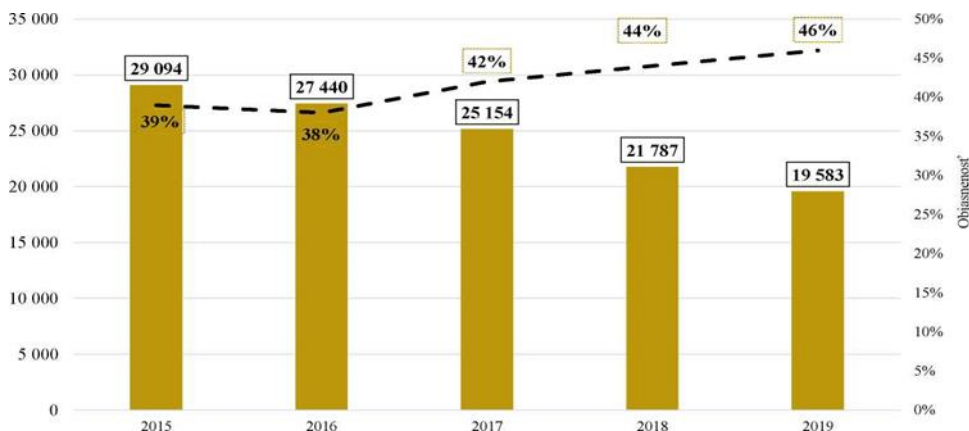
Sociálne napätie v spoločnosti zvyšuje predovšetkým majetkovú a ekonomickú kriminalitu. Vzťah medzi príjmovou nerovnosťou a kriminalitou, predstavuje veľké sociálne riziko s ďalším rozvojom majetkovej alebo ekonomickej kriminality v dôsledku meniacej sa rovnováhy medzi nákladmi a výnosmi. Riziko zvýšenia podielu obyvateľstva s nízkymi príjmami má za následok aj vyššiu mieru majetkovej kriminality. Sociálny rozvoj je výsledkom stabilného hospodárskeho vývoja krajiny. Schopnosť spoločnosti neustále udržiavať svoju stabilnú sociálnu a ekonomickú úroveň vytvára sociálnu udržateľnosť a odolnosť voči korupcii.

Na grafe 1 sme znázornili celkový počet majetkových trestných činov. Ich počet každý rok postupne klesá a objasnenosť medziročne rastie. V roku 2019 bolo zaznamenaných 19 583 trestných činov. V porovnaní s predchádzajúcim rokom je to o 2 204 trestných činov menej. Možno

teda konštatovať, že počet celkových trestných činov každoročne klesá. Môže však ísť o skreslený fakt, nakoľko štatistiky zachytávajú len registrované a zaznamenané trestné činy.

Graf 1

Vývoj majetkovej kriminality na území SR (2015 - 2019)

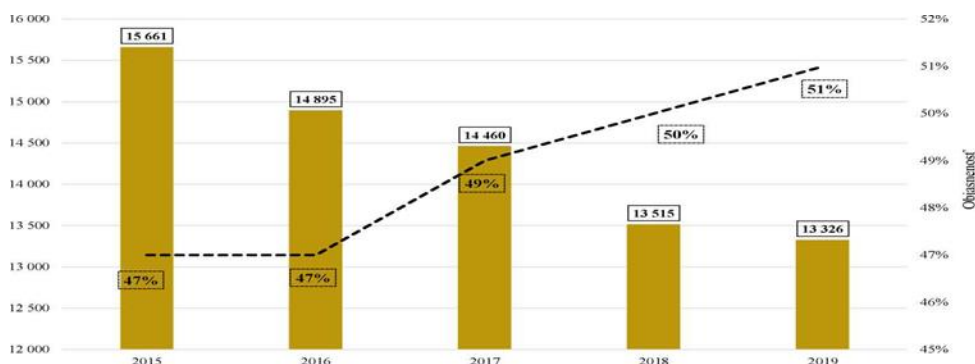
Zdroj: vlastné spracovanie podľa štatistiky Policajného zboru Slovenskej republiky 2019

Vyčíslená škoda: 38 579 000 €
 Registrovaný počet páchatel'ov: 9 658 páchatel'ov
 Z toho mladiství a maloletí: 1 827 páchatel'ov

Z grafu 2 môžeme vidieť, že v porovnaní s majetkovou kriminalitou je ekonomická kriminalita páchaná v menšom počte.

Graf 2

Vývoj ekonomickej kriminality na území SR (2015 - 2019)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa štatistiky Policajného zboru Slovenskej republiky 2019

Vyčíslená škoda: 420 322 000 €
 Registrovaný počet páchatel'ov: 7859 páchatel'ov
 Z toho mladiství a maloletí: 147 páchatel'ov

Pri ekonomickej kriminalite sa vo všeobecnosti jedná o nenásilný trestný čin podvodu. Je motivovaný finančným obohatením na úkor poškodenej osoby či iného subjektu. Zväčša túto trestnú činnosť páchajú osoby s vysokým sociálnym postavením a statusom. Nezahrňa fyzické násilie, avšak následky sú napriek tomu devastujúce.

Trestné činy každoročne klesajú, avšak v posledných rokoch pomalším tempom. Objasnenosť sa zvyšuje a v súčasnosti dosahuje 51 %.po majetkovej kriminalite Objasnenosť trestných činov ekonomickej kriminality je po majetkovej kriminalite druhá najnižšia v rámci všetkých kriminalít na Slovensku.

6. Vplyv koronavírusu COVID-19 na majetkovú a ekonomickú kriminalitu

Nasledujúce tabuľky znázorňujú vplyv šíriacej sa nákazy COVID-19 na vývoj majetkovej a ekonomickej kriminality na našom území.

Tabuľka 1

Porovnanie majetkovej kriminality marec - apríl

	2019	2020	Rozdiel
Počet trestných činov	3 319	3 065	- 254
Krádeže vlámaním	597	680	+ 83
Krádeže motorových vozidiel	197	142	- 55
Krádeže vlámaním do bytov	131	110	- 21
Počet páchatel'ov	1 826	1 443	- 383
Vyčíslená škoda	6 401 000 €	21 147 000 €	+ 14 746 000,00 €

Tabuľka 2

Porovnanie ekonomickej kriminality marec – apríl

	2019	2020	Rozdiel
Počet trestných činov	2 449	1 775	- 674
Skrátenie dane	1 124	741	- 383
Korupcia	41	10	- 31
Podvod	360	222	- 138
Počet páchatel'ov	1 473	945	- 528
Vyčíslená škoda	62 680 000 €	29 755 000 €	- 32 925 000 €

Zdroj: vlastné spracovanie podľa štatistiky Policajného zboru Slovenskej republiky 2019-2020

Konštatujeme, že v porovnateľnom období minulého roka a súčasnosti, od 1. marca do 30. apríla 2020 klesol celkový počet zistených a registrovaných trestných činov. Pri majetkovej kriminalite však nastal aj nárast trestnej činnosti, konkrétne pri krádežiach vlámaním, kde sa počet trestných činov zvýšil o 83. Najväčší pokles v porovnaní s minulým rokom zaznamenali krádeže motorových vozidiel. Aj keď sa celkový počet majetkových trestných činov znížil, ich škody sa zvýšili o takmer 15 miliónov. Pri pohľade na tabuľku ekonomickej kriminality pozorujeme, že pri všetkých sledovaných údajoch došlo k poklesu oproti minulému roku. Najväčší pokles zaznamenal trestný čin skrátenia dane. Znížila sa aj celková vyčíslená škoda spôsobená ekonomicou kriminalitou, o takmer 33 miliónov. Môžeme konštatovať, že koronavírus mal „pozitívny“ vplyv na kriminalitu na našom území. Avšak nikto nevie, aká situácia nastane teraz, keď sa začíname pomaly vracat' do starých koľají. Zvýšená nezamestnanosť, spôsobená prepúšťaním, môže viesť k zvýšeniu majetkovej kriminality, nakoľko sú v značnej miere na sebe závislé. Obyvateľstvo pociťuje nedostatok finančných prostriedkov a často sa v zúfalstve dopúšťa majetkovej či ekonomickej kriminality. Nezamestnanosť považujeme za jeden z hlavných kriminogénnych faktorov, ktoré ovplyvňujú nielen majetkovú ale aj všetky ostatné druhy kriminality.

Konštatujeme, že zníženie príjmov má vplyv na vzdávanie sa väčšej časti bežných životných noriem. Keď sa človek musí niečoho vzdať, tak jeho duševné zdravie často trpí negatívnymi následkami. Môže nastať situácia, že daná osoba začne častejšie užívať alkohol alebo prejde na závislé látky. Veľa závisí od osobnosti a schopnosti zvládať kritické situácie, čo tiež prispieva aj k riziku zvýšenia nezamestnanosti.

7. Záver

Komplikovanosť vzťahu medzi ekonomicou oblasťou a sociálnou sférou je v tom, že každá z nich je relatívne nezávislá a rozvíja sa podľa vlastných zákonov a pravidiel. Na druhej strane sociálna sféra je sférou životného procesu, v dôsledku čoho je prepojená s ostatnými oblasťami spoločnosti. Vo vzťahu k iným oblastiam spoločnosti sociálna sféra pôsobí ako faktor posilnenia a udržania stability sociálnych vzťahov a zachovaniu integrity.

Sociálne riziká a dôsledky skúmaných kriminalít

- Sociálne napätie v spoločnosti zvyšuje predovšetkým majetkovú a ekonomicú kriminalitu.
- Podľa skúmaných analýz sme zistili vzťah medzi príjmovou nerovnosťou a kriminalitou, buď majetkovou alebo ekonomicou. Preto to predstavuje veľké sociálne riziko s ďalším rozvojom majetkovej alebo ekonomickej kriminality v dôsledku meniacej sa rovnováhy medzi nákladmi a prínosmi. Vyššia miera majetkovej kriminality spôsobuje riziko zvýšenia podielu obyvateľstva s nízkymi príjmami.
- Sledujeme, že zníženie príjmu má vplyv na vzdávanie sa väčšej časti bežných životných noriem. Keď sa človek musí niečoho vzdať, tak jeho duševné zdravie často trpí negatívnymi následkami.
- Rast nezamestnanosti môže u niektorých sociálnych skupín viesť k zvýšenej majetkovej, či ekonomickej trestnej činnosti.
- Komplikovanosť vzťahu medzi ekonomicou oblasťou a sociálnou sférou je v tom, že každá z nich je relatívne nezávislá a rozvíja sa podľa vlastných zákonov a pravidiel. Na druhej strane sociálna sféra je sférou životného procesu, v dôsledku čoho je prepojená s ostatnými oblasťami

spoločnosti. Vo vzťahu k iným oblastiam spoločnosti sociálna sféra pôsobí ako faktor posilnenia a udržania stability sociálnych vzťahov a zachovaniu integrity.

- Sociálny rozvoj je výsledkom stabilného hospodárskeho vývoja krajiny. Schopnosť spoločnosti neustále udržiavať svoju stabilnú sociálnu a ekonomickú úroveň vytvára sociálnu udržateľnosť a odolnosť voči korupcii.
- Nevyhnutnými ekonomickými podmienkami pre sociálny rozvoj sú rast výroby tovaru a služieb, zlepšenie efektívnosti hospodárstva, dosiahnutie vysokej úrovne právneho poriadku, čo zvyšuje aj celkový ekonomický rozvoj krajiny a pomáha pri znižovaní korupcie. Sociálny rozvoj spoločnosti sa zabezpečuje účinnou sociálnou politikou a jeho udržateľný stav je ovplyvnený zlepšením kvalitatívnych sociálnych ukazovateľov, absenciou ohrozenia sociálnej stability rozvoja spoločnosti a dostupnosťou potenciálu pre ďalší pokrok. Je potrebné poznamenať, že sociálne zabezpečenie úzko súvisí s ekonomickým zabezpečením, na ktoré vplývajú rôzne sociálne faktory.
- Rastúce hrozby ekonomickej bezpečnosti v sociálnej oblasti vedú k zníženiu intelektuálneho a produktívneho potenciálu, zníženiu počtu obyvateľov a vyčerpaniu hlavných zdrojov duchovného a hospodárskeho rozvoja. Keď sa ničí duchovný priestor, vzniká hospodárska dezintegrácia a sociálna diferenciácia v krajine, zvyšuje sa napätie vo vzťahoch medzi regiónmi a oslabuje sa hospodársky priestor.
- Emocionálny a psychický dopad na všetky sociálne skupiny z COVID-19.

Strategická prevencia sociálnych rizík

- Stratégie, ktoré sa využívajú pri majetkovej kriminalite, sa dajú rozdeliť do dvoch kategórií: represívne a preventívne (Strémy, 2010).
- Represívne stratégie sa zameriavajú na to, aby sa páchatelom majetkovej kriminality nevyplácalo podstúpiť dané riziko. To znamená, že trestné sadzby by mali byť na vyššej úrovni a tresty viac sprísnené.
- Preventívne stratégie sa zameriavajú hlavne na predchádzanie kriminality. Vplyv danej stratégie bude mať väčší význam ak sa dané nástroje budú uplatňovať na celom území štátu. Sociálna prevencia súvisí predovšetkým s účinnosťou legislatívnych noriem, výchovou mladých ľudí, trestnou politikou, bytovou politikou, ekonomickou situáciou obyvateľstva alebo nezamestnanosťou.
- Situačná prevencia súvisí s fyzickým zabezpečením majetku. Keď porovnáваме situačnú prevenciu majetkovej kriminality so sociálnou, tak prvý druh prevencie je rýchlejší a menej nákladný. Pri situačnej prevencii sa často používajú kamerové systémy na peších zónach, lepšie osvetlenie nebezpečných miest, kvalitné zabezpečovacie zariadenia vozidiel a bicyklov.
- Sociálna oblasť sa zameriava na regulovanie nezamestnanosti prostredníctvom vytvárania nových pracovných miest v regiónoch a zvýhodnených podmienok pre rozvoj podnikateľskej činnosti. Sociálnu oblasť pozitívne ovplyvňuje aj zabezpečovanie rekvalifikačných kurzov a prehodnocovanie podmienok pre získanie podpory v nezamestnanosti a sociálnych dávok z dôsledkov COVID-19.

Príspevok je výstupom projektu VEGA (2018-2020) 1/0215/18 „The financial position of the household sector in relation to the gender-sensitive budgeting and social inequality“.

Použitá literatúra

BILSKÝ, Peter – ERNEKER, Jaroslav – ŠKODA, Rastislav. (2002) *Masová komunikácia a verejná mienka*. Bratislava : Akademia PZ, 2002. 81 s. ISBN 80-8054-218-X.

HERETIK, Anton. (1994) *Základy forénznej psychológie*. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. 224 s. ISBN: 80-0801-870-4.

KREBS, V. a kol. (2005) *Sociální politika*. Praha: ASPI, a.s., 2005. 544 s. ISBN 80-7357-050-5.

MADLIAK, Jozef. *Kriminológia*. 1 . vyd. Košice : ATOM computers, 1998. s. 99. ISBN 80-88951-00-3.

MADLIAK, Jozef a kol.. (2005) *Kriminológia*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2005. 360 s. ISBN 80-7097-6012.

POLÁK, Peter – TITTLOVÁ, Marcela. *Kompendium kriminologie*. Bratislava : Wolters

STRÉMY, Tomáš. *Majetková a ekonomická kriminalita a ich sociálne riziká*. 1. vyd. Trnava : Trnavská Univerzita, 2010. 133 s. ISBN 978-80-8082-413-6.

VRÁBLOVÁ, M. *Nové trestnoprávne trendy v hospodárskej kriminalite*. In: *Justičná revue*. 2005. 853 s.

ZAPLETAL, Josef. *Kriminologie*. 1. vyd. Praha : Policejní akademie České republiky, 2004. 452 s. ISBN 80-85981-87-4.

https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky, dostupné na: http://www.minv.sk/?mapy_trestnych_cinov_v_slovenskej_republike_za_rok_2019

Zákon č. 583/2008 Z.z. Zákon o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, §3, písm. a).

Podnikateľské prostredie v kontexte vplyvu na zamestnanosť

Business environment in the context of employment impact

Jaroslav Vyhnička

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Študentská 2
Trenčín, 911 50
Slovensko
e-mail: jaro.vyhnicka@gmail.com

Eva Rievajová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovensko
e-mail: eva.rievajova@euba.sk

Abstract

The essence and importance of entrepreneurship in a market economy lies primarily in economic development and job creation. Although the concept of the business environment is well known and often declining, its definition is not clear and simple. In general, it can be stated that the business environment reflects the quality of economic conditions and prerequisites for the economic activity of entrepreneurs. The main aim of the paper is to identify how the business environment affects employment, to point out the irreplaceable position of a quality business environment in companies. In this paper we focus on the closer characterization of the business environment, the connection of competitiveness and support of innovation with this environment, measuring the quality of the business environment and subsequently its evaluation in the Slovak Republic, as well as the current situation due to the effects of COVID 19 on business.

Klasifikácia JEL: D20, M10, E24

Kľúčové slová: podnikateľské prostredie, zamestnanosť, konkurencieschopnosť

1. Úvod

Podstata a význam podnikania v trhovej ekonomike spočíva predovšetkým v rozvoji ekonomiky a tvorbe pracovných miest. Samotný pojem podnikateľské prostredie je síce známy a často skloňovaný, avšak napriek tomu jeho definovanie nie je jednoznačné a jednoduché. Je to spôsobené najmä veľkým počtom subjektov, ktoré sa podieľajú na jeho utváraní. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že podnikateľské prostredie odrzkadľuje kvalitu hospodárskych podmienok a predpokladov pre ekonomickú činnosť podnikateľov (Milošovičová & Nováčková, 2011). Naproti tomu Víturka et al. (2010), podnikateľské prostredie chápu ako komplexný dlhodobý výsledok rôznorodých vplyvov, ktoré sú generované súčasnými, ale aj predchádzajúcimi aktivitami podnikateľských a nepodnikateľských subjektov. Tieto jednotlivé vplyvy zároveň vo veľkej miere ovplyvňujú samotný rast, výkonnosť a konkurencieschopnosť podnikateľských subjektov

(Kalinská et al., 2010). Podľa Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj sú to zároveň aj osoby, ktoré sa snažia o vytvorenie určitej hodnoty, či už prostredníctvom vytvorenia alebo rozšírenia ekonomickej aktivity, identifikovaním alebo využitím produktov, procesov a trhov (Ahmad & Seymour, 2008). Hlavným cieľom príspevku je poukázať na nezastupiteľné postavenie kvalitného podnikateľského prostredia v spoločnosti a identifikovať, ako vplýva podnikateľské prostredie na zamestnanosť. V príspevku sa zameriavame na bližšiu charakteristiku podnikateľského prostredia, súvislosť konkurencieschopnosti a podpory inovácií s týmto prostredím, meranie kvality podnikateľského prostredia a následne jeho hodnotenie v podmienkach SR, ako aj na aktuálnu situáciu v dôsledku vplyvov COVID - 19 na podnikanie.

1.1 Konkurencieschopnosť a podpora inovácií

Otvorenosť a integrácia neustále rastie, zvyšuje sa význam vzájomného porovnávania jednotlivcov, organizácií, krajín a regiónov. Najmä v súvislosti so zabezpečením dlhodobého napredovania je dôležité objektívne zhodnotenie aktuálnej situácie, možností ale aj schopností v porovnaní s konkurentmi. Konkurencieschopnosť je pojem ktorý už nie je ničím novým a neznámym, no predsa je ťažko merateľná. To súvisí predovšetkým s jej komplexnosťou, ale aj špecifickosťou (Lalinský, 2008). Mnoho inštitúcií a autorov, ako je Svetové ekonomické fórum, Markusen (1996), Porter (2005) používajú termín „konkurencieschopnosť“ pre vyjadrenie ekonomickej prevahy konkrétnej národnej ekonomiky, prípadne firmy nad konkurenciou v rámci hospodárskej súťaže, a to ako domácej, tak aj medzinárodnej. Pričom je dôležité rozlišovať konkurencieschopnosť na makroekonomickej a na mikroekonomickej úrovni, konkurencieschopnosť firmy v rámci daného trhu (Marinič, 2008). Rozdielne definície konkurencieschopnosti vyplývajú z viacerých dimenzií. Vo všeobecnosti možno rozlíšiť niekoľko základných úrovni konkurencieschopnosti, ide o konkurencieschopnosť regiónu, štátu, odvetvia podniku a produktu. Podľa zdrojov OECD sa pojmom konkurencieschopnosť rozumie schopnosť spoločnosti a odvetví, regiónov národov a nadnárodných celkov generovať relatívne vysoké úrovne príjmov z výrobných faktorov, ale aj ich využitie na udržateľnej úrovni v súčasnom konkurenčnom prostredí (Vida et al., 2009). Ak sa zameriame napríklad na prostredie znižovania jednotlivých disparít, ten si vyžaduje dlhodobú strategickú koncepciu samotného regiónu. To znamená, že každý región môže mať iný spôsob, metódu ako zvyšovať konkurencieschopnosť. Prioritnou perspektívou však bude kombinácia tvorivého a strategicky orientovaného potenciálu v regiónoch s možnosťami ktoré prináša využívanie prostriedkov z fondov EÚ. Znižovanie disparít prostredníctvom rastu konkurencieschopnosti bude založené na aktívnom prístupe regiónov, tie môžu pomocou riadiacich štruktúr a stratégie rozvoja uskutočňovať rozvoj. Regionálna politika EÚ má určité svoje pravidlá, avšak pasívni prijímatelia pomoci nemajú šancu uspieť. Iba strategicky riadené regióny majú šancu rozvíjať svoju konkurencieschopnosť (Mišunová & Mišún, 2009). Podstatná je aj kvalita jednotlivých služieb a produktov. Tá podľa Kollára (2013) pôsobí v konkurenčnom prostredí viacnásobnou silou. Z analýz vyplýva pomerne mnohostranné pôsobenie kvality na podnikateľské výsledky a ich konkurencieschopnosť pretože:

- Kvalita svojimi parametrami bezprostredne ovplyvňuje komerčnú úspešnosť na trhu, pretože práve vyššou kvalitou si získava zákazníkov a dosahuje väčšiu predajnosť ako konkurencia. Kvalita je teda hlavný prostriedok, ako prekonať konkurenciu. Kvalita sa presadzuje aj v oblasti hodnoty pre zákazníka, takže výrobca za kvalitnejšie výrobky získava vyššie tržby aj pri nezmenenom objeme predaja, a to práve v dôsledku vyššej cenovej hladiny, akú môže dosiahnuť konkurencia.

- Kvalita, ktorá sa prejavuje v lepšom environmentálnom riešení výrobkov oproti konkurencií, si aj z týchto dôvodov získava výhodnejšie komerčné i ekonomické pozície na trhu. Špičková kvalita má výhodu aj vo vyhlasovaných domácich a zahraničných tendroch, keďže umožňuje vyhrať súbeh, konkurz na výhodnú zákazku a tým zabezpečiť firme určitý perspektívny rozvoj. Kvalita môže svojimi výnimočnými parametrami nielen konkurovať partnerom, ale aj celkom vyradiť konkurenciu a tým zaujať jej predošlé pozície na trhu.
- Kvalita je rozhodujúci prostriedok nielen na presadenie sa na jestvujúcom trhu, ale svojimi originálnymi výrobkami môže utvárať aj nové trhy. Návrhom nových, dosiaľ neznámych výrobkov, sa utvoria nové potreby a tým aj nové trhy s týmito výrobkami. Kvalitou založenou primárne na pôvodných vedecko-technických prácach možno vyhrať aj nad potenciálnou, dosiaľ nejestvujúcou konkurenciou. Je to zrejme takmer ideálne riešenie konkurencieschopnosti firmy.
- Medzi súvislosti kvality a konkurencieschopnosti je možno zaradiť aj také možnosti ako napr. získavanie štátnych objednávok, ktoré sú zvyčajne pre firmu veľmi lukratívne. Predpokladom je, okrem iného, aj vysoká kvalita. Kvalita umožňuje, oproti konkurencií zvýšiť export, čím sa získavajú devízy, ktoré spätne umožnia nákup moderných zariadení a technológií v zahraničí a tým si firma utvorí ďalší predstih pred jestvujúcou konkurenciou.

Tabuľka 1

Pohľad na tradičný a nový prístup k inováciám

	Inovácie v minulosti	Inovácie v modernej dobe
Efekt	krátkodobý a dramatický	dlhodobý, trvalý a nedramatický
Tempo	veľké kroky	malé kroky
Protagonisti	málo vyvolených	každý zamestnanec
Princíp	individuálne nápady a úsilie	kolektívny duch, tímová práca, systematika
Recept úspechu	technologické novinky, nové vynálezy a teórie	know how podniku a trhu, orientácia na ľudí a ich znalosti
Organizácia	špecialisti, postupný priebeh prác	Interdisciplinárne tímy, paralelný priebeh práce
Výmena informácií	tajné a interné informácie, zložité informačné toky	otvorený prístup k informáciám, zdieľanie informácií, informačný JIT
Spätná väzba	obmedzená	intenzívna

Zdroj: IPASLOVAKIA (2009)

Podniky v trhovej ekonomike sa pokúšajú nájsť odpoveď na otázku, ako dokázať fungovať a rozvíjať sa v prostredí neustálych zmien. Určitou odpoveďou môže byť zameranie sa na podporu inovácií s cieľom pružne reagovať na príležitosti, ktoré vyplývajú zo zmien v prostredí podniku a zároveň tak vytvárať v podniku určitú stabilitu (Demjanová, 2010). Inovácia ako pojem pochádza z latinčiny a znamená obnovenie alebo zdokonalenie. V prostredí Československa sa teóriou

inovácií a inovačného procesu zaoberal Valenta (2001), ktorý pod inováciami chápe akékoľvek zmeny v štruktúre výrobného organizmu a za efekty považuje akékoľvek zmeny v správaní sa výrobného organizmu. Za predmet inovovania označuje prvky výroby a vzájomné vzťahy medzi nimi, teda inovácie sa môžu týkať výrobkov, kvalifikácie pracovníkov, pracovných predmetov a prostriedkov, technológií, organizačných vzťahov a ďalších činiteľov (Dupál et al., 1997). Pohľad na tradičný a nový prístup k inováciám, ktorý prezentovalo Združenie pre podporu transferu technológií (IPA Slovakia) je uvedený v Tabuľke 1.

Pojem inovácia z počiatku bol predovšetkým spojený iba s podnikovou ekonomikou, ako jeden z faktorov zvýšenia jej konkurencieschopnosti. Neskôr došlo k výraznému rozšíreniu tohto pojmu, používa sa aj v súvislosti so samotnými regiónmi. Regióny, ak chcú byť efektívne v konkurenčnom boji, musia podporovať využívanie inovačných konceptov tak na úrovni lokálneho a regionálneho podnikania, ako aj v oblasti aktivít verejného sektora. V Európskej únii je konkurencieschopnosť na úrovni regiónov charakterizovaná pomocou dvoch faktorov a to produktivitou a zamestnanosťou. Pričom rast produktivity je ovplyvnený práve prostredníctvom inovácií v celom procese výroby (Estélyiová, 2007).

1.2 Meranie kvality podnikateľského prostredia

Na meranie kvality podnikateľského prostredia sa využívajú indexy, ktoré majú rôznu konštrukciu, využívajú a pracujú s rôznymi údajmi, zdrojmi a premennými veličinami. Indexy možno deliť z rôznych hľadísk, napríklad podľa druhov, objektivity, hodnotiacich subjektov, prípadne podľa zvolenej hodnotenej veličiny. Index, ktorý si zvolíme môže byť unikátny, ak údaje získavame zvláštnym prieskumom a sledujeme len zvolený účel, alebo môže byť kompozitný, odvodený od niekoľkých už existujúcich prieskumov a indikátorov. Spravidla druhý typ poskytuje viac informácií, ale sú určité pripomienky voči nezlučiteľnosti vstupných indikátorov. Za objektívne indexy považujeme tie, ktoré sú vyčísľované na subjektívnych názoroch respondentov zvoleného súboru. Prevažujú subjektívne, mnohé aspekty zvolených a hodnotených premenných nemožno objektívne kvantifikovať (Jenčíková, 2007).

Ako príklad uvedieme:

Index celkovej konkurencieschopnosti - najstarším ročne aktualizovaným indexom konkurencieschopnosti krajín je index konkurencieschopnosti prezentovaný v rámci Správy o globálnej konkurencieschopnosti (Global Competitiveness Report). Svetové ekonomické fórum (World Economic Forum) vydáva túto správu od roku 1979. Herčko et al. (2018) bližšie dopĺňajú že hodnotenie indexu celkovej konkurencieschopnosti je založené na hodnotení 12 pilierov. Tieto piliere sú rozdelené do troch čiastkových indexov – základných požiadaviek, zvýšenia efektívnosti, inovačných faktorov a sofistikovanosti. Pre samotné zostavenie Indexu celkovej konkurencieschopnosti bola definovaná konkurencieschopnosť ako súbor inštitúcií, politik a faktorov, ktoré určujú úroveň produktivity v krajine. Táto úroveň zase určuje mieru návratnosti získanú z investícií realizovaných v ekonomike. Inak povedané konkurencieschopnejšia ekonomika bude časom pravdepodobne rásť rýchlejšie. Na konkurencieschopnosť ekonomiky samozrejme má vplyv množstvo parametrov. Tie Svetové ekonomické fórum (WEF) rozdelilo do 12 pilierov konkurencieschopnosti: kvalita verejných inštitúcií, makroekonomické prostredie, infraštruktúra, vyššie vzdelávanie a tréning, zdravie a primárne vzdelávanie, efektívnosť trhu tovarov, efektívnosť pracovného trhu, vyspelosť finančného trhu, veľkosť trhu, vyspelosť podnikania, technologická pripravenosť, inovácie. Pre komplexné vyhodnotenie týchto pilierov je

dôležité poznamenať, že jednotlivé piliere nie sú úplne samostatné, ale majú väčšinou tendenciu sa vzájomne ovplyvňovať, kde posilnenie jednej oblasti môže mať negatívny vplyv a dopad na ostatné.

Projekt Svetovej banky Doing Business - Svetová banka (SB) každoročne porovnáva v prieskume Doing Business (DB) reguláciu podnikateľského prostredia vo svetových ekonomikách. Následné výsledné hodnotenie krajiny sa stanoví na základe ukazovateľov počas rôznych fáz životného cyklu malých a stredných podnikov. Teda od založenia spoločnosti cez získanie stavebného povolenia, bankových úverov, až po vymáhanie zmlúv a ukončenie podnikania. Cieľom je poskytnúť objektívny základ na pochopenie a zlepšenie právneho prostredia pre podnikanie. Prieskum DB sa snaží poukázať na špecifikáciu predpisov alebo regulačných postupov, ktoré môžu byť vhodné na uskutočnenie reforiem. Hlavnou výhodou prieskumu je dobrá porovnateľnosť medzi krajinami, pretože väčšina vstupných dát sú údaje získané aplikáciou konkrétnych prípadových štúdií. Prieskum však neskúma ďalšie podstatné faktory vplyvajúce na podnikanie (napr. veľkosť trhu, kvalitu ľudského kapitálu, infraštruktúru) a vzťahuje sa iba na jednu právnu formu podnikania – spoločnosť s ručením obmedzeným, preto nemusí byť reprezentatívny pre ostatné formy podnikania (napr. živnostníkov).

Index ekonomickej slobody - Medzinárodným porovnávaním ekonomickej slobody sa zaoberá viacero inštitúcií. Pod názvom Index of Economic Freedom (Index ekonomickej slobody, IES) ho každoročne vypracúva Heritage Foundation. Veľmi podobné poradie krajín v oblasti ekonomickej slobody zostavuje aj kanadský Fraser Institute pod názvom Economic Freedom of the World Index. Z porovnania výsledkov indexu ekonomickej slobody s inými štúdiami vyplýva, že prosperita jednotlivých krajín sa do značnej miery odvíja od stupňa ich ekonomickej slobody. Index vyhodnocuje 10 širších okruhov ekonomickej slobody, krajiny sú v jednotlivých kategóriách hodnotené od 0 po 100, kde 100 predstavuje maximálnu slobodu. Spriemerovaním všetkých desiatich kritérií sa dosiahne konečný bodový zisk ekonomiky (Belanová, 2014).

1.3 Hodnotenie podnikateľského prostredia na Slovensku

Podmienky na podnikanie značne ovplyvňujú aj samotné vnímanie podnikania ako takého, vnímanie stupňa náročnosti založenia a najmä prevádzkovania podnikateľskej aktivity. Ale aj vnímanie dostupnosti financovania, odbornej pomoci a podporných služieb, potrebnej infraštruktúry a iných faktorov (Šúbertová, 2015). Rozsah samotných podmienok na podnikanie je široký. Preto Pilková et al. (2016) vymedzili dvanásť „kľúčových“ rámcových podmienok na podnikanie (Tabuľka 2), ktoré sú dlhodobo predmetom expertného hodnotenia aj na Slovensku.

Rámcové podmienky, ktoré sú kľúčové na podnikanie v rámci GEM, sú hodnotené na základe dát získaných prostredníctvom tzv. národného expertného prieskumu (National Expert Survey – NES). Ten je unikátny nástroj, zameraný na získavanie expertných informovaných názorov o stave dimenzií podnikateľského prostredia. Jednotlivé vyššie uvedené podmienky (Tabuľka 2), ako súhrnné oblasti sú zložené z viacerých dimenzií, predstavujúcich konkrétne špecifické otázky, konkrétne čiastkové oblasti formujúce danú podmienku. Respondentmi expertného prieskumu sú experti z rôznych oblastí súvisiacich s podnikaním, pričom v metodike GEM NES je presne stanovené požadované pokrytie oblastí a ich štruktúra (Pilková et al., 2016). Podľa tlačovej správy Podnikateľskej aliancie Slovenska (2019), kvalita podnikateľského prostredia na Slovensku dlhodobo stagnuje. Už niekoľko rokov po sebe sa najlepšie podniká v Singapore. Vyplýva to

z výsledkov rebríčka Superindex PAS, ktorý zostavuje podnikateľská aliancia Slovenska od roku 2010.

Tabuľka 2

Podmienky na podnikanie hodnotené v GEM 2015

Kód	Kľúčové rámcové podmienky na podnikanie
A	Financovanie
B1	Vládne politiky (konkrétne politiky, priority a podpora)
B2	Vládne politiky (byrokracia, dane)
C	Vládne programy
D1	Vzdelanie (základné a stredné)
D2	Vzdelanie (odborné, profesijné, vysokoškolské)
E	Transfer V&V
F	Prístup ku komerčnej infraštruktúre a infraštruktúre služieb
G1	Dynamika trhu
G2	Trhové obmedzenie
H	Prístup k fyzickej infraštruktúre a službám
I	Kultúrne a spoločenské normy

Zdroj: Pilarová et al. (2016)

Na čele rebríčka sa Singapur umiestnil už po desiaty raz. Za ním nasleduje Hongkong a Nový Zéland, ale aj európske krajiny ako je Dánsko a Veľká Británia. Slovensko stále zaostáva za podnikateľsky najatraktívnejšími krajinami sveta a nedarí sa mu ich dobehnúť. Index Slovenska (PAS Superindex), mal v roku 2019 hodnotu 80,9 a oproti roku 2017 klesol o 1 pozíciu na 36.miesto. Hodnotenie sa však zlepšilo v rebríčkoch Svetového ekonomického fóra a Svetovej banky a mierne sa zhoršilo v rebríčku Heritage Foundation. Bez zmeny v hodnotení sa ocitlo v rebríčku od Transparency International. Podnikateľská aliancia Slovenska na základe sledovania vývoja za desať rokov zistila v porovnaní s ostatnými krajinami, že Slovensko prestupuje na mieste. Teda dochádza k stratenej dekáde, kedy síce nedošlo k rapídному poklesu, ale ani k podstatnému rastu, a to aj v porovnaní s okolitými krajinami, ktoré s výnimkou Maďarska napredujú rýchlejšie ako Slovensko. Kvalitu podnikateľského prostredia na Slovensku dlhodobo určujú dva základné rámce: legislatíva a špecifiká regiónov. Legislatívny rámec definujú všeobecné podmienky pre zahájenie podnikania, regulácia trhu práce, právne a administratívne predpisy spojené s podnikateľskou činnosťou, finančné podmienky vo forme daní a odvodov a pod., ktoré sú jednotne platné na celom území SR. Regionálne špecifiká podmieňujú podnikateľské prostredie v jednotlivých oblastiach Slovenska. Ide o sociálne a ekonomické charakteristiky ako napr. dostupnosť pracovnej sily, výška mzdy, dopravná infraštruktúra alebo odvetvia lokálneho priemyslu.

1.4 Vplyvy podnikateľského prostredia na zamestnanosť

V podmienkach Slovenskej republiky má podnikanie, predovšetkým malé a stredné podnikanie, nezastupiteľnú úlohu v oblasti tvorby pracovných miest a regionálneho rozvoja. Pretože podnikateľské prostredie vo svojom najširšom ponímaní odráža kvalitu hospodárskych podmienok a predpokladov pre ekonomickú činnosť subjektov. Práve kvalitné podnikateľské prostredie dokáže vytvárať podmienky pre dlhodobu udržateľné dosahovanie ekonomického rastu a je základným predpokladom rozvoja podnikania a zvyšovania konkurencieschopnosti aj v podmienkach Slovenskej republiky. Prínos malých a stredných podnikov (MSP) pre zamestnanosť sa meria prostredníctvom počtu osôb zamestnaných v MSP. Samotné porovnanie počtov zamestnaných osôb medzi krajinami je metodologicky problematické, pretože ich počet závisí od množstva externých faktorov, ktoré nemusia súvisieť s charakterom segmentu MSP v danej krajine. Slovakia Business Agency (SBA) si za hlavný indikátor zvolila podiel počtu osôb zamestnaných v MSP na celkovom počte osôb zamestnaných v nefinančnej ekonomike. Umožňuje to tak kontextualizovať ich príspevok k celkovej úrovni zamestnanosti.

Tabuľka 3

Porovnanie podielu počtu osôb zamestnaných v MSP rôznej veľkosti na celkovom počte osôb zamestnaných v nefinančnej ekonomike (%)

	Slovensko	Česká republika	Maďarsko	Poľsko	Rakúsko
Mikropodniky (0 až 9 osôb)					
2010	38,0	31,4	36,4	36,1	25,4
2013	39,3	31,9	35,0	35,9	25,3
2016	41,4	30,9	33,9	37,5	25,2
Malé podniky (10 až 49 osôb)					
2010	17,8	18,9	19,0	13,0	23,9
2013	14,7	18,0	19,0	14,4	24,0
2016	13,9	17,3	19,1	13,1	24,4
Stredné podniky (50 až 249 osôb)					
2010	15,9	19,5	16,5	19,2	18,8
2013	15,9	19,3	-	18,4	19,0
2016	16,5	19,0	16,6	17,7	19,3

Zdroj: SBA (2018)

Tabuľka 3 poskytuje údaje za obdobie medzi rokmi 2010 až 2016. Pre zvýšenie prehľadnosti sú do tabuľky zaradené tri časové body daného obdobia: roky 2010, 2013 a 2016. Tieto roky majú aj substantívny význam, pretože vyznačujú tri rôzne obdobia ekonomického vývoja. Rok 2010 odkazuje k vrcholiacej finančnej a hospodárskej kríze, rok 2013 k obdobiu zotavenia a rok 2016 k naštartovaniu stabilnejšieho a ekonomicky silnejšie podloženého ekonomického rastu. Sila mikropodnikov, indikovaná ich početnou prevahou, sa prejavuje aj v oblasti zamestnanosti. V

krajinách strednej Európy mikropodniky prispievajú k zamestnanosti v nefinančnej ekonomike výrazne viac než malé alebo stredné podniky. Výnimkou je Rakúsko, v ktorom sa podiel zamestnaných osôb v mikropodnikoch blíži k podielu zamestnaných osôb v malých podnikoch. Na Slovensku bolo v roku 2016 v mikropodnikoch zamestnaných 41,4 % osôb pracujúcich v nefinančnej ekonomike, čo bolo najviac spomedzi všetkých sledovaných krajín. Od roku 2010 sa tento podiel zvýšil o viac než tri percentuálne body. Opäť ide o nárast, ktorý v ostatných krajinách strednej Európy nenájdeme. V Českej republike a Maďarsku možno v danom období pozorovať dokonca pokles zamestnanosti v mikropodnikoch. V Českej republike, Poľsku a na Slovensku je zamestnanosť generovaná malými podnikmi nižšia než zamestnanosť v stredných podnikoch. Na Slovensku bola síce zamestnanosť v malých podnikoch v roku 2010 vyššia než zamestnanosť v stredných podnikoch, neskôr sa však situácia otočila. Od roku 2010 Slovensko zažilo pokles podielu zamestnaných osôb v malých podnikoch, a to dosť výrazne. Kým v roku 2010 ich podiel predstavoval 17,8 %, o šesť rokov to bolo už iba 13,9 %. V roku 2016 tak Slovensko vykazovalo druhý najnižší podiel zamestnaných v malých podnikoch. Podiel zamestnaných osôb v stredných podnikoch stúpol na 16,5 % (Porovnávanie podmienok podnikania MSP v krajinách strednej Európy, 2018).

Vzdelaná pracovná sila zvyšuje produktivitu práce a zároveň sa vie pružnejšie a ľahšie prispôbovať zvyšujúcim sa pracovným nárokom a zmenám v požadovaných zručnostiach. V súčasnosti je však prepojenie prípravy a rozvoja ľudských zdrojov s potrebami a požiadavkami trhu práce nedostatočné. Sme svedkami prevládania orientácie vzdelávania novej pracovnej sily do oblastí nekorešpondujúcich s potrebami spoločnosti a hospodárskej praxe najmä v oblasti inteligentného priemyslu a znalostnej spoločnosti. S automatizáciou a optimalizáciou procesov, ktoré so sebou prináša, klesne dopyt po niektorých povolaniach, ak nezanikne úplne a súčasne sa budú vytvárať nové povolania. Je teda dôležité a potrebné, aby vzdelávací systém na všetkých úrovniach vzdelávania vrátane rekvalifikácií a celoživotného vzdelávania pripravil svojich absolventov tak, aby v rozsahu svojej odbornej kvalifikácie boli schopní úspešne zvládať všetky aspekty pracovných procesov vrátane aplikovania požiadaviek na dôstojné pracovné podmienky aj v inteligentnom priemysle. Aktuálny hospodársky rast Slovenska na jednej strane zvyšuje zamestnanosť, no na druhej strane rastie počet voľných pracovných miest, na ktoré zamestnávateľia nedokážu nájsť vhodného uchádzača. Nedostatok požadovanej pracovnej sily predstavuje novú výzvu na trhu práce vo viacerých okresoch a odvetviach najmä v oblasti priemyslu. Tento nedostatok začína mierne kompenzovať pracovná sila zo zahraničia. Cudzinci prichádzajú hlavne do regiónov s nedostatkom pracovnej sily a poukazujú tak aj na nedostatočnú pracovnú mobilitu domácej pracovnej sily. (Ministerstvo hospodárstva SR, 2018)

Silný vplyv na podnikateľské prostredie a zamestnanosť má aktuálne a tiež v očakávaniach mnohých ekonómov aj v nasledujúcom období postihnutie zdravia a ekonomiky koronavírusom. Veľká časť podnikateľov nemôže pracovať vôbec alebo naplno pracovať, resp. pracujú s minimálnymi tržbami, samozrejme líši sa situácia aj podľa odvetví ekonomiky. Štátna podpora firiem zasiahnutých (COVID-19) v rámci V4 a vybratých štátoch je nasledovná:

Vyšehradská skupina

Česká republika (posledná aktualizácia 20.05.2020)

Financovanie: štát / cudzie zdroje

Schválená finančná pomoc: Európska komisia schválila českú schému pomoci až do výšky 1 miliardy CZK (približne 37 miliónov EUR) na podporu investícií malých a stredných podnikov do výroby výrobkov, ktoré sú relevantné pre ohnisko koronavírusu. Schéma bola schválená na základe dočasného rámca štátnej pomoci, ktorý komisia prijala 19. marca 2020, zmeneného a doplneného 3. Apríla 2020.

- Svoj program na ochranu zamestnanosti nazvali „Antivirus“, pomocou neho by sa mali ochrániť pracovné miesta a pomôcť firmám prekonať túto mimoriadnu situáciu. Štát bude prostredníctvom Úradu práce ČR kompenzovať firmám vyplatené prostriedky, toto opatrenie podľa vyjadrenia by malo pomôcť zamestnávateľom lepšie zvládnuť situáciu a nebudú tak nútení prepúšťať.
- Táto pomoc je poskytovaná zamestnávateľom, ktorých hospodárska činnosť bude ohrozená v dôsledku šírenia nákazy. Tím bude poskytovaný príspevok na plnú, alebo čiastočnú úhradu náhrad miezd, z dôvodu prekážky na strane zamestnanca (karanténa), alebo na strane zamestnávateľa (uzatvorenie prevádzky z dôvodu vládneho uzatvorenia), ak bude preukázané že tieto prekážky vznikli v dôsledku samotnej nákazy COVID-19.
- Samotná pomoc je rozdelená na Režim A a B.
- Režim A – Nútené obmedzenia prevádzky a karanténa: v prípade karantény poberá zamestnanec náhradu mzdy 60 % priemernej čistej mzdy, v prípade uzatvorenia prevádzky nariadením vlády poberá zamestnanec náhradu 100 % mzdy.
- Režim B - Súvisiace hospodárske problémy: prekážky v práci na strane zamestnávateľa z dôvodu nariadenia karantény, alebo starostlivosť o dieťa u významnej časti zamestnancov (30 % a viac), zamestnanec poberá náhradu mzdy 100 % priemeru zárobku, v prípade obmedzenia dostupnosti vstupov (surovín, výrobkov, služieb) potrebných k činnosti zamestnanec poberá náhradu mzdy 80 % priemerného zárobku, v prípade obmedzenia dopytu po službách, výrobkoch a iných produktoch firmy zamestnanec poberá náhradu mzdy 60 % priemerného zárobku.
- Antivirus C – ospravedlnenie poistného: poistenie sa odpustí za mesiace jún, júl, august 2020. Odpúšťa sa len poistné, ktoré platí zamestnávateľ ako poplatník poistného vo výške 24,8 % zo svojho vymeriavacieho základu. Výšku poistného za zamestnancov sa nemení. Znížiť poistné si môže zamestnávateľ, ktorý nezamestnáva v poslednom dni mesiaca viac než 50 zamestnancov pracovným pomerom účastných nemocenského poistenia. Do počtu 50 zamestnancov sa zahrňujú aj zamestnanci v pracovnom pomere, ktorým zamestnanie trvá, ale nepracujú napríklad z dôvodu materskej alebo rodičovskej dovolenky, pracovného voľna bez náhrady mzdy (neplatená dovolenka) a iných prekážok v práci, ale aj zamestnanci ktorí dostali výpoveď. Počet zamestnancov v pracovnom pomere, zistení ku koncu každého z týchto mesiacov (jún, júl, august), sa v porovnaní zo stavom týchto mesiacov k 31.3 2020 neznížil o viac ako 10 %. Zároveň úhrn vymeriavacieho základu zamestnancov v pracovnom pomere za dané mesiace, sa s porovnaním úhrnom vymeriavacích základov takých zamestnancov v marci 2020 neznížil o viac ako 10 %.

Poľsko (posledná aktualizácia 20.05.2020)

Financovanie: štát / cudzie zdroje

Schválená finančná pomoc: Európska komisia schválila 11 poľských schém štátnej pomoci s celkovým rozpočtom 35,1 miliard PLN (približne 7,8 miliárd EUR) na podporu poľského hospodárstva v súvislosti s prepuknutím koronavírusu. Schémy boli schválené na základe dočasného rámca štátnej pomoci, ktorý komisia prijala 19. marca 2020, zmeneného a doplneného 03. apríla 2020. (23.03.2020 – Brusel).

- Zákon o osobitnom účele na podporu podnikov postihnutých epidémiou COVID-19 – jedným z hlavných cieľov osobitného zákona o podpore spoločnosti v dôsledku epidémie, je ochrana zamestnania. Kľúčové opatrenia, ktoré v tejto súvislosti uplatňuje štát, nadobúdajú účinnosť 1. apríla 2020.
- Dotácie na náklady na odmeňovanie zamestnancov a príspevky na sociálne zabezpečenie pre podniky v prípade poklesu výnosov z predaja v dôsledku epidémie. Podnik bude mať nárok na dotáciu, ak pokles tržieb bude. Najmenej 15 % - vypočítané ako pomer celkových tržieb v nasledujúcich dvoch mesiacoch po januári 2020 k celkovým tržbám z príslušných 2 mesiacov predchádzajúceho roka (tj. 2019, alebo najmenej 25 % - vypočítané ako pomer celkových tržieb v ktoromkoľvek danom mesiaci v období po januári 2020 v porovnaní s obratom z predchádzajúceho mesiaca.
- Dotácia sa môže poskytnúť aj z dôvodu : ekonomických prestojov (tj. ak zamestnanec nepracuje z dôvodu, ktoré sa na zamestnanca nevzťahujú). Zamestnávateľ dostane dotáciu vo výške 50 % minimálnej mzdy plus príspevky na sociálne zabezpečenie do troch mesiacov a je povinný zaplatiť danému zamestnancovi 50 % základnej mzdy (najmenej 100% minimálnej mzdy), zníženie pracovného času zamestnanca o 20 %, ale najviac o polovicu. Mzda takéhoto zamestnanca môže byť dotovaná až do polovice mzdy, ale najviac 40 % priemernej mesačnej mzdy z predchádzajúceho štvrťroku plus príspevky na sociálne zabezpečenie do obdobia troch mesiacov. Odmena vyplatená po skrátení pracovného času nesmie byť nižšia ako minimálna mzda.
- Dodatočné dotácie na náklady a odmeny zamestnancov, príspevky na sociálne zabezpečenie mikropodnikov, malých a stredných podnikov do obdobia 3 mesiacov v prípade poklesu celkových tržieb v nasledujúcich dvoch mesiacoch roku 2020 v porovnaní s celkovými tržbami za zodpovedajúce 2 mesiace roku 2019, vo výške:
  - 50 % minimálnej mzdy plus príspevky na sociálne zabezpečenie na zamestnanca, ak pokles tržieb dosiahol 30 %,
  - 70 % minimálnej mzdy plus príspevky na sociálne zabezpečenie na zamestnanca, ak pokles tržieb dosiahol 50 %,
  - 90 % minimálnej mzdy plus príspevky na sociálne zabezpečenie na zamestnanca, ak pokles tržieb dosiahol 80%.
- Oslobodenie od príspevkov na sociálne zabezpečenie do 3 mesiacov pre majiteľov mikropodnikov (zamestnávajúcich do 9 osôb) založených pred februárom 2020 a pre samostatne zárobkovo činné osoby s príjmom pod trojnásobkom priemernej mzdy, zaregistrovaných pred februárom 2020.

- Zamestnávateľ postihnutý epidémiou, bude môcť skrátiť denný nepretržitý čas odpočinku zamestnanca zo súčasných 11 hodín na 8 hodín (s povinnosťou poskytnúť zamestnancovi rovnocenný odpočinok do 8 týždňov) a skrátiť dobu týždenného odpočinku od 35 do 32 hodín.

Maďarsko (posledná aktualizácia 20.05.2020)

Financovanie: štát / cudzie zdroje

Schválená finančná pomoc: Európska komisia schválila maďarskú schému podpory mzdových dotácií vo výške 31,5 miliárd HUF (približne 88 miliónov EUR) pre výskumných pracovníkov a vývojárov pôsobiacich vo všetkých odvetviach postihnutých prepuknutím koronavírusu. Schéma bola schválená na základe dočasného rámca štátnej pomoci, ktorý komisia prijala 19. marca 2020, zmeneného a doplneného 03. apríla 2020. (17.03.2020 – Brusel).

- Zamestnávateľ môže zmeniť rozvrhnutie pracovného času aj do 96 hodín pred skutočným začiatkom práce, zároveň sa zjednodušili predpisy pri zamestnávaní s cieľom uľahčiť dohodu medzi zamestnancami a zamestnávateľmi v súčasnej situácii.
- Splátky pôžičiek sú pozastavené do konca roku 2020 pre všetky súkromné osoby a podniky, ktoré si požičali pôžičky pred 18. marcom 2020, krátkodobé podnikateľské pôžičky sa predlžujú do 30 júla.
- Ročná percentuálna miera (APR) nových spotrebiteľských úverov sa maximalizovala pri základnej úrokovej sadzbe centrálnej banky plus 5 %, rovnaké opatrenia sú k dispozícii aj pre začínajúce podniky.

V podmienkach **Slovenskej republiky** vláda zahrnula opatrenia na elimináciu dopadov do foriem prvej a druhej pomoci (Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, 05.04.2020):

Financovanie: štát / cudzie zdroje

Schválená finančná pomoc: Európska komisia schválila Slovensku schému pomoci zamestnanosti vo výške 2 miliárd eur na zachovanie pracovných miest a podporu samostatne zárobkovo činných osôb počas vypuknutia koronavírusu (21.03.2020 – Brusel).

Prvá pomoc – zamestnancom, firmám a SZČO

- Štát preplatí 80 % platu zamestnanca firmám, ktorých prevádzky sú povinne uzavreté.
- Príspevky pre SZČO a zamestnancov podľa poklesu tržieb firmy:
  - 20 % / 180 eur
  - 40 % / 300 eur
  - 60 % / 420 eur
  - 80 % / 540 eur
- Poskytnutie bankových záruk vo výške 500 mil. eur mesačne.
- Pre zamestnancov v karanténe a rodičov na OČR, bude hradených po celú dobu 55 % z ich hrubej mzdy.

- Odklad platby odvodov za zamestnávateľa pri poklese tržieb o viac ako 40 %.
- Odklad preddavkov dane z príjmu pri poklese tržieb o viac ako 40%.
- Možnosť započítania si doteraz neuplatnenej straty od r. 2014 vrátane.
Druhá pomoc – občanom, firmám a SZČO
- Odklad splátok úverov až do 9 mesiacov pre občanov.
- Odklad splátok úverov až do 9 mesiacov pre SZČO, malé a stredné podniky.
- Zvyšovanie rámca bezkontaktných platieb z 20 € na 50 €.

Iné vybrané krajiny EÚ

Belgicko (posledná aktualizácia 15.03.2020)

Financovanie: štát / cudzie zdroje

Schválená finančná pomoc: Európska komisia schválila belgickú schému vo výške 250 miliónov EUR, financovanú flámskym regiónom na podporu spoločnosti v súvislosti s prepuknutím koronavírusu. Schéma bola schválená na základe dočasného rámca štátnej pomoci, ktorý komisia prijala 19. marca 2020, zmeneného a doplneného 03. apríla 2020 (21.03.2020 – Brusel).

- Firmy sa môžu riadiť akýmsi platobným kalendárom (tzv. „platobný plán“), podľa ktorého môžu „rozložiť“ svoje platby DPH, sociálnych odvodov a pokút. Taktiež môžu odložiť platby dane z príjmov právnických a fyzických osôb.
- Zvýšenie platieb za skrátenú pracovnú dobu (65%- 70%).
- Federálna vláda nebude firmy sankcionovať v prípade, že nestihnú včas (v pôvodne zazmluvnenom termíne) splniť verejnú zákazku.

Tieto opatrenia sa týkajú len firiem, ktoré dokážu, že boli priamo zasiahnuté COVID-19 (napr. pokles obratu, významný pokles objednávok / rezervácií, dôsledky reťazovej reakcie atď.) Tento „platobný plán“, možno získať do 30. júna.

Nemecko (posledná aktualizácia 15.03.2020)

Financovanie: štát / cudzie zdroje

Schválená finančná pomoc: Európska komisia schválila nemecké plány na zriadenie fondu s rozpočtom do 500 miliárd EUR na poskytovanie záruk a investovanie prostredníctvom dlhových a majetkových nástrojov v podnikoch postihnutých vypuknutím koronavírusu. Schéma bola schválená na základe dočasného rámca štátnej pomoci. (08.07.2020 – Brusel).

- Uľahčenie skrátenej pracovnej doby – prah zamestnancov, ktorých to má zasiahnuť, sa znížil z 1/3 na 10%.
- Už v januári sa obdobie skrátenej pracovnej doby predĺžilo z 12 na 24 mesiacov.
- Vláda pokryje 60 % čistej mzdy v prípade krátkodobej práce a vráti zamestnávateľovi sociálne odvody za časť úväzku súvisiacu so skrátením pracovnej doby.

- Plán prísť s investičným balíkom v hodnote 12,4 mld. €.
- Výrazne zasiahnuté spoločnosti dostanú pomoc v súvislosti s ich likvidáciou (Podnikajte, 2020).

Európska únia (27.05.2020) navrhla fond na oživenie hospodárska vo výške 750 miliárd eur o ktorom informoval komisár pre hospodárstvo Paolo Gentiloni. Peniaze by sa rozdelili na 500 miliárd ktoré sa poskytnú krajinám EÚ ako granty, zvyšných 250 miliárd by bolo k dispozícii ako pôžičky. Jeden z prvých vedúcich predstaviteľov EÚ, ktorý zareagoval na túto správu bol taliansky Giuseppe Conte, ktorý vyhlásil, že ide o „vynikajúci signál z Bruselu“. Pridelovanie grantov by sa týkalo krajín najťažšie postihnutých vírusom, ako je Taliansko a Španielsko, ktoré by malo dostať približne 80 miliárd EUR, zatiaľ čo iné krajiny ako Grécko by mali dostať viac ako 20 miliárd EUR, pretože ich hospodárstva budú pravdepodobne taktiež zasiahnuté vážne.

Termín začiatku financovania je stanovený na 1. január 2021, hoci EÚ už v súčasnom rozpočte vyčlenila finančné prostriedky na pomoc (Euronews).

2 Záver

Kvalita podnikateľského prostredia zásadne ovplyvňuje rast a prosperitu každej trhovej ekonomiky, ako aj jej dlhodobú konkurencieschopnosť. V podmienkach Slovenskej republiky má podnikanie, predovšetkým malé a stredné podnikanie, nezastupiteľnú úlohu v oblasti zamestnanosti. Keďže ide o významný segment ekonomiky, v príspevku sme sa zamerali na vyhodnotenie kvality podnikateľského prostredia, podmienok na podnikanie, inovačnú aktivitu, s vyústením do naznačenia vplyvov podnikateľského prostredia na zamestnanosť a porovnanie štátnej podpory firmám vo vybraných štátoch EÚ v dôsledku dopadov COVID – 19. Aj keď sa jednotlivé štáty vrátane Slovenska snažia aplikovať rôzne nástroje na podporu a záchranu podnikateľského prostredia, zamestnanosti ale aj štátnej ekonomiky ako takej, je otáznou do akej miery budú jednotlivé kroky a aktivity efektívne. Každý štát pristupuje k problematike rozdielne a zameriava svoju pozornosť na rôzne oblasti, ktoré sú podľa neho v danom čase prioritné. Až časom bude možné preukázať ktoré z nich boli účinnejšie, ale aj či sa dostalo pomoci všetkým ktorí o túto formu pomoci žiadali.

Vo všeobecnosti môžeme skonštatovať, že je potrebné a dôležité sledovať, koordinovať a regulovať nežiaduce vplyvy, ktoré pôsobia na podnikateľské prostredie. Sledovanie a hodnotenie podnikateľského prostredia sa uskutočňuje meraním jeho kvality a následným vyhodnotením a porovnaním s inými krajinami, čo vypovedá o skutočnosti, že kvalita podnikateľského prostredia na Slovensku dlhodobo stagnuje.

Ukazovatele tvoria podstatnú časť hodnotení, no realita ukrýva a až časom odhaľuje aj skryté nástrahy. Podľa názorov podnikateľov sa podnikateľské prostredie na Slovensku nezlepšuje. V porovnaní s obdobím začatia podnikania pociťuje zhoršenie podnikateľského prostredia na Slovensku každý druhý malý a stredný podnikateľ, a to aj napriek viacerým opatreniam, ktoré mali v posledných rokoch za cieľ zlepšenie podmienok podnikania. Zároveň aktuálna situácia s celosvetovou pandémiou môže mať až devastáčny následok na podnikateľské prostredie. Možno očakávať, že opatrenia ktoré zaviedla vláda aj v prostredí Slovenskej republiky pomôžu, no zároveň vystupujú do popredia z relevantných organizácii (Zamestnávateľské združenia, odborové organizácie) aj názory a obavy z nepriaznivých dopadov na zamestnanosť.

Príspevok je napojený na projekt Vega č. 1/0037/20 „Nové výzvy a riešenia pre rast zamestnanosti v meniacich sa sociálno-ekonomických podmienkach.“

Použitá literatúra

Ahmad, N, Syemour, R. (2008). *Defining Entrepreneurial Activity: Definition Supporting Frameworks For Data Collection – OECD Statistic Working Paper*, https://www.oecd-ilibrary.org/economics/defining-entrepreneurial-activity_243164686763, [citované 17.03.2020].

ANTIVIRUS.(2020).*Antivirus – podpora zamestnanosti (Ministerstvo práce a sociálnych vecí)*, <https://www.mpsv.cz/antivirus>, [citované 06.07.2020].

Bačová, V. (2019). *Posudzovanie rizika v rozhodovaní jednotlivcov o osobných financiách a podnikateľských príležitostiach*. Bratislava: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV.

Belanová, K. (2014). *Komparácia kvality podnikateľského prostredia v krajinách Vyšehradskej štvrtky s osobitným akcentom na dostupnosť finančných zdrojov*, https://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatec/Rok2014/01-2014/03_biatic14-1_belanova.pdf, [citované 16.03.2020].

Demjanová, L. (2010). *Konkurencieschopnosť SR v rámci krajín V4 vzhľadom na vývoj podnikateľského prostredia a inovačnej aktivity podnikov*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, Podnikovohospodárska fakulta v Košiciach.

Dupál, A., Baránek, I., Fuyzyová, L. (1997). *Manažment inovácií podniku*. Bratislava: EKONÓM.

Estélyiová, K. (2007). *Podstata inovácií a ich využívanie v malých a stredných podnikoch*, <https://www.konference.fbm.vutbr.cz/workshop/papers/papers2007/estelyiova.pdf>, [citované 18.03.2020].

EURONEWS. (2020). *EU announces financial „firepower“ of 1.85 trillion with 750 billion for COVID recovery*, <https://www.euronews.com/2020/05/27/eu-commission-set-to-unveil-trillion-euro-coronavirus-recovery-plan>, [citované 09.07.2020].

Herčko, J. et al. (2018). *Index globálnej konkurencieschopnosti a postavenie SR*, https://www.researchgate.net/profile/Jozef_Hercko/publication/324570276_Index_globalnej_konkurencieschopnosti_a_postavenie_SR/links/5ad60d1aaca272fdaf7ccabb/Index-globalnej-konkurencieschopnosti-a-postavenie-SR.pdf?origin=publication_list, [citované 19.03.2020].

IPASLOVAKIA.(2009).*Inovácie v minulosti a v súčasnosti*, <https://www.ipaslovakia.sk/blog>, [citované 19.03.2020].

Jenčíková, Š. (2007). *Kritéria hodnotenia podnikateľského prostredia*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, Ekonomická fakulta.

Kalinská, E. et al. (2010). *Medzinárodný obchod v 21. storočí*. Praha: Grada publishing, a.s.

Kollár, V. (2013). *Manažment kvality*. Bratislava: IAM press.

Lalinský, T. (2008). *Faltpry ľpliremcieschopnosti Slovenských podnikov*. Národná banka Slovenska.

- KPMG.(2020). *Poland – Government and institution measures in response to COVID-19*, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/poland-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>, [citované 06.07.2020].
- Marinič, P. (2008). *Plánovanie a tvorba hodnoty firmy*. Praha: Grada publishing, a.s.
- Markusen, A. (1996). *Sticky Places in Slippery Space: A typology of industrial districts*. Economic Geography.
- MHSR.(2020). *Ekonomické opatrenia - koronavírus*, <https://www.mhsr.sk/uploads/files/qwgAxtta.pdf>,<https://www.mhsr.sk/uploads/files/j2PVtOXz.pdf>, [citované 20.03.2020].
- Milošovičová, P., Nováčková, D. (2011). *Medzinárodné ekonomické právo*. Bratislava: EUROUNION.
- Mišunová, E., Mišun, J. (2009). *Priemysel Slovenska a dopady globálnej krízy: Globálna kríza s akcentom na automobilný priemysel*.
- Pilková, A. et al. (2016). *Komerčné, sociálne a inkluzívne podnikanie na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta managementu.
- Podnikajte. (2020). *Štátna podpora firiem zasiahnutých koronavírusom (COVID-19) v Európe*,<https://www.podnikajte.sk/financie-na-podnikanie/statna-podpora-firiem-koronavirus-covid19-v-europe>, [citované 22.03.2020].
- Porter, M., E. (2005). *What is competitiveness ?*. Notes on Globalization and Strategy.
- Valenta, F. (2001). *Inovácie v manažérskej praxi*. Praha: Veľryba.
- Vida, M., Kádur, G. (2009). *Analýza faktorov konkurencieschopnosti slovenských podnikov*. Košice: Technická univerzita v Košiciach.
- Viturka, M. et al. (2010). *Kvalita podnikateľského prostredia, regionálnej konkurencieschopnosti a stratégie regionálneho rozvoja Českej republiky*. Praha: Grada publishing, a.s.
- SBA.(2018).*Porovnanie podmienok podnikania MSP v krajinách strednej Európy*, http://www.sbagency.sk/sites/default/files/porovnanie_podmienok_podnikania_msp_v_krajinach_strednej_europy.pdf, [citované 22.03.2020].
- Šindleryová, I., Morovská, J. (2009). *Podnikateľské prostredie v Slovenskej republike z pohľadu inovačných príležitostí a bariér regionálneho rozvoja*, <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kotulic10/subor/5.pdf>, [citované 23.03.2020].
- Šúbertová, E. (2015). *Prístupy k podpore podnikania v Slovenskej republike*. Bratislava: EKONÓM.